DANIEL WALEY TREVOR DEAN

İTALYAN ŞEHİR CUMHURİYETLERİ

Çeviren: Hamit Çalışkan

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 3035

TARİH

DANIEL WALEY & TREVOR DEAN
İTALYAN ŞEHİR CUMHURİYETLERİ

ÖZGÜN ADI
THE ITALIAN CITY - REPUBLICS

COPYRIGHT © 1969, 1978, 1988, 2010, PEARSON EDUCATION LIMITED

İNGİLİZCE ÖZGÜN METİNDEN ÇEVİREN
HAMİT ÇALIŞKAN

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2011
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
DEVRİM ÇETİNKASAP

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ/DİZİN
HAMDİ SERKAN GÜNDÜZ

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: MAYIS 2014, İSTANBUL

ISBN 978-605-332-161-3

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
SERTİFİKA NO: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Daniel Waley Trevor Dean

İtalyan Şehir Cumhuriyetleri

Çeviren: Hamit Çalışkan

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

Haritalar, Levhalar ve Fotoğrafların Listesi IX
Teşekkür XI
Yayıncının Teşekkürü XIII
Paralar Üzerine Not XV
Dördüncü Baskıya Önsöz XVII
Giriş XIX

I
Egemenlik Mirası 1
Ekonomik Değişiklikler 4
Komünün Doğuşu 8

II
Nüfus 13
Statü ve Meslek 13
Şehrin Büyümesi 21
Yeni Sınıflar ve Sınıf Bilinci 26

III
Yönetim 35
Komünün Kökenleri 35
Kurumlar 39
Podestà 45
Diğer Görevliler 50
Yönetim 52
Kilise ve Devlet 59
Yönetimle İlgili Ön Kabuller 64
Yurttaşlık 70

IV

Şehir ve Kırsal Bölge 75
Contado 75
Contado'da Yönetim 82
Contado'dan Göç 86
Kırsal Kesimde Toprak Kullanımıyla İlgili Değişimler 87
Serflerin Özgürleşmesi 91
Feodal Soyluluk 93

V

Dış İlişkiler 97
İmparatorluk ve Papalığın Rolü 99
Diplomasinin Yürütülmesi 104
Askeri Örgütlenme 107
Vatanseverlik 111

VI

Yurttaşlık Ruhu ve Görsel Sanatlar 121
Saraylar ve Piazza'lar 131
Surlar 137
Çeşmeler 139
Kilise Yapımı 141
Şehir Planlaması 144
Şehri Resmetmek 147

VII

İç Bölünmeler 155
Soylular ve Nüfuzlu Kişiler 156
Popolo 170
Diğer Özel Şehir Örgütleri 186
Guelfolar ve Ghibellinolar 189
Uyum İdeali 201

VIII

Cumhuriyetlerin Başarısızlığı 205
Feodal Güç 206
Signoria'nın Zaferi 212

IX

Şehir Cumhuriyetleri Tarihçiliği 223

Notlar ve Referanslar 241
Bibliyografya 251
Tarihi Yer Adları Dizini 259
Sözlük 273
Dizin 275

Haritalar, Levhalar ve Fotoğrafların Listesi

Haritalar

1 Kuzey ve Orta İtalya şehirleri 6
2 Kuzey ve Orta İtalya'da bölgeler ve yer şekilleri 17
3 Floransa: Genişleyen şehir surları 22
4 Üç Lombardia birliğine üye şehirler 105
5 Büyük bir şehir komünü: Ortaçağ Milano'su 135
6 Tipik bir küçük komün: Ortaçağ Gubbio'su 143
7 Toscana'daki Guelfo ve Ghibellino yanlısı şehirler 197

Fotoğraflar

1.1 Orvieto 3
2.1 Enrico Scrovegni 29
3.1 Oldrado da Tresseno 44
5.1 Milano ordusu 108
6.1 Palazzo Pubblico, Siena 122
6.2 Palazzo Comunale, Piacenza 132
6.3 Palazzo dei Priori, Volterra 133
6.4 Palazzo Vecchio, Floransa 136
6.5 San Gimignano, surlar ve kapı 138

6.6 Fontana maggiore, Perugia 140
7.1 Ortaçağ kuleleri, Pavia 159
7.2 San Gimignano, kuleler 163
7.3 Bologna'nın iki kulesi: Asinelli ve Garisenda 167
7.4 Bir kulenin yıkılması, Cenova el yazması 168
7.5 Aileler arasındaki bir kan davasının sona ermesi 185
8.1 Cangrande della Scala 216

Levhalar

1 Ambrogio Lorenzetti'nin şehirdeki iyi yönetimin sonuçlarını gösteren duvar resminden bir ayrıntı 123
2 Bologna kumaşçılar loncasının nizamnamesinde kumaş pazarını gösteren bir tezhip 124
3 Biccherna kapağı, 1388 125
4 Ambrogio Lorenzetti'nin, iyi yönetimin kırsaldaki sonuçlarını gösteren duvar resminden ayrıntı 126
5 Floransa, yaklaşık 1340 tarihli bir Floransa el yazmasından 127
6 Piazza del Comune, Assisi; yukarı S. Francesco kilisesi duvar resminden 128
7 Ambrogio Lorenzetti'nin "İyi Yönetimin Alegorisi"; Palazzo Pubblico, Siena 129
8 Rocca'daki (Castello Borromeo) duvar resimlerinden bir sahne, Angera 130

Teşekkür

Bu kitabı yazmam için bana sessiz bir ortam sağlayan kayınvalidem Bayan Phyllis Griffiths'e, karıma ve çok büyük bir nezaket gösterip metni okuyarak değişiklikler öneren Bayan Margaret Roberts'a teşekkür ederim. Aynı zamanda metnin tashihini yapan Bay Philip Waley'ye, Bayan R. Rubinstein'a, Warburg Enstitüsü'nden Bay M. Evans'a, Profesör N. Rubinstein'a, özellikle de Bay John Hall'e illüstrasyonlarla ilgili yardımı için teşekkür ederim. İtalya'da bana yardım etmiş olan dostlar, kütüphaneciler ve arşivciler tek tek adlarını sayamayacağım kadar çok ama Cesena'daki Beltrami ile Cappelli ve Orvieto'daki Bonelli komünlerinin yurttaşlarından bazılarını özel bir minnetle anıyorum. Harold Fox haritalarla ilgili araştırmaları yaptı. İkinci baskı için hazırladığı çok yararlı yazım hataları listesi ve okuma önerilerinden dolayı Dr. Kenneth Hyde'a, yeni bölümü okuyup önerilerde bulunan anneme ve karıma teşekkür etmek isterim. (DW)

Trevor Dean, dördüncü baskı taslağını okuyan ve ek değişiklikler konusunda yararlı önerilerde bulunan isimsiz okuyuculara teşekkür ediyor. Ayrıca, İtalya'da yaşayıp yeni çıkan yayınlarının kopyalarını yollayan Marco Gentile ve Andrea Gamberini gibi meslektaşlarına şükranlarını sunuyor.

Yayıncının Teşekkürü

Telifli malzemenin kullanılmasına verdikleri izin için aşağıdakilere teşekkür ederiz:

Levha 1, 3, 4, 6, 7 ve 8 © 1990, Photo Scala, Floransa; levha 2, Bridgeman Art Library; levha 5, Biblioteca Medicea Laurenziana.

Fotoğraf 1.1, Joe Cornish/ Getty Images; fotoğraf 2.1, Alinari Archives; fotoğraf 3.1 © 2000, Photo Scala, Floransa; fotoğraf 5.1 © 1996, Photo Scala, Floransa; fotoğraf 6.1 © Ron Chapple Stock/ Corbis; fotoğraf 6.2, Roger Viollet/ Getty Images; fotoğraf 6.3 © Dennis Marisco/ Corbis; fotoğraf 6.4 © Stephanie Colasanti/ Corbis; fotoğraf 6.5 © 1990, Photo Scala, Floransa; fotoğraf 6.6 ve 7.2 © John Heseltine/ Corbis; fotoğraf 7.1, Alamy Images; fotoğraf 7.3, Getty Images; fotoğraf 7.4, Bibliothèque Nationale de France, Paris; fotoğraf 7.5 © 2009 Museum of Fine Arts, Boston; fotoğraf 8.1 © Karen Tweedy-Holmes/ Corbis.

Bazı durumlarda kullandığımız malzemenin telif sahibinin izini süremedik; bunu yapabilmemizi sağlayacak her türlü bilgi için şimdiden teşekkür ederiz.

Paralar Üzerine Not

Bu kitabın kapsadığı dönemde İtalya'da çok çeşitli madeni para basılmıştı ve tedavüldeydi. Genel olarak, bu dönemde eski imparatorluk paralarının yerini şehirlerin paraları alıyordu; bunlardan en ünlüleri Floransa florini ve Venedik dukasıydı. Birim değeri için (paralarla aynı şey değildir) ortak bir sistem geçerliydi (1 L= 1 *lira* = 20 *soldi* = 240 *dinar*). Benzer isimdeki paralar bile benzer değerde değildi; paranın ortaçağdaki satın alma gücünün günümüzdeki eşdeğerinin ne olduğunu söylemek de olanaksız olmasa bile zor. Bu nedenle, bu kitapta bütün paraların o zamanki yerel veya bölgesel değeri verilmektedir. Bir fikir vermek açısından: 1251 yılında, yolların tamirinden sorumlu bir görevlinin günlük ücreti 1 *soldo* iken, Siena komününün yıllık giderleri 67.400 L idi. Daha fazla bilgi için P. Spufford'un *Handbook of Medieval Exchange* (Londra, 1986) başlıklı kitabına bakınız.

Dördüncü Baskıya Önsöz

Bu kitap ilk olarak 1969 yılında, Weidenfeld & Nicolson'ın Illustrated World University Library serisinde yayımlandı. İkinci baskı, 1978 yılında, Longman tarafından yapıldı; kitaptaki ana değişiklik "Şehir ve kırsal bölge" üzerine yazılmış bir bölümün eklenmesiydi. 1988 yılında yapılan üçüncü baskıda, konuyla ilgili tarih yazımı hakkında bir bölüm daha eklenmiştir. Bu baskıda bulunan yeni bir özellik de bazı önemli şehir cumhuriyetlerindeki gelişmeleri kısaca ele alan tarihi yer adları diziniydi.

Times Educational Supplement'taki bir kitap tanıtım yazısında bu kitap için şöyle deniliyordu: "Okunabilir araştırmacılıkla ışıldayan küçük bir mücevher". Bu dördüncü baskıyı hazırlamaktaki amacım kitaptaki araştırmaları güncellemek, okunabilirliğini artırmak ve bu mücevherin parıltısını canlandırmaktır. Bunu gerçekleştirmek için birkaç düzeyde değişiklikler yapılmıştır. Giriş bölümü genişletilmiştir. Okuyucunun sahip olduğu farz edilen bilgi düzeyiyle ilgili ayarlamalar için bütün kitapta küçük değişiklikler yapılmıştır. Birçok Latince ve İtalyanca sözcük İngilizceye çevrilmiştir. Ana bölümlerde tarih yazımcılığına yapılan atıflar güncellenmiştir. Bazı görseller metinde ilgili tartışmanın yakınına çekilmiştir ve şimdi kitapta bir de levhalar bölümü bulunmaktadır. Bibliyografya gözden geçirilmiştir ve artık daha yakın zamanlarda

çıkan İngilizce yayınlara ağırlık vermektedir. Komünlerin kökeni, "şehir dini", Popolo gibi temalar genişletilmiştir. "Yurttaşlık ruhu ve görsel sanatlar" kısmı, eklenen yeni malzemeyle ayrı bir bölüm haline gelmiştir. Tarihi yer adları dizinine şehirlerin nüfusları eklenmiştir. Tarih yazımına ayrılan son bölüm 1988'den bu yana çıkan önemli yapıtların bazılarına göz atmaktadır. Bibliyografyada bulunan referanslarda bazı düzeltmeler yapılmış, çapraz referansların sayısı artırılmış, indeks genişletilmiştir. (TD)

Giriş

Birazdan okumaya başlayacağınız kitap ortaçağ tarihi üzerine 20. yüzyılda yazılan en başarılı ders kitaplarından biridir. Neredeyse kesintisiz olarak kırk yıldır baskıdadır; Fransızca, Almanca, İtalyanca, İspanyolca ve Japoncaya çevrilmiştir; İtalyan bilimadamları hâlâ kitaba atıf yapmakta ve kabul etmek gerekir ki, zaman zaman da karşı çıkmaktadırlar. Bu kitap ilk olarak, Weidenfeld & Nicolson Yayınevi'nin "World University Library" serisinin bir parçası olarak 1969 yılında yayımlandı ve Forrest'ın *Emergence of Greek Democracy* ile Mair'in *Witchcraft* başlıklı yapıtları gibi serinin uzun ömürlü klasikleri arasına giren kitaplarından biri oldu. İkinci ve üçüncü baskılar şu anki yayıncı Longman tarafından yapılmıştır. Bu kitap yayımlanmadan önce öğrenciler ne yapıyordu, şimdi bunu hayal etmek güç. Birinci baskı için kitap tanıtım yazısı yazan bir yazar bu kitabın, "Altmış yıldan beri ortaçağ İtalyan komünleri hakkında İngilizce yayımlanmış ilk genel inceleme" olduğunu söylemişti. Bu muhtemelen, W.F. Butler'ın 1906 yılında çıkan *The Lombard Communes*'üne, veya M.V. Clarke'ın 1926 yılında çıkan (1970'lerde hâlâ lisans öğrencilerinin okuma listesinde bulunan) *The Medieval City State* adlı kitabına yapılmış, fakat tarihi yanlış hesap etmiş bir atıftı. 1926 tarihli *Cambridge Medieval History*'de bulunan, Previté-Orton'un yazdığı ve sadece 1200 yılına kadar

olan dönemi kapsayan bölüm veya Heywood'un Perugia üzerine 1910 yılında yazdığı kitabın da aralarında bulunduğu Methuen'in "States of Italy" serisi de muhtemelen öğrencilerin yararlandığı diğer eserler arasındaydı. Ancak 1960'larda ve 1970'lerde Kenneth Hyde, Nicolai Rubinstein ve Philip Jones gibi tarihçilerin şehir devletlerinin (örneğin politik sanat, şehirlerin ve seçkin ailelerin tasvirleri gibi) belirli özellikleri hakkında bir dizi etkili makale ve kitap yazmaya başlamalarıyla ya da örneğin Hyde'ın *Society and Politics in Medieval Italy*'si (1973) gibi genel değerlendirmelerin yazılmasıyla birlikte İngilizcede, ortaçağ İtalya'sı hakkında yeni bir tarih yazımı başladı - ortaçağ Orvieto'su ve Siena'sı, papalık devletleri ve komün orduları hakkında Daniel Waley'nin yazdığı diğer eserler de bunlara eklenmelidir. 1970'lerin sonlarına gelindiğinde, tarih yazım alanı böylece değişmişti. Waley'nin kitabı *İtalyan Şehir Cumhuriyetleri*'nin bu alandaki üstünlüğü, 1978 yılında yeni bir bölüm eklenerek yapılan ikinci baskısıyla onaylandı. Bu yeni bölümün yazılmasında, Philip Jones'unki gibi tarım tarihi üzerine yapılan ve şehir tarihçilerinin gözlerini kırsal bölge ile bu bölgenin kapsadığı her şeyin (arazi sahipliğinin, tarım toplumunun, şehir sermayesi ile kırsal kesim işgücü arasındaki ilişkinin) önemine çevirmelerini sağlayan çalışmalar etkili oldu. Yani, *İtalyan Şehir Cumhuriyetleri* böylece tarih incelemelerindeki gelişmeleri göz önünde bulundurarak evrildi. Üçüncü baskının yapıldığı 1988 yılına gelindiğinde, İtalyan komünleri tarihinin yüzyıllar boyunca nasıl ele alındığı hakkında (VIII. Bölüm, Şehir cumhuriyetleri tarihçiliği) yeni bir bölüm ekleme ihtiyacı hissedildi. Bu bölüm, kendi başına bir çalışma dalı olarak tarih yazımına giderek daha fazla odaklanılmasını yansıtmaktadır; üniversitelerde bu konuda dersler konulması 1980'lerde başladı; John Tosh'un *The Pursuit of History* adlı kitabının ilk baskısının tarihi de 1984'tür. Waley, "Tarihçi (...) çalıştığı konuya yaklaşımını etkileyen yazıları anlamaya çalışmalıdır" derken, tarihçinin kendi yaptığı iş üzerine düşünmesinin önemini harika bir şekilde vurgulamaktadır.

Peki, çalışma alanı 1988'den bu yana nasıl değişti? Hem geleneksel konularda, hem de çağdaş sosyoloji, antropoloji veya ku-

ram alanlarında İtalyan şehir devletleri üzerine her türlü araştırma yapılmaya devam etmektedir. Bu dağ gibi malzemenin tamamını burada hakkıyla ele almak mümkün değildir; ancak, birkaç noktaya kabataslak işaret edilebilir (Spesifik kitaplar için lütfen IX. bölüme bakınız). İtalyan şehir toplumunun seçkinleri, onların özellikleri ve 12. ve 14. yüzyıllar arasında geçirdikleri evrim önemli bir çalışma alanı olmayı sürdürüyor; ancak kardeşlik dernekleri, hayır kurumları ve hastaneler üzerine yapılan çalışmalarda dikey olmaktan çok, erkeklere ve kadınlara toplumda önemli referans noktaları ve destek sağlayan yatay toplumsal bağlar, yerel çevreler ve topluluklar giderek daha çok ilgi çekmeye başladılar. Tarihçiler, bu tür topluluklar ve kurumlar üzerinde yaptıkları incelemeler yoluyla, erkek seçkinler dışında kalan toplumsal gruplara, özellikle de kadınlara ve yoksullara daha fazla ilgi göstermektedirler. Aileler, ailelerin büyüklüğü ve yapıları, mal ilişkileri ve duygu ekonomisi üzerine yapılan incelemeler tarihsel demografiden büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Kilisenin ve din adamlarının çeşitli rol ve tarikatlarıyla kentsel yaşama yaptıkları katkılar azizler ve kutsal yadigârlar, vaizler ve frerler, kardeşlik dernekleri ve katedraller üzerine çok sayıda araştırma yapılmasına yol açmıştır. Siyasi propaganda, adli törenler, yeni şehir meydanlarının inşası veya 14. yüzyıl Floransa'sında mekânın ve halka seslenmenin politiği gibi konuları inceleyen kitapların odak noktası iletişim biçimleri -yazılı veya görsel-, ritüel davranışlar ve kentsel mekânın kullanımı olmuştur. Kadınların şehir devletlerindeki konumu ve faaliyetleri de artık tarih yazımının daha kapsamlı bir parçası haline gelmiştir. Kadınların hayır kurumlarındaki çalışmaları veya vasiyetleri üzerine yapılan araştırmalar, onların birçok alanda ne denli faal olduklarını göstermektedir: Yüzlerce kadın şehirlerdeki önemli kardeşlik derneklerine üye olmuş, hastanelerde ve sığınma evlerinde çok önemli roller oynamışlardır; her türlü mülke sahip olmuş ve vasiyetlerinde kiliselere ve şapellere çeşitli armağanlar -sanat yapıtları, sunak örtüleri, dua kitapları vs.- bırakmışlardır. Kadınların dönemin din kültüründe oynadığı önemli roller de araştırılmış ve ortaya çıkarılmıştır. Bu yeni baskıya bu tür konularla ilgili bölüm-

ler eklemek yerine, bu kitabın ne hakkında olduğuna ve ne hakkında olmadığına odaklanmaya ve bu konuların bazılarını, uygun oldukları yerde ve şekilde kullanmaya karar verdik.

Çok önemli yayınlar da yapılmıştır ve bu yayınlar daha ileride ayrıntılı olarak ele alınmaktadır ama burada, içeriklerine dair bir fikir vermek üzere bunlara biraz değinebiliriz. Grillo, 13. yüzyıl Milano'sunun, İtalya'nın en büyük şehrinin tarihini yeniden yazdı; bunu yaparken de, Milano'ya bakılırken kullanılagelen anakronik-aristokratik gözlüğü çıkardı ve aristokratik olmayan örgütler ile anti-aristokratik örgütlere ağırlık ve belirginlik kazandırdı. Maire-Vigueur, 12. ve 13. yüzyıllarda –(Soylu olmayan örgütlü yurttaşların itiraz etmeye başlamalarına kadar) normal kabul edilen yağma, fidye ve tazminat gibi uygulamalar yoluyla, neredeyse daimi olan savaş halini kendilerine maddi çıkar sağlamak için kullanan- şövalye sınıfı ve bu sınıfın komün savaşlarındaki savaş yöntemleri hakkında bir dereceye kadar varsayımlara bağlı olmakla birlikte ikna edici de olan bir çalışma yaptı. Thompson, komünlerdeki din unsurları ve ruhani bir topluluk olarak şehir üzerine yaptığı vurguyla komünlerin laikliklerine övgüler düzmeye hevesli bütün ortaçağ şehirleri tarihçilerine meydan okumuştur. Trachtenberg, tanıtım yazısı yazan yazarlardan birinin "Trecento şehirciliğine neo-Marxist Foucaultvari bir bakış" olarak yorumladığı kitabında, tasarlanmış alanlarda, özellikle de yeni *piazza*'lardaki iktidar ilişkilerini araştırmış ve bu ilişkilerin, izleyicilerin anıtlara ve anıtlarda somutlaşan iktidara bakışını yönlendirdiği savını ileri sürmüştür; bir başka eleştirmen kentsel meydanları asla aynı şekilde görmediğini söylemiştir.[1]

Bunlara ek olarak 1988 yılından bu yana, İngilizcede üç önemli sentez çalışması yayımlandı. Yelpazenin bir ucunda, öğrencilerin en azından bilmesi gereken Philip Jones'un *Italian City States* (1997) adlı son derece önemli kitabı (IX. Bölüm'de ana tezlerinin bir özeti verilmeye çalışılmıştır) bulunmaktadır; öbür uçta ise *New Cambridge Medieval History* ile *Oxford Short History of Italy* serilerinin ilgili ciltleri bulunmaktadır. Jones, anıtsal ve çok çaba gerektiren kitabında akademik bir okur kitlesine seslenmektedir. *Cambridge*

History daha kısa ve kolay anlaşılır bir şekilde geleneksel gündemi (Floransa, denizci cumhuriyetler, despotlar) ele alırken, *Oxford History* çok daha geniş kapsamlı temaları (toplumsal, kültürel, ticari ve maddi hayatı) ele almaktadır ve dolayısıyla sadece üç bölümü bu kitapla örtüşmektedir.

Bu kitap çok yazarlı ve çok ciltli eserlerden birkaç yönden üstündür: Yaklaşımı (siyasi ve idari tarih) tutarlıdır ve görselleri mevcuttur. Waley'nin yaklaşımının bazı tekçi özellikleri vardır. Net tanımlara ve basit açıklamalara, antik Yunan şehir devletlerindeki benzer deneyimlere sık gönderme yapmaya ve modern dönemle paralellikler kurmaya direnmektedir. Çok geniş kapsamlı belgesel kaynak -vergi tahakkukları, yemin edenlerin listesi, bütçeler, diplomatik belgeler, kanunlar- ile anlatı ve edebi malzeme (büyük ölçüde Dante ile Boccaccio'dan) kullanması da önemlidir; kitapta, bunların yanı sıra, modern okuyucunun yabancısı olduğu tavsiye kitapları, mektup yazma kılavuzları ve vatandaşlık methiyeleri gibi hayranlık uyandırıcı türden bir dizi metinle ilgili kısa tanıtımlar bulunmaktadır.

Peki, bu kitabın ana odağı nedir? Kitap, 11. yüzyılın sonlarından 14. yüzyılın başlarına kadar Kuzey ve Orta İtalya'daki cumhuriyetçi şehir devletini, özellikle de onun toplumsal ve siyasal yaşamını ele almaktadır. Rönesans döneminin şehir devleti kitabın kapsamı dışında kalmaktadır. 11'inci yüzyılın sonlarında, birçok şehirde kolektif eylem ile komünal kurumların ortaya çıktığı görülmektedir; 14. yüzyılın başlarında ise, şu veya bu şekilde bağımsız cumhuriyetlerin çoğunun ortadan kalkmasına yol açan şehir lordlukları veya bölgesel devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. Kitabın, bu dönem içerisindeki kronolojik merkezi 13. yüzyıl ve 14. yüzyılın başlarıdır; 1340 sonrası çok az tarihten söz edilmektedir. Salgın hastalığın (Kara ölüm) 1348 yılında yol açtığı krize ve hastalığın daha sonra yeniden ortaya çıkışlarına değinilmemiştir. Bu krizin niteliği ve boyutları ile ilgili tartışmalar vardır, ama 14. yüzyılın ikinci yarısında şehirler; nüfusları, özlemleri ve kaynakları açısından tartışma götürmeyecek bir şekilde küçüktüler. Bu kitap, bu şehir devletlerinin en müreffeh oldukları dönemdeki *siyasal yaşam*

hakkındadır. Bu da kaçınılmaz olarak, siyasal süreçlerde katılımcı ve lider, şehir ordularında asker, memur ve yönetici, toprak sahibi ve tüccar, yazar, inşaatçı ve ressam olan erkeklere ve erkek seçkinler üzerine odaklanmayı gerektirmektedir. Kadınlar bu faaliyetlerden tamamen dışlanmıyorlardı. Siyasette ve yönetimde doğrudan yer almıyorlardı ama toprak sahibi olabiliyorlardı -çoğunlukla dul kalınca- ve vergi veriyorlardı; işgücünün düzenli bir parçasıydılar, esnaf ve ticaret loncalarına üyeydiler ve savaşlarda, örneğin kuşatmalarda, yardımcı görevler alabiliyorlardı. Aziz olarak kabul edilen insanlar arasında çok sayıda kadın vardı (Dönemin eğilimlerinden biri azizlik kurumunu kadınlaştırmaktı). Kadınlar anlaşmalı evlilikler yoluyla, isteyerek ya da istemeyerek, babadan kalma mirasını korumayı veya artırmayı ya da düşmanlarla olan anlaşmazlıkları çözümlemeyi hedefleyen seçkin ailelerin evlilik stratejilerine katkıda bulunuyorlardı. Yine de bu alanların birçoğunda kadınların mevcudiyetinin ya marjinal olduğu ya da özne değil de nesne olarak statüleriyle ilgili olduğu söylenebilir. İktidar arenasının aktörleri erkeklerdi. Koruyucu bir ideoloji kadınları "edep" sınırları içinde tutmaya çalışıyordu. Erkeklerin şehvetini azdıracak, toplumsal düzeni bozacak veya aile servetini tüketecek davranışlardan uzak durmaları için uyarılıyorlardı. Harcamaları kısıtlayan kanunlar kadınların ne giydiğini kontrol altına almaya çalışıyordu. Evlilikle ilgili yasalar, babalarının onayını almadan evlenen erkekleri cezalandırıyordu. Başlık parasıyla ilgili kanunlar, kadınların babalarından miras almalarını engelliyordu.[2]

Alpler'den (Güçlü bir monarşinin tamamen bağımsız belediyelerin gelişmesini engellediği) Napoli Krallığı'nın sınırlarına kadar yüzlerce şehir tarihlerinin bir döneminde özerklik kazandı. Bu şehirlerin sayılarını tam olarak söylemek mümkün değil çünkü otonomi ile bağımlılık arasında pek kesin olmayan bir sınır vardır; ama 12. yüzyılın sonunda, küçük komünlerin çoğunun büyükler tarafından henüz yutulmadığı dönemde, şehir devleti olarak tanımlanmayı hak eden iki veya üç yüz kadar birim mevcuttu. Son derece çeşitlilik gösteren bu kentler hakkında genellemeler yapmanın çekiciliği çok büyük ve gerçekten de bu kitabın içeriği bu

tür genellemelerden oluşacak. Bu genellemelerin hepsi kaçınılmaz olarak yanıltıcı; çünkü modern ulus devletini doğru biçimde tanımlayabilecek formülleri geliştirmek nasıl imkânsızsa iki yüzyılı kapsayan bir dönemde düzinelerce şehir cumhuriyetinin hepsi için doğru ve geçerli formüller geliştirmek de imkânsızdır. Ortaçağ İtalya'sının tarihini yazarken genel ile özgül arasında sürekli bir gerilim söz konusudur. Yakın zaman önce bir tarihçinin yazdığı gibi: "Çeşitliliğin baş döndürücülüğüne kapılma, partikülarizm tuzağına düşme, sonu gelmez ayırımlar labirentinde insanın yolunu kaybetme riski var."[3] Kuşkusuz kendilerine özgü riskleri bulunan genellemeler bu tür tuzaklara düşmekten kaçınmanın bir yoludur. Dev bir denizci imparatorluk olan Venedik veya bir yerel derebeyi veya şehir tarafından kısa sürede ele geçirilen kırsal yerleşim merkezleri gibi sıra dışı vakalar yanıltıcıdır; ama değişik tipte ve büyüklükte kentler hakkında bilgi verilirse, orta büyüklükteki bir şehirdeki "ortalama" cumhuriyetin resmi ortaya çıkacaktır.

Bu kitap, şehir devletinin toplumsal ve siyasal ortamını ele almaktadır. Bu ortam 21. yüzyılın başında yaşadığımız hayatla akla gelebilecek her açıdan çelişmektedir. Böyle bir dünyanın doğru bir resmini çizmek (ki, bu kitabın amacı budur) bu ulus devleti ve Avrupa Birliği çağında kolay olmayacaktır. Aradaki fark boyutta değil, farklı boyutların yarattığı sonuçlardadır. Şehir devletinde insanların birbirlerine çok yakın yaşamaları temel ve geniş bir çıkar ortaklığı sağlıyordu. Günümüzde yerel (veya İngiltere'de tüzel) bir önemde olduğu kabul edilen su temini gibi konular, o zamanlar devletin karar verdiği konulardı ve haklı olarak öyle bir devlet için önemli konular olarak görülüyordu. Şehir devleti vatandaşları ile ulus devleti vatandaşlarının durumu arasındaki en büyük fark askeri harcamalardaki tavırlarıdır. Şehir devleti vatandaşı bu tür harcamaları kendi kişisel güvenliğine yapılan doğrudan bir katkı olarak görebiliyordu. Surların tamiratı için harcanan para onun ve ailesinin yaşamını daha güvenli kılmaya yönelikti; savaş amacıyla satın alınan silahlara harcanan para daha fazla tarım arazisi kazanılmasına, iletişimin daha güvenli yapılmasına ve intikam almak isteyen komşu şehirlere karşı daha iyi koruma sağlamasına

yol açacaktı. Oysa ulus devletin vatandaşları bu tür harcamaların kendileri için önemini değerlendirmekte çok zorlanmaktadırlar ve bu çelişki, "savunma" sözcüğünün bütün askeri faaliyetleri kapsayacak şekilde kullanılmasında çok açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. 2003 yılındaki Irak Savaşı -henüz sona ermemiştir- öncesi yapılan halk protestosu bu ayrımı göstermektedir (Siyasi liderlerin Irak'ın büyük bir tehdit oluşturduğu fikrine, dolayısıyla da bu nedenle yapılan harcamalara, güçlü ve kapsamlı bir itiraz vardı). "Kendini savunma" ile "savunma" arasındaki fark çok büyük ölçüde artmıştır.

Şehir devletinde ortak bir yurttaşlık paylaşıyor olma duygusu sadece aynı yerde ikamet etmenin sonucu değildi. Öteki dünyadaki bir yolculuğu anlattığı yapıtında şair Dante, mutsuz Pia dei Tolomei'nin ruhuyla karşılaşır (*Araf* v, 134); kadın ona, "Siena can vermişti bana" (*Siena mi fe*)* derken doğduğu yerin adını söylemekten daha fazla bir şeyler yapmaktadır. Siena şehir devletinin kendisine, içinde büyüdüğü fiziksel, toplumsal ve siyasi çevreyi sağladığını, dünyaya bakışına ve kişiliğine şekil verdiğini söylemektedir. Bugünün yurttaşına çeşitli güçler şekil verir; ulus devletinin son derece güçlü enerjisi, uluslararası kitle iletişimiyle ve genellikle sulanmış ve gücünü yitirmekte olan bölgesel ve yerel vatanseverlikle (ki, bu bazı bölgelerde yeniden canlanmaktadır) rekabet halindedir. Yerel gazeteler eski sadakatlerin sürdüğünü gösterir ve İtalya'da *campanilismo* [hemşerilik]** ruhu, sevgiyle ve özlemle anılan şehir kulesi ruhu henüz ölmemiştir. Ancak, komşu şehirlerin yurttaşlarına karşı, komşularıyla birlikte omuz omuza savaşan yurttaş, yaşadığı hayat nedeniyle, günümüzde artık yok olmuş bir vatanseverlik ve *campanilismo* duygusuna sahipti.

Büyüklük farkı son derece önemlidir. Şehir devletlerinin çoğunda yurttaşlar birbirlerini yakından tanırdı ve izledikleri siyaset bu

---

* Dante Alighieri, *İlahi Komedya*, Çev. Rekin Teksoy, Oğlak Yayınları, 1998, İstanbul. –ç.n.

** Metinde geçen ve açıklanmayan İtalyanca sözcüklerin karşılığını, ilk defa geçtikleri yerde köşeli parantez içinde verdik, ayrıca okuyucu, kitabın sonuna eklediğimiz sözlükte bu sözcüklerin anlamını topluca bulabilir –y.n.

durumun ürünüydü. Vergi politikaları ve vergi tahakkukları gibi, komşularının gözleri önünde insanları zenginleştiren veya fakirleştiren ihtilaflı konular hem meclis toplantılarında, hem de dışarıda tanıdıklar arasında tartışılırdı. Doğal olarak, bazı kişiler siyasi kararları etkileme arzusuna ve yeteneğine başkalarından daha fazla sahipti ve daha fazla serbest zamanları vardı. Değişik güçte ve yetenekteki insanların oluşturduğu herhangi bir kurum için doğal bir şey olan oligarşi, tek bir şehrin kısıtlı alanında özellikle belirgin bir olguydu; devletin büyüklüğü de güçlülerin güçsüzleri sindirmesi için gücün doğrudan kullanılmasını olanaklı kılıyordu.

Şehir devletlerinin ayırt edici özelliği olan yurttaş zihniyeti ve vatanseverliği, en aydınlanmış şekliyle bir cumhuriyette mevcuttur. Kendi kendilerinin siyasetçileri, kanun koyucuları ve memurları olduklarında yurttaşların hissettikleri bağlılık duygusu, daha ikincil bir rol oynadıklarında hissettiklerinden güçlüdür. Şehrin kaderi onların kendi işidir; şehirdeki işlerin başarısı veya başarısızlığı esenlikleri için son derece önemli olmakla kalmayıp, aynı zamanda kendi çabalarının da sonucudur. Hemen herkesin, özellikle de geleneksel ve muhafazakâr mizaca sahip olanların gündelik muhitlerine ve alışıldık konuşma biçimlerine duydukları bağlılığı da bunlara eklemek gerekir. İnsan, *Araf*'ın bir pasajında (VI, 70 ve devamı), Vergilius'un ağzından "Mantua" sözcüğü döküldüğünde, bir figürün verdiği şu cevabı duyunca Dante'nin aktardığı duygunun yoğunluğunu ancak böylece anlayabilir:

> *'O Mantoano, io son Sordello*
> *De la tua terra;' e l'un l'altro abbracciava.*
> ("Ey Mantua'lı, Sordello'yum ben
> senin oralı." Sarıldılar birbirlerine.)

Hiç kimse böyle bir anda hissedilen duyguları Dante'den daha iyi bilemezdi. Dante, bir Floransa yurttaşı olarak siyasi ve askeri görevlerde bulunmuş, 1298 yılından sonra, Toscana'da papalık otoritesine karşı ayaklanan Beyazlar Partisi'nin liderlerinden biri olarak ön plana çıkmıştı. 1301 yılında Siyahlar muzaffer olduk-

larında, Dante elçilik görevi yapmakta olduğu için şehirde değildi. Bütün malına el konulma ve memuriyetten süresiz olarak men edilme cezasına çarptırılınca, kendisine yöneltilen suçlamaları cevaplamak için dönmedi ve bunun üzerine ölüm cezasına çarptırıldı. Mektuplarını "Haksız yere sürgünde olan bir Floransalı" (*Florentinus et exul immeritus*) diye imzalıyordu; af teklifini reddetti ve hem çok büyük nefret, hem de derin bir özlem duyduğu şehre bir daha adımını atmadı. Yirmi yıl süren sürgün döneminin en önemli ürünü olan *İlahi Komedya*'da, Floransa'dan, hem "küçük bir kuzuyken" büyüdüğü "güzel ağıl" (*bello ovile*), hem de kana bulanmış yıkımın "hüzünlü ormanı" (*trista selva*) olarak söz eder (*Cennet*, XXV, 5; *Araf*, XIV, 64).

Bu betimlemelerin ikisi de eşit derecede uygundur. Ortamın yoğunluğu güçlü erdemlere ve kötülüklere, avantajlara ve dezavantajlara işaret ediyordu. Bu kitapta şehrin iyi yanları en çok yurttaş vatanseverliğinin ele alındığı V. Bölüm'de; sakıncaları da en çok komün içinde birlik ve beraberlik olmayışının ve komünün zorbalara karşı koymadaki başarısızlığının incelendiği VII. ve VIII. Bölüm'de karşımıza çıkacaktır.

12. ve 13. yüzyıllarda siyaset üzerine yazan İtalyan yazarlar konularına pratik açıdan değil, kuramsal olarak yaklaşmışlardır; bu gelenek 16. yüzyılın başlarında Machiavelli ve birçok çağdaşı tarafından terk edilene kadar sürmüştür. Dolayısıyla, komünlerin en parlak çağında şehir devletinin özel sorunları çok az tartışılıyordu. Ama şehir devleti politikalarının önemli konuları, zaten Platon ve Aristoteles tarafından çok daha önce gündeme getirilmişti. Onların hakkında yazdıkları devlet şehirdi (*polis*) ve yaptıkları tanımlar İtalyan şehir devletlerinin *polis*'e ne denli yakın olduğunu açıkça göstermektedir. En büyük İtalyan şehrinin nüfusunun 100.000'in üstünde olmasına karşın çok azının (Piskoposluk bölgesi bir "şehirdi", ama günümüzde bu büyüklükteki yerler, küçük kent veya köy sayılır) nüfusu 20.000'in üstündeydi (bakınız tarihi yer adları dizini). Platon, yurttaşların hepsinin birbirini şahsen tanıması gerektiğini söyleyerek böyle bir topluluğun nüfus için 5.040 rakamını önerirken muhtemelen 50.000'in altında bir toplam nüfusa işa-

ret etmektedir. Aristoteles, "Eğer bir devletin yurttaşları yargıçlık yapma ve liyakate göre makam dağıtma durumunda iseler, birbirlerinin karakterlerini bilmeleri lazımdır; bu bilgiye sahip olmadıklarında hem makamlar için yapılan seçimlerde, hem de mahkeme kararlarında sorunlar çıkar", demiştir. Aristoteles 100.000'lik bir nüfusun çok kalabalık olduğunu ve bu yerin "artık bir topluluk olmadığını" söylemiştir. Dahası, Aristoteles şehir cumhuriyetini, yurttaşlarının "yönetebilecek, karşılığında da itaat edebilecek yetide"[4] olması gereken devlet olarak tanımlamıştı.

Dolayısıyla, ortaçağ İtalyan şehrinin gelişmesi benzersiz bir şey değildi çünkü benzer bir oyun daha önceleri bir başka klasik sahnede oynanmıştı. Cumhuriyet kurumları bir kez daha erkek nüfusunun çok büyük bir kısmına, kendi şehirlerinde ya da şehrin egemen olduğu bölgelerde veya başka şehirlerde danışman ya da memur olarak çalışmaları için siyaset eğitimi vermek durumunda kalmışlardı. Yine aynı şekilde, Venedik, Cenova, Floransa, Parma ve Modena şehirlerinin "modern" dönemin ortalarına kadar birer devlet veya devlet çekirdeği olarak kalmalarına rağmen, şehir devleti, ulus devletinin öncülü olmaktan çok bir çıkmaz sokak olduğunu kanıtlamıştır. Doğrudan siyasi halef olmaması şehir devletini daha az ilginç, daha önemsiz ve daha az öğretici bir olgu yapmaz. Dahası, İtalyan komünlerinde yaşayan halk zenginlikte, sanatsal ve entelektüel faaliyetlerde ve toplumsal ve yönetimsel kurumlarının gelişmişliğinde kendi dönemlerindeki diğer Avrupalılardan daha ilerideydiler. İtalyanların yurttaşlık olgusunun gerilemeye başladığı döneme kadar uzayan sanat ve düşünce alanındaki başarıları antik Yunan'ınkinden daha az etkili değildi.

I

Egemenlik Mirası

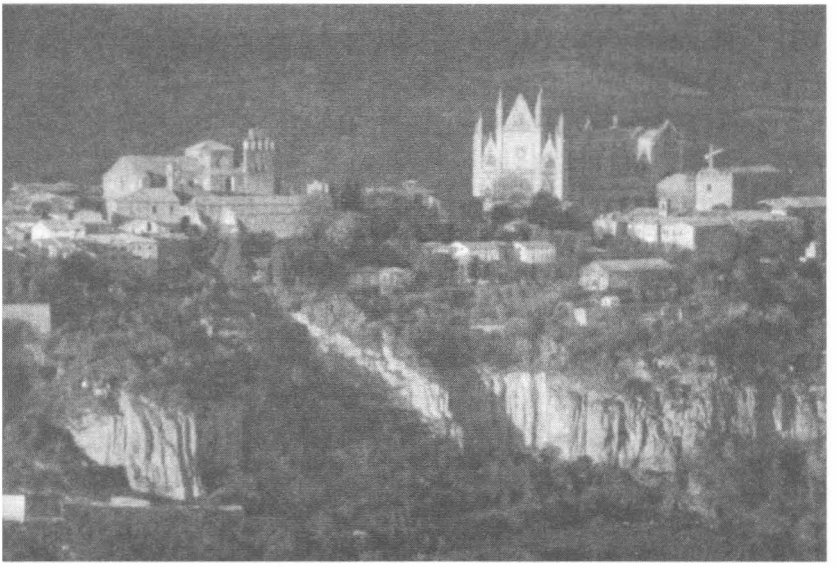
Nüfusun yüksek bir oranının, köylerden ve daha küçük birimlerden çok şehirlerde yaşaması, klasik dönemden beri Akdeniz bölgesinin büyük bölümünün özelliği olmuştur. Bu gelenek İtalya'da Yunan kolonicilere ve Etrüsklere kadar gider; yarımadadaki şehirleri ve halkları kendisine bağlayarak gelişen Roma hâkimiyeti de, temelde kentsel kurumlara sahipti. Milattan sonra 5. ve 10. yüzyıllar arasında, Gotlar ile Lombardların fetih ve yerleşmelerinin de aralarında bulunduğu bir dizi olay nedeniyle bu kurumlar parçalandı, siyasal ve toplumsal egemenliğin doğası yeni bir şekil aldı. Bu yüzyıllarda meydana gelen yavaş ama köklü değişim şehir hayatında çok büyük bir gerilemeyi ve kentsel yönetimin neredeyse tamamen yok olmasını içeriyordu. Aralarında Roma ve Milano da bulunan birkaç büyük şehir önemli merkezler olarak varlıklarını sürdürdüler ama birçok eski kent, fonda antik harabelerin bulunduğu bir ortamda çöküş içine girerek köylere dönüştü.

Ortaçağın başlangıcında merkezi otoritenin zayıfladığının, kurumların kesintiye uğradığının ve şehirdeki siyasal egemenliğin en büyük mirasçısının artık piskopos olduğunun işaretiydi bu. Bazı

piskoposlar bu konumu, 9. yüzyıldan başlayarak Karolenj İmparatorluğu'nun parçalanmasını izleyen feodal partikülarizm döneminde, kralın ihsan ettiği kontluk erki sayesinde elde etmişlerdi; kontluk erki genellikle arazi sahibi ailelerin elinde bulunuyordu, ama herhangi bir etkili yerel otoritenin bulunmaması durumunda, başkaları da aynı hakları *de facto* kullanabiliyordu. Ancak piskoposun otoritesi tek tük varlıklarını sürdüren kentsel kurumlar ile uyumluydu. Kentsel bir topluluk bulunan her yerde yerel ölçekte bazı düzenlemeler yapılması gerekiyordu. Bunlar arasında savunmanın örgütlenmesi, özellikle de şehir surlarının bakım masraflarının ve diğer kamu işlerinin paylaştırılması ve yerel pazarı ilgilendiren anlaşmaların yapılması bulunuyordu. Aralarında piskopos seçimi, festivaller ve törenlerin düzenlenmesi gibi daha rutin işlerin de bulunduğu bazı dini konular da tartışma ve anlaşma gerektiriyordu.

Bu tür işleri çözümlemek için yapılan periyodik toplantılar hakkında elimizde son derece az bilgi bulunmaktadır. Lombardia kralı Rotari, bir fermanla (643) bu etkinliği, "kilisenin önünde toplanmayı" (*conventus ante ecclesiam*), özel himayesi altına aldı. 8. yüzyılın sonunda Verona'da, şehir halkı ve yargıçları ile San Zeno Kilisesi arasında, "duvarların ve hendeklerin yapımı" konusunda çıkan anlaşmazlık bu tür toplanmaların tipik gündemini ortaya koymaktadır. Aynı şekilde, 945 yılında Verona'daki bir başka "yurttaş toplantısı"na (*concio civium*) yerel parayla ilgili karar alma konusunda bazı yetkiler verilmiştir.

Aynı dönemden günümüze gelen, şehirler için yapılmış ve edebi değeri hayli yüksek üç methiye -ikisi Milano'yu, üçüncüsü Verona'yı övmektedir- bir tür şehir vatanseverliğinin mevcut olduğunu göstermektedir. Ancak, kararlar alabildiği ve yerel egemenliği icra edebildiği için, komünün gerçek habercisi conventus'tur. 11'inci yüzyıldan önceki kentsel faaliyetler ile ilgili elimizde ne gibi kanıtlar bulunmaktadır? Genel olarak bu faaliyetler, 891 yılında Modena halkının piskoposlarına karşı düzenledikleri "halk komplosu" (*conspiratio populi*) türünde, çoğunlukla piskoposa karşı ara sıra yapılan protesto hareketleridir. Benzer hareketler aynı dönemde Torino'da, 924 yılında Cremona'da ve 10. yüzyılın ortalarına doğ-

Fotoğraf 1.1 Orvieto. Volkanik bir plato üzerinde kurulmuş tipik bir müstahkem kent. Umbria'daki bu şehir, ekonomik hayatı büyük ölçüde bir tarım hinterlandına bağımlı olması açısından da tipik bir komündü. Şehrin ortaçağdaki en yüksek nüfusu (13. yüzyılın sonlarında) muhtemelen 15.000 civarındaydı. Şimdi olduğu gibi, o zaman da plato üzerindeki binalar seyrekti. (Joe Cornish/Getty Images).

ru yarım düzine kadar şehirde kayıtlara geçmiştir. Bu olayların hiçbirinde halkın şikâyetinin ne olduğu tam olarak bilinmemektedir; ancak daha sonraki bir tarihte (1038), adları belirtilen 154 erkek ile "Brescia'da yaşayan diğer özgür erkeklere" şehrin yakınlarındaki Monticello Tepesi'nde bir inşaat yapılmayacağına dair Brescia piskoposu tarafından verilen söz bize bir ipucu sunabilir. Yurttaşlar arasında işbirliği olduğu, 945 yılından önce Mantua, Brescia ve Verona halklarının tedavüldeki para konusunda müzakere ettikleri bir anlaşmadan da anlaşılmaktadır. Piskoposluk sınırlarıyla ilgili anlaşmazlıklara (Örneğin, Bologna ile komşusu Modena'nın 969 yılında yaşadığı anlaşmazlık) zaman içinde şehirli halk da karışmaya başladı. Bu konu V. Bölüm'de daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Sağduyulu piskoposlar manastırların kurulması konusunda halkın onayını alıyorlardı; 997 yılında Treviso piskoposu hibede bulunurken bunu, "Treviso'nun bütün ileri gelen erkekleri-

nin, yargıçlarının ve tüm halkının rızasıyla" yapıyordu. Hatta Milano ve Pavia şehirleri, Carinthia'lı Arnulf'un egemenliğini kabul ettiklerini belirttiklerinde (894) ve Verona şehri Bavyeralı Arnulf'u bir İtalya seferine çıkması yönünde desteklediğinde (934) olduğu gibi, yurttaşların diplomatik politikaları şekillendirdiklerine dair deliller bile vardır. Ama henüz kent yetkililerinden oluşan sürekli bir organ ve ant içen bir komün kesinlikle söz konusu değildir. Önde gelen kişiler *boni homines*'tir [eşraf]; bu kişiler, çoğunlukla piskoposun "divanı"nın üyeleri olan, makam sahibi "hukuk ehli" insanlardı ama göreve, konsüller gibi seçimle gelmiyorlardı.

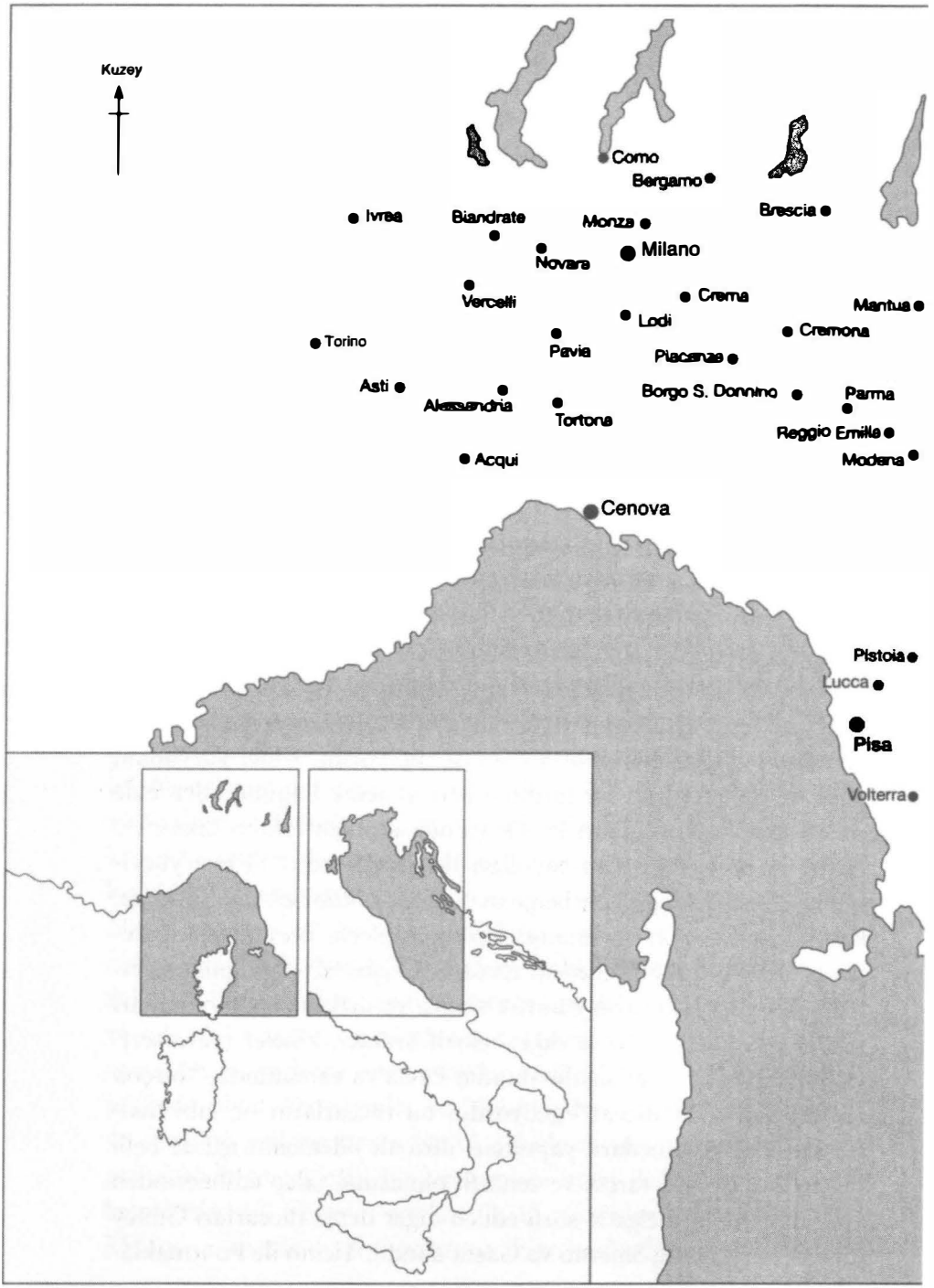
Ekonomik Değişiklikler

Bu insanları incelemeye başlamadan önce, egemenliği ellerine geçirmelerinin arkasında yatan ekonomik gelişmelere göz atmak yerinde olacaktır. 11'inci ve 12. yüzyıllar muhtemelen değişimin en keskin olduğu dönemdir; ancak Kuzey ve Orta İtalya'yı, dağınık nüfuslu ve gelişmemiş, geniş kilise arazileri, büyük bataklıkları, sazlıkları, ormanları ile tipik bir ortaçağ bölgesi olmaktan çıkartıp kalabalık ve ekonomik olarak gelişmiş Rönesans İtalya'sına dönüştüren süreç 10. yüzyıl gibi erken bir tarihte başlamıştı. En büyük değişim nüfustaki artıştı; nüfusun 10. ve 14. yüzyıllar arasında ikiye katlandığı tahmin edilmektedir. Demografik büyümeye kırsal kesimden kentlere doğru toplu bir nüfus akışı eşlik edince kentlerin nüfusundaki artış son derece yüksek bir oranda oldu. Nüfus artışının etkilerinden biri, büyük bir arazi açma çalışması oldu. Özellikle Po Vadisi'ndeki geniş sazlık ve bataklık araziler çok zahmetli bir şekilde inşa edilen drenaj kanalları, bentler, hendekler ve sulama kanalları sayesinde tarım arazisine dönüştürüldü. Arazi açma, başka yerlerde orman kesme ve tepelerde teraslama yapma şeklinde oldu. Yeni köyler ve (daha ender olarak) şehirler ortaya çıktı; bu gelişme bazen büyük şehirlerin yetkililerinin organize projeleriyle gerçekleşti. Nüfus arttıkça arazi değer kazandı. Bazı belgelerde, 10. yüzyılın sonları ile 11. yüzyılın başları arasında, Milano civarında arazi fiyatlarının ikiye katlandığını göstermekte-

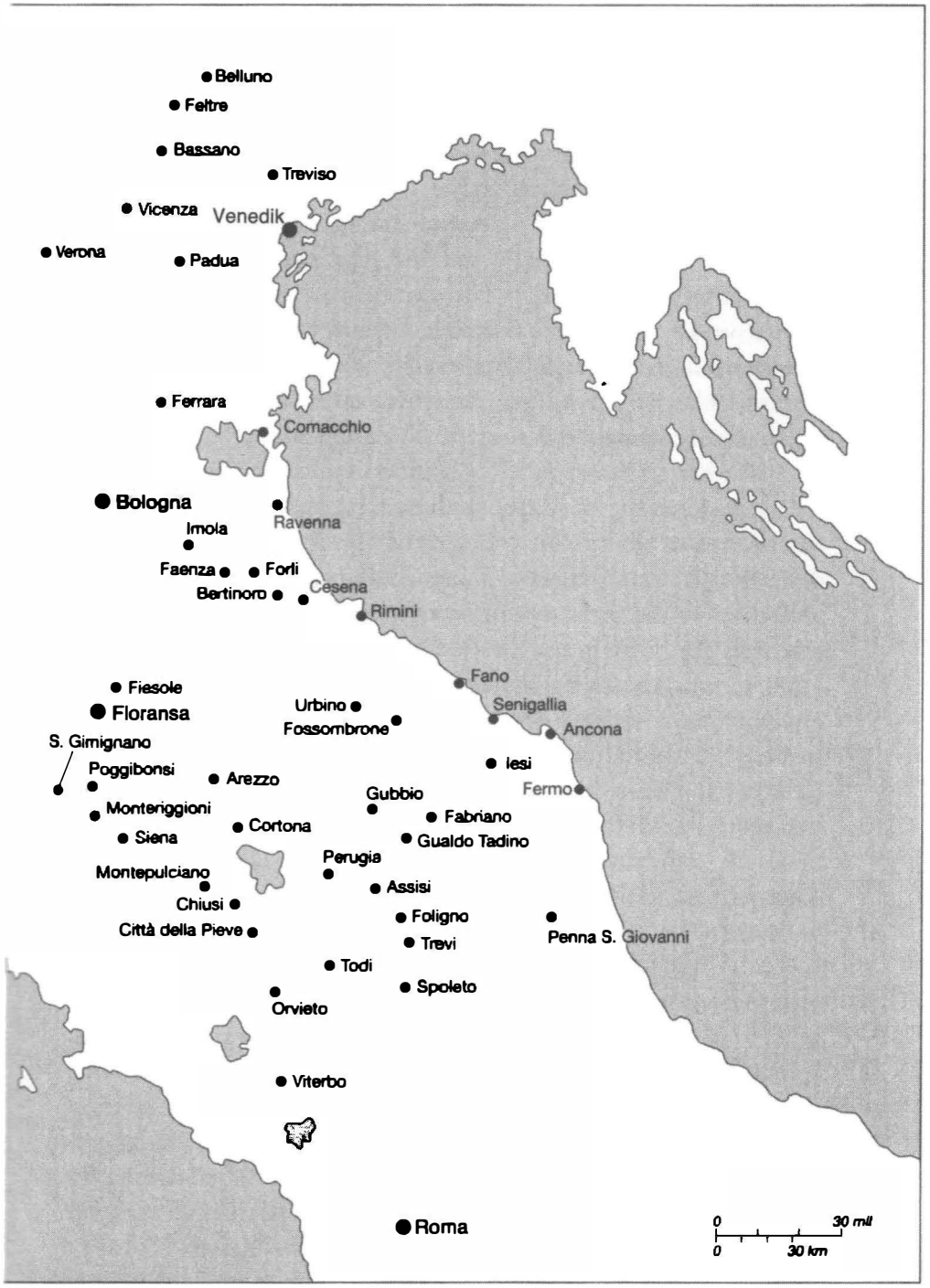
dir; arazi ve tarım ürünleri fiyatlarındaki uzun vadeli artış devrim niteliğindeydi.

Bu arada, bununla ilintili (ve daha iyi bilinen) bir devrim de ticaret alanında gerçekleşmekteydi. İtalya'daki ticaretin büyük kısmı tahıl, yağ, şarap, tuz ve diğer yiyecek maddeleri ile ucuz tekstil ürünleri ve yerel esnafın ürünlerinin karayoluyla takasından oluşuyordu. Miktarı ve parasal değeri ne kadar büyük olursa olsun bu tür ticarete kayıtlarda, uzak mesafelerle deniz yoluyla yapılan baharat, boya ve yüksek kalite tekstil ürünleri gibi pahalı mal takasına kıyasla daha az rastlanır. Bu ikinci tür ticaret şeklinin ve ona eşlik eden olağanüstü finans olayının, yani bankacılık ve kredi sisteminin gelişmesinin bu dönem hakkında yazan çoğu yazar tarafından fazlaca vurgulanmasının nedeni kısmen budur. Doğal olarak sonuçta, büyük şehirlerin çoğunda hayat tarzı ve zenginlik "uluslar arası" ticaret ve finans ile bağlantılı hale geldi; eğer bu konular burada fazla ele alınmıyorsa (bu konuda yazılmış birçok harika kitaptan okunabilirler), bunun nedeni orta büyüklükteki kentlerin ayırt edici özelliğinin bu olmayışıdır.

Tabii ki, uzak mesafelerle yapılan ticaret yeni bir şey değildi. İtalya'nın coğrafi konumu yarımadayı, Kuzeybatı Avrupa ile Levant'ın [Doğu Akdeniz] orta noktası yapıyordu. 7'inci yüzyıldan, belki de daha önceki bir tarihten beri Venedik Lagünü'nden elde edilen deniz tuzu ile Batı Po Ovası'nda üretilen tahılın takası Po Nehri ve ona bağlı olan suyolları ile yapılıyordu. 11'inci yüzyılın başlarına ait ilginç bir belge olan *Honorantiae civitatis Papiae*, Pavia tüccarlarının ve finansörlerinin Alplerin ötesinden İngiltere'ye kadar uzanan bölgedeki tüccarlarla işbirliği yaptığını göstermektedir. Bu tüccarların gümrük vergisi vermek zorunda oldukları mallar arasında yünlü ve diğer tekstil ürünler, köleler (veya serfler), kalay, kılıç ve at sayılmaktadır. Pavia'ya zamanında, "birçok zengin Venedikli tüccar" geliyordu; bu tüccarların ne gibi mallar sattıkları hazinedara yaptıkları düzenli ödemenin içinde belli miktarlarda biber, tarçın ve zencefil olmasının talep edilmesinden anlaşılmaktadır. Belgede sözü edilen diğer deniz tüccarları Güney İtalya'dan, Amalfi, Salerno ve Gaeta'dandır. Ticino ile Po ırmakla-

Harita 1 Kuzey ve Orta İtalya şehirleri

Belluno
Feltre
Bassano
Treviso
Vicenza
Venedik
Verona
Padua
Ferrara
Comacchio
Bologna
Ravenna
Imola
Faenza
Forlì
Bertinoro
Cesena
Rimini
Fano
Fiesole
Floransa
Urbino
Senigallia
Fossombrone
Ancona
S. Gimignano
Poggibonsi
Arezzo
Iesi
Fermo
Gubbio
Monteriggioni
Fabriano
Cortona
Siena
Gualdo Tadino
Perugia
Montepulciano
Assisi
Chiusi
Foligno
Città della Pieve
Penna S. Giovanni
Trevi
Todi
Spoleto
Orvieto
Viterbo
Roma
0 30 mil
0 30 km

rının kesişme noktasına yakın bir yerde bulunan Pavia, uzun mesafeli ticarete kendini adamış birkaç Kuzey İtalya kentinden sadece biriydi. Lombardia'da bu tür ticaretle uğraşan diğer şehirler (Po üstündeki) Cremona ile Milano idi. Piemonte bölgesinde, aynı ırmağın batı kollarına yakın Asti ve Vercelli şehirleri bulunuyordu. Fransa'ya giden ana yol, Po üzerindeki Piacenza ile Apenin geçidinin güney girişindeki Lucca'ya canlılık getirmişti. Deniz ticaretinin bu üç ana merkezinin rolü ve başarısını vurgulamaya gerek yoktur. 9'uncu ve 10. yüzyıllarda Venedik, Bizans ve Levant ile kurulan ekonomik ilişkinin en büyük merkezi olmuştu bile. Karolenj döneminde Cenova'nın da gemileri vardı ama Pisa gibi o da daha sonraları Müslümanların deniz saldırılarına maruz kaldı. 11'inci yüzyılda, her iki liman da Müslümanların saldırılarına karşılık verebilecek donanmaya sahipti. Bu limanlar ticari genişlemenin yanı sıra, Arapları Sicilya'dan çıkarmayı başaran Normanları da bir donanmayla desteklediler ve Kuzey Afrika kıyılarına saldırılar düzenlediler. Bu üç denizci şehir siyasi-dini rüzgârların hangi yönde eseceğini görmek için bir süre temkinli şekilde bekledikten sonra, 1100 yılında, kendilerini haçlı seferlerini desteklemeye adadılar ve böylece Doğu Akdeniz'deki mevcudiyetlerini daha da sağlamlaştırdılar. Konstantinopolis ve İskenderiye'nin yanı sıra Suriye kıyılarında edindikleri imtiyazlı bölgeler İtalya'nın Levant ve ötesiyle yaptığı ticaretin en büyük transit merkezleri haline geldiler.

Komünün Doğuşu

10. ve 11. yüzyıllarda İtalya'da meydana gelen ekonomik değişikliklerden en fazla yararlananlar muhtemelen, toprağın çoğunun *de facto* sahibi haline gelen küçük feodal soylular olmuştur. Lombard ve Karolenj dönemlerinde oluşan büyük kilise arazileri zamanla parçalandı ve vasallar artık çok değerli olan arazilerin ve mahsulün sahibi haline geldi. 11'inci yüzyılda, daha küçük kentlerde tek baskın sınıf toprak sahipleriydi (*maiores*); bu ad, esnaflar ve kasabada yaşayan köylüler için kullanılan ada (*minores*) tezat olması nedeniyle kullanılıyordu. Büyük şehirlere gelince, Pavia'ya

ait bir belge (1084), *populus*'u oluşturan sınıfları açıkça gözler önüne serer. Bu belgede *capitano*'lar, *valvassore*'ler ve majör ile minör yurttaşların iki manastır arasındaki bir davayı görüşmesi yer almaktadır. Bunlardan *capitano*'lar grubunun içinde piskoposluk kiracıları ve yetkililer (*curia*) bulunuyordu; *valvassore*'ler ise küçük feodal kiracılardı. Bunların yanı sıra normalde, küçük feodal soyların temsilcilerinin de bulunması gerekir ki bunlar arasında, soyadları birçok şehirde tekrar tekrar karşımıza çıkan "Visconti" ve "Visdomini" aileleri ile (Pisa'daki) Obertenghi veya (Piacenza'daki) Malaspina gibi büyük hanedanların üyeleri ve Lomello palatin kontları vardı. Bu dönemde piskoposlar, Karolenj kontlarının ve markilerinin kamusal görevlerinin çoğunu üstlenmişlerdi. Piskoposların konumları, bazı şehirlerde vasalları olan yüksek soylularla (*capitanei*) aralarındaki feodal bağlar, kırsal kesimde ise derebeylikleri sayesinde güçlenmişti.

Yakın bir zaman önce, 10. yüzyılın ortası ile 11. yüzyılın ortası arasında kalan dönemin, bu sınıfın siyasal etkinliğinin yükseliş dönemi olduğu ileri sürülmüştür.[1] Bu siyasal etkinlik çok çeşitli biçimler alıyordu. İster Alman imparatorları, ister o bölgenin yerlisi olmayan piskoposlar olsun yabancı hükümdarlara karşı kışkırtma ve karşı koyma söz konusuydu (968 ve 996'da Verona'da; 1031'de Cremona'da). İmparatorluk erkinin organları ve mekânları ortadan kaldırıldı. Bunun en ünlü örneği Pavia'dır; 1024 yılında, imparatorluk sarayı bir isyanda yıkılınca, imparatorluk konutu, imparatorluk meclisi toplantı yeri ve imparatorluk subayları kırsal kesime taşındılar. İmparatorların vergi toplama ve yargılama (*regalia*) imtiyazları ele geçirildi. Şehirler ister sınır veya para basma konularında anlaşmalar müzakere etmek olsun (Bologna ve Modena, 969), ister savaş yoluyla genişleme konusunda olsun diğer şehirlerle bağımsız biçimde ilişki kurdular. Mevcut kentsel âdetleri onaylayan veya itiraz edilen dayatmaları veya usulleri sona erdiren imtiyazlar ilgili üst makamlardan alındı (Cenova, 958). Tabii ki, bunlar bütün şehirlerde olmuyordu; katılım ve motivasyon kuşkusuz durumdan duruma değişiyordu. Hepsini tek bir hareket olarak göstermek biraz tarih yazıcılığının marifetidir. Yine de, bütün bu

gelişmeler "yüksek emelleri olan veya hoşnutsuz grupların" yoğun olarak reform talebinde bulundukları bir dönemin özellikleri olarak sunulmuşlardır.

> Başta şövalyeler ve kent halkı olmak üzere bu isyankâr sınıflar, 11. yüzyılda, özgürlük, barış ve 'şeytani âdetleri' sona erdirmek adına, kurulu düzene karşı mücadele etmek ve nihayetinde onların yerine komünleri getirmek amacıyla 'komplolar' veya 'kardeşlikler' (coniuratio, compagna) kurmaya başladılar.[2]

Milanoluların son derece iyi tutulmuş tarih kayıtlarında, 1100 öncesine ait, komün örgütlenmesi yönünde kolektif bir hareket ve aşamalı bir geçiş olasılığı içeren bir örnek bulunmaktadır. Milanolular 979 yılında Başpiskopos Landulf'a, 1035'te de Başpiskopos Aribert'e karşı ayaklandılar; bu ikinci ayaklanma, *capitano*'ların *valvassore*'lere karşı başpiskoposla ittifak kurmaları, *valvassore*'lerin de İmparator II. Konrad'dan yardım istemeleri üzerine bir savaşa dönüştü. Ama şövalye sınıfları "yurttaşlarla" 1045 yılında bir ittifak kurana kadar, burada bile halk arasında işbirliği yoktu ve ancak bundan en az 30 yıl sonra sağlam komün kurumları ortaya çıkmaya başladı.

Oluşum döneminde bazı şehirlere ihsan edilen imparatorluk imtiyazları belki de komünün gelişmeye başladığına işaret eden daha sağlam kanıtlar sunmaktadırlar. 958 gibi erken bir tarihte, Cenova'nın "sadık insanları ve sakinlerine" (*fideles et habitatores*) toprak konusunda imtiyazlar verildi; 1056 yılında bahşedilen daha önemli bir imtiyaz, Cenova halkının pazar üstündeki geleneksel imtiyazını pekiştirdi. Cremona piskoposuna 998 yılında verilen bir berat, belediye binası (*domus civitatis*) olduğu anlaşılan bir yapıdan söz etmektedir. Mantua (1014) ve Ferrara (1055) halklarına da imtiyazlar verilmiştir; ancak ilk büyük çaplı imtiyazlar IV. Heinrich tarafından Toscana'ya verildi. IV. Heinrich 1081 yılında, Lucca'ya saray ve şehrin altı mil yakınına kale inşa etmeyeceğine dair söz verdi. IV. Heinrich aynı zamanda, Pisa şehri içindeki egemenlik hakkından vazgeçti ve Pisalıların rızası olmaksızın Tosca-

na'ya yeni markiler atamayacağına söz verdi. Bu tür imtiyazlar, daha sonraki gelişmelerin ışığında önemli görünseler bile, imparatorun bakış açısından bakıldığında, 11. yüzyılın ilk yarısında iki imparatorluk karşıtı isyanın gerçekleştiği Pavia'da aralıklarla baş gösteren şiddet hareketlerine tercih edilirdi. Böyle bir meydan okuma -ve Milano ile diğer bazı şehirlerin belediye haklarının örtülü kabulü- beratlar kadar açık bir şekilde, şehirlerin imparatorun zararına yükseldiğine işaret etmektedir. Bu yükselişin önemli bir parçası, piskoposluklara atama yapma konusunda imparatorluk otoritesinin zayıflamasıydı. Şehir halkının bu konuyla ilgili talepleri, tıpkı dini reform gibi daha yüksek bir dava uğruna piskoposlara karşı giriştikleri yerel hareketler sayesinde siyasi bağımsızlıklarını kazanmaları gibi, zamanın daha önemli bir kavgası olan "kilise-devlet" çatışmasıyla bağlantılıydı. Kilise ile olan anlaşmazlıklar (bazen "tayin anlaşmazlığı" olarak adlandırılmaktadır), siyasetin bir nedeni olmaktan çok bir aracı olarak görev yapıyordu. "Yeni" toplumsal sınıflar, piskoposu dinen eleştirmedikleri yerlerde bile, onun egemenliğini paylaşmaya çalışıyorlardı.

Komünlerin ortaya çıkışı, Kuzey ve Orta İtalya'nın siyasi yapılarındaki uzun vadeli üç eğilime karşı gösterilen ve paradoksal olarak hem devrimci hem tutucu bir tepkiydi. Birincisi, nadiren ortalıkta bulunan, bulundukları zaman da pek etkili olmayan imparatorlar şehirlerin savunma, pazar, yiyecek temini ve benzeri konulardaki gerçek ihtiyaçlarına, çıkarlarına ve anlaşmazlıklarına yeterli düzeyde ilgi ve destek sağlayamıyorlardı. İkincisi, piskoposların "imparatorluk memuru ve toplum lideri" rolüne karşı çıkıldı ve siyasi ve askeri konulara müdahil olmalarını yasaklayan dini reform hareketi ile bu rol azaltıldı. Üçüncüsü, göç ve ekonomik gelişme, ticarette ve diğer mesleklerde toplumsal grupların ortaya çıkmasına yol açtı; yavaş yavaş seçkinlerle bütünleşen bu grupların piskoposla hiçbir bağı yoktu (Hatta Milano'da olduğu gibi, ona karşı ayaklandılar). Komünler bu boşlukları doldurdu ve siyasi erk ile yerel seçkinler arasında etkili bağlar oluşturdu.[3] 12'nci yüzyılın ikinci yarısında, I. Friedrich imparatorluğun egemenliğini yeniden tesis etmeye çalışınca, "İtalyanların çoğunda, I. Friedrich'in yeni-

den yaratmaya çalıştığı İtalyan krallığıyla ilgili bir tarihsel bellekten yoksun olduğundan ve bu yüzden de, imparatora sadık olmak için hiçbir neden görmediklerinden" Friedrich'in yaptıkları "hiçbir gerekçesi olmayan dış müdahaleler" olarak görülüyordu.[4]

İmparatorluk ile kilise egemenliğinin zararına bu belediye haklarının kazanıldığı 11. yüzyılın ikinci yarısı aynı zamanda Güney İtalya'da Norman egemenliğinin kurulduğu dönemdi. Bu durum, anakaranın güneyinde ve Sicilya'da şehir devletlerinin gelişimine sıkı ket vuran güçlü bir monarşinin tesis edilmesinde belirleyici bir aşama olmuştur. Bu yüzyılın ortalarından sonra bile, Kuzey ve Orta İtalya şehirleri daimi siyasi kurumlar geliştirmemişlerdi. Bağlayıcı yeminin oynadığı önemli rol komünün ortaya çıkışının kesin bir tarihi olduğu anlamına gelmektedir ama yine de böyle bir kurum uzun süremezdi. İzleyen yüzyılda Alman tarihçisi ve Freising Piskoposu Otto ('Onları yöneten hükümdarlar değil, konsüllerin iradesi') ve Yahudi bir seyyah olan Tudelalı Benjamin'in ('Onları yöneten bir kral veya hükümdar yok, sadece kendilerinin atadıkları yargıçlar var')[5] söz edecekleri bağımsızlık, artık kendi siyasi yetkililerini atama yetkisini sürekli olarak kullanan bu toplulukların bağımsızlığıydı. 11'inci yüzyılın sonları ile 12. yüzyılın başlarında bu egemenliğin (klasik dönemi anımsatan) "konsüllük" adı verilen bu ilk biçimi vücut bulunca, komün ya da şehir cumhuriyeti ortaya çıktı. Ama şehir cumhuriyetinin kurumlarını anlatmaya başlamadan önce bu cumhuriyetleri yaratan insanlara tekrar dönmek mantıklı olacaktır.

II

Nüfus

Statü ve Meslek

Bir tarihçi, ortaçağ İtalyan kentlerini "soylu ile rantiye (*milites*), dükkân sahibi ile zanaatkâr, kâtip ile köylü (*pedites*) topluluklarının bir karışımı" olarak tarif etmiştir.[1] Bu harika tanım önemli bir ek gerektirmektedir. Şehirlerde yaşayanların çoğu bu kategorilerden hiçbirine tam olarak girmiyordu çünkü hepsi de, önemli bir dereceye kadar, birden fazla faaliyet türü ile uğraşıyordu. Kâtiplik mesleğini bir zanaatla veya ticaretle birleştirmek çok yaygındı ama daha da yaygın olan şey, toprak sahipliğinin her türlü faaliyetle birleştirilmesiydi. Dolayısıyla, erkek nüfusunun çok büyük bir oranı -tahminen de mutlak çoğunluğu- kendisini hem tarım üretimine, hem de başka ticari veya endüstriyel faaliyetlere adıyordu. Hem bir depo veya dükkân, hem de bir arazi sahibi olmak ve böylelikle, gelir ve görünüş açısından ne tam bir rantiye veya köylü, ne de tam bir zanaatkâr-dükkân sahibi sayılmak son derece yaygındı ve bu yüzden erkekleri sadece tek bir kategoriye koyan her türlü nüfus sayımı çok yanıltıcı olacaktır. Bu bağlamda, çok sayıda insan

iki veya daha fazla kategoride bulunduğu için ekonomik faaliyete göre sınıflandırma yapmak hemen her zaman yanıltıcıdır. Ancak bununla da kalmaz, çünkü aynı zamanda sınıflar da doğal olarak iç içe geçmiştir: Zenginleşen köylüler küçük rantiyeye, büyüyen dükkân sahipleri tüccarlara, yarı-zamanlı tefeciler (çok doğal olarak) bankerlere ve sermayedarlara karışıyordu.

Önceki bölümde doğmakta olan komünün en önde gelen sınıfı olarak sözü edilen şövalyeleri (*maiores*) ele alarak başlayabiliriz. Şövalyelerin varlığı her şehir için geçerli bir özelliktir. İtalyan şehirlerini Kuzey Avrupa şehirlerinden ayıran onların mevcudiyetidir ve bir yoruma göre, komünlerin bütün tarihi onların mevcudiyetiyle açıklanabilir. 1180 yılında, Piacenza'daki meclis toplantısına 130 "soylu" katıldı. 1199 yılında Mantua'daki meclis üyelerinin sayısı yüz civarındaydı ve bunlardan sekseni soylu ailelerden -şövalye aileleri de dahil- geliyordu; bunlara karşılık sadece iki kasap ve bir sarraf vardı. 12'nci yüzyılın ikinci yarısında Pisa'daki konsüller ve diğer yetkililer arasında otuz değişik "soylu" ailenin (Yani, geçmişte ataları feodal aristokrasi arasında sayılan ailelerin) temsilcileri bulunuyordu. Öte yandan, bu erken dönemde bile soyluların azınlıkta olduğu bazı şehirler vardı; bunlardan biri, sadece iki soylu ailenin kaydı bulunan San Gimignano, diğeri de muhtemelen Floransa'dır. Asil bir soy ile ticaretin birbiriyle uyumlu olmadığı hiçbir dönemin bulunmadığını vurgulamak önemlidir. Adige nehri üstünde ve Trentino'da hatta bazen Almanya'yla ticaret yapan şato ve arazi sahibi zengin insanların Verona'da var olduğuna ve bu insanların kendi memleketlerinde arazi sahibi olmakla kalmayıp başka yerlerden arazi de satın aldığına dair 12. yüzyılın başına ait kayıtlar vardır. Aynı yüzyılın daha sonraki dönemlerinde, hem Modena'da (Guglielmo de Atto, 1182), hem de Floransa'da (Giovanni di Cavalcante, 1192-93) tüccarlar birliğinin (*consul mercatorum*) başkanı bir soyluydu. Şehirdeki hane reislerinin üçte ikisinin arazi sahibi olduğunu gösteren 13. yüzyılın ikinci yarısına ait vergi kayıtlarından da görüleceği gibi, toprak sahipliğinin diğer ekonomik faaliyetlere eşlik etmesi normal bir durumdu. Tablo 1, tipik bir içbölge kentindeki toprak sahiplerinin dağılımını göster-

mektedir.[2] Bu şehirlerin, Aristoteles'in toprak sahibi yurttaşların oranının yüksek olmasının siyasi istikrar sağlayacağı yolundaki görüşü ile nasıl çeliştiğini görmek de ilginçtir.

Tablo 1 1292 yılında Orvieto halkının sahip olduğu toprak için tahakkuk eden vergi

Mülkün değeri	Sahiplerinin sayısı	Toplam içindeki (yaklaşık) yüzdesi
10 L'den az	74	3
10L - 50L	454	16
50L - 100L	484	17
100L - 500L	1031	36
500L - 1000L	371	13
1000L - 2000L	244	9
2000L'den yüksek	205	7

Vergi tahakkuk etmiş mülk sahiplerinin toplam sayısı: 2863

İlk komünlerin tarih yazımıyla ilgili kışkırtıcı bir tez, şehirlerin feodalizme müdahale ettiğini ileri süren eski tarih yazıcılığının tersine, feodal soyluların komünlerin başlangıcında oynadıkları rolü vurgulamakta ve komünlerin feodal toplumdaki gelişmelerin sonucu olduğunu söylemektedir. Bu tez genellikle, örneklerin çoğunun Milano'dan olması ve 12. yüzyıl şehir seçkinlerinin oluşumundaki feodal ögelere çok fazla ağırlık vermesi nedeniyle bu görüşe karşı çıkan İtalyan tarihçiler arasında büyük tartışmalara ve eleştirilere yol açmıştır.[3]

Tüccar-soyluların tersine, sadece tüccar olanlara burada ancak kısaca değinilecektir. Bu tüccarlar ilk dönemlerde büyük olasılıkla kendi mallarıyla birlikte seyahat ediyorlardı; Levant veya Kuzey Afrika ile uzun mesafeli ticaret yapanlar, muhtemelen Avrupa kumaşı ihraç ediyor, baharat ve altın ithal ediyorlardı. Genel olarak,

yerel veya bölgesel mal takası yapanlar daha tipiktir. Bu kişiler çoğu zaman, çok çeşitli türleri olan ticaret ortaklıklarından birinde yer alırlar. Eğer işlerinin merkezi bir kara şehriyse ve özellikle de bu şehir önemli bir ticaret yolu üzerindeyse, bu kişiler büyük olasılıkla mal satıcısı olmaktan çok finansör, banker veya sarraftırlar. Bu durum özellikle Piacenza, Pistoia ve Siena gibi merkezler için söz konusudur ama Piemonte'deki Asti ve diğer şehirler için de geçerlidir. Bu faaliyetler başka İtalyan şehirlerinde (13. yüzyılın sonlarından itibaren) şubeleri bulunan ve Champagne panayırlarında (veya Fransa'nın başka şehirlerinde) papalıkla iş yapan büyük bir bankacılık şirketinde ortak olmaktan, köylülere hasat zamanına dek borç para vermeye kadar çeşitlilik göstermektedir. Söz konusu faaliyetlerle uğraşan insanların sayısı yüksek olabiliyordu: St. Louis'nin son derece masraflı olan Haçlı Seferini (1248-54) finanse edenler arasında Piacenza'dan elli yedi banker vardı. Çok yönlülük burada da geçerlidir. Hiçbir banker mal ticaretini küçümseyecek kadar uzmanlaşmamıştı.

Şehirlerdeki bir başka önemli kişi de, özellikle şehirlerin erken döneminde, hukukçu ya da "yargıçtır". Hukuk eğitimi uzun ve pahalı bir süreç olduğu için, bu yargıçlar çoğunlukla *maiores* ile aynı ailelerden geliyorlardı. Tahminen yargıçlar bu sınıfın askeri ya da dini eğitim almış üyeleri değil de, laik eğitim almış üyeleriydi. Bu kişiler çoğunlukla *prima facie* [ilk izlenime göre] soylu kabul ediliyorlardı; örneğin Pistoia'da bir *pars iudicum et militum* [yargıçlık ve askerlik görevi] vardı. Soy ile eğitimin bileşimi, bu kişilerin çok erken bir dönemde toplumda ön plana çıkmalarını olağan kılmaktadır. 1138 yılında Padua'da on yedi konsülden beşi yargıçtı; 1164 yılında Mantua'nın kırk üyeli meclisinde dört yargıç bulunuyordu; 1219 yılında Bergamo'da ise, 104 üyeden yedisi yargıçtı. Mantua'daki dört yargıçtan ikisi kesinlikle soylu aileden geliyordu, üçüncüsüne çok miktarda arazi miras kalmıştı, dördüncüsü de piskoposun temsilcisiydi. Yargıç-toprak sahibi, doğal olarak, tüccar-toprak sahibi kadar sık rastlanan bir melezdi. Boccaccio'nun kurgusal karakteri Riccardo di Chinzica böyle bir kişidir. Chinzica'nın ihmal edilmiş karısı, kocasının yortulara titizlikle uyması nedeniyle cinsel hayatı-

Harita 2 Kuzey ve Orta İtalya'da bölgeler ve yer şekilleri

nın kısırlaştığını düşünür: "Tarlalarınızı belleyen ırgatlara, benim minicik tarlamı bellemesi gerekene yaptırdığınız kadar tatil yaptırırsanız, bir buğday tanesi bile elde edemezsiniz."*

* *Decameron*, II, 10, Çev. Rekin Teksoy, Oğlak Yayınları, 1996 –ç.n.

Bazı şehirlerde yargıçlarla aynı loncaya dahil edilmelerine karşın, kâtiplerin daha mütevazı bir statüleri vardı. Soylu bir aileden gelen bir kâtip hemen hemen hiç yoktu ama başarılı bir kâtip ailesini toplumda daha yükseklere çıkarabiliyordu. Yaptıkları iş, yazılı bir belge gerektirebilecek tüm ticari ve diğer işlemleri kaydetmekti ve bu hükumetin evrak işlerinin büyük kısmını kapsıyordu. Hemen hemen tüm devlet görevlileri kâtip kullanıyordu; hatta bazılarının birden fazla katibi vardı. Modena yasaları, komün memurlarının seçiminin hukuka uygunluğunu soruşturmaları için, şehrin üçüncü yargıcının "şehrin iyilerinden" (*de melioribus civitatis*) yirmi kâtip seçmesini zorunlu kılmıştı. Kâtipler için yazılan talimatnameler içinde, komünle ilgili işlerde tavsiyeler bulunuyordu; açıkça görülüyor ki kâtipler, idari bir organizasyon olarak komünlerin nasıl işlev göreceğine karar verme konusunda önemli rol oynuyorlardı. Daha büyük bir ölçekte, ruhban olmayan okuryazarlar olarak bu insanlar şehirlerin erken gelişmesinde son derece önemli ve belirleyici bir gruptular ve varlıkları, okuma yazma bilen ruhban sınıfı ile okuma yazma bilmeyen halktan oluşan geleneksel ortaçağ toplumu resmiyle uyumlu değildi. 13'üncü yüzyılın sonlarına doğru büyük şehirlerde sayıları son derece yüksekti: Bologna'da 2000, Milano'da 1500 ve Padua'da 600 civarında kâtip vardı. Bu kadar çok üyesi olan bir mesleğin nasıl karın doyurduğu merak konusudur. Bunun bir ölçüye kadar açıklaması, birçok meslek gibi bu mesleğin de ticaretle, tıpla ve otelcilikle, hatta dokumacılık, değirmencilik ve demircilik gibi zanaatlarla bir arada götürülebilecek yarı-zamanlı bir faaliyet olmasıdır. Yargıçlar ile kâtiplerin komünlerde çok büyük siyasi rolü vardı. Bu kişiler şehirdeki görevlerin çok yüksek bir oranını ellerinde bulundurmakla kalmıyor, yorulmak bilmeden meclis toplantılarına da katılıyorlardı; Modena'da 1220 yılında toplanan meclisin 353 üyesinden yirmi üçü kâtip, dördü yargıçtı; yaklaşık otuz yıl sonra toplanan bir Arezzo meclisinin 247 üyesinden on sekizi kâtip, onu yargıçtı. Ve onlar mecliste sadece oy kullanmak için değil, aynı zamanda akıl *vermek* için de bulunuyorlardı: Tutanaklar yargıçların ve kâtiplerin konuşma ardına konuşma yaptıklarını göstermektedir.

Çoğu şehirdeki zanaatkârların sayısı muhtemelen ilk zamanlardan beri oldukça yüksekti. Ne kadar küçük de olsa bir topluluğun, üyelerini doyurmak, giydirmek ve barındırmak için belli hizmetlere gereksinimi vardır; uzmanlaşmanın artmasıyla, bu alanda çalışan insanların sayısı da büyük ölçüde artmış olmalıdır. 10'uncu yüzyıl gibi erken bir dönemde Verona'da en az altı terzi, altı fırıncı, dört değirmenci, üç çorapçı ve iki demirci vardı. İki yüzyıl sonra, çok daha az gelişmiş Floransa'da, *boni homines* arasında üç demirci, bir terzi ve bir çan yapımcısı bulunuyordu. İlk komünlerin meclislerindeki zanaatkâr sayısı genel olarak azdı ama 13. yüzyılın başlarında büyük ölçüde artma eğilimi gösterdi. 1188 yılında toplanan Cremona "gizli" meclisinde kesin olarak tanımlanabilen sadece bir zanaatkâr, bir boyacı -aynı zamanda bir de sarraf vardı- bulunması muhtemelen tipik bir durumdu; buna karşın, Modena'nın 1220 yılında toplanan daha kalabalık meclisinde aralarında balık satıcıları, demirciler ve hatta elbise tamircileri (*strazaroli*) bulunan birçok zanaatkâr ve dükkân sahibi vardı. Lonca üyelerinin siyasi yükselişine VII. Bölüm'de yeniden döneceğiz.

Esnaf nüfusun büyüklüğü hakkında fikir sahibi olmanın belki de en iyi yolu erken dönemden günümüze gelmiş yemin listelerine bakmaktır. Komünler diplomatik anlaşmalar yaparken yetişkin erkek nüfusun tamamının anlaşmaya uymaya yemin edeceği taahhüdünde bulunarak kendilerini bağlamaları olağan bir uygulamaydı. Bu listelerde insanların meslekleri her zaman belirtilmiyordu -kişilerin meslekleri, genellikle aynı isimli iki erkeğin neden olacağı karmaşıklıktan kaçınmak için yazılıyordu- bu nedenle de bu listeler, zanaatkârların nüfus içindeki yüzdelerini saptamamızda bize çok yardımcı olamaz. Örneğin 1219 yılında, Pistoia'da yemin edenlerin yüzde ikisinin mesleği yazılırken, 1228 yılında, Pisa'daki jüri üyelerinin yüzde yirmi beşinin adlarının yanında meslekleri yazılıdır; tabii bu oranlar, bu iki şehirde herhangi bir zanaatla uğraşan insanların oranlarını belirtiyor olamaz. Ancak bu listeler ilk zamanlarda hangi zanaatların büyük çaplı olarak icra edildiği konusunda bir fikir vermektedir ve bu açıdan demircilerin veya nalbantların her yerde mevcut oldukları göze çarpmaktadır. 1156 yılında Bergamo'da yemin eden 1000 kişi arasında meslekleri ya-

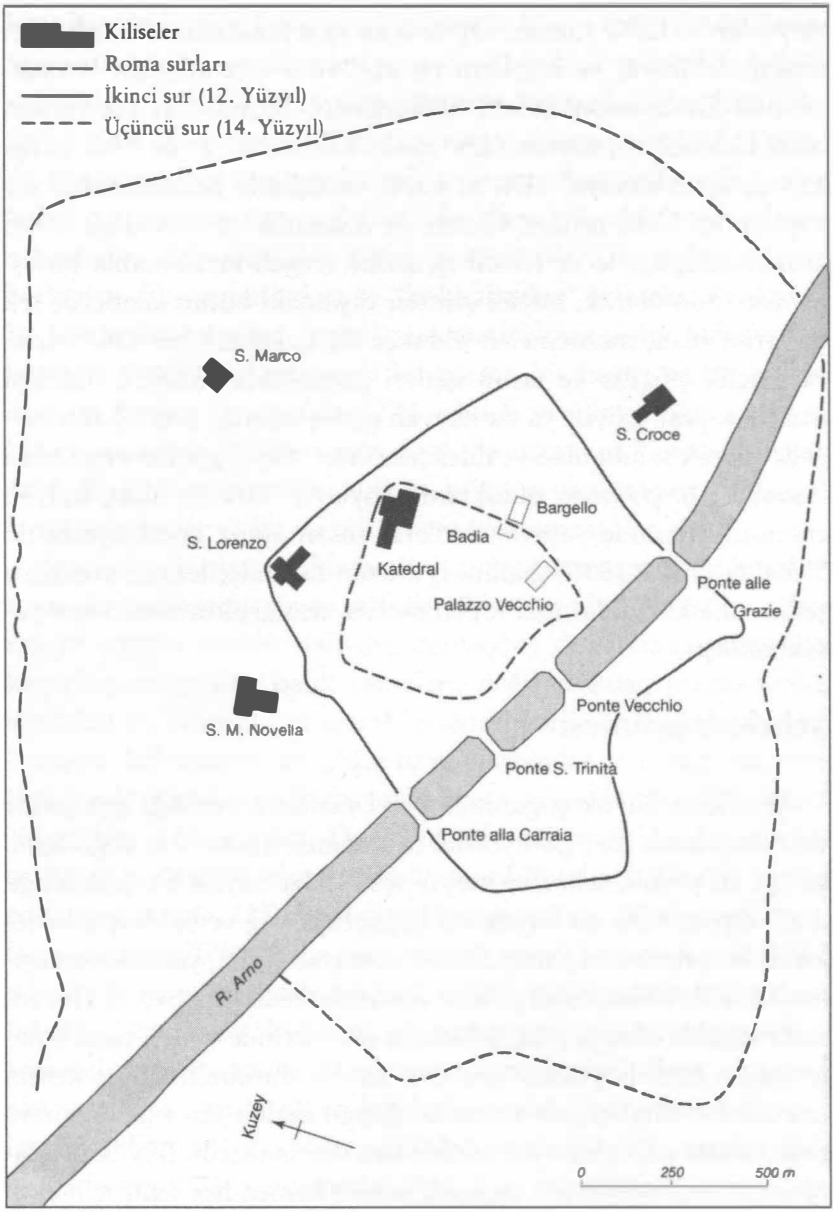
zılı belli sayıda esnaf bulunmaktadır ama sadece demirciler (dört kişi) listede birden fazla kez yer almaktadır. 1191 yılında Borgo San Donnino'da yemin edenler arasında birçok zanaatkâr bulunmaktadır ve burada da sayıları itibariyle demirciler lider durumdadırlar (yedi demirci) ve onları dört katırcı izlemektedir. 1221 yılında Poggibonsi'de yemin edenlerin arasında (yukarıda sözü edilen belgelerde Pisa ve Pistoia'da da lider durumda olan) demircilerin arkasından değirmenciler, keten dokumacıları, hancılar, terziler, berberler, domuz kasapları ve "hokkabazlar" gelmektedir. Ancak bu listelerden edinilen ana izlenim mesleklerin çeşitli olduğu şeklindedir. Poggibonsi'de ayrıca bir eyerci, bir fırıncı ve bir kumaş dövücü vardır; Orvieto'da 1221 yılında yemin edenler arasında bulunan zanaatkârların listesi daha da uzundur. Listede fıçıcılar, debbağlar, elbise satıcıları; kalkan, kılıç, ip, çan, takunya yapımcıları, çömlekçiler ve bir de tuz satıcısı bulunmaktadır.

Bu tarihte bir başka ekonomik faaliyet göstergesi esnaf loncalarının mevcudiyetidir; çoğu şehirde elbise satıcıları (Tekstil endüstrisi en yaygın meslek dalıydı), debbağlar, demirciler, duvarcılar, kasaplar, şarapçılar, balık satıcıları, değirmenciler, meyhaneciler loncaları ve "tüccar" ve sarraf birlikleri vardı. Çok geçmeden bu loncalar bölünmeye ve çoğalmaya başladılar. 13'üncü yüzyılın başlarında bir düzine kadar olan lonca sayısı kırka, elliye hatta Venedik'te 142'ye çıktı. Doğal olarak, bu mesleklerden bazıları diğerlerinden çok daha önemliydi. 1228 yılında Pisa'da yemin edenler arasında 125 demirci, 112 ayakkabıcı, 85 debbağ (bunların dışında 70'ten fazla deri ustası) ve 64 kürkçü vardı. 1283 yılında derlenen ve içinde yaklaşık 8000 lonca üyesinin bulunduğu listeden Cremona'daki çeşitli zanaatların gücü hakkında bir fikir edinebiliriz. Listedekilerin çok azının mesleği belirtilmiş olmasına rağmen demirciler (100) en kalabalık grubu oluşturmaktadır; onları hamallar (54), fırıncılar (53), değirmenciler (38), terziler (24) ve berberler (21) izlemektedir. Pisa, deri işlemecilerinin sayısının yüksekliği açısından Cremona'dan daha tipik olabilir; 1294 yılında Bologna'daki 9000 lonca üyesinden 2000'den fazlası dericilikle ilgili zanaatlarla uğraşıyordu.

Bu zanaatkârlar sıklıkla meslekleri ile toprak sahipliğini birleştiriyorlardı. 1292 yılında, Orvieto'da yaşayanlardan 3000 kadarı toprak sahibiydi ve bunların en az 250'si zanaatkârdı. Boccaccio'nun *Decameron*'undaki hikâyelerden birinde saf bir ressam olan Calandrino, teyzesinden miras kalan 200 L ile "bir parça toprak satın almaya" (IX, 3) karar verdiğinde geleneksel bir şey yapıyordu. Ünlü ressam Giotto da ressamlık ve mimarlığı tarım arazisi sahipliğiyle ve tekstil işçilerine tezgâh kiralamakla birleştirmişti. Son olarak, büyük şehirler dışındaki bütün kentlerde tek işi tarım olan, muhtemelen oldukça da kalabalık bir sınıf vardı. Bu küçük çiftçiler ve tarım işçileri çoğunlukla şehirden oldukça uzakta toprak işliyor ya da hayvan güdüyorlardı. Şehre bağlı bölgede toprak sahibi olan ve dilekçelerinde "zayıf, güçsüz ve sıradan insanlar" (*populares*) olduklarını söyleyen Orvieto'lular, İtalyan cumhuriyetlerinde yaşayan binlerce insan adına konuşuyorlardı. Siena'da (1309-1310) günlük iş arayan tarım işçilerinin sabahları şehrin ana kavşaklarında toplanmaları, trafiği aksattıkları için yasaklanmıştı.

Şehrin Büyümesi

Şehirlerin büyük çoğunluğu yerel malların satıldığı ana pazar merkezi olarak işlev görüyordu. Muhtemelen şehirlerin çoğu tahıl, şarap, et, peynir, sebze ve meyve için, daha büyük bir çoğunluğu deri ve yün, daha da büyük bir çoğunluğu yağ ve balık için kendi kırsal bölgelerine bağımlıydılar. 1 numaralı levha, yük hayvanlarının 14. yüzyıl Siena'sına girişini göstermektedir. Cenova ve Floransa örneğinde olduğu gibi, şehirlerin çevrelerinde yeterli tahıl bulamayacak denli büyümesi çok sıra dışı bir durumdu. Çoğu kentin uzaklardan ithal etmek zorunda olduğu mallar da -tuz, demir ve belki inşaat taşı- yine aynı şekilde sıra dışı mallardı. Büyük uluslararası ticaret merkezleri dışında, hemen hemen her şehir için ekonomik yaşamın temeli olan şey, yolların ve çoğunlukla da suyollarının kesişme noktası üstünde olmak ve pazar mallarına kolaylıkla ulaşabilmektir.

Harita 3 Floransa: Genişleyen şehir surları

Çoğunun 12. ve 13. yüzyıllarda çok fazla büyümesi ve topluluklar olarak özelliklerini kaçınılmaz olarak değiştirmeleri İtalyan cumhuriyetleri ile ilgili sağlıklı bir genelleme yapmanın önünde büyük bir engel oluşturmaktadır. İlk dönemler için nüfus tahminlerinde bulunmak neredeyse olanaksızdır. Birkaç 13. yüzyıl şehri için tahmin yapılabilir, ama bunların bile çok takribi rakamlar olduğu kabul edilmelidir. 12'nci yüzyılın ilk üç çeyreği boyunca Padua nüfusunun 15.000, 1320 yılında ise en az 35.000 civarında olması muhtemel görünmektedir. En büyük şehirlerden biri haline gelen Floransa'nın nüfusu, 13. yüzyılın başlarında muhtemelen 50.000 civarındaydı, yüzyılın sonunda ise bu sayı neredeyse ikiye katlanmıştı. Floransa'nın böylesine inanılmaz biçimde büyümesi, şehir surlarına yeni halkalar ekleme ihtiyacından da tahmin edilebilir (bakınız Harita 3). İnşasına 1172 yılında başlanan surlar sadece 80 hektarlık bir alanı çevreliyordu; oysa 1284 yılında planlanan ve elli yıl kadar sonra tamamlanan halka 620 hektarlık bir alanı çevrelemektedir. Pisa şehrinin surları daha erken ama daha az hayret uyandırıcı bir gelişimin hikâyesini anlatır. Erken ortaçağ Pisa'sının yüzölçümü yaklaşık 30 hektardı; Arno'nun kuzeyindeki surun inşası 1162 yılında bittiğinde (Floransa'nın nüfusu henüz Pisa'nınkini yakalamamışken), 114 hektarlık bir alanı çevreliyordu; 13. yüzyılın sonunda tamamlanan surlar ise 185 hektarlık bir alanı çevreliyordu. Başka yerlerde nüfus artışının kanıtı, ekonomik büyümeyle ilgili daha doğrudan göstergelerdir. 1214 ile 1274 yılları arasında, Cenova Limanı'ndan geçen malların değerinin ikiye; 1274 ile 1293 yılları arasında ise dörde katlandığı söylenmektedir, ancak bu istatistiklere kuşkuyla yaklaşmak gerekir. Yine de bunlar sıra dışı rakamlardır. Yakın zaman önce yapılan bir tahmine göre, Kuzey ve Orta İtalya'daki şehirlerin sadece yirmi üçünün nüfusu 13. yüzyılın sonunda 20.000'e ulaşmıştır ve bu listenin ortaçağın sonlarında veya Rönesans'ta uzamış olması pek mümkün değildir. Kara ölümden (1348) yarım yüzyıl önce çok fazla büyüyen pek az şehir bulunmaktadır ve 19. yüzyıla kadar bu şehirlerin sadece birkaçı ortaçağdaki nüfuslarını aşmıştı. Ancak orta ölçekli bir şehir için 10.000 nüfusu kriter alınsaydı, bu yirmi üç şehirlik liste çok daha uzun olurdu; birçok şehir 5.000 ile 10.000 arası

bir nüfusla bile gerçek bir beledi özgürlükten faydalanmışlardır. (Kesin rakamlar ve bunların dayandıkları kanıtlar için tarihi yer adları dizinine bakınız.)

Şehir yetkililerinin *contado*'dan [Şehri çevreleyen ve şehir devletinin kontrolünde bulunan kırsal bölge] ve daha uzak yerlerden göçe karşı tavırları, tıpkı daha sofistike dönemlerde iktisatçıların reçetelerinin değişmesi gibi, yönetimdeki sınıfın kendi çıkarının nerede olduğuyla ilgili düşüncelerine göre dönemden döneme radikal biçimde değişiyordu. Bologna 1230'larda tekstil işçilerini şehre çekmeye çalıştı ve başardı (2 numaralı levha Bologna kumaş pazarını göstermektedir) ama 1246'da, daha sonra da 1259'da *contado*'dan gelen bütün göçmenleri geldikleri yere geri göndermeye çalıştı. 1259 yılındaki sorun kıtlıktı ve "üretken olmadıkları" gerekçesiyle bütün yoksullar şehirden kovulmaya çalışıldı. Ancak 1274 yılında Bologna'da gerçekleşen büyük çaplı politik sürgünler (Sürülenlerin sayısı 12.000 civarında olabilir; ancak günümüzde çok daha düşük bir sayı telaffuz edilmektedir) şehrin nüfusunu artırmaya yönelik yeni önlemlerin alınmasına yol açtı. Halkın temelde hareketli olduğu kabul ediliyordu ve stratejik önemi bulunan tahkim edilmiş yerlere (*castra*) veya terk edilmiş savunmasız yerlerden şehre zorunlu nüfus transferi rutin olarak yapılıyordu. Castel Imolese halkının tamamının Imola'ya göç etmeye ant içmesinde sıra dışı hiçbir şey yoktu (1210); yine aynı şekilde, sadece on bir yıl sonra hem Castel Imolese'nin "yıkılması", hem de bütün halkın yeniden transfer edilmesi ihtiyacının ortaya çıkmasında da sıra dışı bir şey yoktu. 13'üncü yüzyılın sonlarında Parma'da, şehrin yıktığı ve bir daha iskâna açılmayacağını ilan ettiği en az kırk iki *castra*'nın listesi yayımlandı.[4] Bologna'nın stratejik ve tarımsal amaçlarla yeni yerleşimler (*burgi*) kurma politikası da nüfusun oralardan başka yerlere kaymasını engellemeye yönelik karakteristik çabalara yol açtı. Başlangıçta verilen vergi muafiyetlerini bazen ağır vergilendirmeler takip ediyordu. 1295 yılında Bologna'daki Castelfranco sakinlerinin çoğunun şehri terk etmesinin nedeni budur; bu insanlar, "evlerini yanlarına alarak" Modena bölgesine göç etmişlerdir.

Şehirde yaşayanların şehre kökten bağlı olmadığını söylemeden şehirlerin büyümesine vurgu yapmak yanıltıcı olur. Yetişkin erkeklerin hatırı sayılır bir kısmı, uzak mesafeli ticaretin yoğun olduğu büyük şehirlerde işleri nedeniyle uzaklardaydı; hatta finans alanında uzmanlaşmış şehirlerde bu sayı belki daha da çoktu. Memuriyete giren insanlar için 13. yüzyılda yazılmış bir tavsiye kitabı (*Oculus Pastoralis*), "yakın zaman önce Fransa'da ölmüş" bir vatandaş için yapılacak cenaze konuşması da dahil olmak üzere belli durumlara uygun olarak önceden hazırlanmış konuşmalar içermektedir. Bu, günlük, olağan işlerin bir parçasıydı. Assisili bir tüccarın oğlu olan Aziz Francesco'ya adı, doğduğu zaman babası Fransa'ya panayıra gitmiş olduğu için verilmişti (1182). Giovanni Boccaccio, sık sık Paris'te ikamet eden Toscanalı bir tüccarın gayrimeşru oğluydu; *Decameron*'daki hikâyelerin çoğunun olay örgüsü tüccar toplumunun gezgin hayatı üzerine kuruludur. 12'nci yüzyılda ve 13. yüzyılın başlarında, tüccarlar yanlarında mallarıyla seyahat ederlerdi, ancak 1300'den önce bu durum değişti; bu tarihe gelindiğinde artık tüccarlar yerleşik hale gelmişlerdi. Artık tüccarların diğer ülkede ikamet eden temsilcileri vardı; genç erkeklerin evine dönüp, evlenerek yerleşik bir hayata geçmeden önce Doğu Akdeniz'de veya başka bir yerde temsilci olarak çalışması muhtemelen sıradan bir şey haline gelmişti. Dördüncü Haçlı Seferi'nden (1204) önce, Konstantinopolis'teki yerleşik Venedik kolonisinin nüfusu on bin civarındaydı. Daha sonraları, İtalyan tüccar ve sermayedar grupları bütün Suriye ve Kuzey Afrika limanlarında, Fransa'da, "Alçak Ülkelerde" [Bugünkü Hollanda, Belçika ve Lüksemburg] ve İngiltere'de, Orta ve Doğu Avrupa'da da görülebilirdi. Floransa'nın büyük bankaları çeşitli şubelerinde düzinelerce insan çalıştırıyordu. Floransalı ve Venedikli girişimci sermayedarların oluşturduğu küçük yerleşimler Güney ve Orta İtalya'nın gelişmemiş bölgelerine yayılmış durumdaydı. Denizaşırı ülkelerde yaşayanların hepsi tüccar değildi; Pisa oldukça erken bir tarihte Sardunya ve Korsika'yı ele geçirmişti (Daha sonra ikisini de Cenevizlilere kaptırdı); 13. yüzyılda Venedik, daha sonra da Cenova, Levant'ta koloniler kurdular; buralarda birçok insan koloni yöneticisi olarak

çalışıyordu. Bunun dışında birçok Venedikli Girit'e, Yunanistan anakarasına ve İyon adalarına toprak sahibi olarak yerleştiler. Tabii ticaret, yarımadada seyahat etme nedenlerinden sadece biriydi. Erkekler başka şehirlere resmi görevle veya kiliseyle ilgili işler için de gidiyorlardı. Güneye, Roma'ya giden yol üzerindeki son büyük şehir olan Viterbo'nun, "Bir hacı veya yabancı veya yabancı bir tüccar Viterbo şehrinde ölürse, o kişinin mülkünün üçte ikisi Viterbo süvarisinin -öldürülen veya sakatlanan- atlarının tazminine ayrılan fona gidecektir" diye bir karar çıkartarak askeri bütçesini desteklemeye çalışması önemlidir. Geri kalan üçte bir, ölen kişinin ev sahibinin veya hancısının oluyordu.[5]

Dolayısıyla, herhangi bir anda şehir nüfusunun oldukça büyük bir kısmı, şehre yeni yerleşmiş ya da yakın zaman önce göç etmiş kişilerin ailelerinden oluşuyordu. 13'üncü yüzyılın sonlarında Pisa'da yaşayanlar incelendiğinde, nüfusun yarıdan fazlasının *contado*'dan gelen göçmenler olduğu görülmektedir. Dahası, bu yeni gelenlerin çoğunu görece zengin insanlar oluşturuyordu. Bu yüzden, yerli yurttaş ailelerinin göçmenlere karşı takındığı tavır önemlidir.

Yeni Sınıflar ve Sınıf Bilinci

Göçler ve toplumsal hareketliliğin sonucu, yurttaşları *maiores* ve *minores* (İkisinin arasında bir de *mediocres* sınıfı vardı) olmak üzere geleneksel 12. yüzyıl sınıflarına ayırmak çok yetersiz kalmaya başladı. Komün yeni şövalyeler atamaya veya (daha sıklıkla ve daha doğru olarak) soylular tarafından şövalye yapılmaları için adaylar göstermeye başlayınca, soylu sınıfının sayısı arttı. 12'nci yüzyılın ortalarından hemen sonra Piskopos Otto Von Freising bu gelişmeye değiniyordu:

> "Komşularını baskı altında tutma vasıtalarından yoksun kalmamak adına, daha saygın ve onurlu mesleklere girmeleri tıpkı veba gibi engellenmeye çalışılan aşağı tabakadan genç erkeklere, hatta adi işlerle iştigal eden bazı işçilere şövalyelik kemerini veya saygınlık mertebelerini vermekte sakınca görmüyorlar."[6]

Piskopos bu gelişmeyi, komüne süvari hizmeti borcu olan daha büyük bir erkekler sınıfı yaratma ihtiyacına bağlarken kesinlikle haklıydı. Cenova'nın konsülleri 1173 yılında, ücretli feodal müttefikler tarafından yürütülen savaşların çok pahalıya geldiği ve şehri borca soktuğu sonucuna varmışlardı. Tarihçi Caffaro onların şu kararı verdiklerini söyler:

> "Tanrı'ya şükür ki, şehrimiz gücüyle, zenginliğiyle ve olumlu özellikleriyle diğer şehirleri gölgede bırakmaktadır. Eğer övgüleri, asaleti ve huzuru muhafaza etmeyi ve düşman komşularımızı tümüyle yok etmeyi arzu ediyorsak, kendi şehrimizde doğanlar arasından şövalyeler çıkarmaya başlamamız akılcı ve çok yararlı olacaktır..."

Ve böylece konsüller, "zahmetli ve pahalı bir iş olmasına rağmen, Cenova içinden ve dışından yüzden fazla kişiyi şövalye yaptılar".[7] Deneme başarılı oldu ve 1211 yılında tekrar edilerek, Malaspina'ya karşı düzenlenecek seferde süvarilerle birlikte görev yapmak üzere iki yüz yurttaş şövalye yapıldı.

Soylu olmayanlar (*popolani*) arasında da daha ince ayrımlar yapma, özellikle de aralarındaki görece zengin kişileri tanımlayacak terimler icat etme gereği doğdu. Böylece, "iyi aileden gelen zengin *popolani*, güçlü *popolani*, köklü, soylu, zengin ve güçlü *popolano* ve hatta çok paradoksal bir biçimde, halktan-soylular" (*boni homines de populo, convenienter divites, grandi e possenti popolani, antico e nobile popolano e ricco e possente, grandi e nobili popolani, nobiles populares*) benzeri ifadeler ortaya çıktı.[8]

Aynı zamanda şehir siyasetinde yakın zaman önce rol oynamaya başlayanları tanımlamak için de bir terim yaratıldı; bu kişilere *gente nuova*, yeni insanlar deniyordu. Ancak bu terim kafa karıştırıcı bir şekilde, örtüşen ama çakışmayan iki sınıfı -yeni zenginlerle, şehre yeni gelenleri- tanımlamak için kullanılıyordu. Şehirlerin 'eski' sakinleri bu insanlara karşı genel bir önyargı besliyordu. Yetenekli ya da şanslı bir işadamının kısa zamanda çok para kazanabildiği ve vergilerin düşük olduğu her dönemde, *nouveau riche**

---

* Yeni zengin, sonradan görme gibi daha aşağılayıcı bir anlamı da vardır –y.n

çok rastlanan bir sima olmuştur ve hicivcilerin gözdesi haline gelmiştir. Dickens, *Müşterek Dostumuz*'da bize böyle bir karı-koca tanıtır:

> "Bay ve Bayan Veneering, Londra'nın yepyeni bir mahallesinde, yepyeni bir evde yaşayan yepyeni insanlardı. Veneeringlerle ilgili her şey yepyeniydi. Bütün mobilyaları yeniydi, bütün dostları yeniydi, bütün hizmetkârları yeniydi, tabakları yeniydi, arabaları yeniydi, arabanın koşumları yeniydi, atları yeniydi, tabloları yeniydi..."

12. ve 13. yüzyıllarda -bir ticari girişimde yüzde 150 oranındaki kârın çok aşırı bir getiri olarak görülmediği bir dönemde- İtalya'da yaşayan Veneeringlerin sayısı muhtemelen Dickens'ın İngiltere'sinde yaşayanlar kadar çoktu. Sacchetti'nin, "hödük bir zanaatkârın" (*grossolano artefice*) kendisinden kalkanının üzerine bir arma çizmesini istemesi üzerine Giotto'nun verdiği tepkiyi anlattığı, tahminen uydurma olan hikâyesi (Il Trecentonovelle, LXII) bu tür insanlara duyulan önyargıyı çok güzel bir şekilde göstermektedir. Büyük sanatkârın resmini yaptığı "silahlar" bir miğfer, bir boyun zırhı, bir çift kol ve bacak zırhı, bir kılıç, bir hançer ve bir mızrak idi.

Sonradan görmeleri aşağılamak soylu doğanlar için doğal ve kolaydı; Padualı Giovanni de Nono şehrindeki yüzden fazla aile hakkında yazdığı ve sonradan görmeleri hicvettiği risalesinde böyle yapmaktadır. De Nono için özellikle *bêtes noires** olan aile Scrovegnilerdi; finans dünyasının bu başarılı ailesi, dekorasyonu Giotto'nun şaheseri olmuş kiliseyi yaptırmıştı. Başkaları için bu duygu, kendileri için aristokrat bir soyağacı keşfetme gereksinimini içeriyordu. Bu tür kişilerden biri de Dante idi; Dante'nin babası aslında bir tefeciydi ama o kendine, Romalı bir soydan gelen, haçlı seferlerine katılmış ve İmparator III. Konrad tarafından şövalye yapılmış bir büyük-büyükbabanın da içinde yer aldığı daha tatmin edici bir soy uydurmuştu. Toplumsal yaşamın değişmezlerinden olan safdil züppelik (Zaman zaman tersi eğilimler patlak verse bile) çok yaygındı. *Decameron*'un birçok hikâyesi sınıf farklılıkla-

* Günah keçisi, şamar oğlanı –y.n.

rı üzerine, statü olarak kendilerinden yukarıda veya aşağıda olan kişilerle evlenenler üzerine kurulmuştur. Ve hikâyelerden birinde (VI, 6) anlatılan "Floransa'nın en köklü ve en *gentile* [soylu] ailesi hangisidir" müzakeresi sevilen bir tartışma konusuydu. Aynı tavrı nostaljik bir biçimde şöyle yazan Ferrara tarihçisinde de görüyoruz: "Atalarımızın şeceremizde otuz dört soylu aile saydıklarını, bunlardan birçoğunun yok olduğunu (*defecerunt*) ve onun yaşayan varisi bulunmadığını duydum."[9]

Birçok "soylu" aile ticaret ve finansla uğraşmasına rağmen, bu tür meslekleri aşağılık olarak niteleyen zihniyet son derece etkiliydi. Yok olan feodal şövalyelik dünyasının değerlerini dillendirenler

Fotoğraf 2.1 Enrico Scrovegni (ö. 1336) Giotto'nun en ünlü fresklerinin bulunduğu Padua'daki Arena şapelini yaptırdı. Şapelin temel taşı 1303 yılında yerine kondu. Enrico, Padua piskoposlarıyla akraba olan, arazi sahibi başarılı bir ailenin tipik bir ikinci kuşak evladıydı. Bir sermayedar ve tüccar olan babasının serveti kendisine miras kaldı; babasının işini devam ettirdi, şövalye yapıldı ve evlilik yoluyla aristokrat Carrara ve d'Este ailelerine girdi. Scrovengi, Azize Orsola manastırını da yaptırmıştır (Alinari Archives).

sadece yoksul düşmüş soylular -örneğin, Siena halkının, "yoksulluğu nedeniyle" kendisine palto ve ayakkabı verilmesi yönünde oy kullandığı Kont Rocca di Tintannano- değildi. Fransız edebiyatı, özellikle de şövalyelik edebiyatı buna büyük katkıda bulunuyordu. Karolenj ve Kral Arthur destanları, saz şairlerinin şarkıları, *Roman de la Rose* ve diğer Fransız romansları, hepsi İtalyan şehirlerinde çok gözdeydiler ve ikonlara, kişi adlarına, her şeyden önemlisi, insanların yaşama bakışlarına damgalarını vuruyorlardı. "Orlando", "Oliviero", "Rinieri", "Artù" gibi isimler -hepsi de epiklerden alınmıştı- çok yaygın bir şekilde kullanılıyordu; "Cavalleresco", "Biancafiore" gibi isimler ise Fransız romanslarına duyulan ilgiyi yansıtıyordu. Assisili Aziz Francesco, Provensal şarkılara ve Fransız edebiyatına duyduğu ilgiyle tipik bir tüccar oğluydu. Bir keresinde mezmurlar kitabı isteyen bir freri, azizler hakkında kitap okumanın azizlere has eylemlerde bulunmakla ilgisi olmadığını söyleyerek azarlamıştır:

> "İmparator Charles, Roland, Olivier, bütün Paladinler ve güçlü adamlar, savaşlarda korkusuzca çarpıştılar; canlarını dişlerine takıp, ölümüne terleyerek kâfirlerin peşine düştüler ve onlara karşı muhteşem zaferler kazandılar. Sonunda da savaşlarda öldüler, İsa'nın dini için şehit oldular; ama artık, sadece bu insanların yaptıkları şeyleri anlatarak övgü ve onur kazanmak isteyen birçok kişi var. Yine aynı şekilde, bizim aramızda da, azizlerin yaptıklarını anlatıp vaazlar vererek paye ve övgü kazanmak isteyen birçok insan var."[10]

Turnuvalara ve şövalyeliğin görünür formlarına duyulan büyük ilgi bütün İtalya'yı sardı ve bu durum sadece şövalye sınıfıyla sınırlı değildi. Lorenzo Tiepolo'nun 1268 yılında Venedik dogesi seçilmesini kutlamak için düzenlenen tören alayı, şövalye gibi giyinme fırsatı sağlayan tipik bir olaydı. Bütün loncaların temsilcileri kendi kostümlerini seçtiler; berberler gezgin şövalye kılığına girdi ve dogeye bir konuşma yapıp şöyle dediler: "Efendimiz, biz at sırtında macera arayan iki gezgin şövalyeyiz; çok sıkıntılar çektik, çok uğraştık ve sonunda şu dört leydiyi kazandık" ve herkese karşı leydileri savunacaklarını söylediler.[11] Don Quijote ile berber arkadaşının Galyalı Amadis'in serüvenleri üstüne yaptıkları sohbetten tam üç asır önce

Venedikli berberler, hayal güçlerini şövalyece eylemlerle besliyorlardı. Dinleyicilere Fransız destanlarını anlatmak o kadar popülerdi ki Bologna, Piazza del Comune'de "Fransızca şarkı söyleyenlere" (*cantatores Francigenorum*) karşı bir yasa çıkarmak zorunda kaldı.

İtalyan şehir halkının şövalyeliğe duyduğu büyük ilgi salt bir kaçış, hayal gücünün ulaşılamaz ve romantik evrenine burjuvanın duyduğu züppece bir nostalji değildi. Sonelerdeki saraylı aşkı ve destanlardaki şövalyelerin başarıları şehirlilerin tamamıyla yabancısı olduğu bir dünyayı temsil etmiyordu. Şehir yaşamı ile kırsal kesimdeki yaşam arasında çok keskin bir fark yoktu. İşadamı, kendi ticaret ortamını alaycı bir kesinlikle betimleyen Boccaccio'nunkiler gibi hikâyelerden keyif alırken, aynı zamanda da müstahkem şatolar ve şövalyeliğe atama törenleri gibi şövalyelikle ilgili çoğu şeye doğrudan tanık olabiliyordu; çünkü bu iki şey de İtalyan komünlerinde yaşayanların her gün gözlemledikleri sıradan gerçeklerdi.

13. yüzyılda Bolognalı bir müellif, "Şövalyelerin adları her zaman tüccarların adlarından önde tutulmalıdır," diye yazar, "Ama bazen insanlar tüccarların adlarını baronların adlarının önüne koyuyorlar; çünkü baronların ayağı ya çıplak, ya da ayaklarında sandalet var; oysa tüccarlar arabayla veya at sırtında dolaşıyorlar; günümüzde en kutsal şey zenginliğin azameti olmuştur."[12] Zenginleri kıskanmak anlaşılır bir duygudur; zenginler zenginliklerinin keyfini doya doya ve açıkça çıkardıklarında bu kıskançlık daha da artıyordu. Çok büyük paralar harcayanlar Boccaccio'nun hikâyesindeki üç erkek kardeş gibiydi:

> "Paradan, maldan, mülkten oluşan bu büyük servete kavuşan çocuklar, eğlenmekten başka bir şey düşünmez olmuş, har vurup harman savurmaya başlamışlardı. Bir sürü uşak tutmuş, bir sürü at, köpek, kuş beslemeye koyulmuşlardı. Sofraları herkese açıktı, herkese armağanlar dağıtıyorlardı. Soylu kişilere özgü davranışlarla yetinmeyip gençlik heyecanının akıllarına estirdiği her şeyi yapıyorlardı."

Boccaccio'nun sözleriyle, bu üç erkek kardeş "şövalyece bir yaşam sürüyordu" (*vita cavalleresca tenendo*) ve bunun ile "bir yurttaş olarak yaşamak" (*cittadinescamente viveasi*) arasında çok

büyük bir fark vardı (*Decameron*, II, 3; VI, 4; VIII, 7). Hayat öylesine aleni yaşanıyordu ki, kimin para harcadığı, kimin para sıkıntısı çektiği konusunda bir kuşku asla olamazdı. Günümüzün büyük şehirlerine egemen olan anonimlik o zamanlar söz konusu değildi. Akrabalar Cenova'nın dış politikası üzerine kavgaya tutuştuklarında, tarihçinin söylediği gibi, bu kavga meydanlarda ve sokaklarda (*in plateis et vicis*) yapılıyordu.[13] En büyük şehirlerde bile, kelimenin tam anlamıyla, herkes herkesi tanıyordu. Opicino de Canistris, Pavia'yı övme amacıyla yazdığı kitabında (Liber de Laudibus civitatis Ticinensis, yak. 1330) şöyle demektedir: "Yaklaşık 50.000 kişinin yaşadığı bu şehirde insanlar birbirlerini o kadar iyi tanırlar ki, biri bir adres sorduğunda, sorduğu kişi şehrin en uzak köşesinde yaşıyor bile olsa hemen cevabını alır; bunun nedeni, insanların her gün iki kez ya komün 'avlusunda', ya da -onun yanındaki- katedral *piazza*'sında toplanmasıdır".

Nüfusa yeni dahil olan unsurların eski günlerin asaletinden uzaklaşmayı getirdiği yönündeki son derece etkili görüş sadece şehirlere yapılan büyük ölçekli göçün ve onunla birlikte gelen züppeliğin ürünü değildi. Bu düşünce herkes tarafından güçlü bir biçimde hissedilen şu görüşle ilintiliydi: İnsanlık tarihi sadeliğin ve erdemliliğin Altın Çağı'ndan uzaklaşma hikâyesidir. Bu nostalji, ortaçağ İtalya'sının bir icadı değildi; daha çok, insanlarda derine kök salmış bir illüzyon olduğu anlaşılıyor. Bu nostalji, Homeros ve Hesiodos'tan Aristophanes ve Demosthenes'e kadar bütün Yunan edebiyatında bulunur. *Bulutlar*'da, "Haklı Muhakeme" eski devirlerdeki terbiyeyi hatırlar:

> ...itidalin makbul olduğu
> Benim doğrularım gibi doğrulara değer verilen eski devirlerde.
> Çocuklar gevezelik edemezdi; köyün bütün çocukları tek vücut, konuşmadan okula yürürlerdi;
> En önemli şey sadelikti, kar tipi halinde yağıyor olsa bile, üstlerine palto giymeden,
> Tıpkı büyüklerinin onlara öğrettiği gibi,
> Eski bir mars söyleyerek, bacaklarını aça aça ciddiyetle giderlerdi.

Ortaçağ İtalya'sında aynı mit çok aşırı bir biçimde Dante'nin *Cennet*'inde (Kanto XV ve XVI) bulunmaktadır. Şair, büyük-büyükbabası aracılığıyla, 12. yüzyıl Floransa'sındaki ilkel sadeliği hatırlar: "Barış içinde, dengeli ve saf". Evler o zaman daha küçüktü ve basit bir şekilde döşenirdi. Kadınlar mücevher veya benzeri süsler takmazdı, kozmetik kullanmazdı. Bebeklerini beşikte sallar, geleneksel ninniler söylerlerdi, iplik eğirip Truva, Fiesole ve Roma hakkında eski hikâyeler anlatırlardı. Kentsel kötülüklerin kaynağında her zaman, günümüzde "toplumsal hareketlilik" (*la confusion delle persone*) denilen şey yatar; Floransa'daki ahlaki çöküşün nedeni de göçtür. Artık "Yurttaşlar Campi'li, Certaldo'lu, Figline'li (*contado*'daki yerlerin isimleri) insanlarla karışmış durumda." Şehrin sınırı şehre yakın kalsaydı ve Floransalılar açgözlü göçmenlerin kokusuna katlanmak zorunda kalmasaydı ne kadar iyi olurdu. Dante'nin tavrı, o dönemde yaşayan başka Floransalılar tarafından da paylaşılıyordu. Giovanni Villani (VI, 70), Floransalılar "günümüzde sahip olduğumuz lüks ve zenginlik sayesinde yaptıklarımızdan çok daha önemli ve erdemli şeyleri yoksulluk içinde basit bir yaşam sürerken yapmışlardır" derken, 13. yüzyılın ortalarına özlemle bakmaktadır. Bazı yazarlarda bu zihniyet, yaşadığı devirdeki şarap içme âdetlerine ve dekolte kıyafetlere öfke kusan Piacenzalı Giovanni dei Mussi'de olduğu gibi püriten bir nefrete dönüşmektedir. Başkalarında ise aynı zihniyet Altın Çağ'ın artık sona erdiği yönündeki klasik inanca yaklaşır. Padualı Rolandino şöyle der örneğin: "Ovidius'un kehaneti gerçekleşti; o, dünyanın başlangıçta altın olduğunu söyler, ama artık dünyada o kadar çok kötülük vardır ki, konuk ile ev sahibi, kardeş ile kardeş, baba ile oğlu arasında bile güven kalmamıştır." Bu görüşe zaman zaman, Milano'nun askeri alandaki gerilemesini, "Bütün paralarını ithal elbiselere harcadıkları için at almaya paraları yok," diyerek açıklayan bir yazarın yaptığı gibi daha gerçekçi bir ekonomik neden eklenebiliyordu.[14]

Eski başarılara ve zamanın kokuşmuşluğuna yakılan bu ağıtta insan yaşlıların sesini duyuyor: Şehrinin artık yıkılmış olan kulelerini anlatan bir Ferrara'lı, "Bunu çocukken, bir kış gecesi ocak ba-

şında babamdan duymuştum"[15] der.Kimileri zengin olmaya çalışıp gözünü geleceğe dikerken, kimilerinin de geçmişe özlemle bakıp, zenginliğin sonuçları olan kokuşmuşluğu, lüksü ve keyfi davranışları eleştirmesi toplum psikolojisinin önemli bir özelliğidir. Yakındıkları zenginlik tabii ki "başkalarının" (*gente nuova*) zenginliğiydi çünkü hiçbir yazar kendisinin yeni insanlardan olduğunu kabul etmiyordu.

Toplumsal hareketliliğin komünün siyasal yaşamı üzerindeki son derece önemli etkileri VII. Bölüm'de ele alınacaktır.

III

Yönetim

Komünün Kökenleri

Komünlerin gelişim dönemiyle ilgili malzeme maalesef çok az olduğundan, bir "komünün" ortaya çıkmasına ve şehirlerde en üstün yasal otoriteyi ele geçirmesine yol açan süreç, doyurucu bir şekilde gösterilememektedir. Son zamanlarda yapılan araştırmalar komün kurumlarının ortaya çıktığı dönemin uzunluğunu (1080-1150) vurgulamakta ve komünlerin ortaya çıkmasına yol açan tek bir olay veya an olmadığını kesin bir dille savunmaktadırlar.

Süreçte üç temel öge yer alıyordu. Birincisi, istikrarlı biçimde tesis edilmiş daimi bir organ oluşturarak, "hukuk ehli" insanların (*boni homines*) oynadığı rolün farklı bir kalıba sokulması gerekiyordu. *Boni homines* belli bir konuda kendileri adına hareket etmesi için içlerinden bazılarını artık atamadıkları zaman -konsüllerin tercihleri bu tür düzenlemelerin yerini aldığında, her şeyden önemlisi de, konsüllük daimi bir kurum haline geldiğinde- komün oluşmuş demektir. Sorun bu geçişin tarihini saptamaktadır. Bu önemli değişime dönemin hiçbir kaynağı değinmez ama bazen

birkaç yıllık yanılma payıyla bir tarih vermek mümkün olmaktadır. Örneğin 1081 yılında, IV. Heinrich'nin Toscana'da bir marki atanması için meclis (*commune colloquium*) içinden seçilmiş 12 Pisa'lının rızasının gerektiğini belirten imtiyazı (s. 10-11) verdiği tarihte, muhtemelen Pisa'da bir konsül yoktu. 1085 yılına geldiğinde Pisa'da konsüller olduğu kesin; İtalyan şehirleri arasında bu konudaki en eski kayıt budur. Değişim Siena'da da kesin bir şekilde tarihlendirilebilmektedir; çünkü bu şehir, 1124 yılında, kiliseyle olan bir anlaşmazlıkta *boni homines* tarafından temsil edilmişti, ertesi yıl ise konsülleri vardı. Ancak, konsüllerden ilk söz edilen tarihe bakarak komünün ortaya çıkış tarihini belirlemek zorluklar içermektedir. Konsüllere yapılan atıflar çoğunlukla arızidir ve şehirden şehre büyük farklılıklar göstermektedir; konsüller Milano'da ilk kez 1097'de, Vercelli'de 1141'de kayıtlara geçmiştir ama (Bordone'nin işaret ettiği gibi) bu bize Milano'nun konsüllük kurumunu Vercelli'den önce benimsediğini gösteremez. Günümüzde bu dönüşümün arkasında yatan önkoşullara -ekonomik gelişme, yeni toplumsal yapı, yurttaşlık bilinci, kolektif eylem, hukuki âdetler- daha fazla vurgu yapılmaktadır.

Komünlerin ortaya çıkma sürecindeki ikinci öge, şehirdeki en yüksek yargı erki olarak piskoposluk otoritesi ile diğer otoritelerin yerini yavaş yavaş komünün almasıdır. Konsüllerin başlangıçta işbirliği yaptıkları ve daha sonra gölgede bıraktıkları piskopos veya lordlarla aralarındaki ilişkinin aşamaları çok daha iyi belgelenmiştir. Örneğin 1112 yılında Pavia'da konsüller, iki yurttaş ile bir manastır arasındaki anlaşmazlıkla ilgili bir davaya baktılar ama sorunu çözecek hukuki tartışma kontun (Lomello kontunun) huzurunda karara bağlandı ve kont daha sonraki kırk yıl boyunca bazı davalara başkanlık yapmaya devam etti. Uzlaşma evresi ortak yargı veya ortak hakemli erki içerebiliyordu ve böyle bir durum Verona'da görülmektedir; 1181 yılında, "davalara konsüllerin baktığı mahkemede", *contado* ile ilgili bir davaya piskopos, Kont ve konsüller birlikte bakmışlardır. Daha fazla güce sahip bir otoritenin daha yasal iddialara sahip bir diğerini devre dışı bıraktığı için bu alandaki değişim süreci doğal olarak epey yavaş bir süreç

olmuştur. 1200 yılında Ivrea'da, savaş harcamalarına piskoposun yapacağı katkı, değirmenlerden ve diğer "istihkaktan" sağladığı gelir gibi anlaşmazlık konularında komün ile piskopos bir anlaşmaya vardılar; ama bundan on yıl sonra şehrin konsüllerini "makamının ve bütün örf ve âdetlerin gereğini yerine getirerek" atayan hâlâ piskopostu.[1]

Yargısal üstünlüğü kazanmanın önemli bir evresi tabii ki, batı imparatoru tarafından tanınmaktı. Çoğunlukla Alpler'in kuzeyi ile meşgul olan ve İtalya ile ilgili planları büyük ölçüde (özellikle gemileri olan veya hayati stratejik konumlarda bulunan) şehirlerin desteğine bağlı olan bir hükümdar, sahip olduğu hakları ihlal edilse ve genel anlamda şehirlerle ilgili görüşlerine karşı çıkılsa bile, komünlere ödün vermeye eğilimli oluyordu. Dolayısıyla, imparatorlar ne zaman yarımadada yenilgiye uğrasa, oradaki "tebaası" arasında müttefik arayışına girse veya karmakarışık olmuş durumdan mali ve askeri konumunu sürdürmesini sağlayacak bir *modus vivendi* [hoşgörü içinde yaşama uzlaşısı] yaratmaya çalışsa, şehirlerin *de facto* kazanımları *de jure* kabul görüyordu. Burada anlatılamayacak kadar karmaşık olan bu hikâyeye, cumhuriyetlerin oluşmasında diplomasinin ve şehir birliklerinin rolü ile bağlantılı olarak ileride biraz daha değinmek gerekecektir. İmparatorluk tarafından tanınmanın ilk örneklerinden biri Bologna'ya, imparatorluk emirlerini çiğneyenlerin çarptırıldığı para cezasının yarısını alıkoyma imtiyazının verilmesidir (1116). 1162 yılında Cenova kendi konsüllerini seçme imtiyazı ile yargılama, savaş açma, barış imzalama, ittifak kurma imtiyazlarını aldığında ve imparatorluk vergilerinden muaf tutulduğunda süreç çok daha ilerlemişti. İki yıl sonra Pavia da yargılama yetkisini ve konsüllerini atama imtiyazını aldı.

İmparator I. Friedrich ile şehirlerin kurduğu Lombardia Birliği arasındaki uzun anlaşmazlığı sona erdiren Konstanz Barışı (1183) daha sonra komünler için bir tür kurucu belge görevi görmeye başladı -Piacenza'da komünün "imtiyazlar kitabına" (*Liber iurium*) ilk kaydedilen belge budur- ve birçok önemli gelişme örneğin, yeni kamu binaları yapılması veya yeni görevliler atanması takip eden yıllarda meydana geldi. Müzakere edilmiş bir barış anlaşması de-

ğil, bir dizi imtiyaz olmasına karşın Konstanz Barışı, konsüllük kurumu ile konsüllerin "ceza ve mali davalarda" yargı yetkisine sahip olduğunu kabul ediyor, komünlerin mevcut yasalarını ve sur inşa etme haklarını tanıyordu. Bütün bunlar piskoposun konumunu daha da zayıflattı, piskopos ile konsüllük arasındaki birliği parçaladı ve 13. yüzyılda çıkacak olan daha büyük anlaşmazlığa giden yolu açtı (bakınız 59-64 arası sayfalar).

Cumhuriyetçi şehir devletinin oluşumunda rol oynayan üçüncü öge şehir dışında haklar kazanma ve diğer komünlerle ilişkiler geliştirmedir. Bu süreç yeni yönetimsel, askeri ve diplomatik kurumların oluşturulmasını içeriyordu ve başka kurumların meydana çıkmasına da hız kazandırdı ve şehrin bireyselliğinin farkına varmasını sağladı. Vatanseverlik her şeyden önce çatışmanın ürünüydü. Komünün oluşmasındaki bu üçüncü öge, ikinci öge ile iç içe geçmişti ve eşzamanlıydı. Yargı yetkisinin piskopostan alınması gibi, komünün kendisine bağlı bölgeyle olan ilişkisinde otonomi kazanması da yavaş bir süreçti. Başlangıçta tımar sahipleri ile kırsal bölge veya köy komünleri "bağlılıklarını" çoğunlukla şehrin egemeni olarak kabul edilen piskoposa sunuyorlardı. Bunu çoğunlukla, bağlılığın piskopos ve konsüllere ortak olarak sunulduğu bir evre izlemiştir. Sonunda piskopos süreçten çıkartıldı ve konsüller kendi başlarına hareket etmeye başladılar.

Bu evrede, "komün" sözcüğü artık "ortak istişare" veya "ortak" yapılan görüşmeler ifadelerinde görüldüğü gibi niteleyici bir terim olmaktan çıkıyor ve yurttaşları veya onların meclisini tanımlayan bir sözcük haline geliyordu. 12. yüzyılın ortalarından hemen sonra Otto Von Freising ve Tudelalı Benjamin gibi yabancı gözlemcilerin tarif ettikleri durum buydu. Her ikisi de Kuzey İtalya şehirlerinin, kendi konsüllerinin yönetiminde özerk olduklarını söylüyorlardı. Otto, biraz da abartarak, "Bütün ülke şehirlere bölünmüş" diyordu, 'şehirlerin çevresindeki bölgede, şehrinin otoritesini tanımayan tek bir soylu veya büyük insan bulmak mümkün değildir. ... Alpler'in öteki tarafında yaşamayı âdet edinmiş hükümdarlarının yokluğu (...) onlara yardımcı olmuştur."[2] Normal koşulların yaşandığı cumhuriyetlerin pratikteki egemenliği o kadar mutlaktı ve şehir

yetkilileri buna o kadar alışmışlardı ki, Piemonte'deki Asti ve Alba şehirleri 1223-1224'te bir *coniunctio et unitas* [bağlaşma ve birleşme] müzakeresi yaptılar; birkaç yıl sonra Ancona Markı'ndaki Iesi ve Senigallia şehirleri bağlı bulundukları imparatorluk ve papalık gibi makamlardan izin almaya gerek bile duymadan benzer bir ittifak ve birleşme için anlaştılar.[3]

Kurumlar

Konsüllüğün kronolojisi en kolay olarak, erken gelişmiş şehirlerde bu kurumla ilgili olarak yapılan atıfların kısa bir listesi[4] verilerek oluşturulabilir.

1100'den önce	*1100 ile 1125 arası*
Pisa 1081-85	Pistoia 1105
Biandrate 1093	Ravenna 1109
Asti 1095	Pavia 1112
Milano 1097	Cremona 1112-16
Arezzo 1098	Bergamo 1117
Cenova 1099	Bologna 1123
	Siena 1125

12. yüzyılın ortalarından önce birkaç büyük kentin (Piacenza, Mantua, Modena, Verona, Lucca, Floransa ve Parma) konsülleri olduğu biliniyor ancak listeyi incelerken bu dönemle ilgili bilgilerin eksik olduğunu unutmamak gerekir. Bu şehirlerde konsüller bir ihtimal, mevcudiyetlerini kayda geçiren ilk belgelerden önce de vardı.

Konsüllerin en eski tarihi bir deneyin tarihi, daha doğrusu bir dizi deneyin tarihi olduğundan konsüllük için sabit bir sayı olmaması doğaldır. Dolayısıyla Milano'nun, 1130 yılında en az yirmi üç konsülü varken; 1138 yılında sadece dört, 1140'ta sekiz ve 1141'de altı konsülü vardı. Sayının başka kentlerde de yıldan yıla dalgalanması normal bir şeydi: 1136'da Verona'nın dört konsülü vardı; 1140'ta yedi veya sekiz ve yüzyılın ikinci yarısının değişik zamanlarında sekiz, dokuz, on ve on üç konsülü vardı. Bazı şehir-

lerde konsüllerin belli bir oranını toplumdaki çeşitli "sınıflardan" çıkarmak veya soylu olmayanlara belli bir pay ayırmak yaygın bir uygulamaydı. Otto Von Freising, "Bu sınıfların (*capitano*'lar, *vavassore*'ler ve sıradan halk) tümünden konsül seçilir" demektedir; Milanoluların böyle bir dağılım yaptığı kesinlikle bilinmektedir. Konsüllerin yargı yükü fazlalaştıkça, "adli konsüller" atamak bir gelenek haline geldi; bu konsüllerin görevleri normal konsüllerin genel yürütme erkinden ayrıydı. Bu konsüllere 1145'te Pavia'da, 1153'ten sonra da Milano'da rastlanmaktadır.

Konsüllerin nasıl seçildiği hakkında az şey biliniyor. 1162 yılında Pisa'lı konsüller yetkilerini genel meclisin onayıyla alıyorlardı ama genel mecliste seçilmiyorlardı, dolaylı bir seçim söz konusuydu. En yüksek yürütme ve yargı yetkilileri olarak konsüllerin erkinin neler olduğunu açıkça söyleyebilmek kolay değildir. Sonunda konsüllük erki ile sınırlandırıldıkları kesin; ancak bir ihtimal komünlerin ilk dönemlerinde durum böyle değildi. 13. yüzyılın başlarına gelindiğinde Volterra konsülleri savaş, barış, ittifaklar ve vergi konularında meclisin çoğunluğunun tavsiyesini dinleyeceklerine yemin etmek zorundaydılar. Pisa konsülleri, bu tarihten de önce "savaş ve barış" konularında benzer bir şekilde sınırlandırılmışlardı. Piacenza konsülleri, 1219 yılında Parma ve Cremona ile yaptıkları bir ateşkes anlaşmasını vekâletleri olmadan imzaladıkları gerekçesiyle -ateşkes "halkın ve birçok soylunun rızası olmadan"[5] yapıldığı için- reddetmek zorunda kalmışlardı.

Genellikle doğmakta olan komünün karakteristik konsüllük organının, bütün yurttaşların toplandığı yer, yani parlamento (*arengo*) olduğu ileri sürülür. Oylama ve çoğunluk kavramları henüz ilkel olduğundan, kararların bu organ tarafından onaylanması gerektiği ileri sürülmektedir. Pisa'lı konsüllerin, "Bütün Pisa halkının katıldığı bir toplantıda 'Fiat, fiat' [olsun] bağırışlarıyla" yetkilendirilmeleri bu organın çalışma tarzına ışık tutmaktadır. Genel meclisle başka bağlamlarda da karşımıza çıkmaktadır; örneğin, 1118 ve 1120 yıllarında Cremona'da bazı şövalyelere halkın ve "tüm *arengo*'nun" huzurunda arazi ihsan edilmişti ve onlar da yemin etmişlerdi.[6] Küçük kentlerde bütün yurttaşların katıldığı toplantıları

yapmak mümkün olabiliyordu ve 13. yüzyılın ikinci yarısından sonra büyük kentlerin yönetiminde artık herhangi bir rol oynayamadığı zaman bile Gualdo Tadino, Bassano ve Comacchio gibi kentlerde genel meclis hâlâ toplanıyordu.

Ancak komünlerin erken dönem tarihi hakkında o kadar az şey bilinmektedir ki, bir süreliğine konsüllüğe eşlik eden tek kurumun *arengo* olduğu ve kararların yalnızca bu genel mecliste alındığı bazı kentler gerçekten var mıydı, sorusu, ancak tahminlere dayanılarak yanıtlanabilir. Kararların sesli onayla alındığı bir toplantının, ihtilaflı tartışmalara ve muhalif fikirlerin ileri sürülmesine uygun olmadığı açıktı; bu yüzden *arengo*'ya önemli bir yasal rol biçmek gerçekçi olmaz. En azından 1164 yılı kadar erken bir tarihte bile Pisa'lı konsüller *arengo* ile değil, bir meclisle – "Senatörler ve 24'ler meclisiyle" (24, şehrin her bir köşesinden gelen altı kişiden oluşuyordu)- çok yakın ilişki içinde çalışıyorlardı. Çok geçmeden şehirlerin çoğu bir büyük meclis ile bir de küçük, "gizli" meclisten oluşan bir yapı geliştirdi. Bazen ikisinin arasında bir başka meclis daha olabiliyordu. Bu meclisler muhtemelen büyük şehirlerde hızla *arengo*'nun yerini aldı.

Bu meclislerin büyüklüğü ve çeşidi deneyimler doğrultusunda sürekli değişikliğe uğruyordu. Örnek olarak birkaç rakam verilirse, bu tip meclislerde kaç kişi bulunduğu hakkında bir fikir sahibi olabiliriz. "Büyük mecliste" genellikle 400 üye bulunuyordu ama 200, 300, 800, 900, 1000 ve hatta 4000 gibi yuvarlak rakamlara da rastlanmaktadır. Böyle bir mecliste 600'den fazla üye bulunması ender bir olay değildi. 1254 yılında Verona'da, 1285 erkek büyük meclise katılmaya uygundu; 1306 yılında Modena meclisindeki üye sayısı 1600'den az değildi. Doğal olarak, küçük komünlerde sayılar bu kadar yüksek olmuyordu; Bassano'da 100 ve 40 üyesi bulunan iki meclis vardı. Bir iç meclis için normal sayı 40'tı, ama sayı çoğunlukla daha küçük, 24 veya 16 oluyordu.

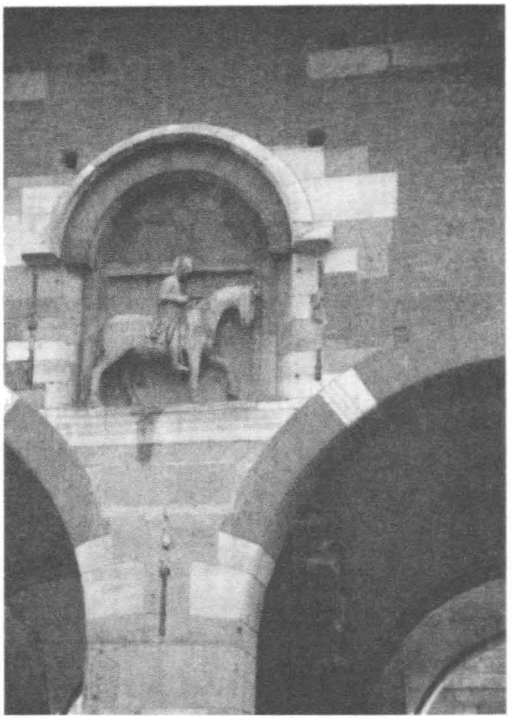
Meclislere ve diğer makamlara yapılan seçimlerin yöntemleri genellikle karmaşıktı ve onlar da sürekli olarak denemeye tabiydi. 1292 yılında Floransa'da büyük loncaların yaptığı bir toplantıda *prior* [lider] seçme konusunda yirmi dört değişik yöntem üzerinde

duruldu. Bu düzenlemelerde birbirinden çok farklı üç ilke önemli rol oynamaktadır. Biri dolaylı seçimdir; yani, seçim sistemi iki aşamadan oluşmaktadır ve ilk seçimde nihai seçimi yapacak seçiciler belirlenmektedir. Bir diğeri, hizmet dönemlerinin sonunda görevden ayrılan meclis üyelerinin veya görevlilerin seçimi yapmasıdır. Üçüncü tür ise, çekiliş veya "kura" yoluyla seçimdir. Dolaylı seçim ile kura yoluyla seçimin amacı kliklerin şehir siyasetine egemen olmasını engellemekti, çünkü klikler kendi hiziplerinden kişileri üye olarak seçtirip şehirdeki etkinliklerini sürdürebilirlerdi. Bu değişik seçim yöntemlerini bir arada uygulamak çok sık rastlanan bir durumdu. Anlaması oldukça zor olan bu konu ancak bir örnekle açık olarak anlatılabilir. Lucca'da, şehrin her bölgesinde (*contrada*) bir toplantı yapılıyor ve kura çekiliyordu. Üzerinde *elector consiliarii* [seçici danışmanlar] yazan kâğıdı çeken 550 kişinin daha sonra her birinin kendi *contrada*'sından bir kişiyi meclis üyesi olarak önermesi gerekiyordu. Büyük meclisin, *podestà*'nın hangi şehirden geleceğini belirlediği birinci aşamadan sonra Vicenza *podestà*'sı bu şekilde seçildi (1264). (*Podestà* hakkında daha fazla bilgi için bir sonraki kısma bakınız.) Yirmi seçici, kura ile belirlendi ve oylama sonucu on ikisi elendi. Geriye kalan sekiz seçici üç isim önerdi, nihai tercih Büyük Meclis tarafından yapılan bir başka oylama sonucunda belirlendi.

Meclisler, kararları ancak yeter sayı mevcut olduğunda alabiliyordu, bu da çoğunlukla üyelerin üçte ikisi demekti. Bazı şehirlerde toplantılara katılmayanlar para cezasına çarptırılıyordu. Parma'da, Genel Meclis'e katılmayanlar normal olarak dört *imperial* ödemek zorundaydılar; cuma günleri toplantıya katılmamanın cezası beş *soldi* idi; bir toplantının bir bölümüne izinsiz olarak katılmamanın cezası ise üç *soldi* idi. Rutin işler için basit çoğunluk genellikle yeterli olsa bile, önemli kararlar için genellikle üçte iki çoğunluk gerekiyordu; belli türde kararlarda, işleri aceleye getirmemek için daha yüksek bir yeter sayı ve daha büyük bir çoğunluk istenmesi çok yaygın bir uygulamaydı ve kararın alınması için gereken oran mevcudun 3/4'üne veya 4/5'üne, hatta 10/11'una veya 16/17'sına yükseltiliyordu. Parma'nın farklı yeter sayılar ve çoğun-

luklar gerektiren, birbirinden farklı dört oylama konusu vardı.[7] Oy kullanma, küçük meclislerde çoğunlukla gizli yapılıyordu ve oy kullananlar bir torbaya marka veya fasulye tanesi atıyorlardı. Bazı komünlerde tercihi fasulyenin rengi (Hayır oyunun rengi siyahtı) belirliyordu; başka komünlerde ise sadece tek tip fasulye ama iki ayrı torba vardı. Gizliliği sağlamak için alınan önlemler arasında, ses çıkmaması için oy torbasına astar dikmek ve oy kullananlardan ellerini aynı anda her iki torbaya da sokmalarını istemek vardı. Tarafsız bir gözlemciye oyu sözlü olarak söyleme uygulamasına kayıtlarda rastlanmıştır ancak oy pusulasının en yaygın alternatifi, özellikle de kalabalık meclislerde, "oturarak ve ayağa kalkarak" oy kullanmaktı; teklifi destekleyenler ve reddedenler sayılmak için sırayla ayağa kalkıyorlardı. Meclis toplantılarının tutanakları resmi bir kâtip tarafından tutuluyordu; bu *riformanze*'ler, şehir cumhuriyeti yönetimini iş başında gösteren en iyi kaynaktır. Günümüze kadar gelen tutanaklar kaydedilen konuşmaların tamlığı açısından çok büyük farklılıklar göstermektedir. *Podestà*'nın kâtibine verdiği, "Konuşmacıların söylediklerini, kelimesi kelimesine değil, tartışmayı en çok ilgilendiren yönlerini özenle kaydetmesi" yolundaki emir çok farklı biçimde yorumlanabiliyordu (Brunetto Latini, *Li Livres dou Tresor*, Cilt III, II. Bölüm'de bu yorumların neler olabileceğini anlatır). Parma'da, *riformanze* kâtibinin, toplantı sona ermeden konuşmaların özetini yüksek sesle okuması gerekiyordu. Latini, *podestà*'ya çok fazla meclis üyesine konuşma izni vermemesi tavsiyesinde de bulunmuştur; bazı şehirler belagatli konuşanların önüne hukuki engeller koymaya çalışmıştır ama muhtemelen bunun pek etkisi olmuyordu. 1294 yılında Pistoia, her meclis üyesinin haftada en fazla bir konuşma yapabileceğini karara bağladı. Bazı tartışma kurallarını özellikle de bir konuşmacının "daha önceki konuşmacıların söylediklerine değinmesini" yasaklayan Parma yasası gibi kuralları uygulamak muhtemelen zor oluyordu.[8]

Oculus Pastoralis'in veciz yazarı, "Nerede çok meclis varsa, orada güvenlik vardır" (*ubi multa consilia, ibi salus*) demektedir; her hâlükârda İtalyan cumhuriyetlerini tehdit eden tehlikeler arasında meclis azlığı bulunmuyordu. Gerçekten de şehir, komisyon

Fotoğraf 3.1 Oldrado da Tresseno, 1233 yılı Milano podestà'sı. Milano'daki Palazzo della Ragione'de bulunan heykel kabartmasını Benedetto Antelami'nin yaptığı düşünülmektedir. 13. yüzyılın başlarında Milano'da Patarin hareketi oldukça etkiliydi, ancak hareketin gelişmesi, Oldrado'nun desteğiyle bu sapkınlara karşı bir kampanya başlatan Dominik engizitör Peter (daha sonra şehit edilmiştir) tarafından engellendi. Kitabede "Yapması gerektiği gibi Katharları yaktı" (catharos ut debuit uxit) *yazmaktadır (© 2000, Photo Scala, Floransa).*

üyesi cenneti haline gelmişti, özellikle de zaten gür olan meclis ormanının yeni "halk" kurumlarının ağaçlarıyla daha da sıklaşmasından itibaren. (173-4 sayfalara bakınız). "Kuşkun varsa komisyon ata" herkesin kabul ettiği bir öğretiydi ve özellikle önemli olan bir kurum, *ad hoc* komisyon yani *balia* idi. Sienalılar bir *balia* atarken "Çabuk harekete geçmek gereken durumlarda, bu iş çok kişiden ziyade az kişiyle daha iyi ve daha etkili bir şekilde yapılabilir", diye karar alıyorlardı. Böyle bir organa en yaygın olarak askeri veya mali kriz dönemlerinde başvuruluyordu; *balia* genellikle bir savaşın yürütülmesine tavsiyelerde bulunması için atanıyordu.

Küçük *savi* (*sapientes*: bilge adamlar) komisyonları da benzer ve oldukça karakteristik bir kurumdur. "Arezzo komününün borçlarını ödemek için komüne hangi yollarla ve hangi araçlarla para girebileceğini araştırmak amacıyla" 1285 yılında atanan sekiz *savi*, bunun tipik bir örneğidir.[9] İdealde bu *savi* ve *balie* üyeleri, çoğunlukla askerlik, finans veya diplomasi alanlarında uzman kişilerdi; hatta bazen düşman hizipler arasında arabuluculuk yapmak veya nüfuzlu kişileri etkisiz kılmak için alınacak önemler konusunda tavsiyelerde bulunmak gibi daha zor konularla da ilgileniyorlardı. *Balia*'nın çekiciliği göreceli gayriresmîliğindeydi. Yetkileri ne kadar dikkatle tanımlanmış olursa olsun, *balia* hükümetin rutin kurumlarının kurallarından belli ölçüde muaftı. *Balia* normalde yasal olmayan güçlerle donatılabildiği için, diktatörlük heveslilerinin nüfuzlarını yaymak için ideal bir araçtı; ve gerçekten de birçok *signore* "özel" güçlerini kendilerine yakın duran bir *balia*'dan almak için bu yola başvuruyordu.

Podestà

Komünün eski egemenler aleyhine siyaset arenasında bir yer edinmeye çalıştığı dönemde icra organının konsüllük olması mantıklıydı, çünkü bu icra organı zaten var olan bir kurumun, *boni homines*'in devam edişini veya resmiyet kazanışını temsil ediyordu. Yine de önde gelen ögelerin icra alanında yaptıkları böylesi bir ittifakın dezavantajı vardı; bu yönetici sınıfın içindeki anlaşmazlıklar konsüllüğün kendi bünyesindeki çatlaklardan dışarı sızıyordu. Komün egemenliğini kabul ettirdikçe, rakip aileleri yönetimde bir arada tutmak zorlaşıyordu. Cenovalı tarihçi 1190 yılı için şöyle yazıyor:

> "Komünde konsüllük makamını eline geçirmeyi arzu eden birçok insanın birbirini kıskanması yüzünden şehirde çatışmalar, iğrenç komplolar ve bölünmeler baş göstermişti. Bu yüzden şehrin sapiente'leri ve meclis bir araya geldiler ve takip eden yıldan itibaren komün konsüllüğünün sona ermesine ve bir podestà'ları olmasına karar verdiler."[10]

Tarihçi konuyu fazlasıyla basitleştiriyor olsa bile, Cenovalıların yürütme erkini tek bir kişiye aktarma kararının temel açıklamasını yapmaktadır. *Podestà*'nın şehrin dışından gelmesi ve dolayısıyla 'çatışmalar ve komplolar' karşısında tarafsız kalması gerekiyordu. Cenovalıların seçtiği kişi, Brescia'lı bir Lombard'dı.

Bu ilginç ve karakteristik kurumun, *podesteria*'nın gelişmesi sadece yerel çekişmelerin üstünde olacak bir yabancı ihtiyacı ile açıklanamaz. İmparator Friedrich Barbarossa, 1160 yılından sonra, Lombardia ile Emilia'nın bazı şehirlerine böyle yetkililer atayarak veya onları tanıyarak bir örnek oluşturmuştu. Milano 1162 yılında, "İster Alman, ister Lombard olsun, İmparatorun arzu ettiği *podestà*'yı" kabul etmeye karar verdi. Sözcük "erk" anlamına gelmektedir (Latince *potestas*'tan) ve ortaçağ Fransızcasında feodal beyleri tanımlamak için kullanılan *poestatz* bu sözcüğün eşdeğeridir. Komünler yabancı otoritelerle olan ilişkilerde, özellikle de Venedik ve Konstanz anlaşmaları zamanında (1177 ve 1183) İmparator'la yapılan müzakerelerde yürütme makamında tek bir kişinin bulunmasının çok uygun olduğunu gördü. Dahası, komün organlarının henüz tam anlamıyla kurumsallaşmadığı bir zamanda konsüllerin yerine geçici birini koymak kriz dönemlerinde sıkça başvurulan bir uygulamaydı. 12. yüzyılın ikinci yarısında bazı şehirler tarafından tek bir *rector, gubernator, dominus* veya *potestas* ile zaman zaman denemeler yapıldı. İlk dönemlerde bu yöneticilerin çoğu tımar sahipleri arasından seçiliyordu. San Bonifacio Kontu, örneğin 1169 yılında Verona *podestà*'sı oldu; Mantua'nın atadığı *podestà*'ların da hemen hemen hepsi şehrin çevresindeki arazilerin lordlarıydı. Gerçekten de komünün ilk *podestà*'sının şehirden veya yakın çevreden olması bir istisna olmaktan çok bir kuraldı.

Ama en karakteristik biçimiyle *podestà*, bir başka komünün (komşu olmayan), hukuk eğitimi almış ve sadece altı aylığına veya bir yıllığına bu göreve getirilen soylu bir yurttaşıydı. *Podestà* zaman içinde yerel konsüllerin yerini aldı; bu iki yönetim tarzı uzunca bir süre birçok şehirde dönüşümlü olarak kullanıldı. Cenova 1191 yılında bu değişikliğe gitmeden önce, bir dizi Lombardia ve kuzey İtalya şehri (örneğin 1175 yılından önce Bergamo, Lodi, Parma ve

Padua ve 1180'lerde Cremona, Milano ve Piacenza) *podestà* kurumunu denemişti. 13. yüzyılın başında artık *podestà* istisna değil kural olmuştu.

Modena örneğinde, maaş ve maiyetin önemli ölçüde artmasıyla evriminin son noktasına ulaşan *podesteria*'yı görmekteyiz.[11] 14. yüzyılın başlarında Modena *podestà*'sı 1200 L ücretle altı ay görev yapıyordu (13. yüzyılın ortalarından sonra bir yıllık görev süresi çok ender bir durum haline geldi); maaşın üçte biri iki ayda bir ödeniyordu ancak son taksit, *podestà* görev süresinin sonunda yapılan rutin teftişten, *sindicatus*'tan geçene kadar bekletiliyordu. Komün hizmetindeyken resmi seyahate çıktığında *podestà*'ya bazı ekstra ödemeler yapılıyordu. Yanında dört yargıç, yirmi dört süvari, çavuş ve ahırda çalışacak çocuklar götürmesi gerekiyordu. Kendisi ve bütün maiyeti en az otuz yaşında olmalıydı, Modena'da hiç akrabası olmaması ve önceki üç yıl içinde hiçbir akrabasının Modena'da görev yapmamış olması gerekiyordu. Görev yaptığı sürece Genel Meclis'in izni olmaksızın şehirden ayrılamazdı; ayrıca, hiçbir yurttaşla birlikte yemek yiyip içki içemezdi. Göreve başladığında şehrin yasaları uyarınca adalet dağıtacağına ve haftada en az üç gün uygun saatlerde *palazzo comunale*'de [komün sarayı] hazır bulunacağına yemin ediyordu. Görev süresi sona erdikten sonra, en az beş, belki on gün, görev bitimi teftişi (*sindicatus*) için şehirde kalmalı ve *syndic*'lerin ya da "müfettişlerin" yasal olmayan bir şekilde aldığı bir para olduğunu saptamaları halinde, parayı iade edeceğine söz vermeliydi. Roma hukukunda küçük çocukların korunması analojisi üzerine kurulan *sindacatus* kurumu, komün mülkünün yasadışı ele geçirilmesini veya işgal edilmesini saptamaya ve yolsuzlukları ortaya çıkarmaya yönelikti. Bazı şehirlerde *syndic*'lerin kendileri bile *sindicatus*'a tabiydiler. *Podestà* görevde olduğu sürece ticaretle uğraşamazdı. Görev süresinin bitiminden hemen sonra aynı şehre yeniden *podestà* atanamazdı, ancak zaman zaman komünler bir kişiyi ikinci bir dönem için görevde tutmak istediklerinde bu tür yasaları yürürlükten kaldırma girişiminde bulunuyorlardı. Siena, *podestà*'larının tarafsızlığını garantilemek için, aşırı bir önlem olarak, şehrin üç "bölgesinde" dönüşümlü olarak yaşamalarını istiyordu.

Podestà'nın bir memur, yürütmeden sorumlu bir yönetici ve her şeyden öte, yargının başı olması onun makamının özünü oluşturuyordu. O bir hükümdar değildi; tersine hukukun egemenliğini temsil ediyordu. Kolluk kuvvetine sahipti ve komün ordusuna komuta edebiliyordu ama siyasi kararlarda inisiyatif alma yetkisi yoktu. Viterbo kanunları (1251) "*Podestà* kendisine Meclis tarafından verilen talimata karşı hareket edemez," demektedir.[12] Konsüllük erkinin gerçek mirasçıları *podestà* değil, sürekli çoğalmakta olan meclislerdir. Pratikte *podestà*'nın otoritesi büyük değişiklikler gösteriyordu. Kriz zamanında hizip liderlerini sürgüne gönderme (1225 yılında Modena'da, 1230 yılında Verona'da olduğu gibi) veya komünü savaşa girmeye ikna etme (Cenova, 1227) konusunda inisiyatif alabiliyordu. Cenovalı tarihçi ilginç bir yorumda bulunarak, *podestà*'nın çoğunlukla görev süresinin başlarında tarzını oturttuğunu söyler.[13] Ancak 13. yüzyılın ikinci yarısında *popolo*'nun [halk] yükselişiyle *podestà*'nın gücü azaldı (bakınız s. 170-174). Pistoia şehrinin *podestà*'sına (1284) resmi yazışmaları sadece *anziani*'nin yerel *prior*'unun huzurunda açmasına izin veriliyordu ve bu tür mektupların bu ihtiyarlar heyetinin önünde yüksek sesle okunması gerekiyordu[14]; benzer kurallar başka yerlerde de vardı. 14. yüzyıla gelindiğinde *podestà* artık kolluk kuvvetine sahip bir tür baş yargıçtan başka bir şey değildi.

13. yüzyılda *podesteria*, bu işi alışkanlık haline getirmiş, hukuk eğitimi almış ve bu makama sempati duyan yetenekli yöneticiler için bir meslek haline geldi. Bazı kişiler bu görevde uzmanlaştılar ve düzenli olarak şehirden şehre dolaştılar. Örneğin, Milanolu Guglielmo Pusterla, *podestà* olarak en az on yedi dönem görev yaptı. 13. yüzyılda *podestà*'ların çok büyük oranının Lombardia ile Emilia'dan çıktığı görülmektedir ama daha sonraları başka bölgeler de *podestà* çıkarmaya başlamışlardır. Aynı şekilde bazı aileler, örneğin Milanolu Mandelli, Parmalı Rossi ve Piacenzalı Visconti aileleri de bir gelenek oluşturmuş ve birçok *podestà* çıkarmıştır. Ayrıca, *podestà*'lar için tavsiye kitapları yazılmıştır; bunlardan en ünlüleri (muhtemelen 13. yüzyılın ilk yarısında yazılan) *Oculus Pastoralis* ve Viterbolu Giovanni (muhtemelen

1260'larda) yazdığı *Liber de Regimine Civitatum*'dur. Her iki kitap da, *podestà*'ya idari görevleri hakkında tavsiyelerde bulunmanın dışında, konuşma yapma, çıkması olası olaylar için (örneğin, bir şehrin gemi batırmak ve cesetleri yağmalamakla suçlanması veya *podestà*'nın kendi şehrinin benzer bir suçlamayı inkâr etmesi gerektiğinde) çözümler önerme gibi konularda *podestà*'ya tavsiyelerde bulunmaktadır. *Podestà* yürüyüşe çıktığında yanına asla bir yurttaş almamalıdır, diye tavsiyede bulunur Viterbolu Giovanni ve (daha sonra Machiavelli'nin *Il Principe*'sinde karşımıza çıkan) o ünlü soruyu sorar: "Korkulmak mı iyidir, sevilmek mi?" Yazar *podestà*'nın komünün birliklerine komuta edeceğini varsayarak ona aynı zamanda birçok askeri tavsiyede bulunur, ama yine de "Gerçek muharebeye şahsen katılmamasını, savaşa başkalarını göndermesini" tavsiye eder.

"Gerçek muharebeye" ister katılmış ister katılmamış olsun, *podestà*'nın görevi ne güvenliydi, ne de kolaydı. Göreve başlamak bile kolay olmayabiliyordu. 1240 yılında Bolognalı bir soylu *podestà* olmak üzere Milano'ya giderken Reggio komünü tarafından hapse atıldı; ancak Reggiolular bunu inkâr ettiler ve adamı Cremonese'lilerin elinden kurtardıklarını ileri sürdüler! Ama kişiyi asıl tehlike göreve başladıktan sonra bekliyordu ve anlaşılan –Bologna dışına gitmekten çok- Bologna'ya gitmek daha tehlikeliydi. 1195 yılında, para cezası verdiği birkaç soylu, Bologna *podestà*'sı Pistoia'lı Guidottino'yu dövdü ve dişlerini söktü. Doğal olarak adam şehirden kaçtı. 1231 yılında güçlü bir tüccar olan Giuseppe de' Toschi, loncaların *rector*'ları ile birlikte, *podestà*'nın *palazzo*'suna giderek bir görüşme istedi. *Podestà* görüşme isteğini reddedince, halk binaya saldırdı ve şehrin yasama ve yargı arşivinin tamamını ve binanın bir kısmını da tahrip etti. Bologna'daki şiddet geleneği 1269 yılında hâlâ sürüyordu; o yıl çorapçılar loncası, *podestà* üyelerinden birini kefaletle serbest bırakmadığı için *palazzo*'yu ateşe verdi. Bu kez talihsiz yetkili şehirden sürüldü; beş yıl sonra hâlâ maaşının ödenmemiş kısmını almaya çalışıyor, çıkan olaylarda atları yaralandığı ve başka zararlara da uğradığı için 10.000 L tazminat talep ediyordu.

Podestà'ların şehirde çıkan olaylarda taraf oldukları ve görev süreleri sona ermeden azledildikleri birçok vakaya rastlanmaktadır. Doğal olarak, bu olaylar ödenmemiş maaşların talep edilmesine yol açıyordu ve yine doğal olarak bu talepler karşılanmıyordu. Bazen *podestà*'lar görevlerini yürütürken aforoz edildikleri için de tazminat talep ediyorlardı. Bazen de uygun olmayan kişiler seçildiği için sorun çıkıyordu. Modenalı Tobias de' Rangoni 1284 yılında Reggio'ya *podestà* seçildi ama görevden azledilmek zorunda kalındı çünkü deneyimsizdi, şehirdeki hizip anlaşmazlıklarına karışmıştı ve -en ciddisi de- yurttaşların kendisine gülmesine yol açan bir konuşma bozukluğu vardı. Bazı durumlarda kabahat tamamen *podestà*'da oluyordu. 1305 yılında Modena *podestà*'sı Padualı Pantaleone de' Buzzacarini, *palazzo*'sunun yakınında deposu bulunan bir tüccarın ölümünü fırsat bilip adamın bütün kumaşlarını çalmıştı. *Sindicatus* da tabii ki bir formalite değildi. 1198 yılında Ravenna komünü, *podestà*'sını nedensiz olarak bir savaşı terk etmekle suçladı; Padua ise beş yıl içinde (1271-1275) üç kez *podestà*sını hapse attı ve bir daha Padua'da çalışamayacağını ilan etti. Genelde bakıldığında bazen komünlerin *podestà* olarak çalışmayı kabul eden ve bu görevi yerine getirebilecek yetenekte insan bulmakta zorlanması şaşırtıcı değildir. 1285 yılında Fabriano, dört kez *podestà* atama girişiminde bulundu. İlk tercih hapisteydi, ikinci tercih bir başka şehre, Lodi'ye söz vermişti. Dördüncü tercih ise, ya kendisi gelmeye, ya da oğlunu yollamaya razı olmuştu.

Diğer Görevliler

En geç 12. yüzyılın sonlarına doğru her komünde mali işlere bakan ve genellikle maliyeci (*camerarius*), bazen de idareci (*massarius*) denen maaşlı en az bir memur vardı. Bazen bu işi iki kişi birlikte yapıyordu ancak tek bir maliyeci atamak zamanla normal bir uygulama oldu; bu kişi yerel halktandı ama mutlaka sivil olması gerekmiyordu. Birçok komün bu görevde keşiş çalıştırmayı tercih ediyordu. Maliyeci genellikle altı aylık bir dönem için bu görevi yürütüyordu. Kişinin maliyeci seçilebilmesi için mülk sahibi olması

şart tutulabiliyordu; bunun nedeni muhtemelen, maliyecinin yükümlülüklerini yerine getirmemesi durumunda komünün zararını telafi şansını artırmaktı; bazen de Modena'da sekiz yurttaşın toplam 2000 L'ye kefil olması gibi maliyeciden kefil göstermesi istenebiliyordu. Maliyecinin ana görevi, kâtiplerinin yardımıyla komünün hesaplarını tutmaktı; tuttuğu hesaplar genellikle özel olarak atanan *savi* tarafından, her ay veya iki ayda bir incelemeye tabi tutuluyordu.

Tahrirat (yazışmalar) komünün maaşa bağladığı çok sayıda kâtip arasında bölünmüştü (bakınız II. Bölüm) ve bu kitabın incelediği dönemde hiçbir şehir, yazışmaları yürütecek ayrı bir birimin başı olarak bir saray kâtibi atamadı. Ancak, 12. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, birkaç önemli şehirde memur olarak çalışan bir ya da daha fazla kâtip bulunuyordu ve Pisa'lılar kendi kâtiplerine "saray kâtibi" diyorlardı. Padua'daki "mühür kâtipliği" de (ki kendilerinden 1256'da söz edilmektedir) muhtemelen benzer bir makamdı.

Diğer birçok görevli bir miktar ücret karşılığı yarı-zamanlı çalışıyordu. Bu kişiler arasında kıymet takdiri yapan birçok "eksper" (*estimatori*) ve *podestà*'yı "teftiş" veya yasaları revize etmek için atanan komisyonlar bulunuyordu. Yolların ve su şebekesinin tamirinden sorumlu "denetçilere" (1251'de Viterbo'da olduğu gibi) çalışmalar sırasında günde bir soldo ödenebiliyordu; ama çeşmeler ve su kanalları ayda bir kez temizlenmediğinde aynı görevli 10 L para cezasına çarptırılıyordu. Modena, "şehirdeki bayındırlık işlerini denetleyen yargıcın veya görevlinin" ücretinin, sorumluluğu altında bulunan "kuyulardan, çeşmelerden, sokaklardan, suyollarından, kanallardan ve köprülerden" yararlananlar tarafından ödenmesine hükmetti (1327). Aynı şehir arşiv memuru olarak iki kâtibi işe aldı. Mali, hukuki ve diğer bütün kayıtlar "evrak odasında" tutuluyor, bu kayıtlara başvurulabiliyor ve kopyaları çıkarılabiliyordu. Gündüzleri, kanunlar ve diğer mevzuat "odanın dışında, halka açık" tutuluyordu; böylece, isteyen herkes kolayca onların kopyasını çıkarabiliyordu.[15]

Görevliler listesi bunlardan ibaret değildir elbette. Örneğin, 13. yüzyılda Pisa'da "kayıp çocukları, hayvanları ve eşyayı" bulmakla

görevli bir memur vardı.[16] Bu konuya, yurttaşların komün yönetiminde yer almalarını ele aldığımızda yeniden döneceğiz (Bakınız s. 70-74).

Yönetim

İtalyan cumhuriyetlerinin yönetim ve idaresinin bir özelliği, bu işlerin büyük ölçüde mesleklerinden ve diğer meşguliyetlerinden artan zamanda yurttaşlar tarafından yerine getirilmesidir. Yasamaya, hukuki görüş alıp vermeye, hesapları tutmaya ve denetlemeye, komüne bağlı bölgeleri yönetmeye, diplomatik müzakereler yapmaya, savaş hazırlıkları yapmaya ve savaşmaya ayırdıkları zaman ve enerjinin ne kadar fazla olduğu düşünüldüğünde, bu durum çok daha çarpıcı bir hal almaktadır.

Bir yasa çıkarmak uzun bir iştir, çok fazla teknik bilgi, zaman ve çalışma gerektirir. Başlangıçta komünler, konsüller ve diğer yetkililerin ettikleri yeminlerle tanımlanan bir anayasayla ve birkaç kanunla yetiniyorlardı. Ancak 12. yüzyılda bazı şehirler oldukça ayrıntılı yasalar çıkarmaya başladılar ve 13. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Viterbolu Giovanni, Roma hukukundan bir alıntı yaptıktan sonra haklı olarak, "Ama artık şehirler kendi yaptıkları yasalarla yaşıyorlar" diyebiliyordu. Yurttaşlar da hayatın bütün yönleriyle ilgili, hiçbir laissez-faire ilkesiyle engellenmeyen, gerçek anlamıyla Platonvari bir dizi kanun ve kararname (*riformanze*) çıkarmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bu bölümün ilk kısmında verilen bilgiler bu yasama faaliyetinden elde edilmiştir. Komünlerin mükemmelliğe kavuşturmak adına, olağanüstü bir şevkle hukuki düzenlemeleri değiştirmeleri Dante'nin Floransalılara alaycı feveranında ölümsüzleşmiştir:

> Atene e Lacedemona, che fenno
> l'antiche leggi e furon sì civili,
> fecero al viver bene un picciol cenno
> verso di te, che fai tanto sottili
> provedimenti, ch'a mezzo novembre

non giugne quel che tu d'ottobre fili.
Quante volte, del tempo che rimembre,
legge, moneta, officio, e costume,
hai tu mutato, e rinnovato membrel
E se ben ti ricordi e vedi lume,
vedrai te somigliante a quella inferma
che non può trovar posa in su le piume,
ma con dar volta suo dolore scherma,

Eski yasaları koyan, uygarlıklar kuran
Atina ile Lacedemona senin yanında
hiç kalır, çünkü öyle incelikli
kararlar alıyorsun ki,
ekimde büktüğün iplik,
ulaşmıyor kasımın ortasına.
Kendini bildin bileli
Kim bilir kaç kez paranı, yasalarını, yönetimini,
geleneklerini değiştirdin,
yapını yineledin!
Anımsıyorsa belleğin, görüyorsa gözlerin,
kuştüyünde bile rahat edemeyen,
oradan oraya dönerek acısıyla pençeleşen
bir hasta gibi olduğunu kabul etmelisin.

(Araf, VI, 139-51 Çev. Rekin Teksoy)

Komünlerin finansal düzenlemeleri de aynı hızlı gelişme tablosunu sergilemektedir. Gelir temelde iki şeyi karşılamak için gerekiyordu: Memurların maaşlarının ödenmesi ve savaş harcamaları. Bunlardan birinci ve daha az önemli olanının avantajı çok az dalgalanma göstermesiydi. Tabii, şehirler bürokrasilerini oluşturdukça maaşların miktarı büyüme eğilimi gösteriyordu: 1228 yılında Verona maaşlara yılda 9.435 L gibi büyük bir miktar ödüyordu. Askeri harcamalar maliyenin en önemli kalemini oluşturuyordu ve savaş zamanında (ki, bu çok sık yaşanan bir durumdu) komünün bütçesi, barış içinde geçen bir yılın bütçesinden kat kat büyük oluyordu. Şehir, ender yaşanan barış yıllarında çok az vergi toplaya-

rak idare edebiliyordu. 13. yüzyıl bütçeleri iyi belgelenmiş tek şehir olan Siena'da savaşın, harcamaları, dolayısıyla da vergi gelirini nasıl artırdığı görülmektedir; bu yüzden de savaş, şehirlerin mali kurumlarını olgunlaştıran ana etmendi. (3 numaralı levha, Siena komününün ana maliyesi Biccherna'yı göstermektedir.) Siena'nın Floransa ile şiddetli bir savaşa tutuştuğu 1230-1231 tarihinde, komünün harcamaları yıllık 50.000 L'nin üstüne, 55.000 L dolaylarına çıkmıştı. İzleyen yıllar, yüzyılın ortasına kadar olan dönem, göreceli olarak sakin geçti ve bu dönemde yıllık harcama 10.000 L ile 20.000 L arasında değişti. Bir başka askeri kriz dönemi olan 1257 ile 1268 yılları arasında harcamalar yıllık 60.000 L dolaylarına çıktı. 1268 yılında tek bir cebri istikraz ile 6000 L üzerinde para temin edilirken, Alman askerlerine bir defada 12.000 L ödeme yapıldı. Normal harcama yüzyılın sonuna kadar -hem "ortalama" bir barış yılı, hem de savaş yılı için- artmaya devam etti. Siena'nın bütçeleri (bakınız Tablo 2)[17] oldukça tipikti; Pisa, Cenova, Cremona ve Venedik şehirlerinin, 13. yüzyıla ait, benzer rakamlar içeren ve benzer artış eğilimi gösteren birkaç bütçesi bunu teyit etmektedir. Cenova'nın 1162-1163 yılı vergi geliri şehrin tarihçisi[18] tarafından 6.850 L olarak kaydedilmiştir. Yarım yüzyıl sonra, liman girişlerinin bir yıllık tımarı hemen hemen aynı miktarı buluyordu. Bu artışlar kısmen enflasyon ile memur sayısının artmasına bağlıydı ama asıl neden, yurttaşların daha pahalı savaş biçimleri yürütme, daha uzun savaşma ve yüksek maliyetli askerleri daha fazla kullanma yeteneği ve arzusuydu.

Harcamanın büyük kısmını vergilerle ve borçlanmayla karşılamak gerekiyordu. Komün topraklarından, pazar tezgâhlarından sağlanan kira geliri ile mahkeme harçlarının tutarı az değildi -siyasi "isyancıların" mallarına el koymalar bazen beklenmedik önemli bir getiri oluyordu- ama bu kaynaklar savaş harcamalarını ve maaşları karşılayacak miktarlara ulaşamıyordu. Ocak vergisi, imparatorluk uygulamaları nedeniyle tanıdık bir doğrudan vergilendirme biçimiydi. Belli bir bölgeden toplanacak toplam vergiyi belirlemek için ocakların sayısı temel alınıyordu. Her evden toplanan vergi miktarı kişinin "zengin veya yoksul olmasına göre" değ-

Tablo 2 Siena komününün yıllık harcaması, 1226-1328 (en yakın 100 L'ye yuvarlanmıştır)

1226	6.300	1272	17.100
1231	61.100	1273	21.100
1236 (6 ay)	6.300	1276	43.800
1246 (6 ay)	6.000	1278	28.700
1247	8.400	1288	140.100
1248 (6 ay)	12.500	1292	105.900
1251	67.400	1295	76.300
1252 (6 ay)	120.400	1302	119.500
1254	68.700	1310	135.500
1255 (6 ay)	30.000	1317	337.400
1261 (6 ay)	30.600	1322	149.700
		1328	347.300

şiyordu; dolayısıyla prensipte (Herkesten aynı miktar tahsil edilen kelle vergisi kadar) adaletsiz bir vergi değildi. Ocak vergisinin dezavantajı, hem bölgelerin, hem de bireylerin ödeme gücünü belirlemek için çok üstünkörü bir usule başvurulmasıydı. Gayrimenkul ölçümlemesine (*estimo* veya *catasto*) dayalı bir vergi olan *allibramentum* çok daha gelişmiş bir finansal enstrümandı. Bu vergi 1162 yılında Pisa'da ve 12. yüzyılın bitiminden önce birkaç başka şehirde mevcuttu ve takip eden yüzyılın ortalarına gelindiğinde birçok komünde ocak vergisinin yerini almıştı. Milano'nun ilk *catasto*'su 1240'larda on iki grup (daha sonra sayıları on sekize çıkmıştır) tarafından derlendi; her grup, ikisi kadastro memuru, ikisi kâtip dört kişiden oluşuyordu. Kadastro memurları ile kâtiplerin ücretini gayrimenkullerini ölçümledikleri insanlar ödüyordu; kişiler ilk olarak gayrimenkullerinin değerini beyan ediyorlardı ve değeri düşük göstermeleri halinde para cezasına çarptırılıyorlardı. Görevliler, bu kişilerin evlerinin durumunu ve toprağı nasıl kullandıklarını belirtmek zorundaydı. İhtilaflı değerlendirmelerden doğan davaları görmek için özel bir yargıç görevlendiriliyordu. Floransa'da de-

ğerlendirme, beş *allibratore*'nin yaptığı tahminlerden ortadaki üç tahminin ortalaması alınarak kesinlik kazanıyordu. Sonuç olarak, *estimo*'nun etkili bir vergilendirme yöntemi olabilmesi için ciddi bir idari çalışmanın yapılması ve bu çalışmanın oldukça sık tekrarlanması gerekiyordu.

Doğal olarak doğrudan vergilerin yanında birçok dolaylı vergi alınıyordu; bu vergiler de daha eski dönemlere aittiler. Bunlar arasında girişlerden ve gümrüklerden alınan vergiler, satışlar ve diğer ticari işlemlerden alınan vergiler ve genellikle bir tüccara iltizama verilen son derece kârlı tuz dağıtım tekeli vardı. 14. yüzyılda bazı Toscana kentlerinde, muhtemelen başka yerlerde de, bu "gider üzerinden alınan vergiler" *allibramentum* vergisinden daha fazla önem kazanmaya başladı. Yoksullar bu gelişmeye itiraz ettiler çünkü yiyeceğe konulan vergilerin onları zengin sınıflardan daha kötü vurduğunu fark ettiler; 1378 yılında Floransa'daki demokrat isyancıların talepleri arasında *estimo*'ya geri dönüş de vardı. Ancak dolaylı vergiler öyle büyük kolaylıklar içeriyordu ki -toplaması, iltizam edilmesi veya rehine verilmesi kolaydı- bir süre için iktidara geldiklerinde isyancı Ciompiler de bu vergiyi *estimo*'ya yeğlediler.

Bütün yönetimler gibi komünler de borçlanmaya başvuruyordu. Daha sonraları devlet tahvillerinin öncüsü olan Cenova, 1154 gibi çok erken bir tarihte yurttaşlarına 15.000 L borçlu hale gelmişti bile. İlk kez 1207 yılında Venedik'te görülen cebri istikraz gönüllü borç vermenin kaçınılmaz refakatçısıydı; yurttaşların bu iki vergi türüne giderek aşina hale gelmeye başladıklarını söylemeye bile gerek yok. Devletlerin mali sistemlerinin gelişiminde belli bir monotonluk vardır. Belli gelir türleri, özellikle de dolaylı gelirler, borçların ödenmesine ayrılıyordu. Zamanla, şehir devletlerinin finanse edilmesinde giderek daha fazla borç kullanılmaya başlandı; kamu borcu konsolide edildi ve hisseler ticari bir mal gibi muamele görmeye başladı ama daha sonraki tarihlerde gerçekleşen bu gelişmeler bu kitabın kapsadığı dönemin dışında kalmaktadır.

Savaş idaresi tüm yönleriyle V. Bölüm'de ele alınacak olmasına rağmen, çok büyük bir idari taahhüt anlamına geldiği için yurttaşlar ile *contadini*'nin [köylüler] askeri yükümlülüğünü bu noktada

biraz açıklamak gerekiyor. Bütün komünler soylular ve diğer varlıklı yurttaşların süvari hizmeti için uygun bir at beslemesini zorunlu kılıyordu. Bu zorunluluk komünlerin ortaya çıktığı ilk zamanlara kadar gidiyordu:1162 yılında, üç yüz Pisa'lı *milites,* savaş atı hazır bulunduracaklarına dair yemin etmişlerdi. Normal olarak kişinin askerlik hizmetini şahsen yerine getirmesi gerekiyordu, ama örneğin hastalık gibi bazı durumlarda, yerine bir başkasını bulmasına izin verilebiliyordu. Siyasi açıdan güvenilir bulunmayanların (13. yüzyılın sonunda Bologna'lı Ghibellinolara olduğu gibi) şahsen askerlik yapmalarının yasak olduğu durumlar da vardı. Ortak veraset gereği askerlik yükümlülüğü birkaç eş-mirasçıya düşebiliyordu, özellikle de yakınlarda süvari hizmeti denetlemesi yapılmamışsa. Bu durumda, süvari hizmeti borcu olanlar kendi aralarından bir süvari çıkarmak zorundaydılar. Bu uygulama, milis kuvvetlerini örgütleme işini muhtemelen çok zorlaştırıyordu; çünkü *Libro di Montaperti*'de (1260) kayıtlı Floransa atlarının yaklaşık üçte ikisinin sahipleri *consortes* [müşterek] idi. Süvari hizmeti, bu hizmeti yerine getirebilecek parası olan herkese düşüyordu ve şövalyelik unvanı almadıkları, yani soylu sayılmadıkları halde böyle bir hizmet borcu olan kalabalık bir erkekler sınıfı vardı. Onlara "komün şövalyeleri" (*milites pro commune*) deniyordu. Bu pahalı onur için kişi belirlemek sıkıntılı bir iş olmalıydı. İnsanların yaşam biçimine göre bir ayrım yapmak normalde mümkün olabilirdi ama bir yerde çizgi çekmek gerekiyordu. Bir aralar Arezzo, süvari hizmeti yapacak kişiyi saptamak için 500 L'lik *estimo* değerlendirmesini baz aldı, Parma ise bu miktarı 600 L olarak belirlemişti. Süvari birliğinin (*militia*) büyüklüğü doğal olarak oldukça değişiklik gösteriyordu. 13. yüzyılın görece büyük şehirlerinde sayı çoğunlukla 1000'e yaklaşıyor hatta aşıyordu; 1298 yılında Bologna'da bu sayı 1600'e kadar çıkmıştı. Doğal olarak süvarilerin hepsi aynı zamanda göreve çağrılmıyordu. Floransa duruma göre, altı bölgesinden (*sesti*) en fazla beşinden süvari çağırıyordu. Savaş atı besleyen kişi atın bakımı için ücret (13. yüzyılda Floransa'da, yılda kırk florin) alıyordu ve komün hizmetindeyken atın sakatlanması veya ölmesi halinde at sahibine tazminat ödeniyordu. At sahibi savaşta aktif görev alırsa ayrıca bir ücret alıyordu.

Piyade yükümlülüğü yetişkin erkek nüfusunun geri kalanına düşüyordu; bu da genellikle, on dört ile yetmiş yaş arasındaki herkes olarak tanımlanıyordu; ama bazı daha insani limitlere (örneğin, on sekiz ile altmış yaş arası gibi limitlere) de rastlanmaktadır. Piyade gücünün örgütlenmesi de bölgeseldi. Hizmetteki askerlere bir miktar ödeme yapılıyordu, yerel komutanlara ise yıl boyu küçük bir "ücret" ödeniyordu.

Yetkililerin sadece süvari yükümlülüğü (*ad equos imponendos*) koymaları değil, atları teftiş etmeleri, denetlemeleri, değerlendirmeleri ve ölüm veya sakatlanma halinde tazminat taleplerini araştırmaları da gerekiyordu. Aynı zamanda, hazır bulunmama ve kaçma durumlarında -ki, çok sık oluyordu-, para cezası vermeleri gerekiyordu. 1248 yılına ait bir Pavia belgesi, en son seferberlik çağrısına katılmayanların gösterdikleri mazeretleri vermektedir. Mazeretler arasında yaşlılık, yoksulluk, hastalık, atların olmayışı, muafiyet ve dini bir tarikata girmek bulunuyordu. Şehrin yerel birliklerinin paralı askerlerle takviye edilmesi durumunda, yetkililerin koşulları müzakere etmeleri ve koşullara uyulmasını sağlamaları gerekiyordu.

Daha önce değinildiği gibi, Modena *podestà*'sının kendi *familia*'sının bir parçası olarak dört yargıç getirmesi gerekiyordu. Yerel "adalet konsüllerinin", komünün artan yargı yükü ile başa çıkamayacaklarını düşünmüş oldukları açıktı. Bu kurum bazen dışarıdan gelen yargıçlarla yan yana var olmaya devam etti -1201 yılında Verona'nın yargıdan sorumlu on altı konsülünün (bunlardan altısı diplomalı hukukçuydu) ve şehir dışından gelmiş iki yargıcı vardı- ama sonunda profesyonel yargıçlar yerel yargıçları devre dışı bıraktılar. Yargıçların sayısı artmaya devam etti ve *podestà* (daha sonra da *popolo*'nun *capitano*'ya ve diğer yetkilileri) genel yürütme fonksiyonlarından birçoğunu kaybedip sadece yargıdan sorumlu görevli haline gelince, yargıçlar daha da güç kazandılar. Bazı şehirler ayrıca, kendi faaliyet alanlarına uygun olarak, ticaret ve denizcilikle ilgili davalara bakacak özel mahkemeler de geliştirdiler.

Volterra *podestà*'sının "Volterra yasalarına uygun olarak, yasaların yetersiz kalması durumunda ise, Roma yasalarına göre"[19] yargılama yapacağına dair yemin etmesi gerekiyordu. Ama en

azından 13. yüzyıla gelindiğinde yargıçların öncelikle komünün yasalarını, sonra -bunlar yetersiz kalırsa- örfi yasaları, uygun bir örfi kanun bulunmaması durumunda da, son çare olarak Roma yasalarını uygulamaları bekleniyordu. Şehir cumhuriyetinin yasa koyucuları, Romalıların yasa koyma başarılarını yinelediklerini ve geliştirdiklerini düşünmekten hoşlanıyorlardı ama pratikte hem belediye kanunlarında, hem de mahkemelerin işleyişinde Lombard ve Alman (yani "barbar") hukukunun etkisi çok fazlaydı. Örneğin, "kötü şöhretli" insanlarla ilgili malumat vermek üzere yerel jürinin kullanılmasında ve ceza muhakemesinde uygulanan soruşturmanın diğer boyutlarında, örneğin mahkeme davetine uymamayı suçun ikrarı kabul etme eğiliminde ve (Hukuki ve siyasi hakların kaybedilmesi anlamına gelen) *bannum*'un her yerde kullanılmasında bu etki görülmektedir. Yargısal düelloya bile rastlanmaktadır, ama bu yöntemin kullanılması 13. yüzyılda giderek azaldı.

Kilise ve Devlet

Komünlerin karşı karşıya olduğu en büyük hukuki sorun kilise ile olan ilişkileriydi. Hiç kuşku yok ki, "kilise" ve "devlet" arasındaki rekabet, papalığın önderliğindeki kilisenin ayrı ve bağımsız olduğu iddiasını ilk kez söyleyip bunda ısrar ettiği 11. yüzyıldan başlayarak bütün Batı Avrupa'da çok önemli bir tarihsel tema olmuştur. İmparator IV. Heinrich ile VII. Gregorius, İngiltere kralı II. Henry ile Thomas Beckett Philippe Auguste ile III. Innocentius arasında yaşananlar İtalya'daki komünlerin pek çok aşamasında da aynı canlılıkla yaşandı.

Bazı açılardan komün piskoposluk otoritesinin şehirlerdeki varisi olduğu için, bu iki güç arasındaki ilişki başlangıcından itibaren kaçınılmaz olarak zordu ve hukuki sınırlar ve emsallerle ilgili birçok sorunu içeriyordu. Komün, piskoposun her zaman geniş arazilere ve senyoral haklara sahip bulunduğu kırsal bölgede etkili olmaya başlayınca, konsüllerin çoğunlukla piskoposun vasalı olmalarından dolayı çatışmaların daha ciddileşmesi ve sıklaşması kaçınılmaz hale geldi.

Komünlerin kilise karşısındaki konumu çağdaş monarşilerin konumuyla aynıdır ve *casus belli* [savaş sebebi] de benzerdi. Anlaşmazlık konularından biri, piskoposluğun ve tarikatların *contado*daki egemenliği ve komünün, piskoposun veya manastır başkanının adamlarını askere alma ve onları vergilendirme arzusuydu. Yeni kazanılmış imtiyazların durumu özellikle hassas bir konuydu ve bazı komünler daha fazla arazinin ve insanın kilisenin eline geçmesini engellemek için yasalar çıkarıyorlardı. Bazen bir şehir, bir manastırın şehir surlarının içinde kalan bölgede rehin sayılmak üzere mülk edinmesini zorunlu kılarak üstünlüğünü kabul ettirmeye çalışabiliyordu. Lodi ile papalık arasında 12. yüzyılda patlak veren büyük kavganın kaynağı buydu. Kilise mahkemeleri ile komün mahkemeleri arasındaki yargı alanı çekişmesi de son derece verimli bir anlaşmazlık konusuydu. Sorun çıkmasına yol açan başlıca konular hem ruhbanların hem halktan insanların dahil olduğu davalar ve tefecilik gibi hem önemli dünyevi çıkarları hem de kilise hukukunu ilgilendirebilecek ihtilaflı konulardı. Su götürmez bir şekilde sadece din adamlarını ilgilendiren davalarda veya vasiyet ve evlilik gibi dini konularda daha az sorun çıkıyordu; ancak din adamlarının imtiyazları gibi muğlak hukuki taleplerden veya kilise mahkemelerindeki davaların temyiz için laik mahkemelere gönderilmesinden ve tabii piskoposun senyoral yargı yetkisinden birçok ihtilaflı dava konusu çıkıyordu.

Aynı derecede önemli bir mesele de, hiç sona ermeyen bir tartışma konusu olan, kilisenin vergi muafiyetiydi. Kilise birbiri ardına bütün şehirlerde doğrudan vergilendirmeden muaf olması gerektiğini ileri sürüyordu; ancak komün, en büyük arazi sahibinin servetinden alacağı paydan vazgeçmekte isteksizdi. Bunun üzerine papalık derhal hakkı olanı savunmaya koştu. Kilisenin, normal koşullarda doğrudan vergilendirmeden muaf olmayı genel olarak başarması komünün, kilisenin eline daha fazla mülk geçmesini engelleme girişiminde bulunmasının ana nedeniydi. Ana tartışma konusu laik maliye de değildi; çünkü komün yetkilileri sıklıkla kilise vergisine yapılan itirazlara da müdahil oluyorlardı. Kilise yetkililerinin, laik yönetimi sapkınlara karşı harekete geçmemekle

suçladıklarında veya 1279 yılında, Parma'da öfkeli bir halk kalabalığı engizisyon yargıçlarına saldırdığında olduğu gibi sapkınlık da kilise-devlet sürtüşmesine yol açabiliyordu. Hükümdarlarla papalar arasında çıkan ihtilafın en önemli nedenlerinden biri olan yüksek dini makamlara yapılan atamalar, muhtemelen komünler açısından önemsiz bir konuydu ve bunun nedeni komünlerin, bu tür atamalarda söz sahibi oldukları yönünde çok fazla iddiada bulunmamasıydı. Ancak bu konuya duydukları ilgi hiç de az değildi -seküler din adamlarının toplumda güçlü olduklarının göstergesi şehrin yasalarında "nüfuzlu kişi" olarak tarif edilmeleridir- ve gerçekte de komünler kabul edilebilir yerel adayların atanmalarını sağlamayı sıklıkla başarıyorlardı.

Son derece geniş olan bu ihtilaflı alana bakıldığında, komünlerin kendi dini yetkilileriyle neredeyse sürekli bir hukuk savaşı içinde olmalarına şaşırmamak gerek. Örneğin 1215 ile 1232 yılları arasında, Bologna üç kez kilise ayinlerinden men edilirken şehir yetkilileri de aforoz edildi; aynı şey 1257 ile 1288 yılları arasında Forli'nin ve 1220 ile 1293 yılları arasında en az dört kez Parma'nın başına geldi. Dahası, bunlar kısa süreli çatışmalar değil, her defasında yıllar süren ve ancak ateşkes müzakerelerinden sonra sona eren hukuk savaşlarıydı; ama papalık anlaşma koşullarını onaylamadığı veya yeni bir anlaşmazlık baş gösterdiği için bu ateşkesler çoğunlukla çok kısa sürüyordu.

1218 ile 1222 yılları arasında Fano'da çıkan bir anlaşmazlık bu düşmanlıkların niteliğini göstermeye yardımcı olacaktır. Anlaşmazlık komünün, komşu piskoposluk bölgesinin (Fossombrone) arazilerine verdiği zarardan kaynaklanmış ve arkasından Fano'daki din adamlarını vergilendirme girişimiyle daha da kızışmıştı. *Podestà*, piskopos ve maiyetiyle her türlü iletişimi yasaklayınca, bu insanlar üç hafta boyunca sadece sebze yemek zorunda kaldılar. *Podestà*'nın kilisenin arabuluculuğunu reddetmesi üzerine piskopos şehirde ayin düzenlenmesini yasaklamış ve *podestà* ile önde gelen destekçilerini aforoz emişti ve bu ceza daha sonra papanın elçisi tarafından onaylanmıştı. *Podestà* ve adamları buna, katedralin sakristini ve piskoposun sarayını basarak karşılık verdiler. Piskopos ve yedi

papaz katedralin ana mihrabına sığındılar ama üç gün yiyeceksiz kalınca teslim olmak zorunda kaldılar. Papa (III. Honorius), Fano şehrini piskoposluktan mahrum bırakmakla tehdit etti ve şehir ile bütün ticareti yasakladı, ama bu yasak hiç etkili olamadı. Zarar gören taraflara verilecek tazminatla ilgili görüşmeler son derece uzun sürdü; Fano ödemeler için rehine vermeye ve başka taahhütlerde bulunmaya sonunda razı olduğunda, ilk çatışmanın üzerinden beş yıl geçmişti. Bütün bunlar Ancona Markı'nda, kilise arazisi üzerinde meydana gelmişti. Fano'daki olaylar her iki tarafın sahip olduğu silahların neler olduğunu çok iyi göstermektedir. Kilisenin ayinleri yasaklamasına ve verdiği aforoz cezasına (bazen din adamları şehri uzun yıllar terk ediyorlardı) komün fiziksel şiddet kullanarak ve din adamlarını kentsel veya senyoral haklarından mahrum bırakacak önlemler alarak cevap verebiliyordu. Şehir aynı zamanda ayinlere katılmayı yasaklayabiliyordu, yani kilisenin grevi anlamına gelen ayinleri yasaklama uygulamasına lokavtla cevap verebiliyordu.

Ancak, komün yetkililerini kendi din adamlarıyla sürekli çatışma halindeymiş gibi göstermek yanıltıcı olur. Bir kere, 12. yüzyılda piskoposun şehrin önde gelen ailelerinden birinin üyesi olması çok sık rastlanan bir durumdu ve bu durum 13. yüzyılda da pek değişmedi. 12. yüzyılın sonundan 14. yüzyılın sonlarına kadar olan 180 yıllık dönemde, Piacenza'nın on beş piskoposundan on ikisi şehrin önemli ailelerindendi, diğer üç piskopostan sadece biri şehirde yaşamıştı. Modena'daki durum da benzerdi. 1195-1290 yılları arasındaki dönemin üçte ikisinde piskoposlar Modenalı soylulardı, kentsel olaylara son derece müdahil oluyorlardı; o kadar ki, 1247'de ve daha sonra 1264'te piskopos ailesiyle birlikte sürgüne gitmişti. Piskoposlar ile komün arasındaki barış bazen dini canlanma coşkusunun geçici sonucu olsa bile (1233 yılında Bologna ve Parma'da Vicenzalı Giovanni ile Gerard Boccadabati isimli keşişlerin kotardıkları "uzlaştırmanın" ne denli kısa sürdüğüne bakınız) yine de her iki erk arasında çok fazla çıkar ortaklığı vardı. 1258 yılında Arezzo komünü, ("ruhani kolun" yararsız olduğunu itiraf eden) piskoposuna Cortona'daki lordluğunu geri almasına yardım etme sözü verdi. Piskopos da karşılığında komüne 2000 L

ödeyecek ve Cortona'da bir kalelik yer ve oradaki senyoral imtiyazlarının dörtte birini devredecekti. Bu, Cortonalıların aleyhine bir ittifak olmuş olabilir ama şehir ile piskopos arasındaki uyumun pratikte olası olduğunu göstermektedir.

Augustine Thompson gibi günümüz araştırmacıları olsa, bu bölümde anlatılanların sırasını ters çevirir, kilise ile devlet arasındaki çatışmaları değil, işbirliğini vurgulardı: Piskoposun kamu hayatında daimi bir rolü vardı ve piskopos ile komün ihtilaflı konular üzerinde anlaşma müzakere edebiliyordu.[20] Bakış açımızı genişletir ve sadece piskoposa bakmayıp, "laik" ile "dini" arasındaki daha kapsamlı ilişkilere bakarsak, işbirliğinin çok daha belirgin olduğu görülür. Geleneksel olarak birbirlerine karşıt görünen bu iki unsur o denli iç içe geçmiştir ki, bazı araştırmacıların gözünde "kilise" ve "devlet" kategorileri birbirinin içinde eriyebilir. Komünlerin yönetiminin ve siyasetinin "laikleştiğini" söyleyen eski araştırmalara son zamanlarda karşı çıkan yeni bir din tarihi, bir 'kutsalın idaresi (Vauchez) amacıyla dini ritüeller ve imgeler kullandıkları için hükümdarların ve hükümetlerin kutsallaştırıldığını ileri sürmektedir; buradaki "idare" alaycı bir manipülasyon değil, saygılı bir yönlendirme olarak düşünülmelidir. Jones'un ileri sürdüğü gibi bu, "devletin kiliseye egemen olması" değil, ruhani ile sekülerin melez bir karışımı, "bir tür devlet dini veya kentsel Hıristiyanlıktı".[21] Jones ve Thompson (biri ateist diğeri Dominiken'dir) şu noktada hemfikirler: Komünler dini mekânlardan, dini zamandan, dini personelden ve dini kültlerden yararlanıyorlardı. Kilise arazisi üzerinde, çoğunlukla da katedralde, meclis toplantılarından yetkililerin yemin törenine kadar her türlü resmi hükümet işi görülüyordu. Katedrallerde *carroccio* [sancak taşıyan savaş arabası] (bakınız s. 111-112) gibi komünün askeri gücünün önemli sembolleri ve komün arşivi bulunuyordu, vaftizhaneler de "cumhuriyetin tapınakları" olarak görev görüyordu, savaş kahramanları buralara gömülüyor, fresklerde önemli olaylar tasvir ediliyordu. İbadet vaktini haber veren kilise çanları aynı zamanda komün çanı olarak da görev görüyor, meclisleri toplantıya çağırıyor, akşamları sokağa çıkma yasağının başladığını duyuruyordu. Dini toplulukların üyeleri -ilk olarak daha az resmi olan "tövbekârlar",

sonra dilenci frerler ve Humiliati - rüşvet yemeyecekleri varsayıldığı için yönetici ve denetçi olarak yasama, vergi, maliye, seçimler, komünün hayır işleri ve bayındırlık gibi hükümeti ilgilendiren geniş bir iş yelpazesinde görev alıyorlardı. Piacenza'da Fransisken frerlerin genel meclis seçim komisyonunda görev yapmaları ve bazı komün görevlerine atama yapılırken hazır bulunmaları gerekiyordu. Koruyucu aziz günleri, şehrin dışındaki bölgelerin şehre, halkın da azize yıllık itaat ve boyun eğme gösterileri olarak kullanılıyordu (bakınız s. 113). Kutsal ile seküler arasındaki dengeye dair görüşlerde son zamanlarda görülen bu değişiklik, önemli olmasına karşın, fazlasıyla ileri giderek din adamları ile seküler yönetimler arasındaki anlaşmazlığı minimize ediyor, laik yönetimdeki dini mevcudiyetle ilgili olarak kilisenin kendi içinde ortaya çıkan gerilimleri göz ardı ediyor ve dini ile seküler arasında uzun zamandan beri görülen ayrılma eğilimini küçümsüyor. Zaman içinde komünlerin kendi toplantı salonlarını, çan kulelerini inşa etmeleri ve arşivlerini oluşturmaları üzerine dinin şehir yönetimine müdahalesi giderek azaldı.

Yönetimle İlgili Ön Kabuller

O dönemde yaşayan insanlardan kendi cumhuriyetlerinin yönetimini tarif etmeleri istenseydi, yukarıda sözü edilen her şeye -yetkililere, meclislere, yargıçlara, mali ve askeri kurumlara- değinirlerdi. Bulunduğumuz avantajlı noktadan onların dünyasını daha berrak bir şekilde görmek adına, doğal karşıladıkları için sözünü etmeyecekleri şeyler neler olurdu, yani ön kabulleri nelerdi, ona bakmalıyız. Bu ön kabullerden biri komünün bütün toplumsal ve ekonomik faaliyetlere sürekli olarak müdahale etmesiydi. Bu, sorunların çözülebilir olduğuna duyulan inançla bağlantılıydı. Meclisteki tartışmalarla çözümler bulunabiliyor ve bu çözümler daha sonra yasalarla uygulanabiliyordu. Eğer tecrübeyle bunun doğru bir çözüm olmadığı anlaşılırsa, bir başkası deneniyordu.

Bu iyimser, olumlu yaklaşıma bir kanuni düzenleme mantığı eşlik ediyordu; 1293-1294 yıllarında Floransa'nın, şehrin kanunlarını yeniden düzenleme kararında bu zihniyeti eylem halinde görmek

mümkündür. Değişik kanun maddelerindeki fıkralar tıpatıp aynı konularla ilgiliydi, bu nedenle de maddelerin "birçoğu gereksiz, bazıları muğlak, bazıları birbiriyle çelişiyor ve bazıları da birbirine benziyor; her gün karışıklıklar ve farklılıklar ortaya çıkıyor . . . . ve her gün daha fazla soruna ve şikayete yol açıyor". Bu kanunlar (*Podestà*'nın ve *popolo*'nun *capitano*'sunun ve kanunların koruyucusunun kanunları) 'birbiriyle uyumlu hale getirilmeli (*ad consonantiam*), gereksiz olanlar çıkarılmalı ve böylece kalanlar açık, anlaşılır ve daha kısa olmalıdır'.[22]

İyi tanımına layık bütün yönetimler, ekmeğin fiyatını kontrol edebilmelidir ama İtalyan komünlerinin tahıl politikası (bakınız IV. Bölüm) ileri derecede *étatisme* [devletçilik] ve bürokratlaşmanın varlığına işaret etmektedir. Satış koşulları doğal olarak komünün işiydi. Fiyatlar (Örneğin, inşaat malzemelerinin fiyatları) genellikle sabitleniyor ve maksimum faiz oranları belirleniyordu (13. yüzyılda, yüzde on iki ile yirmi arasındaydı). Komün (Siena'da olduğu gibi) un satışı tekelinin kendisine ait olduğunu ileri sürebiliyordu ve aynı zamanda tüketicinin yararına ağır yasalar çıkararak onları diğer tekellere karşı koruyabiliyordu. Bu tür önlemler; loncaların kartel oluşturma girişimlerini, mal veya hizmet arzını kontrol etmelerini veya kısıtlayıcı uygulamalarda bulunmalarını yasaklıyordu. Loncaların fiyatları sabitlemesine veya kalifiye bir insanın üye olmasını engellemesine izin verilmiyordu. En önemlisi de, inşaat ve yiyeceklerle ilgili bazı mesleklerde (Örneğin, değirmencilik ve fırıncılık) lonca kurmak yasaktı; çok fazla sayıda proleterin istihdam edildiği tek meslek kolu olan tekstil sanayinde çalışanların lonca kurması ise neredeyse her yerde yasaktı. Komün, loncaların fiyatları belirlemesini yasaklarken, ücret tavanı oluşturmalarını kabul ediyordu. Aslında komünün işçi politikası tam olarak işveren tavrını yansıtmaktadır.

Komünün tarım, taşçılık, marangozluk ve dokumacılık gibi belli alanlarda çalışan işçilerin alabileceği maksimum ücreti sabitlemesi hiç de sıra dışı değildi. Aynı zamanda, göçmen işçilere imtiyazlar vererek gözde sanayiler teşvik edilebiliyordu. Örneğin, Padua bir ara, yeni kumaş işçilerine beş yıl vergi muafiyeti vermişti. Bunların

çoğu loncaların işi olarak görülebilir ama pratikte çoğunlukla bu tür konularla ilgili lonca tüzüklerinden önce komün kanunlar çıkarıyor veya bu tüzükleri destekliyordu. Bu, meslek koşullarının ayrıntılarının düzenlenmesi için bile geçerlidir. Modena'da komünün kendisi bir fermanla, değirmencilerin kullandıkları değirmen taşlarından alttakinin üsttekinden her zaman daha büyük olmasını, değirmendeki bütün çuvalların üzerinde sahibinin adının yazılı olmasını, fırıncıların yangına karşı önlem olarak ocaklarının önünde her zaman su ve süpürge hazır bulundurmalarını emretmişti. Piacenza, seyahat edenlere karşı büyük bir düşüncelilik örneği göstererek, hancıların ve han çalışanlarının çığırtkanlık yapmasını yasaklamıştı.

Seyahati en iyi organize edilen yolcu, tabii ki denizaşırı yolculuk edendi. Devlet denetimli ticari hayatın en iyi örneğini Venedik sunmaktadır. İş için Levant'a giden Venedikli çoğunlukla devletin inşa ettirdiği bir kadırgayla yolculuk ederdi, kadırganın kaptanını devlet seçerdi. Tüccar devletin organize ettiği bir konvoyla birlikte gider ve İskenderiye'ye veya Akra'ya vardığında, devletin organize ettiği pamuk veya biber satın alımında diğer Venediklilerle ortak hareket etmesi yönünde bir emre rahatlıkla muhatap olabilirdi. Bu son nokta, Venediklilerin birbirleriyle rekabet etmemeleri halinde fiyatların daha düşük olmasını sağlıyordu. Uzun seyahatlere konvoy halinde çıkma sisteminin tarihi en az 12. yüzyıla kadar gitmektedir. 13'üncü yüzyıla gelindiğinde, rutin olarak yılda iki kez Doğu Akdeniz'e kadırga konvoyu düzenleniyordu; 14. yüzyılın başlarında da, İngiltere'ye, Flandre'a, Kuzey Afrika'ya (Berberistan) ve (Rhône Nehri'nin ağzının yakınlarındaki) Aigues-Mortes'e yılda bir kez sefer düzenlenmeye başlanmıştı. Venedik tersanesi 13. yüzyılın başlarında inşa edilmiştir; burada kullanılan malzemeler genellikle doğrudan Venedik Cumhuriyeti tarafından satın alınmıştı. Bu açıdan bakıldığında Venedik genel bir durumun çok aşırı bir örneğidir. Cenovalılar, asgari yirmi arbaletçi ve bir miktar kargo barındırmayan hiçbir kadırganın Porto Venere'den daha güneye gitmesine izin vermiyordu.

Çıkarılan çok sayıda kanun düzenlemesi sokaklar ve kamuya ait diğer yerlerin hijyenik ve bakımlı bir durumda tutulması yönünde bir çabanın varlığına işaret etmektedir (bakınız s. 144-145).

Sienalılar, *pretori*'den plan izni alınmadan yeni bir ev inşa edilmesini yasaklayacak (1309 yasasında) kadar ileri gitmişlerdi. Bu önlemin amacı, "inşaatı yapanların, kamuya ait sokaklara veya komünün herhangi bir hakkına tecavüz etmelerini engellemekti". Birkaç yıl sonra Cremona "Hiçbir kişi daha iyisini inşa etme amacı dışında evini yıkamaz"[23] diye kanun çıkardı. Parma'da, borcu nedeniyle kişinin evi elinden alınabilirdi ama böyle bir şey olduğunda, 'yıkıntılar nedeniyle şehrin görünümü bozulabileceğinden' binanın yıkılması yasaktı. Kanunlar sokakların balkonlar, geçitler, bina dışına eklenen merdivenler, sarkan ağaçlar ve benzeri tehlikelerle bloke edilmesini de yasaklıyordu. Pisa'lı boyacılar sokaklara kumaş asabiliyorlardı, ama bunlar at üstündeki bir adamın başının çarpacağı kadar alçak olmamalıydı.[24] 1286 yılında, "yolların, sokakların ve köprülerin tamirinden sorumlu olan" Brescialı yargıç seksen sekiz kişiye, sokakları bloke eden merdivenleri ortadan kaldırmaları için emir verdi ve San Benedetto *contrada*'sı halkına, geçitlerini yıkmaları için iki hafta süre tanıdı.[25] Sokaklara çöp atmak yasaktı; birçok komünde sokakların ve meydanların düzenli olarak temizlenmesine dair nizamname vardı. Kanalizasyonla ve boyacıların, debbağların ve diğer iş kollarının endüstriyel atıklarıyla nehirlerin kirletilmesini yasaklayan çok kesin kurallar vardı. Hiç kuşkusuz bu tür kurallar çoğunlukla ihlal ediliyordu ama yine de bu kuralların hijyen amaçlı olması ve sergiledikleri pederane tavır dikkate değerdir. Bu tutum Modena tarafından uygulanan gece sokağa çıkma yasağında da görülebilir; sadece fırıncılar, hekimler ve görevli papazlar ve (esrarengiz bir şekilde) öğrenciler bu yasağın dışındaydı. Sokağa çıkma yasağını ihlal edenlerin çarptırıldıkları cezalar Siena için oldukça önemli bir gelir kaynağıydı.

Kişilerin kıyafet, cenaze ve ziyafet harcamalarını azaltmayı hedefleyen tüketimi kısıtlayıcı yasalar 14. yüzyıldan itibaren oldukça arttı, ancak bunlara daha öncesinde de rastlanmaktadır. 13'üncü yüzyılda Pisa'da kadınların inci taç veya çelenk takması yasaktı. Başka yerlerde kıyafetlerin inci düğme sayısı, kırmızı kaftanların uzunluğu ve benzeri şeyler üzerinde kısıtlama vardı. Takip eden yüzyılda Floransalılar bir umut, meyhanelerde oburca yemek ye-

meyi yasaklamaya çalışıyorlardı. Bu tür yasalara esin kaynağı olan nedenler arasında, zenginler müsriflik yaparak kendilerini mahvederlerse şehrin de fakir düşeceği şeklindeki, kısmen haklılığı kanıtlanmış tez vardır.

Kadınların müsrifliği yasalarla kısıtlanmak zorunda kaldığı gibi, erkekliğin sınırları da denetleniyordu. Bu noktada 1248 yılında tamamıyla püriten bir amaçla Siena'da alınan bir önlemden söz etmek gerekiyor: "Erkeklerin çok uzattıkları saçla ilgili olarak; saç öyle kesilmelidir ki, en azından ensenin bir kısmı görülebilmelidir".[26] Böyle bir kanun her yerde gözlemlenen bir şeyi sadece vurgulamaktadır: Hiçbir şey komünün ilgi alanı dışında değildir. Aile ve evlilik yaşamının miras, drahoma, vasilik, vasiyet, vasiyetsiz ölüm gibi bütün mali yönleri de yasal düzenlemelere tabiydi. Örneğin Volterra komünü, kocanın evlenirken karısına drahomasının dörtte birinden daha yüksek değerde hediye vermesini yasaklıyordu. Parma da savurganlık sorunuyla şu kanunla başa çıkmaya çalışmıştı: "Akrabalarının talebi durumunda, kumar düşkünü olan ve malını mülkünü çarçur eden babalar çocuklarını, yaşları küçük bile olsa, serbest bırakmaya ve onlara paylarını vermeye mecbur bırakılacaktır". Bu tür müdahaleler sadece yasa çıkarmayla sınırlı kalmıyordu; meclis toplantılarının tutanakları bu tür konularla ilgili tartışmalarla doludur. Örneğin 1288 yılında, Bologna Popolo Meclisi, Fiordalisia isimli bir kadına drahomasının bir parçası olan bir evi satmasına ve "Har vurup harman savuran, kendisinin ve annesinin malını mülkünü meyhanelerde ve kumarhanelerde çarçur eden (...) ve eğer önlem alınmazsa yakında ne karısının, ne de çocuklarının yiyecek hiçbir şeyi kalmayacak"[27] olan Nicholas de Catellanis ile yaptığı her türlü sözleşmenin geçersiz sayılmasına izin verdi. Bu örnekte, komün sadece akrabaları korumakla kalmıyor, adamı da kendisine karşı koruyor ve böylece John Stuart Mill'in (1859 yılında yazdığı "Özgürlük Üzerine" adlı denemesinde) kafasını meşgul eden ikileme kendi yanıtını veriyordu.

Bazı komünler şehirlerin maaş bordrosunda "sağlıkla ilgili tıp görevlisi" olarak görülen hekimlerle anlaşma imzalıyordu. 1214 yılında Luccalı Ugo, yıllık 600 L maaş karşılığında Bologna ile an-

laşarak, şehrin yurttaşı olmayı, orada bir ev satın almayı ve her yıl en az altı ay (Podestà'nın istemesi durumunda süre sekiz aya çıkabilecekti) orada yaşamayı kabul etti. Ücret olarak *contado*'dan gelenlerden yirmi *soldi*, zenginlerden saman, amelelerden (*mediastrini*) odun alabilecek, yoksullardan ise hiçbir şey talep etmeyecekti. Çağrıldığında tabip subay olarak orduda hizmet edecekti. Oğullarından birinin kendisinden sonra yerine geçeceği ümit ediliyordu; bunun gerçekleşmemesi durumunda, görevinden ayrılırken Bologna'ya 200 L ödeyecekti.

Bir önceki yıl Bologna'daki beş hukuk hocasına şehre sadakat yemini etmeleri emredilmişti. Bu kişiler *studium*'u (üniversite) büyütmek için ellerinden gelen her şeyi yapacaklarına, başka yerde ders vermeyeceklerine veya başka yerde okumaları konusunda öğrencilere yardım etmeyeceklerine dair yemin etmişlerdi. Bologna, zenginliğini ve prestijini en çok ünlü üniversitesine borçlu olan bir şehirdi ve doğal olarak bu alanı rakiplerine kaptırmaktan korkuyordu.[28] Bu arada, diğer şehirler de kendi daha az ünlü okullarını kurmak veya korumak istiyorlardı ve eğitim sularında avlanırken cazip yemler kullanmanın yerinde olacağı düşünülüyordu. Hem hocaları, hem de öğrencileri askerlik hizmetinden muaf tutmak yaygın bir uygulamaydı; hatta Modenalılar şehirlerinde okuyan herkese yurttaşlık vererek ve bir hukuk kitapları satıcısını maaşa bağlayarak bir kitabevini sübvanse edecek kadar ileri gitmişlerdi. 13. yüzyıla gelindiğinde birçok şehir Latince öğretilen ve geleceğin kâtiplerine ve hukukçularına daha ileri düzeyde dersler verilen okullar açmıştı. Öğretmenlerin maaşını komün ödüyordu. Doğal olarak şehir yetkilileri verilen eğitimde söz hakkına sahipti. Örneğin Arezzo 1255 yılında, sekiz hukuk hocası için çok ayrıntılı nizamnameler çıkardı; Parma, yardımcı öğretmenlerin sınıfında maksimum altmış (daha sonra elliye indi) öğrenci olabileceğini şart koştu.

Yine de, okul düzeyinde eğitim, genel olarak dini örgütler ile bu işten kendilerine kazanç sağlayan bireylerin elindeydi. Din okulları eğitimin niteliğini belirlemeyi sürdürdü. Bu durum hiçbir yerde Dante'de olduğu kadar belirgin değildir. Onun skolastik kafa yapısı muhtemelen Santa Croce Fransiskenleri ve belki Santa Maria

Novella Dominikenleri tarafından verilen eğitimin ürünüdür. Bu arada Dante'nin birçok çağdaşı okuma, yazma ve ticari aritmetik konularında mesleki eğitim alıyordu; sözleşmelerde yazdığı gibi, *scribere omnes litteras et rationes* [tüm hükümleri ve yasal kaideleri yazmasını] öğreniyorlardı. Böyle bir temel hiç kuşkusuz bir işyerinde veya bir kâtibin yanında iş bulmaya yarıyordu. 13'üncü yüzyılın sonlarında, en azından büyük şehirlerde, okuma yazma oranı muhtemelen çok yüksekti, ancak verilerin yetersiz olması nedeniyle bu konuda bir tahmin yapmak oldukça güç. Çok sayıda öğretmen vardı -Bonvesin da La Riva, Milano'da yetmiş ilkokul öğretmeni olduğunu söylemektedir- öğrenci sayısı da çoktu ancak Giovanni Villani'nin 14. yüzyılın başlarındaki Floransa için verdiği ve sıklıkla alıntı yapılan sayılar dışında bu konu hakkında pek fazla bilgi yoktur.[29] Bonvesin da La Riva, o sıralarda şehirde ilkokul eğitimi alan 8 ila 10 bin arasında (erkek ve kız) çocuk olduğunu ve altı okulda 1000 ila 1200 öğrencinin temel ticaret eğitimi (abaküste) gördüğünü söylüyordu; 550-600 kadar öğrenci de eğitimlerine devam ederek kilise okullarında Latince ve mantık okuyorlardı. Bu rakamlar yaklaşık olarak doğruysa, Floransa'nın erkek nüfusunun yarıya yakın bir kısmının bir okula gittiğini göstermektedir ve bu da eğitimin oldukça yaygın olduğu izlenimini doğrulamaktadır.

Yurttaşlık

Şehir cumhuriyeti, siyasi hayatın ve kurumların sağladığı ortam vasıtasıyla ve yurttaşlarının yetiştirilişleriyle halkın düşüncesine öylesine biçim vermişti ki, insanlar şehrin iyiliği için çalışmak zorunda olduklarını hissediyorlardı. Ama halkın şehrin işlerine nasıl müdahil olduğunu ele almadan önce, yurttaşlığın doğasını incelememiz ve nasıl tanımlanıp elde edildiğine bakmamız gerekmektedir. Şehir kanunlarının çoğunun konuya pek önem vermemesi ve halk arasında kapıyı öfkeyle çalarak yurttaş olup imtiyazlara kavuşmak isteyen çok sayıda insan bulunmaması tuhaf gelebilir. Bunun açıklaması öncelikle, bir kamu görevine uygunluğun bazen resmi yurttaşlıktan farklı (ve daha önemli) olmasıydı; ikinci olarak da, yurttaşlık ver-

mek, ileri ve imtiyazlı bir statüye yükseltilmekten çok, zaten yerine getirilen görevlerin tanınması anlamına geliyordu. Kamu görevi yapıyor olmak Padua'da yurttaşlık için gerekli bir koşuldu; yani, yurttaş olmayan şehir sakinlerinin de (*habitatores*) kamu görevi yapabildikleri açıktır. Öte yandan bazı şehirler, kamu görevi yapma hakkı içermeyen türde bir yurttaşlık da veriyorlardı. Pisa gibi başka komünler de, meclislere ve kamu görevlerine uygunluğun, yurttaşlıkla aynı şey olarak kabul ediyorlardı, bu terimleri eşanlamlı olarak kullanıyorlardı ve yurttaşlık şartları için aynı kriteri uyguluyorlardı. Bir şehirden bir başka şehre daimi olarak yaşamak üzere taşınmak oldukça ender bir durumdu. 1292 yılında yapılan sayımda adları geçen 2816 Orvietoludan sadece elli sekizi daha önce başka bir yerde yaşamıştı ve bunların sadece dokuzu Umbria dışından gelmişti. Bu durum (örneğin) Hansa Birliği'nin kontrolündeki halkların hareketliliğiyle çelişmektedir; ve bu, güçlü bir şehir yurtseverliğinin hem belirtisi, hem de nedeniydi. Sonuç olarak, yurttaşlık peşinde koşanlar muhtemelen çoğunlukla kısa süre önce şehrin *contado*'sundan taşınmış kişiler idi; yurttaş olmak isteyen kişi için vergi tahakkukunun, şehirdeki mülkü üzerinden yapılması koşulunun vurgulanması bundandır. Yurttaşlıkla ve yurttaşlığa uygunlukla ilgili anlaşmazlıkların olmaması, *contado*'dan şehre gelen ve komün siyasetinde etkin olmaya çalışan yüksek mevkilerdeki insanlardan bu şansın ender olarak esirgendiğini düşündürmektedir.

Parma'da genel meclis, "komünün hem kişisel hem mülki sorumluluk ve hizmetlerini üstlenen ve yerine getiren bütün eski ve sadık yurttaşlarından" oluşuyordu.[30] Yurttaşlık için önkoşul buydu. Tabii bu önkoşul yurttaşın hane sahibi olduğu anlamına geliyordu. Parma, 100 L değerinde bir ev inşa eden bütün "yabancıları" yurttaş kabul ediyordu; evin kendisi "kişinin komün görevlerini (*onera*) üstlenip yerine getireceğinin" garantisiydi; yeter ki, o kişi "Tefeci ya da katil veya herhangi bir suçtan dolayı sürgün edilmiş veya kovulmuş biri değil, Parma'nın gerçek bir dostu olsun". Pisa'lılar,[31] aynı zamanda, kişinin şehirde yapılan bir kıymet takdiri üzerinden vergi vermesinde, borç almasında, "diğer hizmetlerde" bulunmasında ve yılın en az dokuz ayında orada ikamet ediyor olmasında ısrar ediyorlardı. Kişi

tarım işi yapmaması koşuluyla, yaz aylarını (Temmuz-eylül arası) kırsal kesimde geçirilebilirdi. Pisa aynı zamanda doğum (Yurttaşın kendisi veya babası şehirde veya *contado*'da doğmuş olmalıydı) ve belli bir süre ikamet koşulu da arıyordu; başlangıçta yirmi beş veya yirmi yıl olan ikamet süresi daha sonra on yıla, hatta üç yıla (1319) düşürüldü. Bu üç önlemden sonuncusu, diğer nitelikleri uygun ve vergi tahakkuku 50 L üzerinde olanlar için yurttaşlığı zorunlu, altında olanlar için ise isteğe bağlı yapıyordu. Oldukça uzun bir ikamet süresi talep etmek normaldi ama bu süre şehirden şehre çok fark ediyordu; beş, on, on beş veya yirmi, hatta kırk yıl bile olabiliyordu.

Yeni yurttaşın etmesi gereken yemin komüne sadakat üzerinde ısrarla duruyordu. Yurttaştan komünün kanunlarına ve memurlarına itaat etmesi, toplantılara katılıp fikrini beyan etmesi (gizli tartışmaları açıklamaması), askerlik hizmeti yapması, evini veya kulesini (*torre*) askeri amaçlar için tahsis etmesi, vergilerini ödemesi bekleniyordu. Yurttaş *contado*'dan bir soylu ise, edeceği yemin, her yıl şehirde belli bir dönem zorunlu ikamet etmesine dair bir madde içeriyordu. Yeni yurttaşın kabulü resmi bir tören gerektirebiliyordu. Viterbo konsülleri, 10 Eylül 1258 yılında, Soriano lordlarına Piazza San Silvestro'da yurttaşlık verdiklerinde, "ellerinde tuttukları asalarını onlara verirken"' şöyle dediler: "Artık sizler Viterbo yurttaşlarısınız, Viterbo yurttaşlarının yararlandıkları bütün ayrıcalıklardan yararlanabileceksiniz".[32]

Komünlerin yurttaşlığa tavrı zamana göre çok büyük farklılıklar gösteriyordu. 1280'lerde Modena bazı kişilere 100 L'den yurttaşlık hakkı sattı, çünkü paralı askerlere olan borcunu acilen ödemesi gerektiğinden zor durumdaydı. Veba salgını sonrası nüfusun azaldığı dönemlerde bazı şehirler yeni gelen herkese vergi muafiyeti ve yurttaşlık veriyordu (bakınız s. 23-24). Pisa'lıların yurttaşlık için gerekli olan (yukarıda sözü edilen) ikamet koşulunun süresini radikal bir biçimde kısaltmaları da yurttaşlığın bir alıcı piyasası olduğunu düşündürmektedir.

Yurttaşlar, ne ölçüde doğrudan ve kişisel duygularla komün işlerinin yürütülmesine katılarak komünün esenliği için çalışmalara müdahil oluyorlardı? Büyük meclislerdeki üye sayısının bazen bin

veya daha fazla olması ve genel meclisin mevcudiyetini en azından küçük komünlerde sürdürmesi yurttaşların büyük bir oranının meclis üyesi olduğunu göstermektedir. Hiç kuşku yok ki, yurttaşların çoğu mizaçları açısından hatip olmaktan çok pasiftiler, ancak yine de tutanaklar çoğunlukla etkileyici sayıda faal katılımcı olduğunu göstermektedir. 1292 yılında Cenova'da, yaklaşık 600 üyesi olduğu görülen bir meclis, çok acil ve tartışmalı bir sorun olan komünün Fransa ve Sicilya savaşı hakkındaki politikasını görüşmek için toplandı. Oturumlar yedi gün sürdü ve oturumlar sırasında en az 105 üye konuşma yaptı.[33] Yukarıda değinilen mali, askeri ve diğer düzenlemelerin gösterdiği gibi, komünde bir görevi olan insanların oranı çok yüksekti. Pisa "konsüllerinin yemini" (1162), komündeki doksan bir memuriyetin yanı sıra, çalışanların sayısının verilmediği başka memuriyetlere özel olarak atıf yapmaktadır.[34] Bu doksan bir memuriyetin içinde ölçümcüler, sikke uzmanları, bekçiler, vergi hesap uzmanları, sokak, kanalizasyon ve şehir surları denetçileri, muhasebeciler ve maliye müfettişleri bulunmaktadır. Siena komününün harcamalarının kaydedildiği defterde, 1257 yılının ilk altı ayında şehirde Sienalılar tarafından yürütülen 860 memuriyetten söz etmektedir.[35] Bu memuriyetler şehir yaşamının her yönünü kapsıyordu. Bunlar arasında 191 *mensuratores*, 171 gece bekçisi, 114 geçiş ve gümrük denetçisi, 103 bölge (*contrade*) *syndic*'i ve 90 vergi tahakkuk memuru bulunmaktadır. Bunların yanı sıra, karışık bir kitle vardı: Sikke kesenler, ağırlık ve ölçü denetçileri, tahıl ve tuz satış denetçileri, çeşmelerin sorumluları, gardiyanlar, cellatlar, sokaklardan ve evlerden sorumlu memurlar, katedral bakımından sorumlu denetçiler ve taş ustaları, borazancılar, meyhaneleri denetlemekten ve küfretmeyi önlemekten sorumlu altı 'iyi insan' ve ayrıca yaban eşeklerini, domuzları ve cüzamlıları şehre sokmamaktan ve insanların sokaklarda yün eğirmesini engellemekten sorumlu bir altı kişi daha vardı. Bu toplam 860 rakamının içinde askeri yetkililer bulunmamaktadır; birden fazla yarı-zamanlı görevi olan kişiler nedeniyle aralarında bazı örtüşmeler olabilir ama yine de yetişkin erkek nüfusun muhtemelen beş binin çok üzerinde olmadığı bir şehirde yurttaş katılım oranının oldukça yüksek olduğunu göster-

mektedir. Pisa ve Siena örneklerinde yurttaşların kentte yaptıkları işlerin tamamı bulunmamaktadır. 13'üncü yüzyılın sonlarında Bassano'da elli altı komün arazisi denetçisi vardı; Modena'nın 1327 yılı maaş bordrosunda, komün idaresinin çeşitli işlerinin kayıtlarını tutmakla görevli en az elli bir kâtip bulunuyordu. Yukarıda sözü edilen görevlilerin büyük çoğunluğu gibi, bu kâtipler de genellikle zamanlarının sadece bir kısmını komün hizmetine ayırıyorlardı ve gelirlerinin sadece bir kısmı oradan geliyordu. Yurttaşın şehir tarafından yarı zamanlı olarak istihdam edilmesi tabii ki şehir cumhuriyetinin özünü oluşturmaktadır. Komün işlerinin çapının ve karmaşıklığının artması ve bürokrasinin kendi kendini üretmesi (Parkinson Yasası) nedeniyle, tam zamanlı bürokratların sayısı sürekli olarak yükselme eğilimi gösteriyordu. 1100 yılında Pistoia'da hiç tam zamanlı görevli yoktu; tam zamanlı çalışan sayısı 1200 yılında on dörde, 1300 yılında ise seksen ikiye çıktı.[36] Kırtasiye inanılmaz boyutlardaydı, özellikle de maliyede; örneğin, Siena komününe yapılan veya Siena komününün yaptığı bütün ödemeler, ne kadar küçük olursa olsun, üç nüsha olarak kaydediliyordu. Ancak bürokrasinin genişlemesi en azından 14. yüzyılın ortalarından önce, "amatör" memurların sayısında azalmaya yol açmadı.

Yukarıda alıntı yapılan Pavialı bir yazar, şehrinde herkesin birbirinin nerede yaşadığını bildiğini çünkü birbirleriyle her gün sokakta karşılaştıklarını söylemektedir. Akşam gezintisi (*passeggio*) alışkanlığı İtalya şehirlerinde hâlâ çok yaygındır. Yazar buna, yurttaşların çok büyük bir oranının meclislerde veya dairelerde beraber çalıştıkları için birbirlerini çok iyi tanıdıklarını da ekleyebilirdi. Perikles'in Atina'sına şöyle kısaca dönecek olursak, (Gustave Glotz tarafından yapılan) güvenilir bir tahmine göre, herhangi bir yılda, Atinalı yurttaşların üçte biri bir makamda bulunuyordu. Bu tür hesaplamalar tehlikelidir, dahası verilen rakamları karşılaştırmak mümkün değildir; çünkü İtalyan cumhuriyetlerinde resmi yurttaş statüsünü ellerinde bulunduranların sayısı bilinmemektedir ve listesi verilen, bekçi gibi, alt kademe "memurların" birçoğu muhtemelen yurttaş değildi. Ancak, İtalyanların yönetime ve idareye katılımının Atinalıların katılımıyla benzeştiği açıktır.

IV

Şehir ve Kırsal Bölge

Contado

Şehrin kendisine bağlı bölge haline gelen yerde egemenliğini kabul ettirmesi komünün kurumlarının ve kişiliğinin gelişmesinde büyük bir rol oynadı. Ancak, ilk komünleri ticari çıkarların temsilcisi olarak gören tarihçiler, şehrin kırsal bölgeye yani *contado*'ya (Latince *comitatus*) doğru genişlemesinin nedenleri konusunda yanlış bir anlayış içindedirler. Oysa şehir siyasi bir varlıktı ve tıpkı herhangi bir lord gibi kendi çevresinde güç ve egemenlik elde etme arayışındaydı. İtalya'daki bu süreç ile aynı dönemde Fransa ve başka yerlerdeki çağdaş feodal derebeyliklerin genişlemesi arasında, sabırla yeni topraklar ve imtiyazlar elde etme açısından yakın paralellikler bulunmaktadır. Cumhuriyetlerin durumunda, gelişmenin yönelebileceği bir sınır vardı: Piskoposluk bölgesi. Her şehrin, piskoposluk bölgesini kendisine bağlı bir toprak, yani *contado*'su ilan edebileceği fikri (Hiçbir hukuki dayanağı olmamasına karşın) daha 12. yüzyılda bile yaygındı. Piskopos ile olan bağ, komünün genişlemesinin ilk dönemlerinde piskoposun

oynadığı rol ile ifade ediliyor ve pekiştiriliyordu. Tımarların ve köylerin görece büyük şehirlere ilk dönemde sundukları "bağlılık" çoğunlukla piskopos ile konsüllere aynı anda sunuluyordu, hatta bazen sadece piskoposa sunuluyordu. Böyle bir uygulama komünün kendi hukuki statüsüne henüz tam güvenmediği bir dönemin özelliğidir. Önemli Toscana komünlerinde (Pisa, Floransa, Siena, Lucca) başpiskopos veya piskoposun bağlılık sunulması sırasında şehrin ana temsilcisi olmaktan çıkması ancak 12. yüzyılın ortalarına doğru gerçekleşmiştir. Çok geçmeden piskopos bağlılık törenlerinde ortada görülmeyecekti ama başlangıçta piskoposluk bölgesi ile *contado* arasında yakın bir bağ vardı. Dolayısıyla, Lodi'nin 1167 yılında Lombardia Birliği'ne katılması sırasında, diğer üye şehirler Lodi'ye egemenliğini piskoposluk bölgesine kabul ettirme konusunda yardım edeceklerine söz verdiler; tıpkı, "diğer şehirlerin kendi piskoposluk bölgelerindeki insanlara egemenliklerini kabul ettirmesi gibi". Bu tarihten üç yıl sonra Milano, Como'nun itirazlarına rağmen, "Lombardia'daki bütün şehirlerin kendi *contado*'su üzerinde sahip olduğu hakka" dayanarak, Seprio üzerinde hak iddia etti.

Bu genişlemenin altında yatan nedenlerin şaşırtıcı bir yönü yoktur. Komünlerin amacı vergi ve asker toplayabilecekleri bölgeyi genişletmek, paralı ordular oluşturmak ve şehre yiyecek, özellikle de tahıl yollanmasını talep etmekti. Hukuki ve mali imtiyazlar konusundaki mücadele kızıştıkça, bunun bütün komünleri etkilemesi kaçınılmazdı; çünkü yavaş gelişmiş bir şehir bile daha yayılmacı komşularının saldırganlığına karşı kendi yakın çevresini korumaya çalışmak zorundaydı. (4 numaralı levha kırsal bölgede "iyi yönetimin" sonuçlarını göstermektedir.)

1198 yılında Arezzo ile Castiglione Aretino arasında yapılan anlaşma, komünlerin egemenliklerini *contado*'ya doğru genişletmelerini sağlayan binlerce işlemi göstermektedir.[1] Bu anlaşmanın koşullarına göre, "uyruk" halk barışta ve savaşta, piyade ve süvariyle (*ostem et cavalcatam*) ve tavsiyelerle (*parlamentum*) Arezzo'ya yardım edeceklerine dair yemin etmeyi kabul ettiler. Her mayısta Arezzo'ya, şehirlerinde ve bölgelerinde bulunan her hane başına

(Bazı belirlenmiş sınıflar hariç) iki *soldi* ocak vergisi ödeyeceklerdi. Ama eğer imparator veya bir imparatorluk *podestà*'sı ocak vergisi salmış ise, Arezzo aynı yıl ocak vergisi talep etmeyecekti. Castiglione Aretino aynı zamanda hemen 500 L'lik bir ödeme yapacaktı. Bir başka madde geçiş ücretleriyle ilgiliydi: "*Contado*'muzda yurttaşımız olan diğer insanlar gibi", Aretino'lular Castiglione'de, Castiglione'liler de Arezzo'da geçiş ücretinden muaf olacaktı. 1214 yılında bu maddelerde yapılan küçük değişikliklerle, ocaklar için tahakkuk eden verginin yerine yıllık 50 L ödeme konuldu ve Arezzo adına savaşırken yaşanılan kayıplar karşılığında Castiglione'ye tazminat sözü verildi.

Scarlino şehrinin Pisa'ya bağlılık koşullarını belirleyen daha kapsamlı bir anlaşmayı incelemek (1276) bir başka yer üzerinde hâkimiyet kurmanın askeri ve ekonomik avantajlarının vurgulanmasını sağlayacaktır.[2] Scarlino'nun askeri yükümlülüğü çok açık bir şekilde şöyle belirlenmişti: Eğer Cecina Irmağı'nın "bu tarafında" –kuzey- savaş için genel seferberlik ilan edilmişse, Scarlino seferberlik süresince altı süvari ve elli piyade sağlayacaktı. Eğer seferberlik ilanı "genel" değilse, elliden daha az asker yollayabilirdi ama bu askerler "yeterli ve iyi donanımlı" olmak zorundaydılar. Cecina ırmağı ötesinde savaşma durumunda, bu askerler bir ay hizmet edeceklerdi ve 'masrafları kendileri' karşılayacaktı (Yani, askerlerin ücretini Scarlino ödeyecekti). Askerlere daha uzun bir süre ihtiyaç duyulursa, ödemeyi Pisa yapacaktı. Scarlino, halkın tahılını Pisa'ya götürmesine izin verecekti ama zorunlu toplama yapılmayacaktı. Bunun dışındakiler egemenlik kabulünün normal göstergeleriydi: Scarlino'nun, "Pisa yurttaşı olan ve Pisa'da ikamet eden" bir podestà'sı ve kâtibi olacaktı; her yıl Meryem Ana Yortusu'nda katedrale mum için 25 libre balmumu verecekti; Pisa'lılar tarafından veya Pisa'lılara karşı Scarlino'da işlenen suçlar Pisa mahkemesinde yargılanacaktı.

Scarlino'nun ocak vergisi vermemesi sıra dışı bir durumdu çünkü ocak vergisi *contado*'da geleneksel bir yükümlülüktü; şehre tahıl sağlaması ve şehrin hukuki egemenliğini kabul etmesi de *contado*'nun geleneksel yükümlülükleri arasındaydı (Suç işlenme-

sini önleyeceğine, suçluları süreceğine ve egemen şehrin yolladığı askeri birlikleri kabul edeceğine dair verdiği söz de bu bağlılığı gösterir). Normalde temyiz ve istinaf davaları şehir mahkemelerine geçiyordu. Bazen bir madde, tüccarları koruma görevine (özellikle de geceleri) değinebiliyordu. "Yolların tüccarlar için güvenli" hale getirilmesi için *contado*'ya baskı yapıldığı yolundaki eski görüş, komün ile komün halkının doğası hakkındaki yanlış fikirlerden kaynaklanıyordu; ama bu maddeler bu görüşte bir doğruluk payı olduğunu göstermektedir. Hiç kuşkusuz gezici tüccarların hayatı tehlikelerle doluydu. Orvieto *podestà*'sı 1199 yılında öldürüldüğünde, kurbanın kimliği hemen saptanmamıştı; çünkü değirmene giden keşişler yol kenarında cesedi gördüklerinde onun "soyguncular tarafından öldürülmüş bir tüccar olduğunu" sanmışlardı.[3] 14. yüzyılda Paolo da Certaldo, soyguncu tehlikesine karşı uyarmak için, seyyahlara ellerinden geldiğince yoksul görünmeye çalışmaları, nereye gittiklerini asla kimseye söylememeleri tavsiyesinde bulunmuş, "Hatta Siena'ya gidiyorsanız, Lucca'ya gittiğinizi söyleyin" demiştir.[4] Bu maddelerden tüccarlar için en önemli olanları muhtemelen geçiş ücretleriyle ilgili olarak verilen imtiyazlardı; örneğin, Toscanalı markiler Ugolino ile Uguccione, 1201 yılında, Arezzo genel meclisinde Arezzo'lu tüccarlardan alınacak geçiş ücretinden vazgeçecekleri sözünü vermişlerdi.[5]

12'nci yüzyılda *contado*'nun şehir milisleri tarafından fethedildiği, yani şehir ordusunun feodal şatolar karşısında muzaffer olduğu yönündeki görüş, bir yanlış anlama olmasa bile, konuyu fazlasıyla basite indirgemek oluyor. Bu dönemde pek çok muharebeyi gerçekten de komünler yürütmüştür ve tımar sahiplerine karşı açılan savaşlarda şato kuşatmaları normal bir savaş biçimidir; buna karşın şu da bir gerçektir ki bağlılıklar, büyük çoğunlukla güç kullanmanın değil, tehditlerin bir sonucuydu ve bağlılık tek bir zaferle değil ancak daimi korkutmayla mümkün olabiliyordu. Dahası "bağlılık" olarak ifade edilen şey, çoğunlukla bir ittifak anlaşmasına yakın bir şeydi. Yakınlarda yayımlanan bir araştırma, Piemonte'deki bir komünün, yerel güçlerin bileşimine göre ayarlanabilen esnek bir sistemin parçası olarak yerel

lordlarla değişik anlaşma veya sözleşme türlerine başvurduğunu göstermiştir.

Komünün egemenlik alanını genişletmekte toprak satın alımlarının önemli rol oynaması bu hikâyenin sadece askeri bir hikâye olmadığını göstermektedir. Kırsal kesimdeki lordlar, yerel yargı yetkisi, değirmenler ve geçişler, özgür olmayan serfler ile özgür vasallar üzerinde egemenlik gibi çok kapsamlı senyorel güçlere sahiptiler. Bu gücün büyük kısmı, vasalların elinde koşullu olarak bulunan tımarlar, kişisel sadakat yemini ve hizmet borcu (çoğunlukla askeri) gibi feodal uygulamalarla yaratılıyor veya yayılıyordu. Bazı şehirler bu senyoral hakları satın alıyorlardı. Örneğin, 12. yüzyılın sonlarında Brescia, Lomello kontlarının Buzzolano'daki egemenlik haklarının üçte ikisini satın aldı; buna, Brescia'lıların iyi muamele görme imtiyazı ile bunun beraberinde gelen bir dizi senyoral vergi de dahildi. Verona, 1193 yılında imparator VI. Heinrich'ten Garda'yı ve etrafındaki bölgeyi satın alarak kendisine bağlı olan toprakları iki misline çıkarınca aynı şeyi yaptı. Cremona'nın 1118 yılında komşu Soncino kentinin bazı soylularıyla yaptığı anlaşmanın koşulları, feodal 'bağlılıkların' birçoğunda bulunan karakteristik ittifak ögesini içermektedir. Şövalyeler Cremona halkına, 'bir vasalın efendisine yaptığı gibi', sadakat yemini ettiler ve her yıl Aziz Emeric gününde sembolik olarak beş *soldi* ödeme yapmaya söz verdiler. Ancak askeri destek ile ilgili anlaşma karşılıklıydı -Cremona erkekleri, katedrallerinin önünde, Soncino talepte bulunduğunda ona yardım edeceklerine dair yemin ettiler.[6]

Daha ileri derecede bağlılık içeren koşullar için bir tarihçinin yazdığı, Pisa'nın 1161 ve 1163 yıllarında Kont Aldobrandino ile yaptığı anlaşmayla ilgili olarak bir tarihçinin yaptığı yoruma bakılabilir.[7] Bir önceki yıl "Kont Aldobrandino Novello'nun vasalları, tahıl ve başka mallarla dolu Pisa gemilerini ele geçirmiş" ve iki Pisa'lıya kent içinde haç taşıtıp dolaştırmış, böylece Pisa'lıları aşağılamışlardı. Pisa konsülleri bu eylemi cezalandırmak için bir sefer hazırlığına girince Kont korktu ve annesinin tavsiyesi üzerine, bu olaylarda kendisinin bir sorumluluğunun bulunmadığını söylemek için, Soana ve Massa piskoposlarıyla birlikte Pisa'ya gitti:

> "Pisa Parlamentosu'nda suçsuz olduğuna dair yemin etti. Ve Kont, yine aynı parlamentoda, Pisa baspiskoposu Villanus'a bağlılık ve sadakat yemini etti. Gemileri kazaya uğrayanlar da dahil olmak üzere bütün Pisa'lıları ve onların mallarını, kendi bölgesinde, denizde ve karada her yerde koruyacağına yemin etti. Bunun üzerine konsüller onunla barış anlaşması yaptılar, ona değerli hediyeler verdiler ve onu onurlandırdılar. Pisa'lıların sancaktarı olarak parlamentoda ona bir bayrak verdiler, arkasından kont kendi topraklarına döndü."

İki yıl sonra Kont, "Bütün Pisa halkına sadakat yeminini yeniledi" ve "Şehirlerde, *castra*'larda (müstahkem kasaba ve köyler) ve kendi bölgesindeki 'yerlerde' yaşayan on beş ile yetmiş yaş arası bütün erkeklere, Pisa halkını koruyacaklarına ve Pisa konsüllerinin bütün emirlerine ve yasaklarına uyacaklarına yemin ettireceğine" dair söz verdi. Daha sonra, bir konsül ve iki Pisa'lı, "Kont ile birlikte, kontun topraklarında dolaşarak Pisa şehrine edilen sadakat yeminlerini kabul ettiler". Bu derece bir egemenlik, eğer sürdürülebilirse (birçok vakada olduğu gibi bu vakada da sürmedi), gerçek süzerenlik demekti. Bu koşullarda tımar sahipleri çoğunlukla şehirde yaşayacaklarına yemin ediyorlardı. Komün onlara bir rezidans verebiliyordu. Örneğin 1194 yılında, Marki Malaspina'nın iki şatosunun bir daha inşa edilmemek üzere yıkılmasına ve "topraklarımızda, Piacenza ile savaşan hiçbir kimseyi veya kimseleri barındırmayacağına" razı olması üzerine, Piacenza markiye bir rezidans tahsis etmişti.[8]

Komünlerin genişlemesinin bu erken döneminde kırsal kesimde elde edilen kazanımlar, büyük ölçüde feodal veya senyoral imtiyazları dolaylı olarak elde etmekten oluşuyordu. Bir derebeyi komüne bir vasal olarak sadakat yemini ettiğinde, bunun kendi kiracıları üzerinde doğrudan bir etkisi olmuyordu. Komünün, derebeyinin tımarını satın alarak köylüleri -eğer köylüler kırsal topluluklarının tanınmasını sağlamamışlarsa- doğrudan komün tebaası yapması ancak 13. yüzyılda âdet haline geldi. 1256 yılında Arezzo komünü, Pazzi ailesinden Casentino'daki Capraria ile Pontenano yerleşimlerini, "yargı yetkisi, mahkemeleri ve çevrelerindeki topraklarla",

kiraları, vergileri, harçları, vermekle yükümlü oldukları bütün hizmetleri, kilise hamiliği, "köylüleri ve kırsalda yaşayanları" da dahil olmak üzere satın aldı.[9] Bu durumda, komün Pazzilerin egemen olduğu bölgede onların ardılı haline gelmişti.

Şehirlerin kendilerinin küçük komünlerle yaptıkları anlaşmalar, tımar sahipleriyle yaptıkları anlaşmalar gibi, yarı ittifaktan mutlak boyun eğmeye kadar değişiyordu. Yarı ittifakın bir örneği Bologna'nın Nonantola ile yaptığı anlaşmada görülmektedir (1131)[10]. Bu anlaşmada Nonantola şehrinin erkekleri ile Nonantola manastırı bütün vergileri Bologna'ya vereceklerine, askeri yardım sağlayacaklarına, "Bundan böyle, sonsuza kadar Bologna halkına ve kilisesine yardım edeceklerine" yemin ettiler. Anlaşmanın koşulları arasında, Modena'ya karşı kurulmuş bir ittifak da bulunuyordu; Nonantola, Bologna'dan bağımsız olarak Modena ile bir barış anlaşması imzalamayacağına da söz verdi. Buna ek olarak, Bolognalılar Nonantola'ya yapılacak askeri yardımla ilgili olarak bir yemin ettiler. Küçük yerleşim birimleri Cellola ve Savignano tarafından birkaç yıl sonra (1144) Bologna'ya edilen bağlılık yemini çok daha kapsamlıydı. Cellola, "Yeni kaleyi Bologna'ya vermeyi ve Bologna'nın yargı alanı içinde olmayı", Bologna'ya her ağustos, hane başına dört *denarii* vergi ödemeyi kabul etti. Savignano ise, piyade ve süvari sağlayacağına, "Savignano kalesini ve sarayını Bologna halkına vereceğine (...) ve Bologna'ya sadık ve bağlı kalacağına" söz verdi.

Büyük bir topluluğun bağlılık yemini etmesinin getirdiği avantajlar Rimini ile Urbino arasında 1202 yılında yapılan anlaşmada görülmektedir. Urbino halkı Rimini'ye, dolaysız vergi gelirinin yarısını vermeye ve ayrıca yılda iki kez bir haftalığına (daha uzun olursa, masrafları Rimini karşılayacaktı), 50 süvari ve 100 okçu vermeye söz verdi. Urbino 400 L ödeyecekti ve *podestà*'sı, Rimini yetkililerinin "bütün emirlerine" uyacağına yemin edecekti.[11] Bu da bir başka uzun sürmeyen bağlıktı. Bazı şehirler kaçınılmaz olarak sürekli efendi değiştiriyorlardı. Bassano, 13. yüzyılda Vicenza'ya, daha sonra Padua'ya, sonra tekrar Vicenza'ya ve son olarak bir kez daha Padua'ya bağlılık yemini etti. Başarılı şehirlerin sınırlarını genişletme hızı doğal olarak büyük farklılıklar gösteriyordu.

Contado'da egemenliği ele geçirme süreci yaygınlaşıp genel bir durum halini alınca, buyruk altındaki bölge halkının statüsü konusunda bir anlayış birliğine varıldı. 1269 yılında Marzana *ville*'nin erkeklerinin Arezzo'nun buyruğuna girdikleri onaylandığında,[12] tıpkı 1198 yılında Castiglione'li erkeklerin adlandırıldıkları gibi *cives* [yurttaş] kabul edileceklerine hiç kuşku yoktu (bakınız s. 76). Onlar, "Arezzo'nun yargı alanı ve *comitatus*'u içinde (...) Arezzo şehrinin sadık *comitatini*'ydi" ve Arezzo, Marzana'da mutlak egemenliğe sahipti (*merum et mixtum imperium et omnem iurisdictionem et speciem iurisdictionis*). Marzanalılar, Arezzo yetkililerinin emirlerine itaat etmek ve "*datia* ve *collectas* [dolaysız vergiler] ödemek, bütün hizmetleri kabul ve ifa etmek (...) bütün asliye hukuk ve ceza mahkemelerinde Arezzo yargıçlarının huzuruna çıkmayı (...) Arezzo komününün verdiği veya yolladığı *rector*'u veya *podestà*'yı kabul etmek ve bu komünün bütün yasaklarına, buyruklarına, kanunlarına, nizamnamelerine, kararlarına ve emirlerine boyun eğmek zorundaydılar" ve bütün bunlar sonsuza kadar devam edecekti. Arezzo 14. yüzyılın sonlarında Floransa'nın egemenliğine girince, bu düzenlemeler tam olarak ortadan kaldırılmadıysa bile bazı değişiklikler yapıldı.

Contado'da Yönetim

Komünler egemenliklerini şehir surlarının ötesine yayarak tımar sahiplerinin, *castra*'ların ve köylerin "bağlılığını" elde ettikçe yeni kurumlar kurma gereği ile karşı karşıya kaldılar. Kırsal bölgelerin yönetimi özel görevlilerin atanmasını gerektiriyordu; bu tür bölgeleri (Pisa'da olduğu gibi) *capitanie* veya (Floransa ve Orvieto'da olduğu gibi) *pleberia* biçiminde bölmek normaldi. Yaklaşık 2000 kilometrekarelik bir *contado*'da Orvieto'nun sahip olduğu *pleberia* sayısı 1278 yılında otuz bir idi ama daha sonra bu rakam yirmiye indi. *Pleberia* göreve altı ay için getirilen vikontlar tarafından yönetiliyordu. Makam genellikle bir Orvieto'luya tımar olarak veriliyordu ama bazen *pleberium* kendi vikontunu atama hakkını satın alıyordu.

Egemen şehir, kendisine bağlı komün, *castra* ve *ville*'lere bir *podestà* veya *rector* atıyordu. Bu kişiler şehirdendi ve normal olarak bir yıllığına veya altı aylığına görev yapıyorlardı. Bağlı bir komünün *podesteria*'sı - örneğin Floransa'nın egemenliği altına aldığı Arezzo ve Pistoia gibi büyük komünlerin *podesteria*'sı- yüksek maaşlı bir makam olabiliyordu. 14. yüzyıl tarihçisi Velluti'nin sözünü ettiği bir Floransalı, "komünde, *podesterie*'de ve kale komutanlıklarında başka görevler de ifa ediyordu ve herhangi bir zanaat veya ticaretle uğraşmadan bunların geliriyle yaşamını sürdürüyordu".[13] Klasik dönemlerde de görülen *honores* ve *dignitates* gibi görevler o zamanlarda olduğu gibi çok revaçtaydı. Daha küçük görevler bile genç ve ihtiraslı insanların deneyim kazanmasını sağlıyordu ve sayıları oldukça fazlaydı. Örneğin Padua, pek de büyük olmayan *contado*suna yirmi yedi podestà atamıştı (1276). Sienalılar *contado*'daki komünlerine, Sienalı birini seçtikleri sürece, kendi *rector*'lerini atama izni verdiler. Bu düzenleme muhtemelen sıra dışı değildi ancak egemen şehir veto yetkisini her zaman elinde bulundurmalıydı.

Şehir, *podestà* atamanın yanı sıra, yüksek mahkeme kurma hakkını da genellikle elinde bulunduruyordu ve bazen (Tımar vermeye alternatif olarak) yerel mahkemelerin gelirinden pay alıyordu. Normal mahkemeler genellikle bağlı kuruma bırakılıyordu ama 1272 yılında Milanolular, şehre on mil mesafedeki hiçbir topluluğun mahkeme oluşturamayacağına hükmetmişlerdi. Bağlı komünler aynı zamanda kanunlarını incelenmek üzere sunmak zorundaydılar. Bağlı şehirler, bu sınırlar içinde yönetimlerini sürdürüyorlardı; şehrin *contado*'dan ana beklentisi vergi toplaması ve asker sağlaması idi.

Contado'nun askeri yükümlülüğü esas olarak piyade sağlamaktı ama bazı soylular ve bağlı komünler belirlenmiş sayıda süvari sağlamakla yükümlüydüler. Piyade gücünü organize etmek amacıyla *contado*'yu bölgelere bölmek normal bir uygulamaydı. Genellikle şehrin her bölgesi (*quartiere, sesto,* vb.) *contado*'nun bir bölgesini askeri amaçlarla kendisine bağlamıştı. Ancak Siena'da, yaklaşık 6500 kilometrekarelik bir *contado*'da özel "vekâletler" vardı. 13. yüzyılda bunların sayısı üçtü ve hepsinin askeri birliğinin başında

podestà'nın *familia*'sından bir "şövalye" bulunuyordu. 1310 yılında yapılan reorganizasyondan sonra vekâlet sayısı dokuza çıktı ve bu tarihten itibaren başlarına Sienalı yurttaşlar atanmaya başlandı, bu kişilerin *popolani* olması zorunluydu. Bir bölgeden çağrılan asker sayısını belirlemek için o bölge için tahakkuk eden vergi baz alınabiliyordu. Bazen, özellikle de istihkâm ve mühendislik için, çok fazla sayıda *contadini* çağrılıyordu. Siena'nın *contado* piyadesinin sayısı 1292 yılında 3000, 1318 yılında da, muhtemelen 7000 idi; 1312 yılında VII. Heinrich tarafından tehdit edildiğinde, Floransa'nın *contado*'dan silah altına aldığı asker sayısı 12.000'den az değildi.

Komünün, *contado* ile ilgili özel olarak aldığı idari önlemlerden en önemlileri yiyecek ve tarım konularındaydı. Her komün normal olarak *contado*'nun her bölgesinin göndereceği tahıl miktarını belirliyordu. Bu *impositio blave* [tahıl vergisi] bütün tahıl üreten bölgelere, her topluluğun normal olarak elde ettiği hasadın belirli bir oranında konuluyordu (Bazen miktar için çift hayvanlarının sayısı baz alınıyordu). Tahıla para ödenmediği için, bu bir tür vergilendirme sayılabilir. Başka yerlerde (Örneğin Parma'da olduğu gibi) *contadini*, kendilerini ve atlarını doyuracak ve tohumluk olacak kadar tahılı ayırdıktan sonra, arta kalan tahılın tamamını satmak için şehre götürmek zorunda bırakılabiliyordu. Bazen tahıl yerine para ödenmesine izin veriliyordu ama normalde kıtlık korkusu o denli fazlaydı ki, tahıl en gözde alternatif sayılıyordu. Sienalılar, şehre satmak için tahıl getiren kanun kaçaklarına otomatik olarak beş günlük seyahat tezkeresi veriyorlardı. Doğal olarak bu yükümlülük uyruklardan şehre tabi müttefiklere genişletilebiliyordu. Venedik tahıl stokunu garanti altına almak için egemenliğini bu şekilde kullanıyordu. Bologna da, Romagna bölgesindeki Imola ve Faenza gibi kentlerden tahıl talep ederken bu yola başvuruyordu. Zorunlu ithalatın kaçınılmaz tamamlayıcısı ihracat yasağı idi ve bunun evrensel bir önlem olduğu görülüyor. Pratikte bolluk yıllarında zorunlu tahıl temini uygulamasına gidilmiyordu (Hatta bir dönem Siena, üretimi canlandırmak için *contado*'sunun bazı bölgelerinin tahıl ihraç etmesini teşvik bile

etti), ama bu uygulama, gerektiğinde kullanılmak üzere kanunlarda yer alıyordu. Dahası, birçok komün şehrin ambarlarında depolanmak üzere rutin olarak tahıl satın alıyordu. Böyle bir sistem 1139 gibi erken bir tarihte Floransa'da mevcuttu ve Floransa, 13. yüzyılın ortalarında sınırlarını genişlettikten sonra bile, tahıl konusunda ithalata bağımlı olmaya devam etti. Daha sonraları yapılan bir hesaplamaya göre, normal bir yılda şehir, *contado*'sundan, halkı sadece beş ay besleyebilecek kadar tahıl çekebiliyordu. Ancak, komünün hâkimiyeti öylesine güçlüydü ki, egemen şehirde, hatta kırsal kesimde hissedilenden çok daha şiddetli bir şekilde bağlı kasabalarda hissediliyordu.

(5 numaralı levha 1329 yılındaki kıtlık sırasında Floransa'da meydana gelen bir olayı göstermektedir.)

Komünler aynı zamanda, aracılardan gıda maddesi satın alınması sırasında yapılan çeşitli hilelere karşı ciddi önlemler alıyordu; bu, bütün ortaçağ devletlerinde sıradan bir uygulamaydı. Birçok şehre sadece tahıl ithalatı ile ilgilenen büyük bir bürokrasi (*ufficio del biado*, *grascerii*, vb.) gerekiyordu. Başka yiyecek maddeleriyle ilgili yasalar daha az olmakla beraber, şehirlerin her türlü yiyecek ve kereste ithalatını teşvik etmesi yaygın bir uygulamaydı. Bazen kendi üreticilerini korumak için, *contado*'ya şarap ithalatını yasaklıyorlardı. Bağcılar doğal olarak, iyi muamele gördükleri gibi zorbalıkla da karşılaşabiliyorlardı; şehirlerin bağbozumu için zorunlu bir tarih belirlemesi normal bir uygulamaydı; Modena yasaları bağbozumunun Eylül'den önce olamayacağını emrediyordu. Aynı şehir, ovadaki arazinin asgari kaçta kaçına bağ dikilmesi gerektiğini de belirtmişti ve diğer komünler gibi, keten ve çeşitli meyvelerin ekilmesini teşvik ediyordu. Volterra bazı tepelik arazilerde yaşayanların yılda en az dört meyve ağacı dikmesini zorunlu kılıyordu; Pisa ise her *contadini*'nin yılda altı meyve ağacı dikmesini mecbur tutuyordu ve aynı zamanda insanların lahana ve fasulye ekmesinde ısrar ediyordu. Parma bütün ortakçıların dikim yapmadan önce en az dört kez toprağı sürmesini zorunlu kılıyordu ve peynir, kümes hayvanları, yumurta ve sebze olmak üzere neredeyse bütün yiyecek maddelerinin ihracını özellikle yasaklıyordu.

Contado'dan Göç

Tarımda işgücü yetersizliği, dolayısıyla da yiyecek azlığı tehlikesi yetkililerin en büyük kaygısıydı; bu yüzden birçok yerde yasalar tarımla uğraşanların şehre göç etmesini yasaklıyordu. Erken dönemlerde, kırsalda toprak sahibi olan insanların komünde baskın olmaları nedeniyle bu yasaya önem veriliyordu. Milano'da 1170 yılında çıkarılan ve köylülere topraktan ayrılmamalarını ve efendilerine "saygı göstermelerini" (*reverentiam exhibere*) emreden kanunda bir paradoks yoktur. Yine de, özellikle veba salgınlarından sonra, komünlerin *contado*'dan ve diğer bölgelerden komüne göçü teşvik ederek ekonomik ve askeri güçlerini artırmaya çalıştıkları zamanlar oluyordu. Bir keresinde Siena, "*Contado*'dan yüz erkek gelecek ve Siena'da yaşayacak"[14] diye emir çıkardı; benzer kanunlar başka yerlerde de bulunabilmektedir. Yukarıda işaret edildiği gibi, temelde nüfusun yer değiştirebilir olduğu varsayılıyordu.

Normalde şehrin çekiciliği o kadar yüksekti ki -daha yakın zamanlarda olduğu gibi- resmi müdahale olmasaydı göç hiç durmadan sürebilirdi. 12'nci ve 13. yüzyıllarda birçok şehrin hayret verici bir biçimde büyümesi muhtemelen, şehir nüfusundaki "doğal" artıştan çok, kırsal kesimden göçe bağlıydı. Daha sonraki yüzyıllara bakılırsa (ki bu oranların hesaplanabildiği en erken tarih o dönemlerdir) şehirlerdeki ölüm oranı o kadar yüksekti ki, şehir nüfusundaki hızlı artışı ancak kırsal kesimden göç açıklayabilir. Vebaya bağlı ölümlerin oranının şehirlerde daha yüksek olduğu kesin görünüyor; çünkü çok sonraları "terkibinde 'cito, longe ve tarde' yani, hızla kaç, uzağa git ve uzun zaman dönme bulunan ilacın"[15] vebanın tek çaresi olduğu düşünülüyordu. Pistoia'da 15. yüzyılın başlarında, şehirdeki ortalama ömrün kırsal kesimdekinden daha yüksek olduğu (Yetersiz olmasına karşın tek bir vergi beyannamesi öbeği baz alınarak) ileri sürülmüştür.[16] Nüfusu beş haneli rakamlara ulaşan herhangi bir yerleşim merkezi kırsal kesimden muhtemelen daha sağlıksızdı.

Göçmenler üzerine yapılan araştırmalar, şehre göç edenlerin büyük bir oranının toplumda belli bir mevkii olan toprak ve kü-

çük işletme sahiplerinden ve kâtipler gibi yarı profesyonel insanlardan oluştuğunu göstermektedir. (Kadın göçmenler konusunda daha az bilgi ve araştırma vardır ama onların statülerinin ve göç etme modellerinin farklı olduğu varsayılabilir.) Göçmenler genellikle kırsaldaki ve köydeki mallarını satmıyor, onlarla ilişkilerini kesmiyor, şehirde yeni bir ev edindiklerinde bile kırsal kesimdeki mülklerini ellerinde tutuyorlardı. Ortaçağ şehirlerinin geleneksel tablosunda hep yer alan kaçak serf tipi ilginç bir şekilde İtalyan kayıtlarında pek görülmemektedir, ama tekstil endüstrisi ile diğer iş kollarının ağır yükünü bu tür bir yardım olmaksızın sürdürebileceğine inanmak zordur. Dahası, Ancona Markı gibi ağırlıklı olarak tarım bölgesi olan yerler vardı ve buralarda yaşayan köylülerin büyük çoğunluğu köylü olmayı sürdürerek şehirlere göç ediyorlardı. Köylüleri şehre çeken, efendileriyle olan ilişkilerinde komünün onlara sağladığı güç ve savaş zamanında sunduğu güvenli ortamdı. Açıklama ne olursa olsun, göç hareketi çok büyüktü. Sadece 1211-17 yılları arasında Iesi'nin nüfusu bu yolla, en az 1000 kişi arttı. Köylülerin büyük çoğunluğu topraklarını işlemek için muhtemelen çok uzun mesafeler yürüyorlardı; Güney İtalya'daki köylüler 20. yüzyılın başlarında hâlâ böyle yapıyorlardı.

Kırsal Kesimde Toprak Kullanımıyla İlgili Değişimler

Şehir cumhuriyetlerinin yükselişinin kırsal kesim üzerindeki etkisini değerlendirmek özellikle zordur; çünkü bu gelişmelerin en çarpıcı olanlarına daha şehirlerin çok fazla siyasi güce sahip olmadıkları zamanda bile rastlanmaktadır ve Batı Avrupa'nın başka bölgelerinde bağımsızlık kazanmamış şehirlerinde de benzer gelişmeler söz konusudur. Tımar sistemi ve tarımdaki diğer senyoral kurumlar, İtalya'da komünler yükselişe geçmeden önce gerilemeye başlamıştı. Hatta batı ve orta Avrupa'nın çoğu bölgesinde, ortaçağların sonlarından itibaren kentsel gelişimin geri kaldığı bölgelerde bile bu gerileme yaşanıyordu.

Ancak, ekonomik ve toplumsal anlamda, komünlerin gelişmesi ile çağdaş tarımsal değişiklikler arasında doğrudan bir bağ vardır.

Doğal olarak etki, şehirlerin gücüne ve farklı kırsal çevrelerin direnen güçlerine göre büyük değişiklikler gösteriyordu. 16. yüzyılın başlarında Machiavelli, sadece Güney İtalya ile Latium'un değil, aynı zamanda Romagna ve Lombardia'nın da hâlâ, "şatoları olan ve kendilerine itaat eden tebaaları bulunan" derebeylerin egemenliği altında olduğunu söylüyordu.[17] Dağlık bölgelerin tamamında eski toplumsal düzen inatla sürüyordu. 14. yüzyılda Siena'nın *contado*'sundaki Maremma yaylası hâlâ büyük ölçüde senyoral egemenlik altındaydı. 1317-1318'de orada yaşayan Pannocchieschi ailesinin topraklarının değeri 100.000 L olarak hesaplanmıştı ve komşu Valdorcia'daki şato ve topraklarıyla ancak Salimbeni ailesi, onlara rakip olabilirdi. Feodal komşularına doğru genişlemeye her zaman kararlı Floransalılar bile yukarı Apeninler'de yavaş ilerleyebildiler. Dağlardaki senyoral etkiye karşı müstahkem mevki olarak beş yeni kent kurdular. Ancak daha sonra 1329 tarihli bir berat, Della Faggiuola'ya ait yirmi beş şatonun listesini vermektedir; bundan yirmi yıl sonra Ubaldini ailesi yukarı Apeninler'de, tahıl tüccarlarından aldıkları geçiş ücretinden hâlâ çok büyük gelir elde ediyorlardı.

Kırsal kesimde değişikliklere yol açan ve yavaş yavaş gelişen bir güç, pazar için, özellikle de sürekli olarak gelişen şehir pazarları için üretim yapma eğilimi idi. İşçilik hizmeti ve parayla kiralamanın yerini, ortakçılığın (*mezzadria*) alması ve arazinin büyük kısmının, servetlerini şehirde yapan ve orada yaşamaya devam eden ailelere geçmesi feodal yapıyı etkileyen temel gelişmelerdi. Ortakçılık çok çeşitli şekillerde yapılıyordu ama kiraya veren kişinin toprağı, binaları ve en azından tarım aletlerinin bir kısmını sağlaması, kiracının da ürünün yarısını (*Mezzadro* ve *mazzadria* buradan türemiştir) veya kararlaştırılmış bir oranını alması düzenlemenin özünü oluşturuyordu. 14'üncü yüzyılın başlarında *mezzadria*, Toscana'da en yaygın toprak kullanım biçimi olmuştu ve orada olduğu gibi başka yerlerde de güçleniyordu. 1317-1318 yılına ait Siena *contado*'su rakamları Sienalılara ait toprağın yarıdan fazlasının *mezzadria*'ya verildiğini ve birçok bölgede oranın yüzde 85'in üstünde olduğunu göstermektedir.[18]

Ortakçılık yönünde bir değişim olmayan yerlerde çoğunlukla para karşılığı kiralamadan ayni kiralamaya doğru bir değişim vardı; ki bu da şehir pazarına yönelik üretim yapmanın bir başka belirtisiydi. Toprak sahipleri, kirayı gerçek değeri düşen para cinsinden değil, yiyecek olarak tahsil etmeyi yeğliyorlardı; çünkü aç şehirlerin sayısı arttıkça yiyecek daha çok para ediyordu. Değişiklik ne olursa olsun, toprağı ekenler kendilerini yeni bir konumda buldular. Bir zamanlar kendilerine ait olan çok küçük bir toprak parçasını sürerken aynı zamanda lordun toprağında çalışıyorlardı. "Mal sahibi" idiler ama genellikle son derece yoksul mal sahipleriydiler. Ancak şehirliler toprak satın alıp, derli toplu *poderi* yani çiftlikler oluşturduklarında kiracılar, şimdinin ortakçıları mal sahibi statülerini yitirmiş oldular.

Şehirde yaşayanların büyük ölçekli toprak satın alma sürecine bazen 'toprağa dönüş' denmektedir. Bu yanıltıcı bir ifadedir; çünkü toprak satın alanların çoğu, aslında şehre taşınmalarından önce uzun bir süredir kırsal kesimde ellerinde bulundurdukları topraklarına ekleme yapıyorlardı. Onların yaptığı, toprağa dönmek değil, toprakta kalmaktı. 14'üncü yüzyılın başlarındaki Siena'dan alınan rakamlar, şehrin vergiye tabi nüfusunun yaklaşık üçte ikisinin kırsal kesimde mülk sahibi olduğunu göstermektedir. İnsanlar zenginleştikçe, kırsal kesimde bulunan mülklerinin oranı yükseliyordu. Dolayısıyla, toplam mülklerinin değeri 5000 L'nin üzerinde olan kişilerin mülklerinin yüzde 85'inden fazlası kırsal kesimde bulunuyordu ve bu gruptaki insanlar arasında kırsal kesimde toprağı olmayan kimse yoktu. Mülklerinin değeri 200 L'nin altında olanların toplam mülklerinin neredeyse yüzde kırkı kırsal kesimdeydi. Daha yüksek sınıftan olanların hemen hepsinin hem şehirde, hem de kırsal kesimde toprağı vardı ama yoksul insanlar arasında bu durum giderek azalıyordu; o kadar ki, en alt kategorideki insanların sadece yüzde 5'inin hem şehirde, hem de kırsal kesimde mülkü vardı. Bu tür insanların arasında şehirde sahip oldukları mülkün ortalama değeri (77.2 L) ile kırsal kesimde sahip oldukları mülkün ortalama değeri (77.8 L) arasında doğal olarak çok az fark bulunuyordu. Ancak en zenginler kategorisinde bulunanların (arazile-

rinin toplam değeri 5000 L ve daha yukarı olanların) kırsal kesimde sahip oldukları mülkün ortalama değeri, şehirde sahip oldukları mülkün ortalama değerinden on kat yüksekti.

Arazi şehre ne kadar yakınsa, araziye şehirde yaşayanların sahip olma oranı o kadar artıyordu; bu sıra dışı bir durum değildi, çünkü arazi sahipleri arasında muhtemelen şehir surları içinde yaşayan köylüler ve yarı-köylüler de bulunuyordu. Siena yakınlarındaki (Yani, 5-6 kilometrelik alanda) arazinin dörtte üçünün veya beşte dördünün sahipleri şehirde yaşayan insanlardı. Bütün İtalyan şehirlerinin çevresinde bahçecilik yapılıyordu (Tabii bu, başka yerlerdeki şehirler için de geçerliydi) ve genellikle o bölgede daha çok bağcılık öne çıkıyordu. Bolognalı Pietro dei Crescenzi (1321 yılında ölmüştür) tarım üzerinde yazdığı risalesinde, yaşadığı bölgede on sekiz ayrı şaraplık üzüm türü olduğundan söz etmektedir. Bologna surlarının yakınlarında geniş bağlar bulunuyordu ve birçok özel yasa bağları koruyor, bakımını düzenliyordu; hatta yasalar "bağ sahipleri ile diğer arazilerin sahiplerinin, arabalı veya arabasız gidip gelebilmelerini sağlayacak" yeni yol yapımları ile ilgili koşullar içeriyordu. Kişinin kendi bağının ürününü birine sunabilmesi, ekonomik değilse bile, toplumsal bir gereklilikti. Bağların sağladığı avantaj sadece ekonomik ve gastronomik de değildi. Cremona'da, şehir surlarına yakın bağların büyük çoğunluğu katedral meclisine aitti.[19] Papazlar bu çok gözde bağları saçma denilecek kadar düşük kiralarla, kendilerine verilen parsellerden çok büyük kazançlar sağlayan aracılara veriyorlardı. Şehrin önemli ailelerinden gelen bu din adamları bağları, bir gelir kaynağından çok, kendi siyasi müttefiklerine ve adamlarına çıkar sağlama aracı olarak görüyorlardı.

Verimsiz ve zor ulaşılabilir yerlerde bulunan topraklar muhtemelen şehirden çok daha az etkileniyordu; ancak Siena'nın eşsiz değerdeki mali kayıtları 1320'lerde, mülkün serbestçe el değiştirdiğini ve bu el değiştirmenin çoğunlukla *contadino* sahipliğinden *cittadino* sahipliğine geçiş yönüne olduğunu göstermektedir. Salimbeni ile Tolomei gibi şehrin önde gelen aileleri *contado*da çok geniş arazilere sahip idiler ve bu arazileri *mezzadria* olarak verme-

yi tercih ediyorlardı. Şehirlerin kırsal kesim üzerindeki "egemenliği" hakkında yapılan genellemeler çok yanıltıcı olabilir çünkü komünlerin politikası, kırsal kesimdeki egemenliğin şehir, yurttaşlar (özellikle de zengin ve güçlü olanlar) ve daha eski bir devirden kalmış olan ruhban ve seküler lordlar arasında paylaşıldığının kabulü üzerine kurulu idi.

Serflerin Özgürleşmesi

Komünlerin kırsal kesimde yaşayanlarla ilgili politikası en açık, "toprağa bağlı" ve bir lordun tebaası olan, özgür olmayan insanlarla ilgili olarak yaptıkları yasal düzenlemelerde görülmektedir. Bu açıdan şehirler senyoral kurumları etkileyen genel değişim sürecini yönetmek ve hızlandırmak için müdahale ettiler. Yapılan yasal çalışmalar birkaç biçimde oluyordu. 1256 yılına ait bir Bologna yargı "kararında" (*lodo*), lordların serflerini komüne satmaları gerektiği maddesi bulunuyordu; yetişkin serfler 10 L, çocuklar ise 8 L sabit fiyattan satılacaktı. Ertesi yıl komün daha kapsamlı bir adım atarak, kölelik ilkesini yasakladı ve Bologna piskoposluk bölgesindeki bütün serflerin özgür olduğunu ilan etti. Bekleneceği üzere, bu önlemin tekrarlanması gerekti. Yaklaşık otuz yıl sonra, benzer ama daha dar kapsamlı bir önlem Floransalılar tarafından alındı. 1289 yılında Mugello bölgesinden verilen bir dilekçede, katedral meclisi arazisinin Ubaldini ailesine satacak olmasının komünün o bölgedeki egemenliğini zayıflatacağı iddia ediliyordu. Bu dilekçeyi, kimsenin adamlarını (*fideles*, *colonos perpetuos*, vb.) satamayacağı ve Floransa komünü dışında hiçbir kişi ya da kurumun onları satın alamayacağı yolunda bir emir takip etti. Ertesi yıl komün, katedral meclisinin Mugello'daki imtiyazlarını satın aldı.

Bu iki gelişme -Floransa'daki gelişme daha açık olarak- şehirlerin ana amacını göstermektedir: Şehirler egemenliklerini yaymayı ve eski senyoral bağlar pahasına bu egemenliğin aleyhine doğurduğu bütün mali ve askeri avantajlardan yararlanmayı amaçlıyorlardı. Her şeye rağmen bu yararlanma hedefi, şehrin *contado* siyasetinin bir özelliği değildi. Şehrin içinde vasallık, haklı olarak

komünün egemenlik iddialarıyla çelişen bir durum olarak görülüyordu. Bir başka faktör de şehir halkının arzusuydu; *contado*'dan eş alan şehir halkının çoğu, çocuklarının köle statüsünde sayılma riskini önlemek istiyordu. Ancak, insancıllık bu "özgürleştirmede" çok küçük bir rol oynuyordu ve şehirler, komünün yurttaşı olması durumunda, lordun haklarını kaçak serflere karşı koruma eğilimindeydiler.

Serflerin "özgürleştirilmesinin" sonuçları nelerdi? Bazı yazarlar özgürleşmenin serfleri, çoğunlukla şehirli olan ve pazarda satmak için üretim yapan yeni tip bir toprak sahibinin insafına terk ettiğini vurgulamaktadırlar. Yazarlar bu toprak sahiplerinin köylüleri, kendilerinden öncekilerin yapmadığı ölçüde sömürdüklerini ve hukuken yüksek bir statüye çıkan köylülerin ekonomik açıdan yoksul düştüklerini ima etmektedirler. Bu güvenle kabul edilebilecek bir yargı değildir. Tabii ki, ekonomik olarak güçsüz olan bir köylüye, hukuki özgürlüğün bir yararı olamazdı. Köylü için önemli olan kendi ekonomik durumuydu ve yoksulluk içindeki bir aile için hukuki statü tek başına pek bir şey ifade etmiyordu. "Yeni" toprak sahibi sınıfın sahip olduğu varsayılan özelliklere ve amaçlara dayandırılan genellemeler bilinmeyenleri pek az dikkate almaktadır. Bu bilinmeyenler sadece genel zenginlikle ilgili olmakla kalmayıp -topraktan elde edilen zenginliğin az olması kişi başına gelirin düşük olduğu anlamına gelmiyordu- aynı zamanda kişilerin ve ailelerin zenginliğini de ilgilendirmektedir. Bu zenginlik muhtemelen toprağa, hasada, sağlığa, ailenin büyüklüğüne ve benzeri şeylere bağlı olmayı sürdürdü. "Özgürleştirmenin" avantajları veya dezavantajları hakkındaki yargılar lordların egemenliği altındaki serflerin refahı hakkındaki yargılara da bağlıdır. Burjuva toprak sahiplerinin sömürme konusunda senyörlere öğretecek bir şeyleri olduğu varsayılmamalıdır. Bir başka zorluk da, köylülerin toprak sahipliğine bakışımızın çoğunlukla kısmi olmasıdır: Köylülerin bir toprak sahibinden ne kadar toprak kiraladığını bilebiliriz, ama değişik toprak sahiplerinden toplam ne kadar toprak kiraladığını bilemeyebiliriz. Söylenebilecek tek şey, köylü toplumunun katmanlı olduğuydu; bu katmanı oluşturanlar, aile-

lerini geçindirecek kadar toprağı olmayan ücret karşılığı çalışan işçiler ile bazıları ortalamanın üstünde toprağa sahip küçük toprak sahipleri idi ve bu grupların büyüklüğü demografik baskıya, kiralanabilecek arazinin olmasına ve kira bedellerindeki eğilime göre zaman içinde değişiyordu. Hukuki özgürleşmenin sağladığı yararları bu katmanlaşmalar ve değişiklikler belirlemiş olabilir. Yeni şehirlere ve *borghi franchi*'lere [azat olmuş köylere] taşınan köylülerin iyi koşullara kavuştukları kesindir; çünkü senyoral ödemelerden kurtuluyorlardı ve mali ve askeri açıdan çoğunlukla şehirlilerle eş statüde kabul ediliyorlardı. Senyoral toprak sahiplerinin kiracıları olarak kalmaya devam edenler de "ekstra-ekonomik" senyoral ödemelerin kaldırılmasından yararlandılar, ama bu durumu dengelemek isteyen senyörlerin daha yüksek kira talepleriyle karşı karşıya kaldılar ve yanı sıra, artık bir de şehre vergi ve hizmet borçluydular.[20] Yani sonuç olarak, nasıl ki "İhanet başarılı olamaz, olursa ona artık ihanet denmez" ise, köylüler de asla başarılı olamazlar çünkü başarılı olurlarsa artık köylü olmaktan çıkarlar. Bu denklemde birçok bilinmeyen bulunması nedeniyle, derebeyliğin ve feodal yapının çöküşe girmesinin köylülük için bir avantaj mı yoksa dezavantaj mı olduğunu söylemek henüz mümkün değildir.

Feodal Soyluluk

Contado'daki toprak sahibi köklü aileler hakkında genelleme yapmak da kolay değildir. Yüksek yerlerde ve İtalya'nın uzak bölgelerinde eski feodal yaşam ve düşünme tarzları sürüyordu. Askeri komutanlık ve silahlı *fideles* geleneği bazı ailelerin paralı askerler olarak (*condottieri*) önemlerini sürdürmelerini sağlıyordu. Bu yolla egemenliğe yükselenler son derece enderdi. Komutanlık daha çok elverişli bir ek iş, tarımdan ve diğer senyoral kaynaklardan gelen yetersiz gelire bir destekti. (*Condottieri* üzerine daha fazla bilgi için V. Bölüm'deki askeri örgütlenme kısmına bakınız.)

Feodal ailelerin mirasçılarından bazıları kimliklerini tamamen yitirip şehir halkına karıştılar ama köklü aileler genellikle geçmiş-

lerini hep hatırlıyor ve eski yaşamlarından bazı şeyleri sürdürmeye çalışıyorlardı. Floransa *contado*'sunun en büyük aileleri, Guidi ve Ubaldini kontları 14. yüzyılda çok yoksul düştüler. Ancak bütün komünler şehrin çevresindeki derebeyleriyle bir dereceye kadar uzlaşmaya varmak zorunda kalıyorlardı; gerçekten de zaman içinde onların egemenliği altına giren birçok şehir bulunmaktadır (VIII. Bölüm'deki feodal güç kısmına bakınız).

Ailelerinin tamamının şanslarını ya komünde denediklerini, ya da kırsal kesimde kaldıklarını söylemek çok yanlış olur. Bir feodal ailenin varislerinden bazılarının bütün yüreğiyle şehri tercih etmesi, bazılarının toprağa bağlı kalması, çoğunun da kırsal kesimdeki arazilerini ellerinde tutarken aynı zamanda da şehirde yeni mülk, çıkar ve sorumluluk sahibi olması doğal bir durumdu. Güney Toscana'daki Berardenghi ailesinin çok sayıdaki kollarında bu çeşitlilik gözlenmektedir.[21] Orgiale'de yaşayan Berardenghi lordları 13. yüzyılın başlarında üç kolla temsil ediliyorlardı; bu kollardan ikisinin yalnızca Siena'nın doğusundaki kırsal kesimde bulunan arazileriyle ilgilendikleri görülmektedir. Üçüncü kol, Ugo di Ruggeri'nin yedi oğlundan biri olan Montaperti lordu Siena ile daha fazla ilgiliydi. Ugo'nun yedi oğlundan en az beşi Siena'ya taşındı, güçlerini birleştirerek şehirde, bir kulesi olan, *castellare degli Ugurgieri* diye bilinen kaleyi andırır bir malikâne inşa ettiler. Aynı zamanda Siena varoşlarında üzüm bağları ve şehrin hemen dışında arazileri vardı. Kayıtlarda Ugo'nun bu beş oğlunun komünde konsül, meclis üyesi, elektör, subay, elçi, diplomatik arabulucu ve teşrifatçı olarak sorumluluk aldıkları görülmektedir. "Savunma amaçlı kaleleri denetlemeye" ve imparatorun sarayına elçi olarak gitmeye (1236) Ciampolo di Ugo'dan daha uygun kim olabilir? Ugo ile kardeşleri gibi insanlar komünün askeri ve diplomatik işleri için çok önemli idiler.

Orgialeli Ciampolo di Ugo'nun bu uğraşlarıyla şehir ile kırsalın, şehirlilik ile feodalliğin iç içe geçmesi ve birbirine karşılıklı bağımlılığı gündeme geliyor. Daha geç bir dönemde yaşamış olan Floransalı Giovanni Morelli "ticaretle meşgul olan, tarımla meşgul olan, siyaset ve memuriyetle meşgul olan, tüm bu alanlarda iş bilir

bir adam"[22] olarak tarif edilmiştir. Bu formül herkese uygulanabilir. Paolo da Certaldo, bir insanın evinde iki yıllık, ya da en az on sekiz aylık tahıl ve yağ bulunması gerektiğini düşünüyordu.[23] Komünü yöneten ve siyaseten bilinçli insanların, davranışları ve yaşam biçimleri açısından tam bir "şehirli" oldukları düşüncesi doğru değildir; aynı şekilde, onların egemenliği sırasında şehrin kırsal kesime üstün geldiği ve bunu sömürünün ve aşırı vergilendirmenin izlediği fikri de doğru değildir. Toprak büyük ölçüde *cittadini*'nin elindeydi -veya eline geçti- ama bu gerçeğin toprağı sürenlerin kaderini etkilediği kuşkuludur. Toprağın kullanımında ve köylülerin statüsünde meydana gelen değişiklikler ile şehirlerin büyümesi arasında, başka her yerde olduğu gibi İtalya'da da bir bağ vardır ama bu gelişmelerin özünde karşılıklı bağımlılık yatmaktadır.

V

Dış İlişkiler

Daha önce iç ilişkiler bağlamında incelenen yurtseverlik, sadece yönetim ve idare bağlamında açıklanamaz. Kişi ancak bağlılığı olmadığı diğer devletlerin varlığından haberdar olursa, kendi devletine olan bağlılığının tam olarak farkına varacaktır ve devleti diğer devletlerle bir çatışma içine girerse devletine olan sadakati daha da keskinleşecektir. İtalyan şehir cumhuriyetleri bu tür sadakat yaratmakta son derece yetenekliydiler, çünkü insanlar komşu şehirleri tanımak ve coğrafi konum, mimari, ekonomik yaşam, siyasi yapı ve gelenekler açısından kendi şehirleri ile bu şehirler arasındaki farkları bilmek için her türlü fırsata sahipti. Rakip şehirlere düşman olma geleneği gelişmiş yurtseverliğin değişmez bileşenlerinden biriydi.

Şehirler arasındaki ilişkiler sadece şehirlilik ruhu yaratmakla kalmıyordu, aynı zamanda savaş ve diplomasi yapmak ve kendisine tabi olan bölgeye egemenliğini kabul ettirmek için oluşturulan kurumlar aracılığıyla komünün etkinliğini arttırıyordu. Bu durum öylesine yaygındı ki, 1200 yılının komünü temel olarak bu tür ilişkilerin ürünü sayılabilir. Öncelikle, "dış ilişkiler" kaçınılmaz olarak şehrin komşularıyla olan ilişkilerdi. 12'nci yüzyılın ortalarında

yaşayan Alman tarihçi Piskopos Otto'nun sözünü ettiği süreç buydu. Otto şöyle demektedir:

> "Bütün ülke şehirler arasında bölünmüş durumda . . . ve şehrin çevresindeki bölgelerde şehrinin egemenliğini kabul etmeyen tek bir soylu veya güçlü bir insan bulmak mümkün değildir."[1]

Komünlerin çoğunun *contado*'da egemenliklerini kabul ettirme çabasına girdikleri dönemde (Özellikle 12. yüzyılda), komünün enerjisinin büyük kısmının bu girişim tarafından tüketilmesi olağan bir şeydi. Kendi hinterlandında egemenlik iddiasında bulunan bir komünün aynı şeyle uğraşan komşu bir şehirle bilek güreşi yapması pek olası değildi. Dolayısıyla, komşu cumhuriyetlerle dostane veya tarafsız ilişkiler bu dönemde çok yaygındı ama bu kesinlikle genel bir durum değildi. En azından belli bir menfaat ortaklığı söz konusuydu ve bu, Perugia ile Arezzo'nun 1198 ve 1216 yıllarında imzaladıkları, kendi çıkar alanlarını belirleyen anlaşmada görülmektedir.[2] Ama bu tür anlaşmalar koşulların kalıcı olmayan ürünleriydi. Örneğin, 1216 yılında varılan anlaşmayla iki şehir arasında eşit olarak bölünmesine karar verilen Città di Castello, 1230 yılına gelindiğinde Arezzo'ya karşı Perugia ile bir ittifak kurmuştu.

Komşu şehirler savaş gücüne sahip olur olmaz, daha elverişli bir sınır ve daha fazla toprak elde etme çabası başlıyordu ve ekonomik ve stratejik çıkar çatışmaları "komşuyu" "düşman" ile eşanlamlı yapıyordu. Çıkarları çok daha çabuk ve doğrudan çatışan deniz kıyısındaki şehirlerde bu durum çok erken bir dönemden itibaren baş gösteriyordu. Pisa'nın savunmasızlığı Kont Aldobrandino'nun saldırganlığında dışa yansımaktadır (bakınız s. XX); bu şehir daha 12. yüzyıl sona ermeden, (O tarihten itibaren ebedi düşmanı olacak) Cenova ve Lucca'yla savaşlar yapmıştı. Cenova da Provence ile Maremma'dan (Pisa ile Roma arasındaki kıyı bölgesi) ithal edilen tahıla bağımlıydı ve daha ilk zamanlardan itibaren bu hayati ticaretle uğraşan kadırgaları korumak zorunda kalmıştı. Başka bölgelerde *contado*'yu "massetme" süreci 12. yüzyılda oldukça ilerleme kaydetmişti ve artık komşu komşuyla kapış-

maya başlamıştı. 12'nci yüzyılın başlarında Bologna'nın Modena ile yaptığı savaştan daha önce söz edildi ama Milano ve Pavia bir önceki yüzyılda birbirlerine düşman olmuşlardı; bir tarihçi 1059 yılı için şöyle yazmaktadır:

> "Anlaşmazlık, her iki şehirde de kalabalık bir nüfus bulunduğu ve her ikisi de kraliyetteki [İtalya krallığı] diğer şehirlerden daha üstün oldukları için çıktı. Herkesin bildiği gibi gerçek lider Milano'ydu. Komşuydular ve bu yüzden ikisi de diğerinin üstünlüğünü kabul etmekten utanıyordu. Bu yüzden her ikisi de birbirlerini öldürmeye, yağmalamaya, yakıp yıkmaya ve soymaya başladı."[3]

Bu durum Kuzey ve Orta İtalya'nın siyasi haritasını bir satranç tahtasına çevirdi. Bu en açık bir şekilde Toscana'da görülmektedir: Pisa çok erken bir tarihte, ticari önemi olan Via Francigena'yı ele geçirmek için doğu komşusu Lucca'yla sürtüşmeye başlamış, bu da Lucca'nın Cenova ile ittifak yapmasına yol açmıştı. Doğuda, Lucca'nın düşmanı Floransa idi; Floransa aynı zamanda (Kuzeybatısında kalan) Pistoia'nın ve iki güney komşusu Siena ile (çok daha amansız bir şekilde) Arezzo'nun düşmanı idi. Floransa'nın en büyük Toscana şehri olarak ortaya çıkması karşısında Siena, bir başka komşu-düşman olan Arezzo'dan çok az dolaysız destek bulabiliyordu. Ancak Floransalılar ilerledikçe denizde de etkili bir güç olma arzusuna kapılarak, Pisa'yı daha doğrudan tehdit etmeye başladılar, bu da Lucca'ya karşı yaptıkları işbirliği döneminin sona ermesine yol açtı.

İmparatorluk ile Papalığın Rolü

Bütün tarihi benzetmeler gibi bu satranç tahtası modeli de yanıltıcı bir basite indirgemedir. Kısmen bunun nedeni, istikrarsız biçimde, dönem dönem etkili olmuş bir gücün, İmparatorluğun mevcudiyetini görmezden gelmesidir. I. Friedrich Barbarossa (1152-1190) imparatorluğun egemenliğini Alpler'in güneyinde yeniden kurma politikası izledi ve bunun komünler üzerinde çok büyük

bir etkisi oldu. İmparatorluğun ekonomik olarak en gelişmiş ve en zengin (Friedrich'in vakanüvisinin dediği gibi, "gerçek bir letafet bahçesi" olan) bölgelerinin imparatorluğun denetiminin ve vergilendirmesinin dışında kalmasına izin verilmesi, hepsinden önemlisi de bu durumun hukuki bir tescille değil de, şehirlerin dayatmaları ve İmparator'un üstü kapalı kabulüyle gerçekleşmesi, emperyal bakış açısından bakıldığında hiç tatmin edici değildi. İmparatorluğun bu konudaki girişimleri ile bunun sonuçlarını kronolojik olarak burada anlatmaya yerimiz yok. Barbarossa'nın politikasının özünde imparatorluğun hukuki ve mali hakları olduğunu ileri sürerek, özellikle Lombardia Ovası'ndaki şehirlerin özyönetimlerini sona erdirmek veya en azından büyük ölçüde azaltmak bulunuyordu. Bu girişimin başarısız olması üzerine, I. Friedrich (daha sonra da oğlu VI. Heinrich) 1183 yılından sonra, baskısını büyük ölçüde Toskana ile Orta İtalya'ya yöneltti ve kuzeydeki şehirlerle bir uzlaşma arayışına girdi. Heinrich'in oğlu II. Friedrich (1220-1250), girişimine Almanya yerine, Güney İtalya krallığından başlayarak, bütün emperyal İtalya'ya yani Toscana, Emilia, Lombardia, Venetia, Liguria ve Piemonte'ye egemen olmayı hedefleyen iddialı girişimi yeniden başlattı. II. Friedrich yarımadanın ortasını, bu bölgenin yasal süzereni papaya terk etmeye de niyetli değildi. Emperyal baskıların en fazla olduğu bu yüzyılda bile (1152-1250) elde edilen sonuç hedeflenenin çok uzağındaydı. Pratikte İmparatorluk, rakip şehirlerin ve ittifakların çatışmasına müdahil olan güçlü bir üçüncü taraf rolü oynuyordu. Diğer üstün gücün, yani papalığın rolü bundan çok farklı değildi. Kendi topraklarındaki şehirler üzerinde hiç bitmeyen bir hükümranlık kurma yarışına giren papalar aynı zamanda, kuzeydeki imparatorluk karşıtı ittifakları güçlendirmek ve teşvik etmek için, zaman zaman kısmen başarılı olan müdahalelerde bulunuyorlardı.

Güçlü komünlerin yurttaşlarının gözünde İmparatorluk, bir süzeren olmaktan çok, ürkütücü ve istikrarsız bir askeri güçtü. Barbarossa, 1154 ile 1184 yılları arasında İtalya'ya altı sefer düzenledi ama hiçbir zaman oradaki etkisini üç yıldan fazla sürdüremedi. Cremona ile Milano'nun diğer komşuları (Pavia, Como, Lodi ve

Novara) I. Friedrich'in Milano'ya karşı düzenlediği seferleri memnuniyetle karşılayıp desteklediler; Milanoluların hep tehdit ettiği, zaman zaman da baskı altında tuttuğu bu şehirler Milano'nun 1162 yılında yıkılmasında en büyük rolü oynadılar. İmparatorun bir müttefik olarak oynadığı rol emperyal egemenliğini azaltan bir dizi imtiyaz vermesinde görülmektedir. Friedrich bu yöntemle, Piemonte'deki Asti ve Tortona'yı, hatta bir süreliğine bile olsa Cenova ile Lombardia Birliği şehirlerinin imparatorluk karşıtı bir müstahkem yer olarak kurdukları Alessandria şehrini kazandı. Lombardia'da Pavia (1164) kendi konsüllerini özgürce seçme ve bütün davaları görme imtiyazını kazandı; Cremona da 1157, 1162 (iki kez), 1164 ve 1176 yıllarında verilen bir dizi imtiyazdan yararlandı. İmparator 1176'da Cremona'ya, şehir talep ettiği zaman 1000 kişilik bir birlik yollamaya ve bunun yanı sıra, Cremona'nın düşmanlarının hiçbiriyle Cremona'dan bağımsız olarak barış anlaşması yapmayacağına söz verdi. İmtiyaz verilen diğer şehirler denizcilikleri ve iletişim hatları üzerindeki konumları yüzünden önemli olan Cenova ve Pisa idi. 1162 yılında Cenova'ya verilen büyük imtiyaz (İttifak olarak adlandırılması daha doğru olacaktır) şehri imparatorluk vergilerinden muaf tutuyordu ve şehrin özyönetim hakkını kabul ediyordu. Aynı yıl Pisa da benzer bir berat aldı. Zaman zaman İmparator bu iki şehirden birini diğerine karşı desteklemek gibi cazip bir politika uyguluyordu ama hiçbir zaman kendini buna tamamıyla kaptırmıyordu. Ama muhtemelen Cenovalılar ve Pisa'lılar için I. Friedrich ile II. Friedrich potansiyel müttefiklerdi ve öne sürdükleri koşullar göz önünde bulundurulmaya değerdi. Onlara aynı gözle bakan başkaları da vardı. Veneto'nun güçlü feodal lordu Ezzelino da Romano, 1232 yılına kadar imparatorluk karşıtı birliğin bir üyesiydi; ama o yıl taraf değiştirdi -daha sonra Verona'yı ele geçirdi ve onu da yanına kattı- çünkü II. Friedrich'in imparatorluk karşıtlarından daha tatmin edici bir müttefik olacağı sonucuna varmıştı.

Emperyal egemenliğin başarılı bir şekilde kabul ettirilmesi için mali ve idari baskı kurmak gerekiyordu ki bu, imtiyaz verilmemiş komünler için kabul edilebilir bir şey değildi; bütün komünlere imtiyaz verilmesi durumunda ise egemenlik diye bir şey olmazdı.

Özellikle imparatorluğun atadığı bir *podestà*'nın şehri yönetmesi demek 1162-1164 yıllarında Piacenza'da olduğu gibi yüksek vergilendirme, müsadere, cebri çalıştırma ve "iyi hal" garantisi olarak rehine almak demekti. 1160'ların imparatorluk karşıtı isyanlarının arkasında bu gibi durumlar yatmaktadır ve I. Friedrich'in Milano'nun düşmanı Cremona'nın bile dostluğunu neden kaybettiğini açıklamaktadır. 1164 yılında Verona, Vicenza, Padua ve Treviso arasında askeri bir ittifak kuruldu. Bu koalisyon üç yıl sonra Brescia, Bergamo, Mantua ve bir zamanlar imparatorun en yakın Lombard müttefiki olan Cremona'dan oluşan bir başka birlikle birleşerek güçlendi. Milano ile Ferrara dahil olmak üzere başka şehirler ve Emilia'nın büyük komünleri de (Parma, Modena ve Bologna) aynı zamanda ittifaka katıldılar. Bu "Lombardia Birliği" (1185 ve 1195 yıllarında başka versiyonları da oluşturulmuştur) komünler üstü bir otorite değil, temelde askeri ve diplomatik işbirliğine yönelik bir ittifaktı. Birlik "parlamentolar" düzenledi, üyelerine askeri sorumluluk alanları tayin etti ve komünlerin sahra ordularına (*tallia militum*) ve garnizonlara yapacağı katkıyı belirledi. Komünler için *societas* ya da birlik tıpkı imparatorluk gibi teorik anlamlarıyla değil, yararlılığıyla değerlendirilmesi gereken bir kurumdu; sadece yakın bir imparatorluk tehdidi birliğin varlığını sürdürmesini sağlayabilirdi. Birlik bir mühre ve sancağa sahip olmasına ve üyeler, şehirler arasında ekonomik işbirliğini teşvik etmede bir ölçüde başarı kazanmasına rağmen, *raison d'être*'inin [varlık sebebinin], yani imparatorluğun egemenliği altına girme korkusunun azalmasıyla, canlılığını yitirdi.

Lombardia Birliği'nin askeri başarıları imparatoru Kuzey İtalya'yla ilgili hedeflerini değiştirmeye zorladı. Konstanz Anlaşması'ndan (1183) sonra, I. Friedrich Lombardia şehirleriyle uzlaşma siyaseti izlemeye razı oldu; 1185 yılında Milano ile yapılan bir anlaşmanın koşulları birçok açıdan denk güçler arasındaki bir anlaşma gibi görünmektedir. Karşılıklı taahhütlerde bulunuldu. İmparator şöyle söz verdi: "Milano şehrinin mevcudiyetini sürdürmesini sağlayacağız. ... Milanoluların bütün varlıklarını ve haklarını ellerinde bulundurmaya devam etmelerine yardımcı olacağız" ve

"Lombardia'nın hiçbir şehriyle, bölgesiyle veya kişisiyle, Treviso Markı'yla veya Romagna'yla Milanoluların rızası olmadan anlaşma yapmayacağız".[4] Savaşın etkisi doğal olarak yurttaşların yasal tekilliklerinin farkındalığını artırmak oldu. Bu türde bir şey 1177 yılında Ferrara şehrinin temsilcilerinin nakledilen konuşmalarına girmiştir; kelimesi kelimesine olmasa bile ne söylenmek istediğini anlayabiliriz. Bu konuşmacılar emperyal "zulümden", imparatorun "İtalya ile kilisenin özgürlüğü üstündeki" baskısından söz ediyorlardı. Şehirlerin hedefi, "Babalarımızdan, büyük babalarımızdan, büyük büyük babalarımızdan bize miras kalan o özgürlükten asla vazgeçmemektir. ... Köle olarak sefil bir hayat sürmektense özgür olarak şerefle ölmeyi yeğliyoruz."[5]

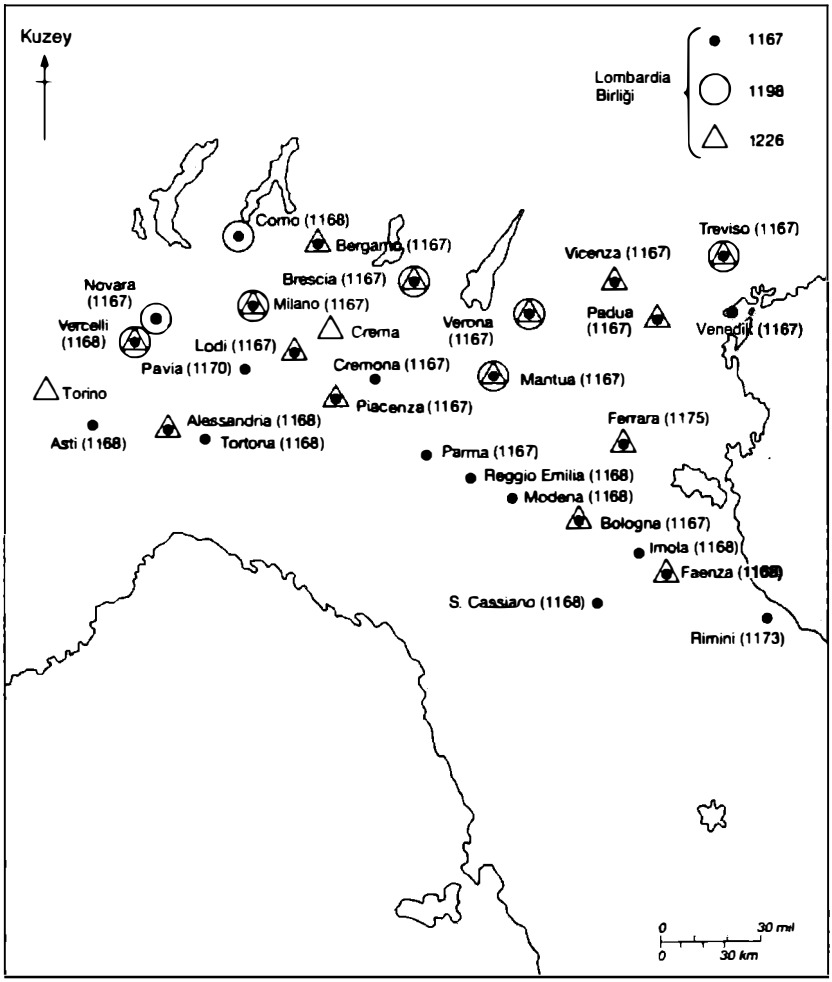
Birlik şehir ittifakları kurulması açısından eylem noktasında iyi bir model oluşturmuştu. Lombardia Birliğini, IV. Heinrich'in ölümünden (1197) sonra kurulan Toscana Birliği, ikinci büyük imparatorluk karşıtı Lombardia Birliği (1226) ve daha sonra, birçoğu papalığın teşvikiyle oluşturulan bir dizi askeri ittifak izledi. İttifakların gözlemlendiği karakteristik bir vaka, "Kiliseye bağlı Lombardia ve Treviso Markı şehirlerinin", 1252 Mart'ında Brescia'da topladıkları "parlamentoydu". Burada savaş sezonu için planlar yapıldı ve masraf üyeler arasında bölüştürüldü; her üye, oluşturulacak toplam 600 kişilik süvari gücünün bir bölümünün (*tallia*) masrafından sorumluydu. Anjou Kontu Charles, yarımadaya çıkarma yapıp (1265) Sicilya Krallığı'nı fethettikten (1266) sonra, Anjou gücü ve onu destekleyen şehirler arasındaki "Guelfo" askeri ittifakı bir dizi benzer düzenlemeyle gerçekleştirildi. Anjou monarşisi bir ölçüye kadar, imparatorluğun kutuplaştıran rolünü miras aldı; çünkü II. Friedrich'in ölümünden (1250) sonra imparatorluk İtalya'da daha da istikrarsız bir güç haline geldi. İmparatorluk yanlısı bir geleneğin devamı (Ghibellinizm) VII. Bölüm'de tartışılacaktır. Bu arada imparatorluk ile (çok daha küçük ölçekteki) papalık müdahaleleri, 12. yüzyılın sonlarına doğru, hem Kuzey İtalya'nın satranç tahtasını andıran görünümünün berraklaşmasına, hem de cumhuriyetlerin diplomatik ve askeri kurumlarının gelişmesine katkıda bulundu.

Diplomasinin Yürütülmesi

İtalyan komünlerinin diplomasisi çok az araştırılmıştır. Bu tuhaf bir durumdur, çünkü cumhuriyetlerin yürüttüğü diplomatik görüşmeler özel zorluklar içermektedir ve tarihçiler için özel bir ilgi alanıdır. Zorlukların neler olduğu, 1308 yılında Floransa Signoria'sının (komünün önde gelen yedi yetkilisi), Napoli kralının varisi Calabria düküne verdikleri karmaşık cevapta çok iyi görülmektedir. Dükün yolladığı elçilerin Signoria ile konuşmadan önce, onun arzuladığı gibi şehrin genel meclisinde konuşma yapmasına izin veremeyeceklerini söylüyorlardı. Böyle bir şey uygun olmazdı, çünkü Floransalılar politika konusunda hemfikir değillerdi ve meclis üyeleri arasında "en alt sınıfın sıradan, cahil insanları" (*vilissimi et improvidi et vulgares*) bulunuyordu.[6]

Şehirlerin istişare kurumları ve kalabalık organlardan onay alma gereksinimi, gizliliği korumayı ve diplomasiyle ilgili kararları hızlı bir şekilde almayı muhtemelen engelliyordu. Öte yandan, diplomasinin yürütülmesi çağdaş monarşilerin izlediği yoldan çok büyük farklılık göstermiyordu. Komünlerin sürekli seyahat eden temsilcileri olan elçiler (modern türdeki daimi elçilikler 15. yüzyıldan önce görülmez) oldukça erken bir tarihten itibaren "itimatname" ve yazılı talimatlar alıyorlardı. Elçilik görevinin tamamlanmasından sonra yazılı bir rapor sunma yükümlülüğünün 13. yüzyıldan itibaren yaygınlaştığı görülmektedir. Her türlü diplomasi konusunda öncü ve lider olan Venedik 1268 yılında, böyle bir raporu zorunlu kılan bir yasa çıkardı. Tarihçilere bu kadar büyük bir yarar sağlayan başka bir yasa var mıdır?

Önemli durumlarda *podestà*'nın elçi olarak görev yapması sıra dışı bir şey değildi; ancak genellikle elçilik heyeti az sayıda yurttaştan (Çoğunlukla iki ya da dört) oluşuyordu. Elçilerin masraflar için aldıkları harcırah sabitti. 13'üncü yüzyılın ortalarında Parma, kullanılan at sayısına göre ücret ödüyordu. Bölge içinde günlük, at başına dört *soldi* ödeniyordu; bölge dışında ama Lombardia içinde beş *soldi*, daha uzak yerler altı *soldi* idi; bölge içinde en fazla iki, onun ötesinde üç at kullanmaya izin vardı. Heyete eşlik eden

Harita 4 Şehirlerin üç Lombardia Birliği'ne üyelikleri

kâtiplere ödenen harcırah da sabitti. Bu ücretler bazen bir şehir için çok büyük bir harcama kalemi olabiliyordu. Örneğin Cremona 1234 yılında, altı ay içinde, elçilik giderleri olarak 500 L'nin üstünde harcama yaptı.[7] Ancak, işinin başında bulunması gereken insanlar, elçi olarak atanmaya pek istekli olmuyorlardı; komünler normalde, bir kişiden yılda kaç kez elçilik yapmasının istenebileceğini yasayla belirliyordu. Perugia'da kişi yılda birden fazla görev yapmayı reddedebiliyordu, ama özel öneme sahip görevler

-gizli görevler; papaya, imparatora veya Roma şehrine gönderilen elçiler- ek olarak dayatılabiliyordu. Başka komünlerde olduğu gibi burada da, elçilik görevini reddeden kişiler para cezasına çarptırılabiliyordu. Seyahat etmeye isteksiz olmayan ehliyetli yurttaşlar bir yılda birçok kez elçi olarak görev yapabiliyordu. Maffeo "Cinturalie" isimli bir Perugia'lı 1260 yılında elçi olarak ocakta Assisi'ye, martta Siena ve Lucca'ya, temmuzda Fabriano'ya, ağustosta Città di Castello'ya, eylülde Orvieto'ya ve ekimde bir kez daha Assisi'ye gitti.[8]

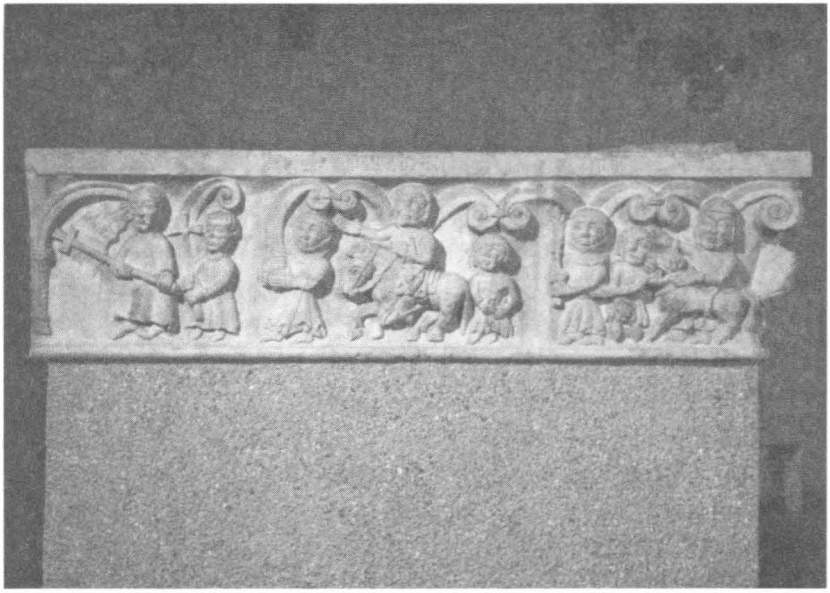
Perugia şehrinin "önemli" görevlerle ilgili yasasından anlaşıldığına göre, görünüşüyle, tavrıyla ve maiyetiyle etkileyici insanlar bulmak gerekli ve zordu. Bu, özellikle imparatorlara gönderilecek heyet konusunda geçerliydi. Barbarossa'nın tarihçisi Rahewin Milanolulardan hayranlıkla söz eder, onların elçilerinin "iyi eğitimli ve çok mükemmel hatipler" olduklarını söyler (Bazı başka elçilerin "belagat sahibi ama kıt akıllı olduklarını" düşünüyordu). Pisa'lılar da imparatora "üç bilge kişi" yollamaktan gurur duyuyorlardı; imparator "onları izzet ve ikramla karşıladı, daha sonra da büyük onurlarla bize geri yolladı". Hiç kuşku yok ki, hükümdarların saraylarının yeni ve ürkek misafirleri olan bu yurttaşlar "dünya konularının tartışıldığı" sahneye ilk kez çıktıklarının farkındaydılar. Bir defasında Cremona'lı elçilerin taklidini yaparak maiyetini eğlendiren II. Friedrich'in tavırlarından korkmuş olabilirler. Bu elçilerden biri (Tarihçi Salimbene'ye göre) konuşmaya imparatoru uzun uzun överek, onun ne kadar soylu, ne kadar zeki, zengin ve güçlü bir insan olduğunu söyleyerek başlıyordu; görüşmelere başlamadan önce bu tarzda karşılıklı övgülerin yapılması gerekiyordu. Hiç kuşkusuz II. Friedrich zor bir insandı. Bir Cenovalı tarihçi, 1220 yılında Cenova tarafından gönderilen bir heyetin, Cenova'ya verilecek imtiyazları onaylatmaya çalışırken imparatorun maiyetiyle oradan oraya seyahat etmek zorunda kaldığını ve çeşitli bahanelerle ve ertelemelerle sürekli baştan savıldığını hüzünlü bir şekilde anlatır.[9]

Elçilik heyetleri komünün mevcudiyetinin bir göstergesiydi ve bu konuda soylu ailelerin oynadığı rol çok büyüktü. *Oculus Pas-*

toralis'in yazarı, elçiler "en önde gelen ve en belagatli yurttaşlar" olmalıdır der. Tarihçiler sürekli olarak "yüce ve bilge yurttaşların mükemmel ve vakur"[10] elçiliklerine atıfta bulunmaktadır; doğal olarak bu, aristokrat ailelere çok sık görev verilmesi anlamına geliyordu. *Popolo* nüfuzlu insanların komünde yaptıkları görevlere sınırlama getirdiğinde (bakınız s. 181-182), elçilik heyetlerinde onlara ayrılan oran, komün içi görevlerde ayrılan orandan daha fazla oluyordu. Bu yüzden, 1222 yılından sonra Piacenza'da, elçiliklerin üçte ikisi nüfuzlu kişilere verilirken diğer görevlerin sadece yarısı bu tür insanlara verilmişti. Floransalılar bir defasında, "Cevabı, konuya aşina ve emsallerini bilen kadim bir şövalye [yani, köklü bir aileden gelen] versin (*qui bene sciat totum et res antiquas*)", diye karar verdiler.[11] Ama aslında muhtemelen, iyi yetişmiş aristokratların cilasının ve "tarzının" yerini hiçbir şeyin tutamayacağı düşüncesindeydiler.

Askeri Örgütlenme

Komünlerde askerlik yükümlülüğü daha önce anlatıldı (s. 57-58). Ancak *contado*'daki şatolara saldıran, komşu şehirlerin topraklarını talan eden, kalelere yerleşen ve (ender durumlarda) açık açık savaşan ordular çoğunlukla paralı askerler ile yurttaşlardan oluşuyordu. Çok erken bir tarihten itibaren komünler askerlik yapması için para karşılığı yabancılar tutuyorlardı. Örneğin Fiesole 1124 yılında, yakın komşusu Floransa'ya karşı bağımsızlığını korumaya çalışırken onlardan yararlandı. 13'üncü yüzyıla gelindiğinde, böyle paralı birlikler çoğunlukla hatırı sayılır büyüklükte oluyordu. 1216 yılında Rimini, komün adına savaşmaları için Montefeltro kontlarının kurduğu yaklaşık 300 süvari ve piyadeden oluşan karma bir birlik tuttu. Tek bir feodal koruyucu, zengin bir şehir için değilse bile, küçük bir şehir için yeterli olabiliyordu. Cenova 1224-1227 yıllarında Savoy Kontu, Malaspini Markileri, Lavagna ve Ventimiglia Kontları ile birkaç başka feodal lordun çalışmaları sayesinde büyük bir askeri güç oluşturdu. Ayrıntıların büyük bir kısmı kayıp ama Savoy Kontu Thomas, 1225 yılında

Fotoğraf 5.1 Milano ordusu. Başpiskoposlarının önderliğindeki Milanolular 1166 yılında, Friedrich Barbarossa tarafından kısmen tahrip edilen şehirlerine dönüyorlar. İmparator, 1162 yılında Milano'nun surlarını yıkmış ve şehirde yaşayanları önceki surların dışına çıkmaya zorlamıştı. Yıkılmış bir porta Romana'nın parçası olan bu kabartma; Milano'daki Museo d'Arte Antica'da bulunmaktadır (© 1996, Photo Scala, Floransa).

imzaladığı kontratta (*condotta*), adam başı aylık 16 L'den 200 süvariyi iki aylığına yollamayı taahhüt ediyordu. Asker sağlayanlar çoğunlukla feodal soylular olmasına karşın, 1227 yılında Cenova'dan maaş alan ve sayıları 500'ü aşan paralı süvarilerin arasında "Lucca ve civarı bölgeler ile Toscana ve Lombardia'dan gelen birçok şövalye ve bey bulunuyordu".[12] Daha o tarihlerde bile şehirler nüfuzlarını genişletmeye istekliydi. Sienalılar 1229-1231 yılları arasında Floransa ile zorlu bir mücadeleye giriştiler; çoğu Umbria, Lombardia ve çevre bölgelerden (Emilia ve Liguria'dan) gelen ama aralarında Fransız ve Almanların da bulunduğu yüzlerce paralı asker tuttular. 1231 yazında Sienalılara acilen arbaletçi gerektiğinde, Umbria, Lombardia ve Liguria'ya asker toplamak için yetkililer gönderdiler ve Cenova ile Spoleto bölgesinden 700'den fazla adam topladılar. Bu ölçekte bir mali yük sürekli taşınamazdı, bu yüzden Siena sonraki çeyrek yüzyılda paralı askerlere az harcama yaptı.

Bu yüzden paralı orduların gelişimi istikrar sergilemeyen bir olaydı, ama 13. yüzyılın ortalarından itibaren İtalyan yaşamının olağan bir özelliği olarak kabul edilmeye başladılar. Papalığa bağlı bir vilayet olan Ancona Markı'nın yetkilileri 1255 yılında zorunlu askerlikten vazgeçtiler ve bunun yerine paralı askerlere ödenmesi için ayrılacak bir harç koydular. Bu sırada Milanoluların "İtalya'nın çeşitli bölgelerinden gelen" 1000 paralı süvarisi vardı; bu askerler Milanolulara o kadar pahalı gelmeye başladı ki, komünden 'para koparmanın' yeni yolları konusunda kendilerine tavsiyelerde bulunması için bir Bologna'lıyı davet etmek zorunda kaldılar.[13] II. Friedrich'in gayrimeşru oğlu Manfred, Hohenstaufen egemenliğini bütün Orta ve Kuzey İtalya'da yeniden tesis etmeyi amaçlayan etkileyici girişimine kalkıştığında (1258-1266), bunu Ghibellino komünlerinden sağlanan parayla maaşlarını ödediği yüzlerce Alman süvarisinden oluşan bir kuvvetle yaptı.

Terazinin kefesini (Paralı asker toplamak yerine başvurulan) büyük paralı birlikler lehine çevirenin bu Almanlar mı yoksa onların yerini alanlar mı -yani, Almanları mağlup eden Anjou'lu Charles'ın Fransızları mı- olduğu sadece bir tanım meselesidir. 1260'lar orduların organizasyonunda yeni gelişmelere şahit oldu; ittifaklar paralı askerlerden oluşan birlikleri daimi olarak istihdam etmek için *tallia* sistemini kullanmaya başladılar (bakınız s. 103); daha aşağı bir seviyede, bu askerlerin oluşturdukları birlikler giderek uyumlu hale gelmeye başladılar. Anjou'lu Charles'ın Regno'yu fethini (1266) izleyen yıllarda, Orta ve Kuzey İtalya'daki Anjou egemenliği, birçok açıdan Hohenstaufenlerin kurduğu egemenliğin yeniden tesis edilmesini simgeliyordu. Anjouların ve onların müttefikleri Guelfoların gücünün bir göstergesi "Toscana *tallia* ittifakının *tallia* süvarisi" idi; bu birlik esas itibariyle Provans ve Fransız süvarisinden oluşuyordu (Ama içinde Katalanlar, İspanyollar, hatta Lombardlar ile Almanlar da bulunuyordu). 1280'lerde bu birlik genellikle 1500 süvariden oluşuyordu ama zaman zaman artarak 2500 süvari ve 20.000 civarında piyadeden oluşan bir kuvvete dönüşüyordu.

Sienalılar 1229-1231 yıllarında paralı asker tutmak istediklerinde, bireyleri veya küçük grupları toplamak için uzak bölgelere

insan yollamak zorunda kalmışlardı. Komünler için, kendisinden emir almaya alışkın bir birliği komutasında bulunduran birini bulmak çok daha kolaydı. Böyle bir birlik için "zabıta kuvveti" (*conestabileria*), komutanı için de "zabit" terimi kullanılıyordu. Bu terim, 1267 yılına ait Siena kayıtlarında görülmektedir ve çok geçmeden çok yaygın bir biçimde kullanılmaya başlandı. O tarihte zabıta kuvvetinin normal büyüklüğü elli süvari idi ama yirmi beş veya yüz de olabiliyordu. Bu tür birliklerin oluşturulması kural haline gelince, şehirler paralı askerlerden oluşan bölüklerin kullanılmasını düzenleyen yasalar çıkarmaya başladı ve işe alma sözleşmelerinde (*condotta*) bir tür örfi kanun uygulanmaya başlandı. Yaygın olarak verilen bir karar, "Paralı askerleri her zamanki koşullara göre alalım" (*ad pacta solita*) idi. Söz konusu bu *pacta*'nın kapsadığı konular arasında ücret oranları, at, zırh ve silah teminini, yaralanan veya öldürülen atlar için ödenen tazminat, savaşta esir düşenler ve benzeri konular vardı.

Hem İtalyan, hem de yabancı paralı askerlerden oluşan süvariler, 1260'lardan itibaren Orta İtalya'nın kuzeylerinde ve Kuzey İtalya'da çok büyük rol oynamışlardır. 1275-1277 yılları arasında, Milano (O sıralarda Della Torre ailesinin egemenliği altındaydı) ile bu şehirden sürgüne gönderilenler arasında çıkan savaşta bir tarafta Alman, diğer tarafta Kastilyalı askerler çarpıştı. Paralı birliklerden yararlananlar sadece ittifaklar ve büyük şehirler de değildi. Perugia'lılar, 1282 yılında komşu Foligno şehrine saldırdıklarında, kendileri için para karşılığı savaşan 380 süvariden oluşan altı zabıta birliği vardı. Ama diğer komünler gibi Perugia da bu insanları, kendi şehir kuvvetlerinin yerini alsın diye değil, onlara destek olsun diye kullanıyordu. Artık komün adına savaş meydanına çıkan tipik ordu karma bir kuvvetti. Yaya ve atlı arbaletçilerin artan önemi profesyonelliğin baskın hale gelmesini hızlandırdı. Cenova 1248 yılında, 600 Cenovalı arbaletçi ile kalelerdeki büyük Cenova garnizonlarına ek olarak 400 Cenovalı süvari ve Piacenza'dan toplanan aynı sayıda paralı atlı askerle savaşa girdi. Ayrıca, Cenova'nın savaşa hazır halde bekleyen en az otuz iki kadırgası vardı. Yarım yüzyıl sonra (1302) Pistoia ile savaşmak üzere top-

lanan Floransa ordusu benzer bir kombinasyondan oluşuyordu -500 süvarinin hepsi Floransalıydı, buna karşın 6750 piyadenin 1000'i paralı askerdi.[14] Milis kuvveti ve piyade ordusu 14. yüzyılda, yerine başka bir şey konulmadan ama desteklenerek varlığını sürdürdü. Zamanının kokuşmuşluğundan yakınan ve çağdaşlarında şehirli ruhu bulunmadığını, onların sadece para kazanmakla ilgilendiklerini düşünen nostaljik ahlakçılar çok yanıltıcıdır. 1260 yılından 1325 yılına kadar dört büyük muharebeye katılan Floransalı süvarilerin yaklaşık sayıları şöyledir:

1260 (Montaperti)	1400
1289 (Campaldino)	600
1315 (Montecatini)	300 (veya daha fazla)
1325 (Altopascio)	500

Paralı asker birliklerinin savaş sahnesinin düzenli bir ögesi olmaya başladığı dönemden sonra keskin bir düşüş söz konusu oldu ama daha sonra sürekli bir düşüş yaşanmadı. Şehrin kendi yurttaşlarından oluşan süvari ve piyade kuvvetlerinin sayısı yüksek olmaya devam etti.

Vatanseverlik

Yukarıda, tam anlamıyla gelişmiş vatanseverliğin şehirler arasındaki düşmanlığın ve savaşların ürünü olduğu ileri sürüldü. Bu vatanseverlik bu ortamlarda "doğal" bir şekilde gelişmedi, bilinçli olarak oluşturuldu. Bu sürece bir örnek, komünlerin muharebede sancağı taşıyan özel bir araba olan *carroccio*'yu kullanmasıdır. *Carroccio* ilk kez 1039 yılında Milano'da görüldü; Başpiskopos Heribert, "Sağlam bir arabaya sabitlenmiş, ahşaptan, gemi direği gibi yüksek bir direk yaptırmıştı. En tepede yaldızlı bir elma vardı ve bu elmadan göz kamaştırıcı parlaklıkta beyaz kumaştan yapılmış iki şerit sarkıyordu ve ortada, üzerinde kollarını açmış vaziyette duran kurtarıcımızın tasvir edildiği bir kutsal haç bulunuyordu". Bir sancağı piyadenin içtima noktası olarak kullanmak yeni bir şey

değildi; arabalar Merovenj kralları zamanında törensel bir rol oynuyorlardı, ama başpiskoposun sancak ile arabayı bir araya getirmesi muhtemelen bir yenilikti ve daha sonraları (En azından İtalya'da) savaşlarda hep görülen bir şey oldu. 12. yüzyılın sonlarına gelindiğinde birçok şehir *carroccio* kullanmaya başlamıştı; bazen ona özel adlar veriyorlardı (Parma'nın *carroccio*'sunun adı "Blancardus", Cremona'nınki ise "Bertha" idi) ve her zaman muhafızlar eşliğinde muharebeye götürülüyordu. Bu muhafızlar seçkin bir birlikti ve esas itibariyle piyadeden oluşuyordu. 13'üncü yüzyılda bu birlikteki askerlerin sayısı Bologna'da 1500, Floransa'da ise 152 idi ve kırk sekiz süvari ile takviye ediliyordu. Milanolular *carroccio*'da değişiklikler yaptılar. Başpiskopos Heribert'in haç koyduğu yere, 12. yüzyılın sonlarında şehrin koruyucu azizi Ambrosius'un tasvirini koydular. Bir yüzyıl sonra, *carroccio* artık kırmızı bir örtü ile kaplanıyor, üzerlerine kırmızı haçlarla süslü beyaz örtü serili üç çift güçlü öküz tarafından çekiliyordu; "tepesinde yaldızlı harika bir haç bulunan bir dikme" eklenmişti ve burada beyaz zemin üstünde kırmızı bir haç bulunan bir sancak dalgalanıyordu. Pavia'nın *carroccio*'sunda tahta bir "mişkan", kırmızı bir çadır ve kırmızı zemin üstünde beyaz haç bulunan bir sancak vardı. Tepesinde yaldızlı bir elma bulunan bir direğin yanı sıra, zeytin dallarıyla süslenmişti. Muharebe öncesi yapılan Aşai Rabbani ayininde bu mişkanı kullanmak adet haline gelmişti. Kullanılan dini simgeler ve arabayı öküzlerin çekmesi bütün *carroccio*'ların ortak noktası idi.

Muharebede *carroccio*'nun karşı tarafın eline geçmesi son derece utanılacak bir şeydi. II. Friedrich, Cortenuova'da (1237) Milanoluların *carroccio*'sunu ele geçirdiğinde, onu önce Cremona'ya (Venedik dogesinin oğlu, Milano *podestà*'sı Piero Tiepolo'yu arabanın iplerine bağlayarak), daha sonra Roma'ya yolladı. Floransa *carroccio*'sunun Montaperti'de (1260) Sienalılar tarafından ele geçirilmesi çok daha utanç vericiydi; muzaffer taraf arabayı yakmıştı. Ama muhtemelen en kötüsü, Padua *carroccio*'sunun kaderiydi: Ezzelino da Romano, yavaş yavaş çürümesi için onu açıkta bırakmıştı. Bütün törenlerde vatanseverliğin odak noktası olarak kullanıldığı için *carroccio,* askeri bir sembol olmaktan çok daha

öte bir şeydi. Bologna'lılar muzaffer Anjou'lu Charles'ın kraliçesini karşılamaya bir heyet yolladıklarında (1267) *carroccio*'larını da gönderdiler. Parma ile Cremona arasında imzalanan barış arabaların değiş tokuş edilmesiyle sembolleştirilmişti. Fethedilen komünlerin bağlılık yemini, üyelerinin *popolo*'ya veya yeni *podestà*'nın komüne ettikleri sadakat yeminleri ve Vicenza'lı Dominiken Giovanni'nin 1233 yılında sağladığı türden önemli şehir içi uzlaşılar *carroccio*'nun hazır bulunmasını gerektiren olaylardı.

Barbarossa'ya karşı girdikleri mücadelede Aziz Ambrosius figürünü Milanoluların vatanseverliklerinin bir amblemi olarak kullanmalarından yukarıda bahsedildi. Şehrin koruyucu azizinin yortusu da her zaman çok önemli bir gündü; dini tören alayları düzenleniyor özellikle de şehrin egemenliğindeki bölgelerin temsilcileri ellerinde katedral için getirdikleri mumlarla bu törenlere katılıyorlardı. Verilecek balmumunun ağırlığı bağlılık anlaşmasında belirtiliyordu -Siena'nın egemenliği altındaki 200'den fazla bölgenin vermeyi taahhüt ettiği balmumu 13 tondan fazlaydı. Yakın zamanlarda yapılan bir araştırma, Siena'nın yeni katedralinin inşaat maliyetinin büyük kısmının sunulan bu balmumunun satışından karşılandığını göstermektedir. Siena'lıların koruyucu azizleri Bakire Meryem'e bağlılıkları aşırı derecede coşkuluydu; çünkü Sienalılar şehrin anahtarını sunmak için onun katedraldeki sunağına çıplak ayakla yürümüşlerdi ve birkaç gün sonra da Montaperti'de kazandıkları muazzam zaferle ödüllendirilmişlerdi. Floransa ve Siena'da, koruyucu aziz gününde aynı zamanda ödüllü yarışlar (*palio*) da yapılıyordu. Tahmin edileceği gibi, kutlamalarda ahlakdışı durumlar söz konusu oluyordu; Pistoia, Aziz James yortusu sırasında katedral içinde "ahlakdışı konuşmalar yapan kadınlarla erkekleri" engellemek için fazladan on bekçi görevlendirmek zorunda kalmıştı.[15]

Bu örnekler kentsel yönetimlerin önemli yortuları nasıl düzenlemeye ve kullanmaya çalıştıklarını göstermektedir: Dükkân kapatma emri veriliyor, mahkemeler erteleniyordu; tören alayına katılmak zorunluydu; sunulacak balmumunun ağırlığı ve parasal değeri, yarışlarda verilecek ödüllerin miktarı belirleniyordu; seçil-

miş mahkûmlar serbest bırakılıyordu; uygunsuz davranışlar cezalandırılıyordu ama kumara özellikle izin veriliyordu. Bu kutsal gün ve tatil kombinasyonu, koruyucu aziz yortusunu, Vauchez'in tarif ettiği şehir dininin -meşrulaştırma, kutlama, halkın mutluluğu gibi amaçlarla dini hayatta bulunan değerlerin kentsel güçler tarafından sahiplenilmesinin- güzel bir örneği yapmaktadır. Dahası, yönetimlerin meşrulaştırma ve kutlama gereksinimleri zaman içinde değiştiğinden, koruyucu azize, daha doğrusu azizlere saygı gösterme şekli de değişiyordu; çünkü bir şehrin tek bir koruyucu azizi yoktu, çok sayıda azizi vardı ve aralarına sürekli olarak yenileri ekleniyor, mevcut olanların değeri de siyasi gelişmelere göre artırılıyor ya da azaltılıyordu.[16] Baskıcı kabul edilen yöneticilerden kurtulma veya askeri zaferler anları, bu olayların meydana geldiği güne rastlayan yortunun ilave tören alayları, adak ve yarışlarla özel bir statüye yükseltilmesiyle kutlanıyordu. Padua, Verona ve Vicenza'nın 1250'lerde, da Romano tiranlığından kurtulması böyle kutlanmıştı; Floransa'nın Siena'ya karşı 1269 yılında (Aziz Barnabas Yortusu), ve Pisa'ya karşı 1364 yılında kazandığı zafer (Aziz Victor Yortusu) ve diktatör Atina Dükü'nün 1343 yılında şehirden kovulması da (Aziz Anne Yortusu) aynı şekilde kutlanmıştı. Komün yönetimleri, tarihlerinin erken dönemlerinde, baskın piskoposlardan ayrılıklarını, katedralin koruyucu azizinden farklı bir azizi şehrin azizi seçerek gösteriyorlardı. Örneğin Floransa'da katedralin azizleri Zanobi ile Reparata idi ama komün Vaftizci Yahya'yı aziz olarak kabul etti. Bologna'da katedralin azizi Aziz Petrus'tu ama komün Aziz Petronio'yu seçti (Çoğunlukla ziyaretçiler tarafından yanlışlıkla katedral sanılan meydandaki kilise onun kilisesidir). Bu kentsel sahiplik duygusu sivil halka da yayıldı. Azizin yadigârlarının bir yerden bir başka yere taşındığı anlar din adamları ile halk arasında gerilimlere yol açıyordu; çünkü halk birlik ve beraberliğin sembolü olarak yadigârlara el sürülmemesini istiyordu (Halk arasında din adamlarının yadigârları parçalara ayırıp çeşitli yerlere dağıtarak azizin kültünü yaymak istediği düşünülüyordu). 1230 yılında Assisi'de, Aziz Francexo'nun bedeninin kaybolacağından korkan komün taşıma işlemini kendisi yaptı ve bu yüzden papalık tarafından aforoz edildi.

Vatanseverliğin gelişmesinin en açık tanıklarından biri, yeni bir edebi türün ortaya çıkmasıdır. Bu tür yapıtlarda yazar kendi komününü tarif edip övmektedir. Bunun ilk örneklerinden biri -komün hareketiyle kesin bir şekilde bağlantılandırılabilecek ilk şiir- Moses de Brolo'nun 12. yüzyılın başlarında Bergamo hakkında yazdığı bir şiir olan *Liber Pergaminus*'tur. Moses; şehrin sağlam surlarını, kapılarını, *piazza*'larını, harika su şebekesini tasvir eder ve halkın erdemlerini vurgular. Halk barış severdir, adil bir şekilde yönetilmektedir, hukuka saygılıdır, onurlu bir şekilde, yardımlaşarak, ahenkli bir yaşam sürmektedir. Gençler zorlu bir eğitimden geçirilmektedir ve Bergamo savaşta son derece yamandır.

Aynı türde yazan sonraki yazarlar, Moses'in halkın özelliklerini övme tarzı ile halkın başarılarını daha istatistikî değerlendirmelerle değerlendirmeyi birleştirme eğilimindedirler. 13'üncü yüzyılın sonlarında yazılan nesir tarzındaki bir Asti betimlemesinde, şehrin "Bilge, soylu, zengin ve güçlü yurttaşlarla, komünün mallarını ve onurunu koruyan bilge, iyi ve zengin bir *populus*'la, altın ve gümüş takılar takan, pahalı kıyafetler giyen, altın ve gümüş taçları incilerle ve değerli taşlarla bezeli son derece güzel kadınlarla" dolu olduğunu yazmaktadır. Yazar, şehrin evlerinin ve arazisinin değeriyle (Bu miktarı 500.000 L olarak hesaplamaktadır), taşınabilir malların toplam değeriyle (2.000.000 L) ve süvari gücüyle (160, bir başka basıma göre ise 600) övünür. Dini mekânların sayısı, Asti'nin tahılı ve şarabının mükemmelliği (Birçok kişi buna katılacaktır) üzerine yorum yapar; ama birkaç şikayeti vardır: Yurttaşlardan bazıları "sahtekâr ve kötüdür", bazıları ise "komün mallarını ele geçirebilmek için" komünde görev almak istemektedirler. Şehirleriyle gurur duyan yurttaşların, tipik övgü dolu betimlemelerinden olmaması bu eleştirileri ilginç kılmaktadır. 1330'lu yıllarda Pavia hakkında yazan Opicino de Canistris ile yaklaşık aynı tarihlerde Floransa'yı tanıtan Giovanni Villani daha gelenekseldirler. Opicino; şehrinin "İtalya'nın en asil şehri, Liguria'nın incisi" olduğunu "çok sağlıklı ve mükemmel bir havaya" sahip olduğunu düşünmektedir; 2000-3000 süvari ile 15.000'in üstünde piyadeden oluşan ordusu karada ve denizde savaşabilme yeteneğine sahiptir. Birbirleriyle

olan ilişkilerinde "bütün yurttaşlar çok nazik ve cana yakındırlar". Hoşsohbet ve kibardırlar, odaya biri girince hemen ayağa kalkarlar. Pavia'nın hukukçuları âlimdir, adalet aşığıdır; sıklıkla başka şehirlerde görevlere getirilirler. Villani'nin 1336-1338'de, "komünümüzün gücünü" kendinden emin bir şekilde anlattığı yapıtı ise, "rakamlar konuşur" inancı üzerine kuruludur. Okuyucusunu maliye, bürokrasi, askerlik, demografi, eğitim, din, sanayi, finans ve ticaret alanlarından getirdiği istatistiklere boğar. Yiyecek tüketimiyle ilgili rakamlar verirken, Floransalıların inşa ettikleri villaları anlatırken coşar: "Floransa'ya gelen yabancıların çoğu, şehrin etrafındaki üç millik alan içinde olan bütün o pahalı evleri ve güzel sarayları gördüklerinde, bu binaların hepsinin, Roma'da olduğu gibi, şehrin parçası olduğunu düşünüyor". Villani'nin istatistiklerinin doğruluğu bilim adamları arasında hâlâ tartışma konusudur, ama önemli olan nokta, bu istatistiklerin ilk bakışta inanılmaz olmayışıdır. Villani'nin de endişeleri vardır (Vergilerin ağır, binalara yapılan "çılgınca" harcamaların günah olduğunu düşünmektedir); ama Villani okuyucuda, Floransalıların kendilerinden çok memnun oldukları izlenimini uyandırır.

Bonvesin da La Riva'nın 1288 yılında tamamladığı nesir Milano betimlemesi *De Magnalibus Urbis Mediolani*, modern okuyucu için şehir methiyeleri arasında muhtemelen en eğlendirici olanıdır. Bir öğretmen olan Bonvesin, harikuladeliği nedeniyle "Bu şehri seven herkesin Tanrı'ya övgüler düzmesi" için yazmıştır; böylelikle, "Milano'nun yabancısı olanlar onun asaletini ve vakarını öğrenecek, dünyevi şeylerden çok bunlara değer verecek, sayacak, sevecek ve koruyacaklardır" ve "Halk kökeninin nasıl bir *patria*'dan geldiğini düşünüp, bu asaletten asla sapmamaya çalışacaktır". Özgürlük Milano için doğal bir şey olduğundan, Bonvesin harici bir tirandan korkmaz ama yerli bir lordun mevcudiyetini görmezden gelir. Bütün Lombardia bereketlidir, kalabalıktır ama Milano burada bir çiçek gibidir, bereketlilikte, kudrette ve dindarlıkta önde gelmektedir. Bonvesin, yapıtının birinci kitabını Milano'nun üstünde kurulduğu bölgeyi övmeye ayırır; orası ne çok sıcak, ne de çok soğuktur, suyu mükemmeldir, yiyeceği

boldur, nüfusu kalabalıktır ve insanları uzun ömürlüdür. İkinci kitap "Milano'daki evleri övmeye" ayrılmıştır. Şehirde 12.500 ev vardır ama bu evler çok kalabalık değildir. Milano sokakları geniştir, sarayları güzeldir "Evler bir aradadır, dağınık değildir, yan yana dizilmiştir, görkemlidir ve görkemli bir şekilde süslüdür." *Contado*'da elli kasaba, 150 köy (*ville*) vardır; "insan bütün dünyayı dolaşsa bile böyle güzelliklerle dolu bir cennet bulamaz". Üçüncü kitap halkı övmektedir; halk samimidir, sıcakkanlı ve dürüsttür; Bonvesin halkın doğal iyiliğini kendisinin de yansıttığını düşünmektedir. "Nüfusa gelince, bana göre Milano dünyadaki diğer bütün şehirleri gölgede bırakır." Şehrin nüfusunun (Kesinlikle abartarak) 200.000, *contado*'nunkinin ise 500.000 olduğunu söyler. Kâtipler, meslek sahipleri, bazı zanaatlar ve erzak hakkında istatistiksel bilgiler verir. Örneğin, "komünün defterlerinden" bilmektedir ki, Milano'da 300 fırın vardır. Milano'nun "bereketliliği ve zenginliği" hakkında olan dördüncü kitap da istatikseldir ve yiyecek arzı ve tüketimi hakkında çok fazla bilgi vermektedir -şehirde her gün yetmiş civarında sığır kesilir, vb... Şehir "yeterli parası olan herkese harika bir hayat sunar", herkese iş vardır, Milanolu kadınlar kral kızı gibi vakurdurlar. İtalya'da bazı şehirlerde, ki bundan çok emindir, yaşayan toplam nüfusun tükettiği yiyecek miktarının tamamı, Milano'daki köpeklerin tükettiğinden daha azdır! Beşinci kitap Milanoluların yiğitliği hakkındadır. Şehir imparatorlara karşı bile zaferler kazanmıştır ve "okuduğum ve duyduğum kadarıyla" sayısal üstünlüğün karşı tarafta olduğu zamanlar hariç, hiçbir zaman yenilmemiştir. Şehrin harika bir silah sanayisi vardır (Zırh imalatında 100 demirci çalışmaktadır); Bonvesin, daha sonra *carroccio*'yu tarif etmeye koyulur. Altıncı kitap Milanoluların sadakatini, özellikle de kiliseye bağlılıklarını över. Yedinci kitap Milanoluların özgürlüğü hakkındadır; "tanrısal iyilik" Milano'yu her zaman harici tiranların işgalinden korumuştur.

Son olarak sekizinci kitap Milano'nun "vakarını" över. Şehrin "dünyada eşi yoktur, hatta kendisi tek başına bir dünyadır". Eğer dahili birlik olursa, Milano rahatlıkla bütün Lombardia'yı fethedebilir. Milano'yu diğer şehirlerden üstün kılan altı özelliği,

bol suyu, çok sayıda iyi keşişinin olması, hukuk fakültesinin büyüklüğü, dini ayinleri, başpiskoposluğunun saygınlığı ve kiliseye bağlılığıdır. Sadece iki şey yoktur: "Halk arasında uyum" ve liman. Ancak Bonvesin, "bu dünya harikasına, sonsuz güzelliklere sahip, birçok şehidin kutsal kanıyla kutsanmış bu muhterem şehre" yönelik bazı belirsiz tehditlerden kaygı duymaktadır.

Bonvesin'in şehrine düzdüğü methiyede görülen vatanseverlik gururunu tarihçilerin yapıtlarında geçen yorumlarda da görürüz. 1310 yılında yazan Floransalı Dino Compagni (I, 1) okurlarına Floransa'nın güzel havasından, terbiyeli halkından, güzel kadınlarından söz ettikten sonra şöyle devam eder:

> "Binalar da son derece güzeldir ve süslemelerle doludur; diğer İtalyan şehirlerinde bu kadar güzel binalar yoktur. Bu yüzden, birçok insan uzak ülkelerden Floransa'yı ziyarete gelir; zorunluluktan değil, sanat eserlerini, şehrin güzelliğini ve binalarını görmek için."

13. yüzyılda Fransızca olarak yazılan *Cronique des Veniciens* başlıklı yapıtın yazarı Martin da Canale'den de örnek verilebilir. Martin şehri hakkında yazarken (Böyle yaptığı için kim onu suçlayabilir ki?) onun için, "Venedik denilen asil şehir dünyanın en güzel, en harika şehridir" der. Piazza San Marco "dünyanın en güzel meydanıdır, doğu tarafında dünyanın en güzel kilisesi, Aziz Markos kilisesi bulunmaktadır (...) bu güzel kilise ile ilgili gerçeği öğrenmek isteyen gitsin onu görsün".[17]

Denizci şehirler, muhtemelen birbirlerine duydukları nefretin şiddeti gibi vatanseverliklerinin coşkusu açısından da diğer şehirleri gölgede bırakıyorlardı. Hiçbir tarihçi bu ruhu, 12. yüzyılda yaşayan Cenovalı Caffaro kadar açık bir şekilde aktaramaz: "Bu kitabı yazan Caffaro, şehrin şimdiki ve gelecekteki konsüllerine her gün üç dua ediyor: 'Tanrı onlara Cenova halkını barış ve ahenk içinde yönetmeyi ihsan etsin ve başarılarını artırsın'. Bu, Caffaro'nun ardıllarından biri olarak 1280 ve 1293 yılları arasında Cenova'nın başarılarının resmi kaydını tutan Jacopo Doria'nın da düşüncesidir:

"Her Cenovalı bunu okuyup, komünün ve atalarının yaptığı harika şeyler hakkında daha fazla bilgi sahibi olsun ve onların oluşturduğu örneği ve kazandıkları haklı mükâfatları görüp, komün için ve komünün şerefini, çıkarlarını korumak için, daha heyecanla çalışmasını sağlayacak bir esin kaynağı olsun diye yazıyorum."[18]

Böylece, bir kez daha vatanseverlik diliyle karşı karşıya geliriz.

VI

Yurttaşlık Ruhu ve Görsel Sanatlar

Büyük bir komünün gururlu yurttaşları için şehirlerinin görünüşü, şehrin prestijinin çok önemli bir ögesiydi. Sienalılar bu ruhla şehrin içinde yeşillik alan olmasına karar verdiler çünkü:

> "Şehrin yönetimini üstlenen insanların dikkat etmeleri gereken konular arasında en önemlisi şehrin güzelliğidir. Yurttaşların ve yabancıların mutluluğu ve sevinci için hoş bir şehrin en baş güzelliklerinden biri yeşillik veya açık bir alana sahip olmasıdır; bazı saygın şehirlerde olduğu gibi Toscana'nın şehirleri ile kasabalarını böyle yeşillik ve açık alanlar süslemektedir."[1]

Şehrin görünümünden duyulan gurur, en önemlisi de komşu şehirleri gölgede bırakma kararlılığı bütün şehirlerde vardı, ama Sienalılar arasında özellikle güçlüydü. Sienalıların 14. yüzyılda inşasına başladıkları son derece iddialı katedral, Floransalıların 1296 yılında inşa etmeye başladıkları katedrale bir cevaptı. Aynı dönemde inşa etmeye başladıkları Palazzo Pubblico, Siena'nın kuzey komşusundan çok daha etkileyici binalar yapabildiğini göster-

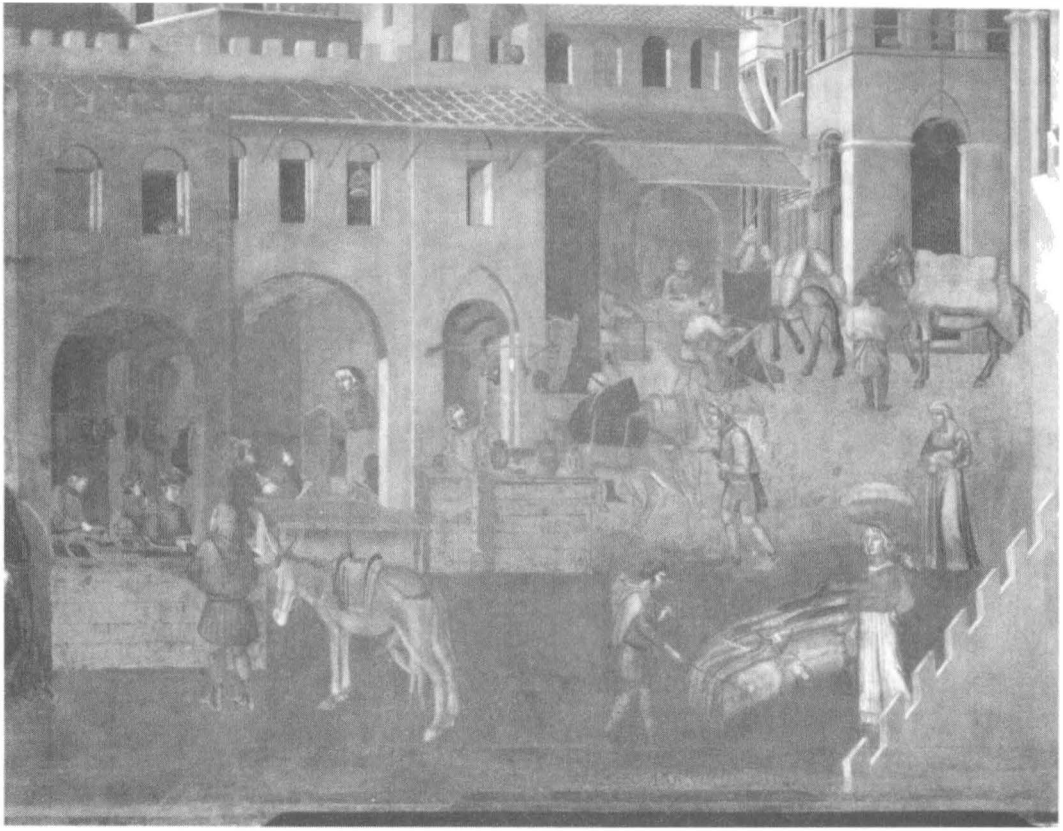

Fotoğraf 6. 1 Palazzo Pubblico, Siena. 1297 yılında planlanmış, 1344 yılında büyük ölçüde tamamlanmıştır. Yapının alçak alana inşa edilmesinin nedeni, Siena tepeleri arasında uygun bir konum seçme; kulenin yüksekliğinin gerekçesi de, katedralin boyunu aşma gereksinimidir. (© Ron Chapple Stock/Corbis).

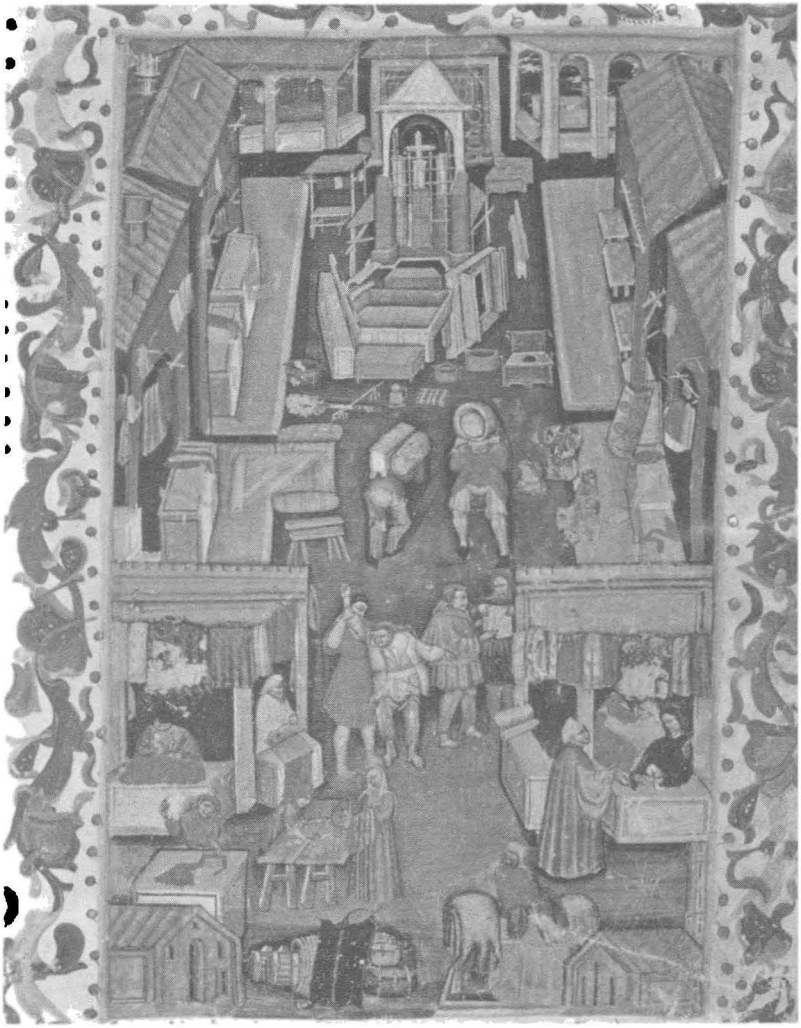
me girişimlerinden biriydi. Bu binanın yapımı görüşürlerken Siena meclisi üyeleri şöyle karar verdiler:

> "Şehrin yöneticilerinin ve memurlarının güzel ve mutena binalarda yaşamaları her şehir için bir onur meselesidir; bu, hem komünün kendisi için, hem de yabancılar iş icabı sık sık şehri ziyaret ettiği için önemlidir. Bu, şehrin itibarı açısından son derece önemli bir konudur (secundum qualitatem ipsius)."[2]

Piazza'ları *campo*, Sienalılar için özel bir gurur vesilesi idi (Şehri ziyaret eden herkesin kesinlikle katılacağı gibi, bunda çok da haklıydılar). 13'üncü yüzyıl gibi erken bir tarihte ümitli planlar

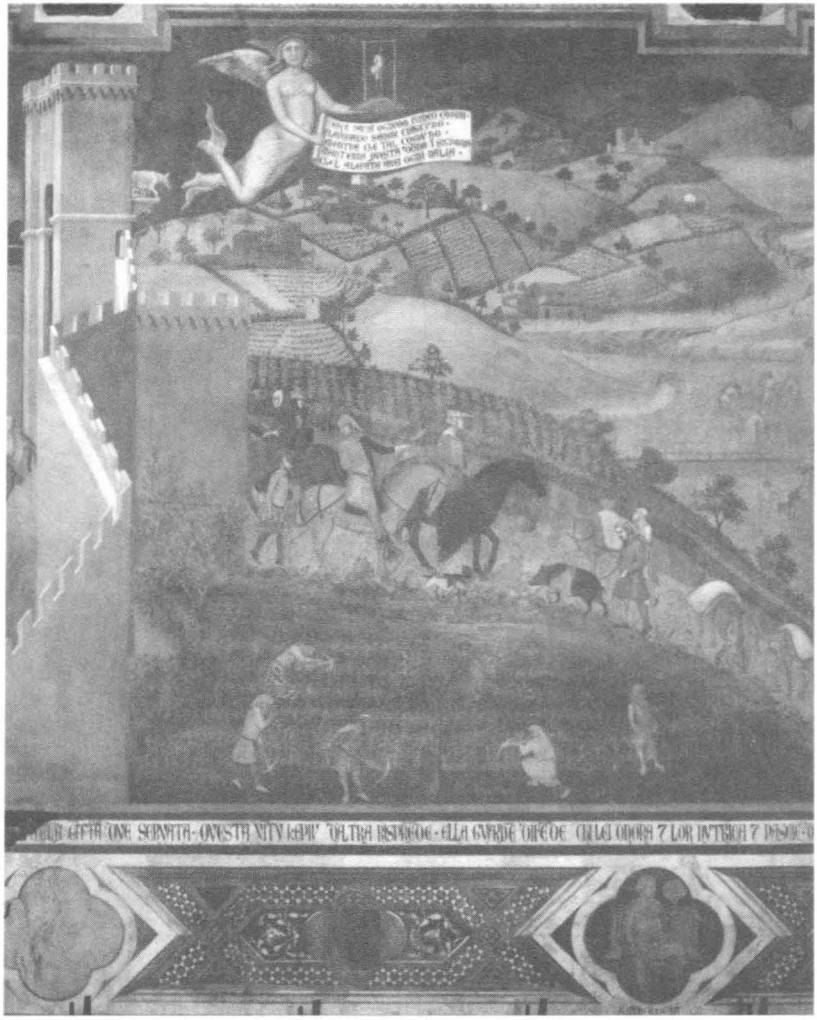
1.Levha *Ambrogio Lorenzetti'nin bir şehirdeki iyi yönetimin sonuçlarını gösteren duvar resminden ayrıntı (Palazzo Pubblico, Siena, yaklaşık 1338-1339). Ön planda dükkânlar var; arkada, muhtemelen hukuk konusunda ders veriliyor. Soldaki tezgâhta çok sayıda satılık ayakkabı var; ayakkabıcılık, başka bazı İtalyan şehrinde olduğu gibi Siena'da da en hızla gelişen zanaatlardan biriydi (©1990, Photo Scala, Floransa).*

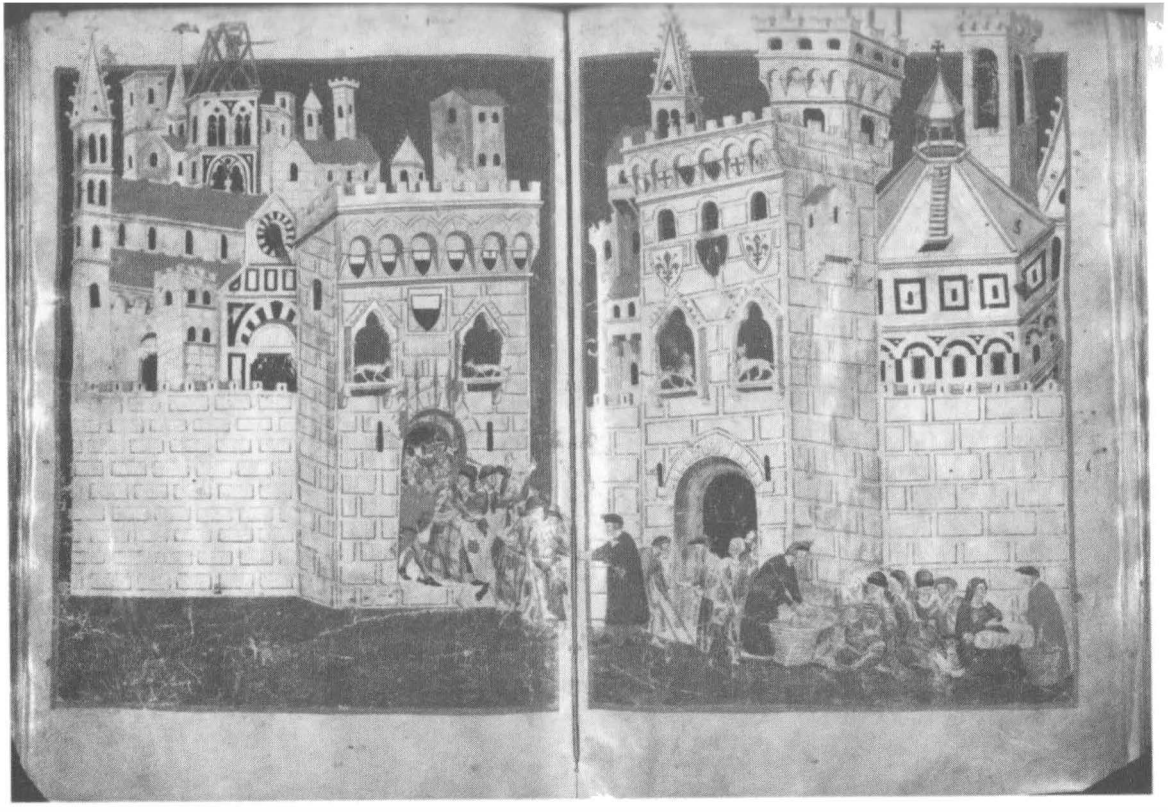
2.Levha *Bologna kumaşçılar loncasının nizamnamesinde kumaş pazarını gösteren bir tezhip (Bologna, Museo Civico). Bologna yün ve deri sanayileri bakımından önemli bir merkezdi. Hatırı sayılır büyüklükteki şehirlerin hepsinde tekstil sanayisi bulunuyordu ama çoğunda, yerel kullanım için düşük kalite kumaş yapılıyordu (Bridgeman Art Library).*

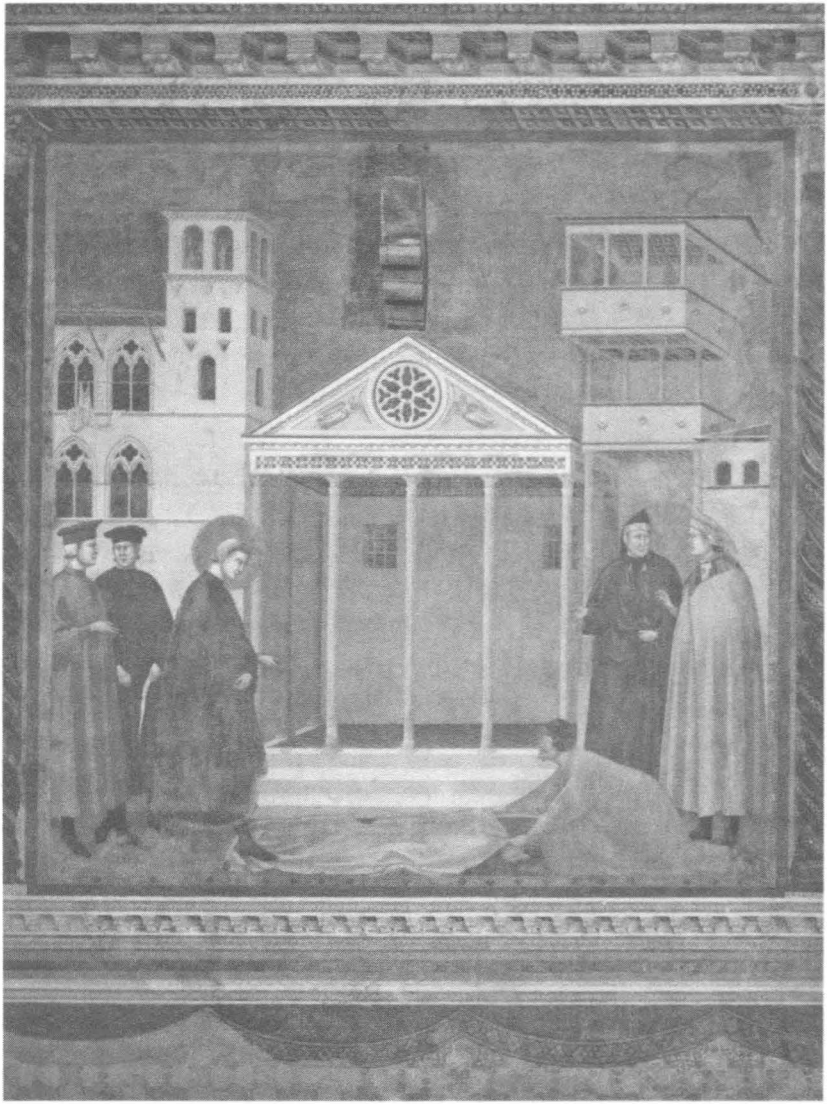
3.Levha *Biccherna kapağı, 1388. "Biccherna" (Sözcüğün nereden geldiği bilinmemektedir) Siena komününün ana maliye dairesiydi. Biccherna'da komünün gelirleri ve harcamaları ile ilgili tüm belgelerin iki kopyası saklanıyordu; bunların çoğu (1226 yılına ait olan) günümüzde hâlâ mevcuttur. Defterler ciltleniyor ve kapaklarına resim yapılıyordu. Bu kapakta muhtemelen baş mali yetkili (hazinedar) ve kâtibi tasvir edilmektedir. Resim Sienalı bir ressama, muhtemelen Paolo di Giovanni Fei'ye aittir (© 1990, Photo Scala, Floransa).*

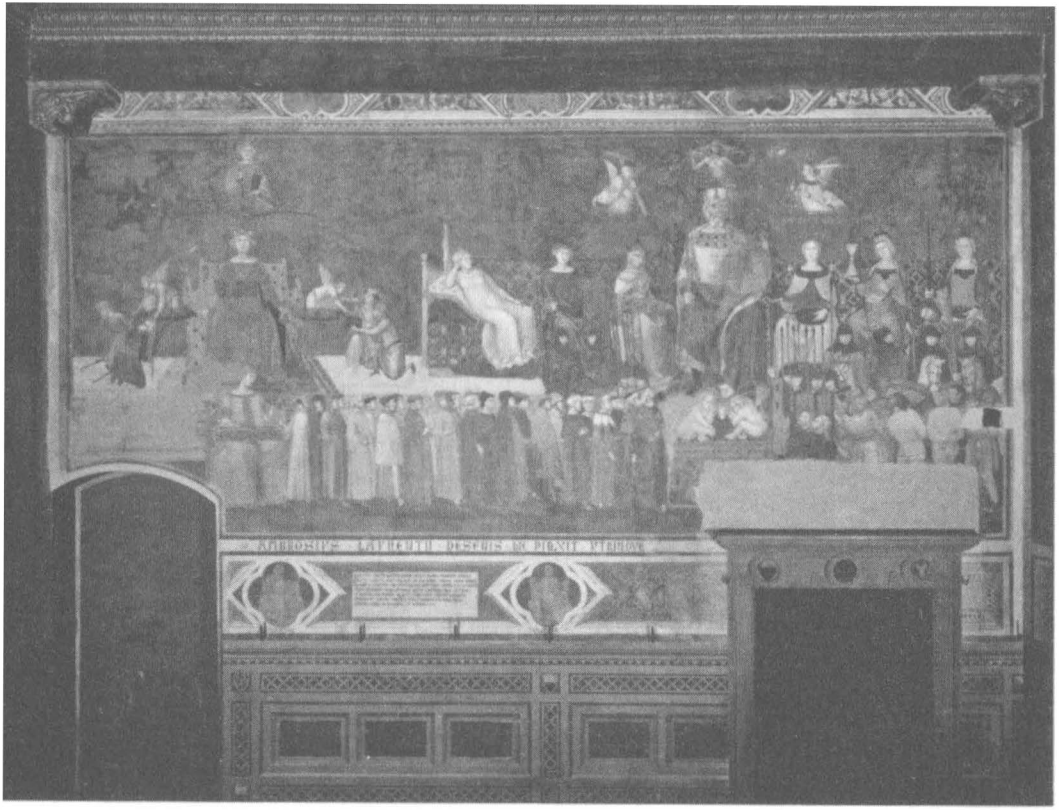
4.Levha *Kırsal. Ambrogio Lorenzetti'nin, iyi yönetimin kırsaldaki sonuçlarını gösteren duvar resmi (Palazzo Pubblico, Siena, yaklaşık 1338-1339). Bu çok orijinal bir çalışmadır; büyük ölçekte yapılmış ilk Avrupa kır resmidir. "Güvenlik" figürü (Elinde bir darağacı tutmaktadır) manzaraya egemendir ve en çok vurgulanan tema, yolların ve tarlaların güvenliğidir: Köylüler hasat kaldırabiliyor, bağlarını çapalayabiliyor ve hayvanlarını pazara götürebiliyorlar; tüccarlar mallarını nakledebiliyor ve zenginler şahinle ava çıkabiliyorlar (© 1990, Photo Scala, Floransa).*

5.Levha *Yaklaşık 1340 tarihli bir Floransa elyazmasında, şehrin tasviri ("Biadaiolo Fiorentino", Floransa, Laurenziana Kütüphanesi, MS Tempi 3). Yapıt 14. yüzyılın ilk yarısında Floransa'daki tahıl ikmalini ayrıntılı bir şekilde işlemektedir. Burada 1329 kıtlığında yaşanan bir olay resmedilmektedir. Yazar, "mağrur, huysuz ve çılgın" Siena şehrindeki ekmek isyanlarından sonra yoksulların şehirden kovulduğunu ve "asil Floransa şehrinin hayırsever yaklaşımıyla" doyurulduklarını anlatmaktadır. İsyanlar ve onları izleyen idamlar gerçektir ancak yoksulların komün tarafından resmen kovulması muhtemelen gerçek değildir (Medicea Laurenziana Kütüphanesi).*

6.Levha *Piazza del Comune, Assisi (Yukarı S. Francesco kilisesi, Assisi, duvar resminden; "Aziz Francesco Efsanesi ressamı" tarafından yaklaşık 1300'de yapılmıştır). Bir yarım akıllı paltosunu Aziz Francesco'nun ayaklarının altına sermektedir. Tablo Piazza del Comune'yi, Capitano del Popolo'nun sarayını (Solda, kuleli) ve Roma Minerva Tapınağı'nı göstermektedir. Roma forumunun yerinde piazza vardır; tapınak ortaçağda sarayın ek binası olarak kullanılıyordu (© 1990, Photo Scala, Floransa).*

7.Levha *Ambrogio Lorenzetti'nin "İyi Yönetimin Alegorisinde" ana temalar barış, adalet ve uyumdur; Palazzo Pubblico, Siena (yaklaşık 1338-1339). Tek bir sıra halinde dizilmiş olan yurttaşların ellerindeki ip onları bir uçtaki "Adalet ile diğer uçtaki Kamu Yararı" ile bağlamaktadır (© 1990, Photo Scala, Floransa).*

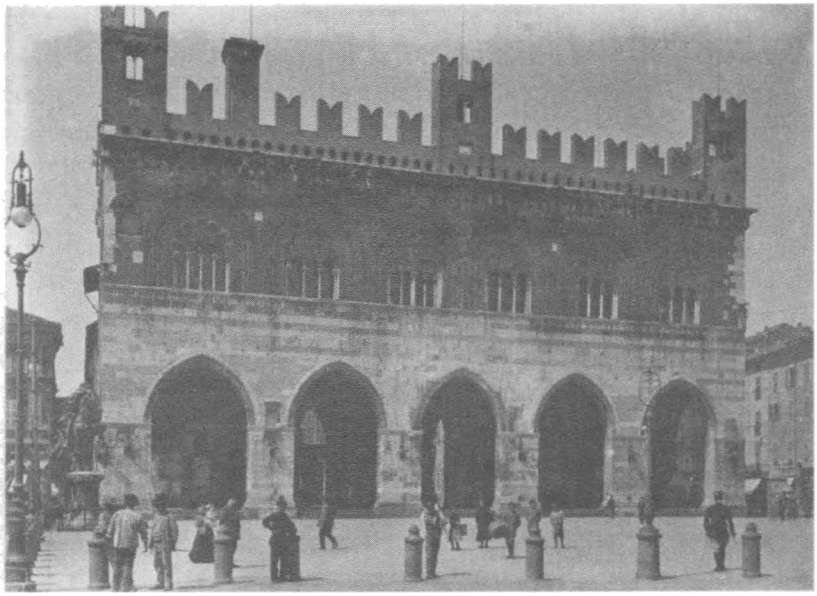

8.Levha *Milano başpiskoposu Ottone Visconti'nin şehre muzaffer bir şekilde girişi (1277). Rocca (Castello Borromeo) Angera'daki duvar resimlerinden bir sahne. Kökenleri büyük toprak sahipliğinden gelen Viscontiler 13. yüzyılda politik açıdan güçlü bir aile oldular. Başpiskopos düşman Della Torre ailesini Desio'da yendikten sonra de facto Milano signore'si oldu. Egemenlik bir dönem Viscontiler ile Della Torre ailesi arasında yalıp yeldi, daha sonra Visconliler, ömür boyunu yönetsin (1310'dan itibaren), daha sonra da*

yapıldı: Meydana bakan bütün evlerin aynı tip pencereye sahip olmasında ısrar edilecek ve *piazza*'nın görünümünün bir örnek kalması sağlanacaktı. 1346 yılında tarihçi Agnolo di Tura gururla şöyle yazıyordu: "30 Aralık'ta Siena *campo*'sunun taş döşeme işini bitirdiler; burası İtalya'nın en güzel meydanı olarak kabul ediliyor; suyu İtalya'nın hiçbir meydanında bulamayacağınız kadar güzel ve gür olan çok güzel bir çeşme, etrafında da güzel ve asil evlerle atölyeler var".[3] Bu patolojik rekabet dürtüsüne sahip olmayan bir şehir bile *piazza*'sından aynı şekilde gurur duyabiliyordu. Parma'da, yetkililere *piazza*'da kan dökme içeren cezalandırma yöntemleri uygulama izni verilmiyordu. Bu, "*piazza*'nın güzelliğini ve orada satılan şeyleri" korumaya yönelik bir önlemdi; genelde *piazza*'nın bir saygınlık mekanı sayıldığı ve özel olarak korunması gerektiğinin düşünüldüğü anlaşılmaktadır ve bu yüzden *piazza*'da yün eğirmek, bebek emzirmek ve incir yemek de dahil olmak üzere bir dizi etkinlik yasaklanmıştı.

Saraylar ve Piazza'lar

Doğal olarak, komün sarayının görünümü, yukarıda alıntılanan pasajda Sienalıların gözlemlediği gibi, özel bir gurur vesilesiydi. Lombardia'da ve Kuzey İtalya'nın diğer bölgelerinde kamu "sarayları" ilk kez 12. yüzyılın son çeyreğinde görüldü.[4] Hem sözcüğün kendisi, hem de bina komünal kurumların gücünün ve otoritesinin Konstanz Barışı tarafından tanınmasının ürünüydü. Bundan önce *palatium* terimi sadece İtalyan şehirlerinde veya yakınlarında bulunan imparatorluk meskenleri için kullanılıyordu ve piskoposlar ile konsüller tarafından kullanılan binalara da "hane" (*domus*) deniyordu. Sivil konularda toplantıların yapıldığı yer katedral veya piskoposun hanesi idi; komün yetkililerinin ofisleri de kiralanmış mekânlar idi. Artık birçok şehir, çoğunlukla katedralin hemen yanına, "yeni saray" inşa ediyordu ve bu yapılar hem sivil toplantıların yapıldığı yer, hem de *podestà*'nın ofis binası olarak kullanılıyordu. Bu tür saraylar hem laik yönetimin ihtiyaç ve arzularını, hem de katedral ile ideolojik birliği (Piskopos halkın lideri,

Fotoğraf 6.2 Palazzo Comunale, Piacenza. Lombardia'da şehir sarayları inşası, yapımına 1280'de başlanan ama asla bitirilemeyen bu güzel binayla doruk noktasına vardı. Palazzo ile çevresindeki piazza için çok fazla alan açma işlemi yapmak gerekti (İki kilise ve bir şato yıkıldı). Surlardaki mazgalların biçimi Ghibellino ittifakına işaret ediyor. Palazzo'nun inşasından birkaç yıl sonra Piacenza, anzianus perpetuus Alberto Scotti'nin egemenliği altına girdi (Roger Viollet/Getty Images).

katedral şehrin simgesiydi) ifade ediyordu. Lombardia'da bu saraylar çoğunlukla aynı özelliklere sahiptiler: Zemin katta kalabalık toplantılar için açık bir galeri veya revak; birinci katta meclis toplantıları için geniş bir salon ve *podestà* veya diğer kamu liderlerinin halka hitap etmek için kullanacağı bir balkon ve bir kule vardı (Piacenza'daki örneği için bakınız, Fotoğraf 6.2). Başlangıçta bu sarayların yeri piskoposluk erkine yakın tutuluyordu; ancak 13. yüzyılın ortalarından itibaren, yerel kilise ile vergilendirme gibi konularda çıkan gerilimler nedeniyle başka *piazza*'larda yeni saraylar inşa edilmeye başlandı (ama bazen katedralden çok uzakta inşa edilmiyorlardı). Toscana'daki kamu saraylarının zamanlaması, planı ve işlevi farklıydı; daha geç bir tarihte ortaya çıktılar, küçük idari meclis üyeleri için ikametgah olarak tasarlanmışlardı ve az sayıdaki pencereleriyle, mazgallarıyla ve yüksek kuleleriyle daha

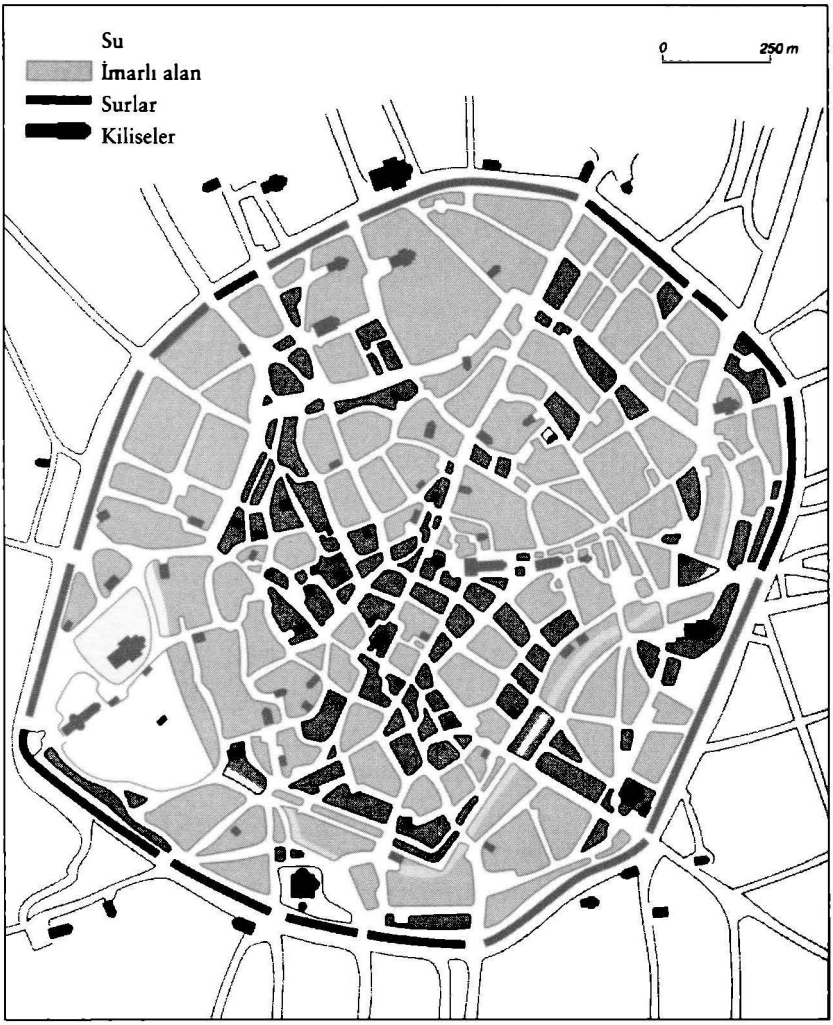
Fotoğraf 6.3 Palazzo dei Priori, Volterra. Palazzo'nun inşasına 1208 yılında başlandı ve 1250'lerde bitirildi; muhtemelen Toscana'da belli bir amaç için yapılmış ilk belediye sarayıdır. Günümüze kalan en eski Toscana palazzo'sudur ve Capitano del Popolo (Bugün Bargello, inşaatın yaklaşık başlangıç tarihi 1255) ile Signoria'nın (Palazzo Vecchio, inşaatın başlangıç tarihi 1299) Floransa tarzı büyük palazzo'ları üzerinde çok büyük bir etkisi olmuştur (© Dennis Marisco/Corbis).

müstahkem bir görünümleri vardı (Volterra'daki örneğe bakınız, Fotoğraf 6.3).

Sarayların inşası, yerlerinin belirlenmesi veya başka yere taşınmaları ile şehir meydanlarının yaratılmasındaki gelişmeler ilişkilidir. Bunlar "muhteşem bir yenilikti" ve "şehrin büyük ölçüde yeniden tasarlanmasına" yol açtı.[5] Bu *piazza*'lar ilk kez yine 1180 ile 1230 yılları arasındaki dönemde görüldü. İlk örneklerden biri Piacenza'dır (1179); kamusal toplantı alanı katedralin bulunduğu alana taşınmıştır. Çok geçmeden katedral, komün sarayı ve pazar yeri aynı alanı, "katedrale eklenmiş ve pazara bağlanan bir meydanı" paylaşmaya başladı.[6] Ancak, uzun vadede eğilim bu üç

fonksiyonu -din, yönetim ve ticaret- ayırmaktı ama bazen sınırdaş oluyorlardı. Buna iyi bir örnek Milano'dur (Bakınız Harita 5). Önce *domus* olarak kayıtlara geçen, daha sonra "saray" olarak yeniden inşa edilen (1188-1196) ilk komün binası, katedralin yakınına, başpiskoposa ait olan bir alanda (*broletto*, duvarla çevrili bahçe) inşa edilmişti. 1220'lerde bu bina, hem fonksiyonel olarak, hem de komünün özerklik duygusu açısından artık yetersiz gelmeye başladı ve komün, özel mülkiyete ait bir alanı satın aldı (*broletto nuovo*) ve buraya yeni bir saray inşa edildi. Ek hükümet binalarının yapılmasıyla ve *broletto* ile şehrin geri kalanı arasındaki ilişkinin yeniden tasarlanmasıyla -pazar yerleri daha yakına taşındı ve burayı şehir kapılarına bağlayan yollar yapıldı- burası şehir meydanı oldu. Böylece, içinde şehir çanları bulunan komün kulelerinin egemen olduğu, çevresinde kamu binaları olan çok büyük bir *piazza* ortaya çıktı.[7]

Siena *palazzo*'sunun yapımına geç başladı. Komün toplantıları 13. yüzyılın ikinci yarısına kadar kiliselerde veya küçük bir salonda yapılıyordu ve yöneticiler kiralık evlerde kalıyordu. Amaca uygun bir şekilde yapılmış *palazzi* inşasından önce bunlar normal uygulamalardı. Bir *palazzo* yapımıyla ilgili görüşmeler 1281 yılında başladı ama konu çok yavaş ilerleme kaydetti. Bu durum komünlerin inşaat projeleri için normal bir şeydi: Volterra'nın heybetli sarayının yapımına yardımcı olmak adına, yetkililerin bina tamamlanana kadar inşaat için yılda en az 25 L harcamasını zorunlu kılan bir tüzük çıkarılmıştı! Sienalılar araziyi 1288'de seçtiler, 1297 yılında bir plan üzerinde karar kılındı ve inşaat 1310 yılında kısmen bitirildi ama kule 1344 yılına kadar tamamlanamadı. Bu kulenin özellikle yüksek olması ve katedralin boyunu aşması gerekiyordu. Çok yüksek temeller gerektiren Siena *palazzo*'sunun bu ilginç konumunun nedeni, üç tepe üzerine kurulu şehirde uygun bir bölge seçme arzusuydu. Sonuç büyük bir zaferdi; Siena saray yapımını bu kadar ertelemiş olmaktan kârlı çıkmıştı. Bu harikulade yapı tamamlandığında birçok komünün daha önce inşa edilmiş olan saraylarını -muhtemelen Floransa'daki *Palazzo Vecchio* hariç- gölgede bıraktı. Bazı şehirlerde Roma forum alanı *pi-*

Harita 5 Büyük bir şehir komünü: Ortaçağ Milano'su.

azza olarak kullanılıyordu ve doğal olarak saray için en uygun yer orasıydı. Bu tür süreklilik Minerva Tapınağı'nın komün sarayının ek binası olarak kullanıldığı Todi ile Assisi'de görülebilir (bakınız levha 6). *Popolo* kendi sarayının komün sarayının gölgesinde kalmasına izin veremeyeceği için, Floransa (Bargello), Orvieto ve Todi örneklerinde olduğu gibi *palazzi del popolo*'ya da para akıtılıyor, özen gösteriliyordu.

Fotoğraf 6.4 Palazzo Vecchio, Floransa, 1299-1314 arasında, papazlar için müstahkem bir saray olarak inşa edilmiştir (© Stephanie Colosanti/Corbis).

Şehir tarihçiliğinin bir kolu, anıtsal binaların bulundukları alanla nasıl uyum sağladıklarını ve meydan ile meydandaki ana binalar arasındaki görsel bağlantıların hangi yollarla kontrol edildiğini vurgulamaktadırlar. Buna güzel bir örnek, akın zaman önce Floransa'daki Piazza della Signoria'nın yaratılması ile ilgili yapılan bir araştırmadır. İlk komün sarayı kuzeyde, şehrin önde gelen Ghibellino ailesi Ubertilere ait olan evlerin, 1258 yılında sürgüne gönderildiklerinde yıkılmasıyla açılan büyük bir meydana bakıyordu. Bu alan, Guelfoların partikülarist Ghibellinolara karşı kazandığı komünal zaferi simgelemesi için bilinçli olarak boş bırakılmıştı. Meydan şimdiki halini ancak 13. yüzyılın sonunda almaya başladı ve "radikal ve benzersiz (...) pahalı ve yıkıcı" olarak tarif edilen bir süreçte aynı anda hem saray, hem de *piazza* inşa edildi.[8] Önce,

sarayın batısında birkaç blok bina yıkılarak, yeni bir meydan yaratıldı. Böylelikle sarayın dar bir sokağa bakan bir yan duvar olarak tasarlanan batı cephesi ortaya çıkmış oldu. Bu nedenle, bu zayıf cepheyi güçlendirmek için saray yeniden tasarlandı -yeni mazgallar ile yüksek bir kule eklendi- ve bu cephe ana giriş oldu. Son olarak sarayın kuzeyi ile batısında bulunan iki alan birleştirildi ve bugün gördüğümüz L şeklindeki *piazza* ortaya çıktı; ancak, meydanın köşelerinin belirlenip düzleştirilmesi ve meydana açılan sokaklarda en iyi seyir noktalarının yaratılması 14. yüzyılın geri kalan bölümünde yapılabildi. Yoruma açık bazı konularla ilgili tartışma sürmektedir: *Piazza*'nın gelişimi bir dizi *ad hoc* kararın sonucu muydu, yoksa 'dikkatle hazırlanmış bir ana plana' mı uyulmuştu?[9] Bu tasarım kuşaklar boyu süren ve sürekli kesintiye uğrayan inşaat sırasında nasıl aktarılabildi ve değişmeden kalabildi? Bu *piazza* ile Kuzey İtalya'daki diğer benzerlerini ticari burjuva zihniyetinin bir ürünü olarak görmek çekici gelse bile, anakronik ve modası geçmiş bir görüş değil midir?[10]

Surlar

Saraydan sonra ikinci sırada, bir başka büyük gurur kaynağı surlar geliyordu. Giovanni Villani 1320'lerde inşa edilmekte olan Floransa surlarına yapıtında iki bölüm ayırmıştır.[11] Çoğu komünde surların bakımından sorumlu görevliler vardı: 1162 yılında çıkarılan yasada Pisa'nın "sur sorumlularından" söz edilmektedir. Surlara, özellikle de surları şahıs ve kamu binalarından uzak tutma çabasını -ki, bu çabalar boşa çıkmaya mahkûmdu- yansıtan birçok yasa bulunuyordu. Halkın zorunlu çalışmaya tabi tutulması surların yapımında ve bakımında büyük rol oynadı. Bazı şehirlerde her bölge kendi kısmındaki surlar ve giriş kapısı için işgücü sağlamak zorundaydı.

Sur yapım kampanyaları çok fazla para ve emek taahhüdünde bulunmak anlamına geliyordu. Yerel toprak sahiplerinin karşı koyması nedeniyle, gerekli arazi bazen oldukça yavaş ve zor bir şekilde elde edilebiliyordu. Bazı surlar çabucak inşa ediliyordu: Ör-

Fotoğraf 6.5 San Gimignano'nun surları ve kapısı 1262'de yapıldı (veya yeniden yapıldı). Porta alle Fonti -bu isim yünlü kumaşları yıkamakta kullanılan kaynak suyundan gelmektedir- 12. ve 14. yüzyıllar arasında aşamalar halinde inşa edilmiş, 19. yüzyılda restore edilmiştir (© 1990, Photo Scala, Floransa).

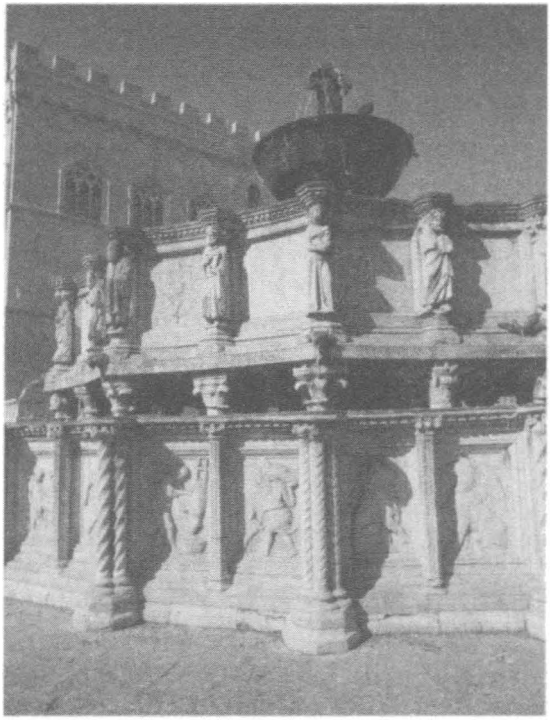
neğin, Floransa'nın birinci hat ortaçağ suru (1173-1175); bazıları da çok daha yavaş inşa ediliyordu; örneğin, Bologna'nın ikinci hat (1250-1370). Surlar çoğunlukla komün bütçesindeki en büyük kalemi oluşturuyordu. Floransa'nın (s. 23'de sözü edilen) ikinci hat ortaçağ surları için 14. yüzyılın ilk yıllarında yılda yaklaşık 6.000 L harcanıyordu; 1324 yılında, sur için beş ayda yaklaşık 20.000 L harcandı ki bu rakam, komünün toplam harcamalarının kabaca dörtte birini oluşturuyordu. Surların inşa edildiği alan ile surların ve kapıların görünümü ve işlevi; işlevselliği, estetiği ve simgeselliği birleştiriyordu. Surların kuşatmalara ve saldırılara karşı savunma fonksiyonu vardı, ama aynı zamanda şehre günlük giriş çıkışları kontrol altında tutmaya yarıyordu ve vergilendirme noktaları olarak görev görüyordu. Estetik açıdan bakıldığında, kullanılan malzeme ve tasarım, sağlamlık ve eskilik izlenimleri uyandırabiliyordu. Örneğin Lucca'da, dış cepheler aynı büyüklükteki büyük taş bloklarla, iç cepheler tuğlayla yapılmıştı; yuvarlak kapı kulelerinin

de antik Roma kulelerini hatırlattığı söylenmektedir. Surlar ve kapıların görünümü aynı zamanda kırsal kesime ve ötesine şehrin egemenliğini yansıtıyordu. Yine Lucca'da, kulelerin çoğu güneye ve batıya, şehrin baş düşmanı Pisa'ya bakıyordu.[12]

Çeşmeler

Sarayın ve surların yanı sıra, hem gerekli, hem de estetik olarak önemli üçüncü bir mimari yapı vardı: Su şebekesi, özellikle de çeşmeler. Jacques Heers'in söylediği gibi, bazı komünlerle ilgili olarak ana kaygıları yapım, süsleme ve erişim olan bir "çeşme politikasından" söz edebiliriz. Toplantılarda başka hiçbir konu bu kadar büyük rol oynamıyordu. Toplantı tutanaklarını okuyan bir insan, hidrolik mühendislik ve mimari konularında sayfalar dolusu tartışmayla karşı karşıya kalıyor. Böyle olması da şaşırtıcı değil, çünkü çoğu şehir tepelik arazide kurulduğundan su temini özellikle büyük problemler yaratıyordu. Siena, ezelden beri su kaygısı yaşayan bir şehirdi. Bir başkası Orvieto idi ve son derece iddialı bir sukemeri inşa ettirmiş, sonra da yaklaşık yetmiş metre derinliğinde bir kuyu açmıştı. Kıymetli suların aktığı özenle süslenmiş çeşmeler herkes için büyük bir gurur kaynağı olmuştu. Siena'nın Fonte Branda'sı, Dante'nin *Cehennem*'de çeşmeye yaptığı atıfla ölümsüzleşti ama muhtemelen en güzel çeşme Perugia'nınkidir; üzerindeki oymaların büyük kısmını muhtemelen Nicola Pisano yapmıştır. Elli kabartma ve yirmi dört heykel figürü ile son derece karmaşık bir tasarımı olan bu çeşmenin çok kapsamlı bir teması vardı. Aylara göre çalışma takvimi ile temel disiplinlerin* yanı sıra, antik Roma ile Perugia'nın siyasi ve dini tarihi temsil edilmektedir. Figürler; Perugia'yı, Trasimeno Gölü'nü ve Chiusi'yi (Perugia'nın en değerli mülkü) temsil etmektedir ve çeşmenin yapıldığı tarihte (1278) şehrin *podestà*'sı ile *capitano del popolo*'su olan kişilerin portreleri bulunmaktadır. Dolayısıyla, çeşme sadece su sağlayan bir mekanizma değildi; aynı zamanda siyasi ve dini mesajlar veri-

* Liberal arts: Özgür bir yurttaş olabilmek için öğrenilmesi gereken zanaatlara verilen ad –yn.

Fotoğraf 6.6 Fontana maggiore, Perugia, inşa tarihi 1275-1278 (© John Heseltine/ Corbis).

yordu, bulunduğu *piazza*'ya baştan aşağı yeniden şekil verilmesine yol açtı ve bulunduğu yer olan beş ana yolun birleştiği şehir meydanıyla anlam kazandığı gibi bu meydana anlam da veriyordu.

Suyun önemi çok boyutluydu. Kısmen pratik bir önemi vardı: İçmek için, değirmenleri çalıştırmak için, sokakları temizlemek için ve imalatta kullanmak için gerekiyordu. Herkesi ilgilendiren bu konular, suyun değişik türde kullanımlar arasında nasıl paylaştırılacağına ve içme suyunun kirlenmesinin önlenmesine ilişkin olarak şehir yasalarında çok ayrıntılı düzenlemeler yapılmasına yol açıyordu. Artan nüfusun su gereksinimini karşılamak bölgede kanal açma veya değirmen ve atölye sahipleriyle ilişki kurarak boş alanların geliştirilmesi gibi komünün başka politikalarıyla da bağlantılıydı. Suyun önemi kısmen de ideolojikti ve bir meşrulaştırma

işlevi vardı. Crouzet-Pavan'ın dediği gibi, "Hem kentin zenginliği hem de iyi bir yönetimin olup olmadığı suyun bolluğuyla ölçülüyordu".[13] Orvieto'nun 13. yüzyılın sonlarında gerçekleştirdiği önemli inşaat projelerinden biri olan sukemeri (1273-1275), (Diğer projeler arasında Capitano del Popolo sarayı ve Duomo bulunmaktadır) "kentsel azametin göstergesi" olarak adlandırılmıştır.

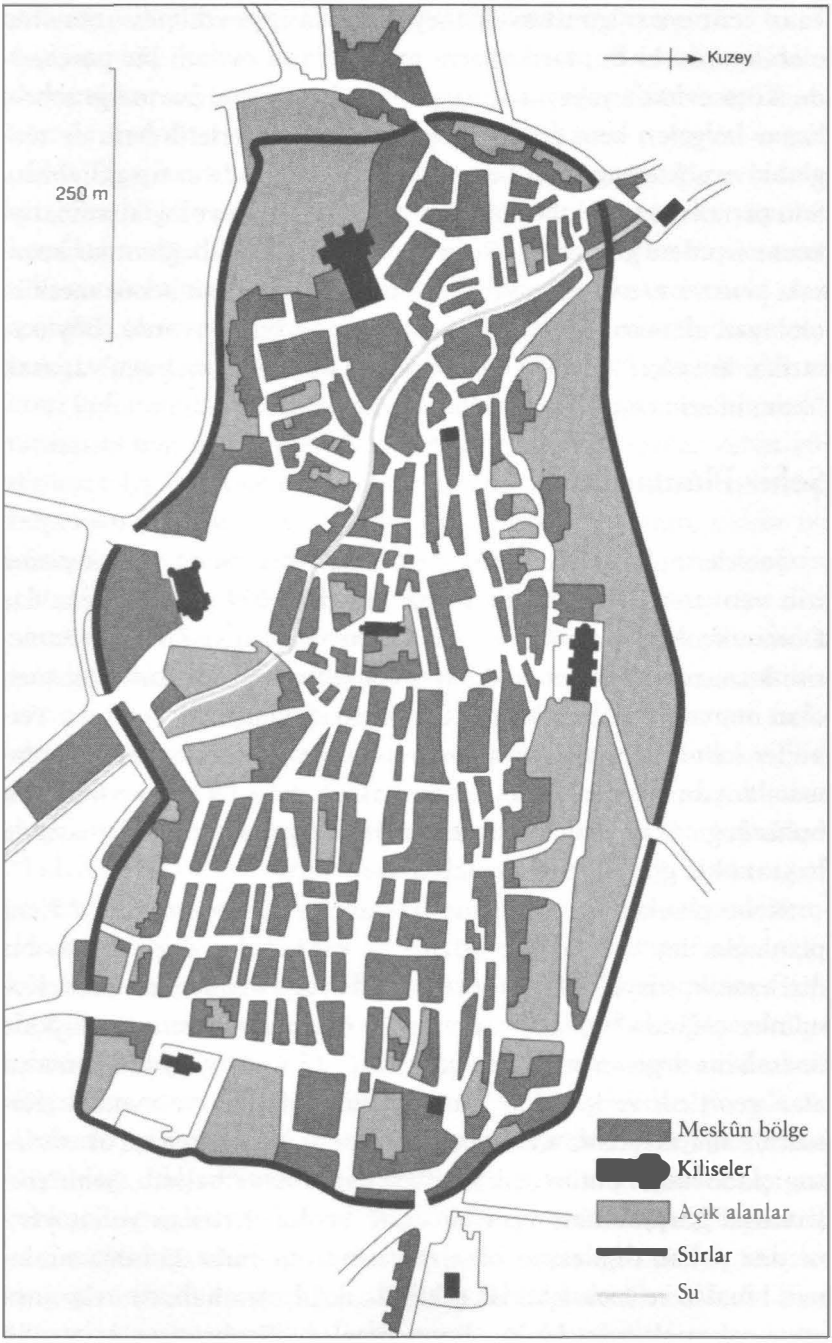
Kilise Yapımı

Doğal olarak şehirler arasındaki rekabet laik mimari kadar dini mimariye de yansıyordu. Bir şehrin katedralinin görkemi ve güzelliğinin, mahalle ve tarikat kiliselerinin sayısının ve büyüklüğünün o şehrin azametinin bir göstergesi olarak kabul edilmesi kaçınılmazdı. Floransa ile Orvieto'da yeni katedrallerin inşasına başlanması (Her ikisinin inşaatına da 13. yüzyılın son on yılında başlandı), Siena'nın kendi katedralinin büyüklüğünün yetersiz olduğuna karar vermesinde (1337) ve bunu takiben, binayı büyütmek için tuhaf denemeler yapmasında kesinlikle etkili oldu. Arzulanan şey hâlâ, yılın önemli günlerinde -Noel, Paskalya, Hamsin ve şehrin koruyucu aziz günü- bütün nüfusun katedrale sığabilmesiydi. Büyük şehirlerde muhtemelen bu mümkün olamıyordu ama Floransalıların Duomo'sunun 30.000 kişilik bir kapasitesi vardı ve 14. yüzyılın ortalarında meydana gelen nüfus azalmasından sonra muhtemelen şehrin bütün yetişkin nüfusu katedrale sığabiliyordu.

Yurttaşlar kilise yapımını teşvik eder ve yapılan harcamayı güzellik ve *vakar* için diyerek savunurlarken, aynı zamanda inşaat maliyetini özel vergilerle karşılamaya istekli olduklarını da gösteriyorlardı. Bir ara, Floransa'nın toplam gelirinin yüzde 8'ini aşan bir miktar katedral inşaatına harcanıyordu. Sivil halk yeni bir katedralin veya kilisenin yapımına karar verilmesinde ve maliyetinin karşılanmasında önemli bir rol oynamışsa, binanın mimarisi ve gelecekteki bakım masrafları üzerinde *opera* (yapıtlar) adı verilen özgün bir kurum vasıtasıyla söz sahibi olabiliyordu. Ancak, *opera* kurumunun ortaya çıkması, dini binaların kontrolünün tamamen halka devri anlamına gelmiyordu. Birçok dini örgüt kendi kilise

sisteminde denetimi elinde tutmayı başardı; ancak, sivil halkın binanın yapımında inisiyatif almadığı durumlarda bile, *opera*'nın mevcudiyetini ayrı bir kurum olarak sürdürmesini sağlayarak, belli oranda etkili olabiliyordu. Komün de sadece katedralin desteklenmesiyle yükümlü değildi. Siena Fransiskenleri, 1286 yılında gönderdikleri etkili bir mektupta, "Diğer Toscana şehirlerinin kardinalleri, piskoposları, rahipleri veya elçileri gelip bitmemiş cepheyi [San Francesco cephesini] görürlerse, bunun kesinlikle şehrin onuruna bir katkı olmayacağına"[14] işaret ederek şehir yetkililerinden maddi destek istediler.

Büyüklük açısından tarikat kiliseleri katedrallerden sonra geliyordu ve bu yüzden yurttaşların şehirlerinden gurur duymalarında payları vardı. Fransisken ve Dominiken frerlerin evleri İtalyan şehirlerinde, bu iki azizin ölümlerinin hemen ardından kurulmuştu (1226 ve 1221) ama önceleri bu evlerin konumları ve biçimleri değişiklik gösteriyordu ve belirsizdi. 13'üncü yüzyılın ortalarından itibaren yapılan papalık, piskoposluk ve komün müdahaleleri hem bu iki tarikatın hem de yeni kurulan Augustine tarikatının kiliseleri için planlı yer tahsisleri yapılmasına yol açtı. 1265'te çıkarılan bir papalık emirnamesinde, her birine sadaka toplayabilmeleri için ayrı ve yeterli bir bölge verebilmek amacıyla, bu tarikatların evleri arasında olması gereken minimum uzaklık belirtiliyordu. Şehirdeki anıtsal binaların (Katedral, ana manastırlar) mevcut düzeninin bozulmaması piskopos ve komünün çıkarınaydı. Bunun sonucunda birçok şehirde, frerlerin kiliseleri şehrin gelişmemiş kenar semtlerinde inşa edildi; hepsi birbirinden ve şehir merkezinden eşit uzaklıkta oluyordu ve bir üçgen, ya da (Diğer büyük kiliselerle birlikte) bir haç oluşturuyorlardı (Haç formasyonuna bir örnek olarak Gubbio haritasına bakınız). Uzaktan bakıldığında, Cenova'daki tarikat kiliselerinin, mütevazı eski şehir surlarının ve kenar semtlerin üzerine yerleştirilmiş değerli bir taç görünümünde olduğu söylenmiştir.[15] Frerlerin kiliselerinin şehir surlarının hemen içinde veya hemen dışında olmasının pratik, dini ve kentsel gerekçeleri vardı. Şehrin etrafı yeni surla çevrilmiş bölgelerinde inşaat için daha çok boş arazi bulunabiliyordu. Kiliselerin, açık havada

Harita 6 Tipik bir küçük komün: Ortaçağda Gubbio

vaaz vermeye uygun büyük meydanlarda inşa edilmesi mümkün olabiliyordu ki bu, tarikatların misyonunun önemli bir parçasıydı. Kötü evlerde yaşayan göçmen ve işçi nüfusun barındığı şehrin kenar bölgeleri hem dinin yayılması gereken yerlerdi hem de zenginlik ve gösterişten uzak durmak isteyen frerlere cazip geliyordu. Son olarak bu tarikatlar; planlama ve tasarlama yoluyla, mimariyi kenar semtlere getirerek, şehrin merkeziyle görsel bağlantılar kurarak, yeni semtlerin uzamsal gelişimini düzenleyerek henüz meskûn olmayan alanların kentlileşmesine katkıda bulunuyordu. Böylece, tarikat kiliseleri "dinsel alanı yeniden tanımladı" ve bunu yaparak "komünlerin coğrafyasını yeniden düzenledi".[16]

Şehir Planlaması

Şehirlerin, katedral ve ana kiliselerin çevresinde konut inşasına izin vermemesi normal bir uygulamaydı. 1309 yılında Sienalılar Dominikenlerden görkemli San Domenico Kilisesi'nin görünmesini kısmen engelleyen ve dolayısıyla şehrin batı kesimine egemen olan mimariye gölge düşüren bir duvarı yıkmalarını istediler. Yetkililer kendilerini gerçek anlamda bu işe vakfetmiş kent planlamacılarıydı; bu gerçek katedral, vaftizhane ve Camposanto'nun bulunduğu Pisa şehir merkezinin özenle yapılmış planlamasında hayranlıkla gözlemlenebilmektedir.

Kent planlaması teriminin İtalyancası *urbanistica*'dır. "Kent planlamacılığı", kendisine pozitif ve yaratıcı bir değer katan bir dizi estetik, sosyolojik ve morfolojik kaygıyı içinde barındırır. Komünler çağında bu, kamusal alan ile özel alan arasındaki ilişkide önemli bir değişim anlamına geliyordu. 13'üncü yüzyılda kamusal alan genişledi ve koruma altındaki bir dizi bina ve mekânı (Katedral, ana meydan, anayollar, pazaryeri) kapsarken, artık surların içinde kalan bütün açık alanları kapsamaya başladı. Şehirlerin kamusal görünümüne yeni bir odak verildi: Kıvrılan yollar yerine düz yollar, dışa taşan binalar yerine yan yana dümdüz sıralanan binalar ve izole bloklar şeklinde değil, sıra halinde evler inşa etme çalışmaları başlatıldı. Bunu yasalar, bürokrasi ve kontrollü

gelişme yoluyla yaptılar. Şahıslara ait binalar düzene tâbi tutuldu (Konum, malzeme, görünüm açısından) ve (Komün meclisleri tarafından onaylanan, maliyetleri komün fonlarından karşılanan, komün yetkilileri tarafından denetlenen) kamu projeleri teşvik edildi. Yapıların boyutları (Örneğin, yolların genişliği ve kulelerin yüksekliği) yasalarla belirlendi ve yetkililer denetimler yaptılar, kuralların uygulanmasını sağladılar. 13'üncü yüzyılın başlarından itibaren Bologna'da, bütün kamu mekânlarının kenarlarında sınır işaretleri (*termini*) kullanılıyor ve bunlar düzenli olarak denetleniyordu. Aynı zamanda bu tür mekânlar, yasalar yoluyla işgalden ve kötü kullanımdan korunmaya çalışılıyordu. Şahıslara ait binaların taşmasını engelleyen yasaklamalar getirildi. Sokaklarda rahat yürümeyi engelleyen satıcı banklarına, tezgâhlarına veya dolaplarına; zeminden yukarıda ise, yayalar için tehlike oluşturan, çirkin bir görünüm veren ve kamu düzenini tehdit eden ahşap balkonlara, çıkmalara veya geçitlere sınırlamalar getirildi. Yağmur suyu drenajının etkili bir biçimde yapılması ve lağımın uygun bir şekilde ortadan kaldırılması için yönetmelikler çıkarıldı. Sesi veya pis kokusuyla havayı veya atığı ile suyu kirletebilecek endüstriyel faaliyetlere kısıtlamalar getirildi. Bu kanunların çoğunun mülk sahiplerinin direnişiyle karşılaştığını söylemek gerek ve bu yüzden bunları uygulamaya koyma hızı yavaş olabiliyordu. Şehrin bazı sokakları "kulelerle dolu, her türlü ahşap eklemelerin yapıldığı labirentler" olarak kalmaya devam etti.[17] "Çıkma katlar" yaygındı; o dönemden kalma binalardaki kiriş delikleri, binaların sokağa bakan cephelerinin "ahşap perdelerle kaplı" olduğunu düşündürmektedir.[18]

Yine de kent planlamasının başarıları çarpıcıydı ve Kuzey İtalya şehirlerine bugüne kadar biçim verdi. Cenova'nın uzun vadede, kale ile çok sayıdaki kilisenin egemen olduğu bir şehirden önemli bir Akdeniz limanına dönüşmesi, yönetimin gerekli altyapıyı yapma, büyümeyi yönlendirme ve inşaatları denetleme girişimleriyle gerçekleşti. Anayollar belirlendi ve korundu, limanın biçimi saptandı, yeni surlar inşa edildi, pazarlar için yerler ayrıldı, mendirek uzatıldı ve güçlendirildi ve yeni bir sukemeri ile cephanelik eklendi. Yine kent planlaması sayesinde, şehirlerin iç ve dış semtleri arasında bir

karşıtlık ortaya çıktı; zanaatkârların basit, tek katlı, sıralar halinde yapılmış evlerinin bulunduğu bölgeler ile aile bloklarının veya etrafı surlarla çevrili kuleli ve galerili evlerden oluşan dışa kapalı yerleşim bölgelerinin egemen olduğu semtler arasındaydı bu karşıtlık. Gubbio'da, 1226'da yaratılan yeni San Pietro Mahallesi'nin dokusu eski, "feodal" San Martino Mahallesi'nin dokusundan çok farklıydı. Yeni mahallede düz sokaklar, tek girişli tipik evler vardı; eski mahallede ise, eğri sokaklar, yüksek kuleler, iki-üç katlı, çift girişli evler vardı (Bir giriş zemin kattaki depolama alanına, diğeri ise üst katlara çıkan dik bir merdivene açılıyordu).[19] Planlamanın başarıları yeni şehirlerde ve eski şehirlerin yeni mahallelerinde daha fazla göze çarpıyordu çünkü buralarda komünler boyutları ve evler ile sokakların planlarını sabitleyebiliyordu. Siena'nın 1306 yılında Talamone limanı için hazırladığı planda -bir ortaçağ İtalyan şehrinin günümüze kalmış en eski planıdır- üç kapılı bir surla çevrili iki ana yapı (kilise ve kale) ve her iki yanında dörder adet uzun ev blokları bulunan bir ana cadde görülmektedir. Bu bloklar da 12 x 5.7 m. boyutlarında dikdörtgenlere bölünmüştür.[20] 12'nci yüzyıl surlarının dışında kalan bir bölge olan ve şehre 14. yüzyılın başlarında eklenen Città de Castello'da da yine aynı şekilde anacaddeye paralel ve her birinde uzun ev sıraları olan dört sokak bulunmaktadır. Böylece, "12. yüzyıl şehirlerinin giderek daha fazla semti planlanmaya başlandı; bunlar yönetimin eserleriydi".[21]

Şehrin dış görünümü bir bütün olarak muamele görüyordu ve bir bütün olarak geliştirmesi için insanlar istihdam ediliyordu. 13'üncü yüzyılda Bologna, görevleri bütün kamu binalarını denetlemek olan bir dizi mimar çalıştırdı. 1245 ile 1267 yılları arasında bu mimarlardan biri olan Alberto'nun görevi katedrali, vaftizhaneyi, *palazzo* kulesini ve çanını, surları, sokakları ve su şebekesini denetlemekti. Mimarlardan böylesine bir çok-yönlülük beklenmeye devam edildi. 1310 yılında Orvieto, Sienalı Lorenzo Maitani'yi "baş direktör" (*universalis caputmagister*) olarak atadı. Kamu binalarının, köprülerinin ve katedralin *capomaestro*'su [başmimar] olması üzerine Maitani'ye, Orvieto yurttaşlığı ve on beş yıl vergi muafiyeti verildi. Maitani yirmi yıl boyunca katedralin ön cephe-

sinde yapılan bütün çalışmayı denetledi. Muhtemelen Maitani, bu cephenin alt kısmında bulunan muhteşem mermer kabartmaların en güzel bölümlerini yapan heykeltıraştı, ama bu konudaki veriler belirleyici olmaktan çok uzaktır. Maitani aynı zamanda komün sarayı, *Palazzo del Popolo*, surlar, kapılar, çeşmeler ve köprüler üzerinde yapılan çalışmalarla da ilgileniyordu.

Katedralde yapılan çalışmanın başı olma görevini, şehrin baş mimarı ve mühendisliği göreviyle birleştirmek gelenek haline gelmiş görünüyor. Lando di Petro aynı dönemde Siena'da surlarda çalıştı, askeri "makineler" imal etti, çan mekanizmaları yaptı; katedral, *palazzi,* çeşme, sokak ve köprüde yapılan çalışmaları üstlendi; bütün bunların yanı sıra, kuyumculuk ve haç boyamacılığı yapıyordu. 1300 yılında Floransa Katedrali'nin *capomaestro*'su olan Arnolfo di Cambio'nun (Vasari, Palazzo Vecchio ile çeşitli kiliselerin duvarlarındaki resimleri ona atfeder) görevleri de benzer çeşitlilik gösteriyordu. Giotto da 1334 yılında bu göreve, katedralin, surların ve diğer istihkâmların yapımını "ve görev alanına giren komünün diğer inşaat işlerini" denetleme görevine atandı. Günümüzde çoğu insan Giotto'yu bir ressam olarak düşünür, oysa o Floransa çan kulesinin ve muhtemelen istihkâmların, köprülerin ve kiliselerin de mimarıdır.

Şehri Resmetmek

Görsel propagandanın büyük bir kısmı sanatçılara emanet edilmişti; bu tür tanıtım çok ciddiye alınıyordu. Milanolular şehir kapılarından birini Barbarossa'nın yaptığı zulmü anlatan kabartmalarla süslemişlerdi. Papa VIII. Bonifatius'un ölümünden sonra yapılan "mahkemesinde" dile getirilen şikâyetlerden biri, Orvieto şehrinin kendisini iki heykelle onurlandırmasına karşılık olarak, papalığa ait bir bölgeyi şehre devretmesiydi. Gerçek şu ki, heykeller gerçekten mevcut olmalarına rağmen, papanın ödülü mermerde ölümsüzleşmek değil, arazi olmuştu; ancak bu suçlamanın ilginç yanı, insanların şöhretle birlikte gelen tasvir edilme arzusunu hatırlatmasıdır.

Lonca düzeni, bizim günümüzde "sanatçı" olarak nitelediğimiz kişilerin zanaatkâr muamelesi gördüğü bir sistemin önemli bir parçasıydı. Ressamlardan her türlü yararlı işe el atmaları bekleniyordu. 1271 yılına ait Venedik ressamlar loncası tüzüğü, üyelerinin "armalar, kalkanlar, göğüslükler, mücevher kutuları, törenlerde kullanılan tepsiler, sofra takımları, yemek masaları ve mihrap süslemeleri"[22] imalatı ile uğraşacağını varsayıyordu ve bu liste ressamların yaptıkları duvar süslemesi ve sancak tasarımı gibi işlerin birçoğunu içermemektedir. Hiç kuşkusuz, ressamlar komünlerinin *carroccio*'sunu planlayıp imal ediyorlardı. Siena'da ciltli *Biccherna* muhasebe defterlerine süslü ve güzel kapakları yapanlar ressamlardı. Aynı zamanda, idam edilen suçluların ve sürgüne gönderilen politikacıların tablolarını da yapıyorlardı -bunlar arasında resmi olarak yaptırılan ve kovulan hainleri, halk düşmanlarını aşağılayan tablolar (*pittura infamante*) da vardı; çoğu şehir saraylarını bunlarla süslüyordu. Bu sanat biçiminden günümüze kalan bir örnek yoktur. Tahminlere göre, bu tablolarda ya utanç verici ceza sahneleri, ya da verdirilen poz yolu ile sembolik aşağılama (Baş aşağı asma) ve kötü bir şekilde tasvir etme (Basilikos ve şeytanlara benzetme) vardı ve tabloların altında da yaptıkları kötülükler yazılıydı.

Ressamlardan aynı zamanda koruyucu azizlerin, kişileştirilmiş erdemlerin, komün kahramanlarının ve komünün önemli başarılarının tablolarını yapmaları da isteniyordu. Bu tür sanat konusundaki tartışmalar en çok Floransa, Padua ve Siena üzerinde yoğunlaşır. Floransa'da bu tablolardan hemen hiçbiri günümüze kalmamıştır, ama edebiyat yapıtlarında betimlenmektedirler; Padua ile ilgili olanların günümüze kalmasının nedeni daha sonraki dönemlerde yeniden yapılmalarıdır; Siena ile ilgili olanlardan günümüze kalanlar ise istisnaidir. Bu yüzden, Floransa ile Siena'ya dönmeden önce, resmi daha geniş görmeye çalışmak ve Lombardia ile başlamak doğru olacaktır. Vatansever ressamlık 13. ve 14. yüzyıllarda aşamalı olarak gelişti, cumhuriyetçi ve kentsel temalar birçok biçimler aldı ve çok yavaş bir şekilde kendilerini şövalyelikle ilgili temalardan ayırdı. Milano Broletto'da 13. yüzyılın ikinci çeyreğinde yapılan duvar resimleri, küçük gruplar halinde ayakta

duran, silah taşıyan ve kalkanlarında hanedan armaları bulunan figürler gösteren bir friz biçimindedir. Figürlerin adlarının ve yaşadıkları yerin isminin bulunduğu yazıt, bu kişilerin şehir kapılarının ve *contado* merkezlerinin temsilcileri olduklarını ve muhtemelen önemli bir olay nedeniyle toplandıklarını düşündürmektedir. Bazıları geleneksel, bazıları gizemli şövalyelik motiflerine sahip Novara'daki bir başka frizde çarpışan şövalyeler, hayvanlarla dövüşen insanlar ve bir kaleye yapılan saldırı betimlenmektedir. Brescia'da, sarayın salonunda şehir tarihinde meydana gelmiş bir olayın resmi bulunmaktadır; kuleli bir şehrin kapısından birbirine zincirle bağlı mahkûmlar ile atlar ve kalkanlı atlılar çıkmaktadır. Vaktiyle bu sahneyi anlatan günümüze bir parçası gelebilmiş bir yazıt vardır. Cremona'nın meclis salonundaki 13. yüzyılın ortalarında yapılmış olan aziz tasvirlerine, yüzyılın sonuna doğru muhtemelen Parma'ya karşı kazanılan zafer kutlamalarını gösteren laik bir sahne eklenmiştir. San Gimignano'daki komün sarayı 13. yüzyılın sonlarında av, mızrak müsabakaları, kalelerin teslim olma sahneleriyle, armalarla ve tahtta oturan Anjou'lu Charles'a edilen bir sadakat yemininin tasvirleriyle süslenmişti. Yani, 13. yüzyılda komün saraylarındaki tablolar bir dizi ögeyi, şövalyelik sahnelerini, törenleri, şehir tarihindeki önemli olayların kutlanmasını, azizleri ve yazıtları bir araya getiriyordu.

Floransa'da Palazzo Vecchio'nun ilk süslemeleri tamamen bu kalıba uymaktadır. 1329 yılında çıkarılan ve başka temaları yasaklayan bir kanun zaferlerin veya kale fetihlerin resmedileceğini varsayıyordu: Burada muhtemelen Campaldino askeri zaferini (1289) anlatan bir tablo vardı; 14. yüzyılın sonlarına kadar kayıtlarda yer alan diğer tablolar sadece azizlerin tablolarıydı. Daha geç bir dönemde yaşamış olan sanat tarihçisi Giorgio Vasari'ye göre, Giotto "çok sayıda insan tarafından soyulan komün" tablosunu komün sarayında değil, *podestà*'nın sarayında yapmıştı. Bu tabloda, oturan bir yargıcın başının üstünde adalet terazisi bulunuyordu, huzurda da dört erdem, "ruhta cesaret, hukukta basiret, silahta adalet ve lafta sükûnet" duruyordu. Bu sarayda (Günümüzde Bargello adıyla tanınmaktadır) askeri fetihlerin tabloları da vardı ve ön cep-

hesinde, nefret edilen eski diktatör Atina Dükü Brienneli Walter'ın (1343 yılında sürgüne yollanmıştır) devasa bir *pittura infamante*'si bulunuyordu. Padua'da Palazzo della Ragione'deki (Adalet Salonu) tabloda astroloji ve takvimle ilgili motifler (Aylar, mevsimsel çalışmalar, gezegenler, burçlar) ile kişileştirilmiş erdemler, simgesel hayvanlar, Hıristiyan havarileri, ve adalet konulu sahneler bir arada bulunmaktadır. Başarılı pek çok *podestà* ve *capitano* tabloları arasında Siena'daki Palazzo Pubblico'da bulunan ve Simone Martini'ye atfedilen çarpıcı bir tanesi anılabilir: Guidoriccio da Fogliano'yu *contado*'da iki müstahkem mevki yakınında dururken gösteren ve muhtemelen yakın zaman önce kazanılmış (yaklaşık 1330) bir askeri zaferi anlatan bir tablodur bu. Bu resmin altında, bir başka şehrin dışında duran kişileri gösteren (1979-1980'de ortaya çıkarılmıştır) bir başka resim bulunmaktadır ve resmin Siena'nın egemenliğinin kabul edilişini tasvir ettiği düşünülmektedir.[23] Zaferlerin, fetihlerin hem iyi hem kötü örnek şahısların, uyarıların, öğretilerin ve kutlamaların tabloları bu kamu binalarının duvarlarını süslüyordu.

Vatansever sanatın en ünlü örneği Ambrogio Lorenzetti'nin Siena'da, Palazzo Pubblico'da yaptığı fresklerdir. Bu freskler daha önceki örneklerden (Giotto) esinlenmekte, eski temaları (atlar ve avcılık) yeniden betimlemektedir ama büyüklük ve düzenleme açısından yenilikler içermektedir. Didaktik alegorileri Siena ve çevresi olduğu düşünülen manzara tasvirleriyle birleştirmektedir. Bu freskler o dönemden günümüze kalan, 'şehrin ve *contado*'nun tek anıtsal tasviri" ve "antik çağdan sonra batı sanatında yapılmış ilk büyük peyzaj çizimidir."[24] Çizimler dikdörtgen *Sala dei Nove*'nin (Şehrin idari meclisi Dokuzlar dairesi) üç duvarının büyük kısmını doldurmaktadır.

Kısa duvarlardan birinde gerçek kişilerden ve (yazılarla belirtilen) simgesel figürlerden oluşan öbek üçe bölünmüştür. Duvarın ortasında, ön planda kafile halinde yürüyen yurttaşlar vardır, sol tarafta bir grup mahkûm bulunmaktadır, birbirlerine bağlıdırlar ve etrafları silahlı muhafızlarla çevrilidir. Orta kısımda, sol tarafta "Adalet" tahtta oturmaktadır, her iki tarafında terazileri bulun-

maktadır ve bu terazilerden (alttaki yazıya göre) melekler adalet dağıtmaktadırlar: Bir melek bir adamın kafasını keserken, bir başkasına taç giydirmektedir; bir diğer melek ise, tüccarlara ağırlık ve uzunluk ölçme aletleri vermektedir. Adalet figürü (Bakınız levha 7), "Uyum" olarak tanımlanan bir figürün tuttuğu adalet terazisinden sarkan bir iple ön plandaki yurttaş alayına bağlanmaktadır; ip yurttaş alayı boyunca uzanmakta ve ortada, sağda duran diğer önemli figürün sağ elinde yeniden belirmektedir. Bu figür kesinlikle, "Bakire'nin şehri Siena komününün" kişileştirilmiş tasviridir. O da tahtta, altı simgesel figürün ortasında (Barış, cesaret, sağduyu, yüce gönüllülük, ölçülülük ve adalet) oturmaktadır. Alttaki yazı kişisel çıkarlara değil, halkın iyiliğine odaklanan bir yönetimi ilham eden adaletin erdemli etkilerini övmektedir.

Sala'nın iki uzun duvarından biri böyle bir yönetimin şehir ve *contado* yaşamı üzerindeki sonuçlarını tasvir etmektedir. Resim ikiye bölünmüştür; solda şehir, sağda *contado* vardır ve bir kapı ve şehir surları tarafından ayrılmışlardır. Arka planında çeşitli mimari yapıların -kiliseler, kuleler, sundurmalar, balkonlar- bulunduğu şehirde insanlar gelip gitmekte, çalışmakta, okumakta, alışveriş yapmakta, satmakta, dans etmekte, kumar oynamaktadır. Şehir kapısında, ava giden iki atlı ve yerde oturmuş, onlara tasını uzatan bir dilenci vardır. Kırsalda kafile halinde yürüyen bir grup insan yük hayvanları ile şehre gitmektedir; çevrelerindeki tarlalarda hasat biçme, tahıl ekme, avcılık ve balıkçılık sahneleri tasvir edilmektedir. Biri kısa, biri uzun bu iki duvar iyi yönetimin alegorisini ve iyi yönetimin sonuçlarını tasvir etmektedir.

Diğer uzun duvarda, bu iki pozitif resmin negatifleri, üç eşit parçaya bölünmüş tek bir yüzeye sıkıştırılmıştır. İki parça, kötü yönetim altındaki şehri ve kırsalı göstermektedir. Şehirde sadece zırh ve silah ticareti yapılmaktadır; her yerde askerler vardır, henüz işlenmiş bir cinayet tasvir edilmektedir, bir ev yıkılmaktadır, diğerleri ise boş görünmektedir. Kırsal kesim askerlerle doludur, bazı evler alevler içindedir, diğerleri virane haldedir. En son bölümde, "Zorbalık" tahtta oturmaktadır. Adalet, onun ayaklarının dibinde bağlı durmaktadır ve çevresi kişileştirilerek tasvir edilmiş açgözlü-

lük, kibir, kendini beğenmişlik, zalimlik, ihanet, sahtekârlık, kargaşa, bölünme ve savaş ile sarılıdır. Bu figürlerden bazıları hayvan biçimindedir veya saldırma eyleminde bulunmaktadırlar.

Bu resimler hakkında yapılan yorumlar çok tartışılmış ve konuşulmuştur. Elli yıldan fazla bir süre önce, Nicolai Rubinstein, alegorik kısmın öğretilerinin Aristotelesçi bir damardan kaynaklandığını ileri sürdü; Aquinas tarafından üzerinde değişiklikler yapılan ve barış ve adalet erdemleri üzerine yazılmış diğer ortaçağ yapıtlarından da etkilenmiş bir damardı bu. Rubinstein'a göre, bunun kanıtı adaletin resmedilmesinde ve halkın iyiliğinin kişileştirilmesinde yatmaktadır ("Halkın iyiliği tek insanın iyiliğinden daha iyi, daha kutsaldır", Aristoteles'in bir sözünün Aquinas'ın kendi tarzında ifadesiydi). Bu yoruma katılmayan Quentin Skinner freskslerdeki ana figürlerin izini, antik Roma'nın siyaset anlayışında ve bu anlayışın yeniden formüle edildiği, 13. yüzyılda şehir yöneticileri için yazılmış risalelerde sürdü. Bu yorum çoğu bilim adamını ikna etmedi -Lorenzetti'nin yaşadığı dönemde risalelerin modası geçmişti- ama yine de tabloların (Başka imgelerle değil de) yazılı metinlerle nasıl ilişkilendirilebileceği ve resimlerin görsel olmayan bağlamlarının nasıl tanımlanacağı konusunda bir tartışmanın başlamasına yol açmıştır. Bu arada, Siena ile Siena kırsalının panoramik tasviri de tartışılmıştır. Resimdeki şehir kesinlikle Siena'dan bazı ögeler içermektedir: Katedral tanınabiliyor, aynı şekilde üzerindeki kurt ve aslan (Antik Roma'nın simgesidir ve 1297'de Siena tarafından kullanılmaya başlanmıştır) tasvirleriyle Porta romana (Roma'ya giden yol üzerindeki kapı) ile uzaktaki Talamone limanı da tanınabilmektedir. Ama diğer ünlü anıtlar, Palazzo Pubblico ile çeşmeler yoktur ve şehir tablodaki altyazılarda Siena olarak belirtilmemiştir. Bu yüzden, bir bilim adamı şehrin "bir görünüm değil, bir hayal" olduğunu; bir başkası ise, gerçek bir şehri değil, bir ideali temsil ettiğini ileri sürmüştür. Şehir ile kırsalın düşselliği, insan ve faaliyetlerinin tasvirine de yansımaktadır. O kadar çok faaliyet tasvir edilmektedir ki, nelerin tasvir edilmediğini (din adamları, fakirler, yaşlılar) fark etmek zaman almaktadır; bunun yanı sıra, kırsal kesimde, farklı mevsimlerde yapılan işler aynı yerde ve za-

manda tasvir edilmiştir. Gerçeği bu şekilde soyutlamanın, resimleri propaganda olarak yorumlamayı zorlaştırdığı ileri sürülmüştür.

Lorenzetti'nin fresklerinin değinilmesi gereken son bir özelliği daha vardır. Birçok kişi bu fresklerin şehrin büyük ölçüde veya tamamen seküler olan bir imgesini gösterdiğini söylemiştir. Bu görüş, İtalyan şehir devletlerini ortaçağ Avrupa'sında laikliğin doğuşu ile ilişkilendiren tarihçilik eğilimi ile uyuşmaktadır. "İyi Yönetim Alegorisinde" şehrin yöneticisinin Siena geleneğindeki gibi Bakire Meryem değil, laik bir kişi olduğu da doğrudur ve bu yüzden aynı alegori Hıristiyanlık'taki kıyamet gününün laik versiyonu, ortadaki yargıca benzeyen figürün sağındaki ve solundaki figürler de cennetlikler ile cehennemlikler olarak yorumlanabilir. Ama "İyi Yönetimin Sonuçları", Mukaddes Kudüs olarak da yorumlanmıştır; "Kötü Yönetimin Sonuçları" da cehenneme ve Babil'e gönderme yapmaktadır (Zorbanın şeytan gibi boynuzları ve dişleri vardır ve etrafındaki kişileştirilmiş kötülükler Babil ile ilişkilendirilmektedir). Ancak, Thompson veya Frugoni gibi bazı yazarlar, ortaçağda insanların bu resimlere inançlarının etkisi altında baktıklarını veya İncil'deki Bilgelik kitabının alegorik sahnelerin "yorumunun anahtarı" olduğunu ileri sürseler bile, şurası bir gerçek ki, Jones'un dediği gibi, alegorilerde "kiliseler ve din adamları önemini yitirmiş, katedral marjinalleşmiş" gösterilmektedir; bunlar dinle alakasız olmasa bile kiliseyle ilgisiz betimlemelerdir.[25]

Doğal olarak komün, görsel sanatların birçok hamisinden sadece biriydi. Dini kurumlar ve loncalar da mimariye, heykellere, tablolara çok büyük paralar harcadılar: gerek aileler gerekse şahıslar mihrap süslemeleri ve kiliselerde anıtlar yaptırdılar, evlerini süslettiler. Ancak, sanatın büyük bir kısmı "resmi" sanat idi ve bu da bu dönemde beğenideki değişimlerin neden görece olarak yavaş gerçekleştiğini açıklamada yardımcı olabilir. Komünün sanatın düzenleyicisi ve hamisi olarak oynadığı dolaysız rolün önemi, yeni bir laik bina biçiminin, komün ve *popolo* saraylarının ortaya çıkmasında yatmaktadır.

VII

İç Bölünmeler

İtalyan cumhuriyetlerinin yönetimi ile dış ilişkileri üzerine daha önceki bölümlerde yapılan tartışma, komün içinde birlik olduğu izlenimi yaratmış olabilir. Böyle bir izlenim gerçekten de son derece yanıltıcı olur. "Savaş ve nefret İtalyanlar arasında o kadar yayılmıştır ki", der yaklaşık 1284 yılında yazan Floransalı Brunetto Latini (*Li Livres dou Tresor*, III. Kitap, Bölüm 2), "Her şehirde iki yurttaş grubu arasında bölünme ve düşmanlık vardır". 11'inci yüzyılda bile Milano tarihçileri kendi yurttaşları hakkında, "Dış düşman bulamadıklarında, nefretlerini birbirlerine yöneltirler" demişlerdi. Bu yerinde gözlem daha sonraları diğer şehirler için de geçerli oldu. Floransa, koç burcunda ve Mars'ın etkisinde kuruldu, der Malispini: "Atalarımız her zaman muharebelerde ve savaşlarda dövüşüyorlardı, düşman olmadığında da kendi aralarında savaşıyorlardı".[1]

İç bölünmeler derindi ve her yerdeydi; öyle ki komünlerin tarihinin dokusunu iç bölünmeler oluşturmaktadır. Latini'nin sözünü ettiği "iki grup" Guelfo ve Ghibellino hizipleriydi. Bu iki siyasi sistemi ve birçok komünde bu yönde meydana gelen bölünmeyi daha sonra tanımlamaya çalışacağız. Ama önce, toplumsal bölünmedeki

daha yaygın yatay çatlağı ele alarak başlamak daha iyi olacaktır. "Şehirlerde baş gösteren bütün kötülüklerin nedeni", Machiavelli'ye göre (*Istorie fiorentine*, III. 1), "Soylular ile *popolari* arasında var olan birincilerin emretme ikincilerin ise onlara itaat etmeme arzusundan kaynaklanan ciddi ve doğal düşmanlıktır." Machiavelli'nin veciz formülü, toplumsal hizipleşme sorununu harika bir biçimde ortaya koyar; ama hiziplerin yapısını tam olarak tanımlamaz. Pratikte birbiriyle ilintili ama farklı iki şey söz konusuydu. İlk olarak, şehirlerdeki güçlü insanlar, toplumsal güçlerini kaçınılmaz olarak yasa tanımazlık ve şiddet yoluyla gösteriyorlardı. Yine aynı derecede kaçınılmaz olarak, bu insanları durdurma, kanun ve düzenin savunma mekanizmalarını güçlendirme girişiminde başrolü, statü olarak soyluların veya "nüfuzlu kişilerin" hemen altında bulunan ve birleşerek üstlerini kontrol altına almayı umabilecek insanlar oynuyordu. İkinci olarak, yine bu insanlar komünün siyasal yaşamından yeterli pay alamadıklarını düşünüyorlardı ve daha fazla siyasi güç elde etmek amacıyla bir baskı grubu oluşturuyorlardı.

Soylular ve Nüfuzlu Kişiler

"Nüfuzlu kişilerin" komün içindeki ayrıksı konumunu ve birçok kişinin onlara duyduğu nefreti açıklamak için, komünlerin ilk dönemlerinin toprak sahiplerinin ve şövalyelerin gücüne bir kez daha bakmalıyız. Bu nokta üzerinde ısrar etmek lazım; çünkü 19. yüzyıl tarihçilerinin şehir cumhuriyetlerinin doğası olarak gördükleri şeyi bir tarafa bırakıp unutmayı gerektirebilir. Bu tarihçilere göre -ki bu fikir en karakteristik şekilde *Komünist Manifesto*'da bulunmaktadır- ortaçağ yurttaşı "şehirli orta sınıftır" (burgher), toprak sahibi değildir, ticaretle uğraşır, savaşmayı (Feodalizmin güçleri tarafından son noktada buna mecbur bırakıldığı zamanlar hariç) düşünmez, kârını düşünür. Yaşadığı ortam deposudur, esnaf dükkânıdır, şato veya kırsal değildir; atları mal taşımak içindir, ava gitmek veya savaşmak için değil. Ama muhtemelen Gent'te, Lübeck'te veya Londra'da bulunabilecek (Belki oralarda bile yoktur) bu tipik orta sınıf şehirli, siyasal bağımsızlığın büyük ölçü-

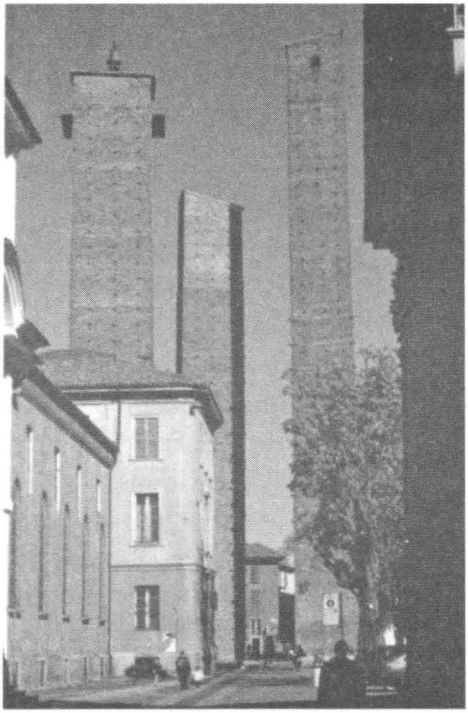
de kazanıldığı ve siyasetin toprak sahipleri tarafından belirlendiği İtalyan şehirlerinde görülmez. Dahası, bu toprak sahibi şövalyeler, çoğunlukla kendileri de ticaret ve sanayi ile uğraşıyorlardı; ve kendileri "feodal" bir kökten gelmeyen nüfuzlu yurttaşlar bile, feodal kökenli olanların bakış açısını benimsemişti. Şövalyelerin dünya görüşü şehirli halkın içine işlemişti.

Machiavelli'nin soylular ve onların "emretme arzusu" hakkında söylediklerini anlamak için bu soyluların yaşam tarzları ve komün içindeki organizasyonları hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Birçok şehirde soyluların kendi örgütleri vardı; bu, bir şövalyeler birliğiydi (*societas militum*) ve bağımsız olarak hareket edebiliyordu. Örneğin Cremona 1200 yılında, Brescia'nın *societas militum*'u ile bir ittifak kurabiliyordu, ertesi yıl da Brescia komünü Cremona şövalyeleri ile ittifak kurabiliyordu. 1286 yılı gibi oldukça geç bir tarihte Pisa'nın *commune militum*'unun dört *capitano*'su vardı; Pisa'dan daha küçük bir yer olan Chieri'de ise biri *milite*'ye, diğeri *populus*'a ait iki ayrı örgüt yan yana mevcudiyetlerini sürdürüyorlardı ve her ikisinin de kendi konsülleri, *podestà*'sı ve maliyesi vardı. II. Friedrich, komünlerdeki "*societates*'in feshini" emrettiğinde, muhtemelen toplumda resmen var olan bu ikiye bölünmüşlüğe son vermeye çalışıyordu.

Ama soyluların örgütlenmeleri kadar davranışları da önemlidir. Modern okuyucular modern toplumun nazik uzlaşıları ve imaları ötesinde düşünmek için hayal güçlerini kullanmalı ve güç ve gururun kendilerini doğrudan ve acımasızca ifade ettiği bir dünyayı kafalarında canlandırmalıdırlar. "Şapkanı çıkar şerefsiz!" diye bağıran ve halk yığınlarından iğrendiklerini, duvarlara *meccanici et plebei* [Zanaatkâr ve ayak takımı] yazarak gösteren Belluno'daki 16. yüzyıl soyluları gibi insanlar hayal etmelidirler. Evleri, kıyafetleri ve yılın sıcak aylarını aileleriyle birlikte geçirdikleri kırsaldaki malikâneleri, bir ölçüye kadar zenginleri diğer insanlardan ayırıyordu. Pisa kanunları yurttaşların şehrin havalisinde (*disretto*) üç ay (Temmuzdan ekime kadar) yaşadıklarını göz önünde bulunduruyordu, ama Giovanni Villani, "zengin, soylu ve hali vakti yerinde olan" Floransalıların her yıl kırsal kesimde dört aydan "biraz daha fazla" süre geçirdiklerini söylemektedir. Oberto Spinola 1265 Ekim'inin

ilk günlerinde Cenova'da bir *coup d'etat* [darbe] girişiminde bulunduğunda, düşman soyluların şehre girmelerini engellemek için yandaşlarına şehrin kapılarını kapamalarını emretti, "çünkü biliyordu ki, bütün Cenovalı soylular, o sırada her zaman yaptıkları gibi villalarında kalıyorlardı."[2]

Karakteristik bir aristokrat yaşam tarzının mevcudiyeti, apaçık ve şüphe götürmez bir toplumsal bölünmeye işaret etmez. 1238 yılında, Arezzo'daki bir davada bir tanık, bir adamı, atları ve silahlarıyla bir soylu gibi (*ludere cum armis, more nobilium, cum equis*) sık sık talim yaptığını gördüğü için onun soylu olduğunu anlamıştı, ama "atlı" ile "soylu" kesinlikle eşanlamlı değildi. Soylu olmayan ama yeterince zengin oldukları için şehre süvari hizmeti (*milites pro commune*) vermeye mecbur tutulan insanlar sınıfından daha önce söz ettik. Soyluluk bazı otomatik yasal dezavantajlar içermeye başlayınca yeni muğlak bir sınıf ortaya çıktı; bu sınıf, soylu bir kökten geldiği halde "popular" [halk/halktan] olarak tanımlandığı için paradoksal olarak ayrıcalıklıydı. Ve bütün bu tür sınıflamalarda olduğu gibi, zor ve tartışmalı bir sınırı olması kaçınılmazdı. Parmalı tarihçi Salimbene'nin (d. 1221) ailesi tartışmasız olarak "halktandı", ama babasının ilk karısı soylu bir aileden geliyordu, erkek kardeşi de Toscanalı Kontes Matilda (ö. 1115) ile akraba olduklarını ileri süren bir aileye damat olmuştu. Hukuki çizgiler çizildiğinde, bir "nüfuzlu kişiyi" tanımlamak çok zor oluyordu. Nesep ile şövalye yapılmak birer ipucuydu ama tek gösterge onlar değildi. İç anlaşmazlıkları çözmeye çalışan Cremona piskoposu 1210 yılında *popolo*'yu şöyle tarif etmişti: "Ben *popolo* denildiğinde, *popolo* üyesi olan ama şövalyeler arasında sayılan büyük aileler dışındakileri anlıyorum". Pistoia *popolo*'sunun nizamnameleri (1284) güçlü insanları (*potentiores*) şöyle tanımlıyordu: "Şövalyeler veya bir şövalyenin oğulları ve içinde şimdi veya geçmişte bir şövalye olan ailelerin diğer bireyleri. ... Şövalye, genel görüşe göre şövalye kabul edilen veya kabul edilmiş kişidir."[3] Bu amaçla aile, "aynı armayı taşıyan kişiler" olarak tanımlanmaktadır. Floransalılar, aynı bağlamda, "geçmişte" ifadesinin yerine "son yirmi yılda" ifadesini koydular; "*potentesi*, soyluları veya nüfuzlu kişileri" ta-

Fotoğraf 7.1 Ortaçağ kuleleri, Pavia. Via L. Porta'dan görünüm. Büyük bir Lombardia şehri ve regnum italicum'un [İtalyan hâkimiyetinin] başkenti olan Pavia önemini, Ticino Irmağı'nın, gemilerin sefer yapabildiği en son noktasında kurulmasına borçludur; buradan Po Irmağı ile karadan ticaret bağlantısı vardı. 12'nci yüzyılın sonlarına doğru (nüfusun 15.000 civarında olduğu dönemde) Pavia'da yüz kule olduğu söyleniyordu. 1522 yılına ait bir freskte çok sayıda kulenin hâlâ ayakta olduğu görülmektedir, ama günümüze çok azı kalmıştır (Alamy Images).

nımlarken onlar da, tatmin edici olmayan, muğlak "genel görüşe göre" kriterini kullanıyorlardı.

Hukukun soyluyu, bir birey olarak değil, bir aile grubunun bireyi olarak kabul ettiği görülmektedir. Bazen tek bir soylu aile bir şehrin siyasal yaşamına öyle egemen olabiliyordu ki, ismen bile olsa oligarşik bir durumun ortaya çıkmasını engelleyebiliyordu. Bu tür bir oligarşik durum genellikle, cumhuriyetçi kurumların yerini resmi bir tiranlığın (*Signoria*, bakınız Bölüm 8) almasına yol açabilirdi. Bazı şehirlerde az sayıda aile yasal bir egemenliği paylaşıyordu. Veneto'daki Belluno ve Feltre'de durum buydu; Belluno'da

dört, Feltre'de üç aile anlaşarak komün görevlerinin denetimini aralarında paylaştılar. 1267 yılına ait bir belgede şöyle yazmaktadır: "Belluno'nun köklü hukukuna ve kabul edilmiş ve onaylanmış âdetlerine göre, Belluno ailelerine ve onların akrabalarına ait olan payelerin, makamların ve görevlerin dörtte biri uzun zamandan beri Nossadani ailesine aittir". Belluno'nun diğer üç önemli ailesi Bernardoni, Tassinoni ve Castiglioni ailesi gibi Nossadani ailesinin de, aile bireylerinin ve kendileriyle ittifak halinde olan ailelerin adlarının bulunduğu bir listesi vardı. Bu son ilişki, Bernardoni ailesi ile akraba olduklarını kanıtlamaya çalışan bir ailenin 1272 yılında açtığı bir davada görülmektedir. Tanıklara, Borzani ailesi ile Bernardoni ailesinin "yaşamda ve ölümde akraba ve dost olarak düşmanlarına karşı omuz omuza verip vermedikleri"[4] soruldu.

Yukarıdaki gibi resmi bir ittifaka "konsorsiyum" (*consorzeria*) deniyordu. Konsorsiyumun nasıl bir şey olduğu, belki de en iyi, 1196 yılında Bologna'da kurulan *consorzeria*'nın üyelerinin ettiği yeminde görülebilir:

> "Bizler, sahtekarlık yapmadan, iyi niyetle kulemiz ve ortak evimizle birbirimize yardım edeceğimize yemin ederiz (...) ve hiçbirimizin doğrudan veya üçüncü bir kişi aracılığıyla diğerleri aleyhine hareket etmeyeceğimize yemin ederiz. Eğer bu kule yemin edenlerden birine kendi amaçları için gerekli olursa (...) diğerleri kuleyi ve evi onun kullanımına verecek, ona yardım edecek, ona muhalefet etmeyeceklerdir. Kulenin yapımıyla ilgili konular, yemin edenler arasından seçilen iki kişinin kararıyla çözüme kavuşturulacak ve bu kişiler iyi niyetle bu yemini eden akrabalarının çıkarına olan kararı vereceklerdir. Yemin edenler (Eğer varsa) oğullarının, on beş yaşına gelmeden, ya talep edildikten sonra bir ay içinde ya da rector'lerin belirleyecekleri bir süre içinde, aynı yemini etmelerini sağlayacaklardır. Yemin edenler arasında bir anlaşmazlık çıkacak olursa, rector'ler otuz gün içinde anlaşamayan tarafları, bir anlaşmaya varmaları için bir araya getireceklerdir; taraflar rector'lerin kararını kabul etmek zorundadırlar. Kule ile ilgili hiçbir satın alma bir birey tarafından yapılmayacaktır; böyle bir satın alma herkese danışılarak yapılacaktır ve her kim bu satın almaya katılmak isterse ona bir pay verilecektir; katılmayanların payları katılanların olacaktır."[5]

Yeminin devamında, yemin edenlerin, *rector*'lerin rızası olmadan evlilik bağı ve dostluk kuramayacakları veya herhangi bir yeminli anlaşma yapamayacakları iki ailenin adı verilmektedir. Yeminde "kule ile ilgili çalışmadan" sorumlu dokuz *capitano*'nun adları verilmektedir ve *rector*'ler bu kişiler arasından seçilecektir. *Consorzeria* beşinci yılın sonunda yenilenebilecektir.

Bir grup Floransalı tarafından bir buçuk yüzyıl sonra kurulan bir başka *consorzeria*'nın tüzüğü, bu çok yönlü kurumun, karşılıklı dayanışma için her türde ittifakı nasıl kapsayabileceğini göstermektedir. Bu Floransalıların ortak bir kulesi yoktu ama bir hazinedar ve üç hakemleri vardı. Hakemlerin onayı olmaksızın bir kavgaya giremiyorlardı ve herhangi biri bir kavgaya karışmışsa, hakemlerin onayladığı koşullar dışında bir anlaşma yapamıyorlardı:

> *Madde*, herhangi birimiz, herhangi bir kişinin tecavüzüne veya saldırısına uğrarsa, her birimiz, sanki olaya karışan kendisiymiş gibi, o kişiye canıyla ve malıyla yardım etmekle, onu korumakla ve intikamını almakla yükümlüdür.
>
> *Madde*, herhangi birimiz, herhangi bir nüfuzlu kişiyle mahkemelik olmuşsa (...) o kişi talep ettiği takdirde, herkes ona, onun gerçek akrabası, kardeşi ve yoldaşı gibi eşlik etmeli, yardımda ve tavsiyelerde bulunmalıdır.
>
> *Madde*, içimizden bir ya da daha fazla kişi, hakemlerimizin emri ya da kararı üzerine giriştiğimiz işlerden veya çıkarlarımızdan kaynaklanan herhangi bir şey nedeniyle cezalandırılacak olursa, cezayı herkes ortaklaşa ödemelidir, yapılacak katkının miktarı vergi tahakkuklarına göre belirlenecektir.

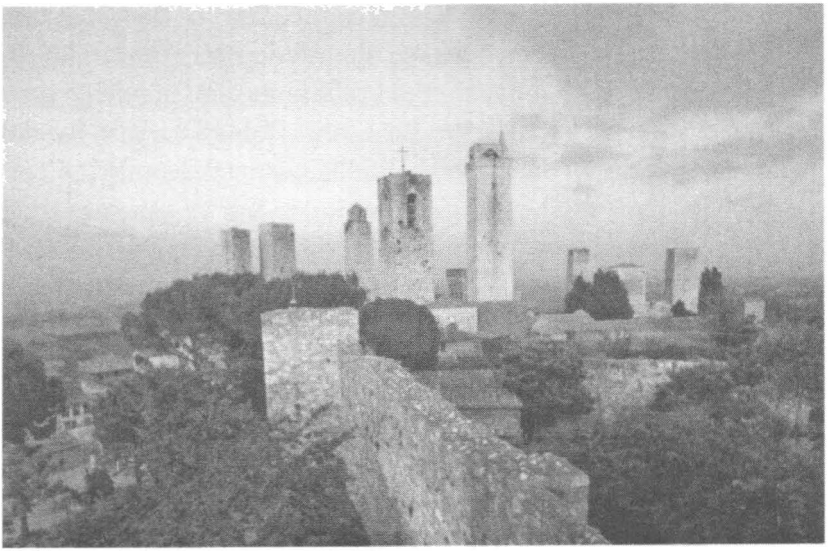
Bu, bir karşılıklı toplumsal yardımlaşma ve dayanışma anlaşmasıydı. Yemin eden kişiler muhtemelen soylu değildi ve belki akrabalık ilişkileri bile yoktu ama yaptıkları anlaşma, "yoldaşların" hukuki ve mali konularda ve aynı zamanda savaşlarda ve komün yaşamındaki hiç bitmeyen şiddetli kavgalarda birbirlerine vaat ettikleri türden yardıma örnektir. *Consorzerie*'nin kendi üyeleri arasındaki anlaşmazlıkları çözümlemesi sıradan bir durumdu. Yukarıda alıntılanan her iki belgeden de görüleceği gibi, *consorzerie* yetkilileri yargıçlık erkine sahiptiler, ancak olaylara komün de müdahale

edebiliyordu. Örneğin, bir Pisa yasası bir "yoldaşın" davranışları sonucu bir kuleye zarar vermesi durumunda, zararı ödemeye mecbur tutulabileceğini ve ödeyene kadar da kuleyi kullanma hakkını kaybedeceğini belirtiyordu. Bazı *consorzerie*'ler üyelerinin adına siyasi kararlar verme yetkisini bile üstlerine alıyorlardı. Lucca'daki Corbolani *consorzerie*'sinin (1287-1288) tüzüğünde şöyle yazılıdır:

> "Lucca'da bir sorun çıkarsa, 'hanenin' konsülü Lucca'daysa (değilse, hazinedar), 'hanenin' mümkün olduğu kadar çok üyesini herhangi bir sahtekârlığa başvurmadan çağırmak zorundadır. Üyeler konsülün belirlediği yerde toplanacaklardır; nasıl bir önlem alınması gerektiğini, Lucca komününü mü, yoksa kendi müttefiklerinden birini mi destekleyeceklerini, yoksa aralarında anlaştıkları bir yere mi gideceklerini kendi aralarında tartışacaklardır. Verilen kararı uygulamak zorundadırlar; yoksa, miktarı konsül tarafından belirlenen bir cezayı (en fazla 100 soldi), eğer böyle bir ceza üzerinde anlaşılmışsa, ödemek zorundadırlar."

Consorzeria'nın siyasi ve toplumsal yönleri birbirinden ayrılamaz. Konsorsiyum içinden evlilikleri yasaklayan maddelerde ve yoldaşların yapacağı bir şapel bakımı ile ilgili düzenlemelerde olduğu gibi bazı bakımlardan *Consorzeria*, antropologlar tarafından bir akrabalık grubu olarak kabul edilir.

Ancak temelde *consorzeria* soylular arasında karşılıklı yardımlaşma aracıydı. Bunun şekillerinden biri, mirasın bölünmesini engellemek için, erkek kardeşler arasında yapılan ve yukarıda sözü edilen ortak süvari hizmeti yükümlülüğüne benzer eş-mülkiyet anlaşmasıydı. *Consorzeria*'nın en yaygın fonksiyonu kule yapımı ve bakımı için para temin etmekti; birçok muhteşem ortaçağ kulesine sahip olan Bologna'da böyle bir sözleşmenin tipik maddelerini görmek mümkündür. 1177 yılında, Carbonesi ailesinin sekiz üyesi (Aynı konsorsiyumdan olduklarını varsayabiliriz), Marchesello'nun güvercinliğinin üstüne bir kule inşa etmek ve kullanmak konusunda Marchesello de Vetralla ile anlaştılar. Marchesello, ilk yirmi *punti*'nin yapımına 30 L katkıda bulunacaktı ve bu yüksekliğe Aziz Martin Günü'nde ulaşılmış olacaktı. Carbonesiler eğer is-

Fotoğraf 7.2 San Gimignano, ortaçağ kuleleri. San Gimignano, Fransa'dan Roma'ya (Via Francigena) giden anayolun üstünde bir sırta kurulmuş küçük bir komündü. Kentin ana caddesinin yakınlarında yirmi civarında kule hâlâ ayaktadır. Bu fotoğrafın ortasındaki yüksek kuleler Palazzo Comunale ile Palazzo del Podestà kuleleridir. En etkileyici San Gimignano manzaraları Val d'Elsa'dan görülebilmektedir, buradan bakıldığında yüksek kuleler ufku kaplamaktadır (© John Heseltine/Corbis).

terlerse, kuleyi daha yüksek inşa edebileceklerdi, ama bu durumda daha fazla maddi katkı almayacaklardı. Kuleleri Marchesello'nun güvercinliğine zarar verirse tazminat ödeyeceklerdi, gerekmesi halinde tazminat miktarı hakem tarafından belirlenecekti. *Piazza*'ya açılan bir kapısı bulunacak olan kule onların "düşmanına veya düşmanlarına zarar vermelerini sağlayacak" yöne bakacak şekilde tasarlanabilecekti. Marchesello veya ailesi dışında herkese karşı kullanılabilecekti. Eğer taraflardan biri kuleyi satmak isterse, ilk teklifi, "adil bir fiyattan" karşı taraf yapacaktı. Dahası, Marchesello payını Carbonesilerden başka kimseye devredemeyecekti, Carbonesiler de paylarını başkasına devredemiyorlardı ama kendi aralarında farklı şekillerde bölebileceklerdi. Carbonesilerin payı aileden bir kadına miras kalamayacaktı ve her iki taraf da, karşı tarafın çıkarlarına zarar verecek bir evlilik yapamayacaktı. Anlaşma on yıl sonra yenilenecekti.

Carbonesilerin kulelerinin hem savunma, hem de "düşman veya düşmanlarına zarar verme" amaçlı olmasında ısrar etmeleri kulelerin şehirdeki soyluların hayatındaki rolü konusunu gündeme getirmektedir. 1160'lar kadar erken bir tarihte Yahudi seyyah Tudelalı Benjamin şehirlerin bu pitoresk özelliğinden etkilenmişti. Cenova'da "Her hane sahibinin evinin bir kulesi var ve çatışma çıktığı zamanlarda insanlar birbirleriyle kulelerin tepesinden savaşıyorlar" der Benjamin; Pisa ise "Çok büyük bir şehir ve çatışma zamanında savaşa hazır, yaklaşık 10.000 kuleli eve sahiptir."[6] (Doğal olarak, Benjamin'in verdiği sayıları kelimesi kelimesine doğru almamak lazım, "çok büyük sayıda" demek istemektedir.) Benjamin'in gördüğü kulelerden bazıları o zaman için bile çok eskiydi. Pisa'daki kuleler için maksimum bir yükseklik belirleme ve kulelerden savaşmayı kontrol etme girişimi ile ilgili ilk belgenin tarihi yaklaşık 1100'dür. Benjamin'in ziyaret ettiği dönemden önce, konsüllerin yemininde, belli bir yüksekliği aşan kulelere izin vermeyeceklerine ve bir başkasının kulesine saldıran bir kişiyi 10 L cezaya çarptıracaklarına dair bir madde bulunuyordu. Stefano ve Lamberto'nun kuleleri ve Arno'nun diğer (güney) kıyısındaki Guinizone'nin kulesi izin verilen maksimum yüksekliğe sahip kulelerdi. Günümüze kadar gelmiş en eski Cenova konsül yeminlerinin tarihleri de Tudelalı Benjamin'in ziyaret ettiği dönem öncesine rastlamaktadır ve kulelerin maksimum yüksekliği ile kulelerden savaşmakla ilgili benzer maddeler içermektedirler. Bu tür yasalar hemen her komünde vardı.

Ancak bu dikine yükselen, yarı askeri ev mimarisi daha fazla açıklama gerektirmektedir. Kule, kırsal kesimde de çok yaygın olan gözetleme kulesinin bir biçiminin şehirde mevcut olduğunu göstermektedir. Dahası, kuleyi bir gereklilik yapan kurum kırsal bölgelerde bilinen bir kurumdu. Bu kurum kan davası idi. Bu gelenek hem kişisel anlaşmazlıkları çözmede (ve sürdürmede) şiddet kullanmayı, hem de bu tür sorunları mahkemelerde çözümlemede isteksizliği içeriyordu. Temelde kule savunma amaçlıydı; kulenin sahibinin evi onun kalesiydi ve eğer saldırıya maruz kalırsa kuleye çekilip orada kendini uzun süre savunabilirdi. Parası olanların "kuleli evde" oturmaları bir gelenek haline geldi. Kuşkusuz birçok

kişinin böyle bir evde oturmasının nedeni aristokrat yaşam tarzlarının bitmek bilmeyen kan davaları getirmesi değil, bu evlerin kendilerine atalarından miras kalmış olması ve konut mimarisinde makbul tarzın böyle olmasıydı. Şehirlerde arsa fiyatlarının çok yüksek olmasının dikine yapılaşmayı teşvik ettiği ileri sürülmüştür. Bu görüşte biraz doğruluk payı olabilir ama çoğu şehirde kullanılmayan, imara açık alanlar vardı; bu yüzden kuleleri esas itibariyle, ekonomik gereklilikten çok korku, moda ve gösteriş ürünü olarak görmek gerekir. San Gimignano ve Bologna'da görüldüğü gibi, bazı kuleler birbirlerine çok yakın inşa ediliyorlardı. Bu durumda, Tudelalı Benjamin'in anlattığı gibi kuleden kuleye savaşlar yapılmış ve komşusununkinden daha yüksek bir kule inşa etmek insanlara avantaj sağlamış olabilir; ama çok yüksek kule inşa etmenin ana amacı büyük olasılıkla gösteriş merakı idi.

Kuleli bina yapmanın gerekçesi ve yararı tartışma konusu olmuştur: Savunma ve gösteriş, saldırı ve hâkimiyet kurma gibi çeşitli açıklamalar getirilmiştir. Bir görüşe göre, kulelerin birbirlerine çok yakın inşa edilmesi var olan savunma özelliklerini ortadan kaldırıyordu ve askeri açıdan onları yararsız hale getiriyordu; daha iyi bir açıklama ise, şehrin topoğrafyasındaki bazı kilit noktalarda ağırlığını hissettirme gereksinimidir.[7] Kulelerin konumu şehrin kilit noktalarında hâkimiyet kurma arzusunun var olduğunu düşündürmüştür. Kuleler Floransa'da Mercato Vecchio civarında, Via Calimala (ana alışveriş caddelerinden biri) boyunca ve Arno üzerinde bir kapı ile bir köprünün çevresinde yoğunlaşıyordu. Kuleler Cenova'da üç pazaryerinin etrafında toplanmışlardı. Kulelerden şehir üzerinde tam bir hâkimiyet kurulabildiği ileri sürülmüştür.[8]

Yine de kulelerin de kullanıldığı olağan savaş tarzı dışarıdan, toprak seviyesinden içerideki savunmaya karşı düzenlenen bir saldırıydı. Cenovalı tarihçinin 1194 yılında anlattığı olay bu tarz bir muharebedir:

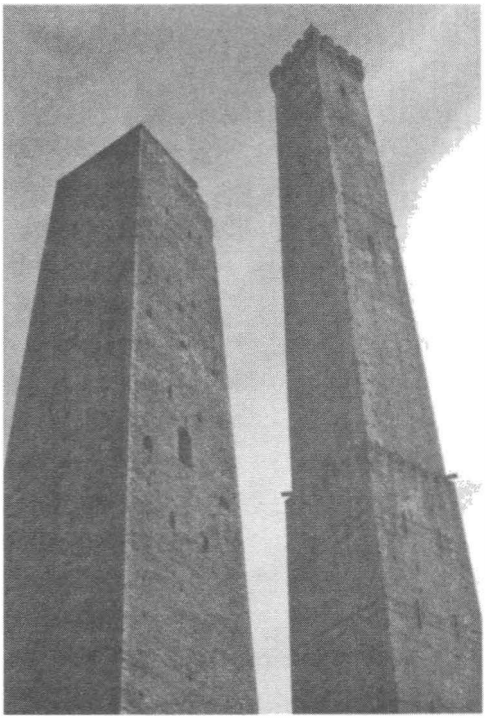
> "Volta ailesi ve yandaşları yeni ve çok güçlü bir silah imal ettiler. Oberto Grimaldi'nin kulesi ile Oberto Spinola'nın yeni kulesine ahşap bir kurmalı mancınık doğrulttular. Bu mancınıkla, herkesin gözü önünde, St.

> Syrus kavşağında bulunan yeni Bulbunoso kulesinde bir delik açtılar. Bu yolla kulenin büyük kısmını harap edip yıkılmasını sağladılar. Daha sonra saraydan [baspiskoposun?] adamlar gelip, St. Syrus bahçesinde bir 'makine' kurdular ve onunla Oberto Grimaldi ve Spinola ailelerinin evlerine ve kulelerine çok miktarda taş attılar. Daha sonra başka makineler daha kurdular; öteki taraf da birçok makine kurdu ve saray yandaşlarının evlerine ve kulelerine çok miktarda taş attılar."

Bir yüzyıl sonra Pistoia'da, Beyazlar ile Siyahlar arasındaki çatışmada da esasen benzer şeyler oldu ve insanlar "birbirleriyle kulelerin tepelerinden savaşmak yerine", yerden kulelere saldırdılar.

> "Siyahlar Iacopo'nun oğullarının kulesini tahkim etmişlerdi ve oradan Ranieri'nin oğullarına çok büyük zarar verdirdiler. Beyazlar da Lazzari'nin evini tahkim etmişti. ... O ev de arabalet ateşiyle ve taşlarla Siyahlara çok zarar verdirdi; öyle ki, sokaktan daha fazla savaşamadılar. Siyahlar evin içindeki hizmetkârların (fanti) kendilerine karşı koyduklarını görünce, Vanne Fucci ve birkaç arkadaşı eve gittiler, cepheden arbalet ateşi açtılar ve evin bir tarafını ateşe verip, diğer taraftan içeri girerek evi ele geçirdiler. İçeridekiler kaçmaya başladı, onlar da kovaladılar, yakaladıklarını yaralayıp öldürdüler ve evi yağmaladılar. ... Sonra herkes kendi evine döndü; o gün zafer Siyahlarındı."[9]

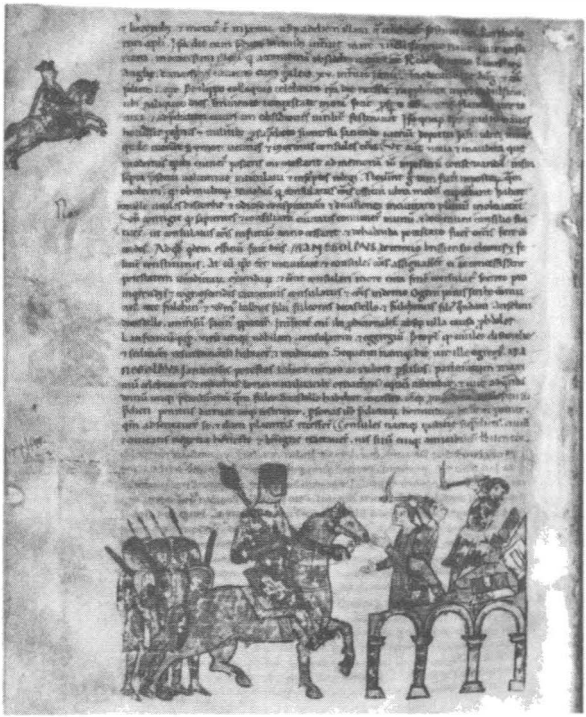
Kule bir ailenin çalkantılı dönemlerde çekilebileceği sığınağı ve kalesiydi. Giovanni Villani, 1303 yılında Floransa'da sorunlar baş gösterince, "Çeşitli şeyler atılabilmesi ve ok ateşi açılabilmesi için birçok kulenin ve kalenin eski tarzda (*al modo antico*) tahkim edildiğini"[10] söyler. Buradan da, bir kez daha, kulenin savunma amaçlı olduğu görülmektedir. Kulelerini yıkmak güçlü insanları savunma olanaklarından yoksun bırakmak anlamına geldiği için en büyük toplumsal cezaydı. Kule yıkma cezası 1161 yılında Cenova'da bazı "asilere", 1187'de bir konsülün öldürülmesinden sorumlu bazı soylu ve diğer sınırlardan insanlara, daha sonraları da çoğunlukla sapkınlara ve mağlup Ghibellinolara ve Guelfolara uygulandı. Cenova'da, izin verilen yüksekliği aşan kuleleri yıkma tehdidi 1196 yılında hayata geçirildi; Pisa yetkilileri komünün emriyle yıkılan

Fotoğraf 7.3 Bologna'da iki kule 12. yüzyılın başlarında yapılan Asinelli (98 mt.) kulesi ve 11. yüzyılın sonlarında yapılan Garisenda (48 mt.) kulesi. Aile adları taşımalarına rağmen, bu iki kulenin şehrin gözetleme kuleleri olduğu ileri sürülmüştür (Getty Images).

kulelerden çıkan taşları safra olarak kullanılmak üzere kargo gemilerine veriyorlardı.

Kulesini savunan soylu ya da nüfuzlu kişi sadece kendi akrabalarından yardım almıyordu. Onun, 1295 yılında Pistoia'da Beyazlara yardım eden *fanti* gibi insanların da dahil olduğu, daha geniş anlamda bir *familia*'sı, bir hane halkı vardı. İşte güçlüleri bu kadar ürkütücü kılan ve kanunlara meydan okumalarını mümkün kılan şey, bu maiyetleriydi. Bir kez daha Cenova vakayinamelerinde bunun örneklerini görmekteyiz: Tarihçi 1237 yılında, *podestà* seçimi konusunda "Çok büyük bir anlaşmazlık ve çatışma çıktı; öyle ki, Cenova'nın bütün nüfuzlu kişileri yanlarında muhafız bulundurmaya başladı, neredeyse hepsi silahlı dolaşıyordu ve kulelerini tahkim ediyordu" diye anlatır. Bir kulenin etrafında çıkan ve birkaç

Fotoğraf 7.4 Cenova yetkililerince bir kulenin yıkılması, 1190. Cenova vakayinamesinde bulunan bir illüstrasyon Cenova podestà'sı Brescialı Manegoldus de Tetocio'yu Fulco de Castello'nun rezidans kulesinin (domus in castro) *yıkımını denetlerken göstermektedir. De Castello ailesinin üç üyesi konsül Lanfranc Piper'i öldürdüğü için bir genel meclis toplantısında* (parlamentum maximum) *bu yıkım kararı verilmişti. Suçlular Piacenza'ya kaçmışlardı. (Paris, Bibliothèque Nationale, Ms. Lat. 10136, f. 109v). (Bibliothèque Nationale de France'ın izniyle basılmıştır). Aynı elyazmasında bulunan bir başka illüstrasyon kulelerin dibinde bazı insanları savaşırken, (aralarında bir okçu olan) birkaç kişiyi de kulelerden birbirleriyle çatışırken göstermektedir.*

kişinin öldüğü bir çatışmadan sonra ateşkes ilan edildi ve başpiskopos bir arabulucu atanmasını istedi; bunun sonucunda, başlangıçta adı telaffuz edilen *podestà*'nın arabulucu olması kabul edildi. Ama 1237 yılında yaşananlar oldukça normaldi ve iki yıl sonra tarihçi, "Bazı Cenovalı soylular ve güçlü kişiler, kuvvetlerine takviye olarak şehre erat ve çavuş getirmek istediler" diye not düşer. Bu "erat ve çavuş" tabii ki, feodal Avrupa'nın her yerinde görülen askeri maiyetti. 1286 yılı Pisa kanunlarında onlardan, "evlerinde

onlarla birlikte yaşayan yandaşları" (*masnaderii morantes cum eis in domo*) diye söz edilen bu kişilerin bir listesinin onları istihdam eden nüfuzlu kişiler tarafından tutulması zorunluydu. "Bir çavuş veya asker bulunduran" bütün Pisa'lıların, onların yasalara uygun davranacaklarının garantisi olarak belli miktarda bir kefalet ücreti ödemeleri gerekiyordu.[11] Yandaşlar ve vasallar, muhtemelen alt kademe hizmetliler hariç, *consorzerie*'ye dahil edilebiliyordu.

Doğal olarak komün yetkilileri, tahkim edilmiş kuleler ve kan davası ile birlikte nüfuzlu kişilerin maiyetlerini ve vasallık kurumunu egemenliklerine bir rakip ve bir karşı çıkma olarak görüyorlardı. Nüfuzlu kişileri, toplumsal güçlerinin sağladığı avantajlardan yoksun bırakmak için *popolo*'nun bir yasal engel oluşturma girişimini daha sonra ele alacağız; ama vasallık olayının doğasını ve vasallığın komün hukukunu ve düzenini tehdit eden bir bela olduğunu göstermek için, vasallığa karşı çıkarılmış yasalar hakkında hemen bir şey söyleyebiliriz. Komünlerin birçoğu yasalarında açık açık "Hiçbir kişi bir başkasının vasalı olamaz veya ona bağlılık yemini edemez" diye emrediyordu ve buna uymamanın cezası çoğunlukla çok ağır oluyordu; bu ceza o kadar ağırdı ki, yasaya uyulmadığını düşünmek zor. Perugia yasalarına göre, sadece vasallık yemini eden ile yemin edilen kişinin değil, bu anlaşmayı kayıt altına alan kâtibin de kafası kesilecekti. Modena, daha mantıklı bir şekilde, kâtiplerin *potentes*'e ve onların adamlarına vasallık veya serflik anlaşmaları hazırlamalarını yasaklıyordu ama ölüm cezasına çarptırmıyordu. Vasallığın işareti lordun üniformasını giymek veya armasını takmaktı. Pisa, *popolo* üyelerinin arma takmasını yasaklıyordu; ancak, en az on yıldır üstünde böyle bir işaret taşıyan *contado popolani*'sini bu yasaktan muaf tutulmak zorunda kalınması önemlidir. Başka yasalar, lordu çavuşlarının ve yandaşlarının eylemlerinden sorumlu tutuyordu; bu da yasaların vasallığı tamamen yasaklamanın boşunalığını kabul ettiğini göstermektedir. Spoleta'nın 1296 tarihli "Breve Populi'sinin" bir maddesi şöyle emretmektedir: "Her kim, bir 'katil' veya hizmetkârı ya da vasalı aracılığıyla bir başkasına karşı cürüm işlerse, hem kendisi, hem de cürmü işleyen kişi cezalandırılacaktır."[12] Bu tür önlemler ço-

ğunlukla nüfuzlu kişilerin, evlerindeki çavuşların listesiyle birlikte *podestà*'ya iletmeleri gereken raporlarla ilintiliydi.

Popolo

Komünün kudretli tebaasının, soyluların ve soylu olmayan ama güçlü "nüfuzlu kişilerin" karşısında, kendi kendilerini onların karşıtı ve düşmanı tayin etmiş *populares* (İtalyanca *popolani*) bulunuyordu. Soylular gibi bu insanlar da cumhuriyet içinde bir birlik, bir *societas populi* oluşturuyordu. Bir kişinin *popolo*'dan otomatik olarak çıkmasına neden olan tek statü, o kişinin *societas militum* üyeliğiydi; ama pratikte liderlik seçkin ve varlıklı lonca üyeleri tarafından yürütülüyordu. Daha sonraki dönemlerde yazan Milanolu bir tarihçi şehrin *popolo*'sunu "Hayatını kol gücüyle değil, alım satımla kazanan, zenginler ile yoksul insanlar arasındaki tüccarlar ve diğer kişilerin"[13] oluşturduğunu söylemektedir. Mütevazı bir hayat sürenler *popolo* içerisinde büyük bir rol oynamıyorlardı. Onlardan *popolo*'nun askerlik çağrısına olumlu cevap vermeleri bekleniyordu ama genellikle nüfuzlu kişilerin potansiyel hizmetkârları ve lonca başlarının muhalifleri olduklarından pek güven telkin etmiyorlardı. 1277 yılında, Padua'nın *popolo* örgütü, "denizcilerin, bahçıvanların, tarım işçilerinin, topraksız insanların ve çobanların" ve bazı başka gruplar ile vergi tahakkuku 100 L'den az olanların yönetici seçiminde hazır bulunmasını yasakladı.[14] Muhtemelen kudretli insanların onları, seçmenleri korkutmak için kullanacağından çekiniliyordu. Zengin ile yoksul *popolani* arasındaki fark anlatılırken, zengin *popolani* yoksul *popolani*yi korkutmakla ve yetersiz oranda vergi ödemekle suçlanıyordu. *Popolo* yetkilileri bile kendi "daha iyi ve daha güçlü" üyelerinden (*de melioribus et potentioribus ipsius populi*) söz ediyorlardı.[15] Amaçlarına ve liderliğine bakıldığında, *popolo* temelde zengin esnafın ve kâtipler gibi eğitimli meslek erbabının örgütüydü.

Popolo için "baskı grubu" tanımını kullanmamak mümkün değildir, ama bu tanım onun gibi karmaşık ve çeşitlilik gösteren toplumsal bir kurumu açıklamakta yetersiz kalmaktadır. *Popolo*'nun

farklı ama birbiriyle alakalı iki amacı olduğu daha önce ileri sürülmüştü. Genel amaç, kanun tanımayan muktedirlerin toplumsal ağırlığını dengeleyecek bir karşı ağırlık bulmaktı; daha spesifik olan amaç ise, *popolani* için komünde önemli bir hukuki rol elde etmekti. *Popolo* bu iki konuda da oldukça başarılı oldu. *Popolo*'nun yasalar konusundaki hedeflerinin ve başarılarının İtalya dışında da benzerleri vardır. Örneğin, ortaçağın son dönemlerinde lonca üyelerinin daha eski dönemlerde kurulmuş tüccar ve zanaatkâr oligarşisinin tekelini yok etmeyi başardığı Flandre ve Almanya komünleriyle benzerlik kurulabilir. Ancak *popolo*'yu, onun daha genel olan toplumsal hedefini kısaca inceleyerek tanıtmak daha uygun olacaktır.

Popolo, komünde siyasi baskı oluşturmak amacıyla komün içindeki güçlü kişiler arasında kurulmuş her türlü özel ittifakı veya grubu düşman kabul ediyordu; tabii kısmen böyle bir ittifak kendisine rakip olduğu için. *Podestà*'nın, *capitano*'nun veya meclis üyelerinin rızası olmadan, yaşayan hiçbir yurttaş Spoleto'da veya çevresinde herhangi bir "gizli toplantıya, komploya (*coniuratio*) veya fesat tertibine" katılamayacağı veya sadakat yemini edemeyeceği yolunda bir emir bu şehrin *popolo*'su tarafından yayımlanmıştır. Bergamo *popolo*'sunun bütün üyeleri şu yemini ediyorlardı:

> "Bergamo komününün *credencia* meclisine ve bütün görev ve makamlarına getirileceklerin, herhangi bir grubun veya kimi grupların değil, toplumun (*communiter*) çıkarı uyarınca seçilmesi için elimden gelen her şeyi yapacağım."

Dahası,

> "Bergamo şehrinde herhangi bir grup veya ittifak veya oluşum silahlanır veya savaşmaya başlarsa ve Bergamo şehrinin *podestà*'sının, *rector*'ünün veya *rector*'lerinin makamına, görevine, komüne, bu birliğe (*Popolo*) veya onun herhangi bir üyesine karşı herhangi bir girişimde bulunmaya kalkışırlarsa, onlarla birlikte silahlanmayacağım, onlara katılmayacağım, onlara yardım etmeyeceğim veya tavsiyede bulunmayacağım. Hemen sa-

> raya veya *rector*'ün, *podestà*'nın veya *rector*'lerin bulunduğu yere koşacağım. *Rector*'ü, *podestà*'yı veya *rector*'leri ve komünü, o sırada *podestà*, *rector* veya *rector*'ler makamlarında bulunanların yararına savunmak ve onlara yardım etmek için elimden gelen her şeyi yapacağım."[16]

Popolo'nun hukuki örgütlenmesi ve gelişmesi çifte doğası nedeniyle karmaşıktır ve tarihçiler arasında bir anlaşmazlık konusu olmuştur. Biri bölgesel ve askeri, diğeri korporatif (Yani, esnaf loncalarıyla bağlantılı) olan bu iki ayrı boyut çifte kökenin izlerini taşımaya devam eden tek bir *societas*'ta birleşti. Daha yaygın olan gelişme biçiminde, *popolo*'nun özgün ana temelinin *vicinia* yani şehrin semtleri olduğu görülmektedir. Bu semtler muhtemelen mahalle yapısını model alıyordu ve vergi tahakkuk ettirmek ve toplamak, kamu düzenini korumak, komün ordusunu örgütlemek ve komşulara yardım etmek gibi yönetimsel görevleri vardı. Semtler aynı zamanda toplumsal dayanışmanın yapı taşları olarak görev görüyorlardı. Her *vicinia*, ailelerin çalışmada, ibadette ve savaşta arkadaş ve yoldaş, hizip ve çalkantı dönemlerinde ise müttefik bulabilecekleri bir örgüttü. İlk dönemlerde (13. yüzyılın başlarında çoğu büyük şehirde) *popolo*, barışı ve düzeni sağlamak ve soyluların anlaşmazlıklarının yayılmasını sınırlamak için bütün şehirde önlemler alınmasını savunan bu yerel oluşumların bir federasyonuydu. Bazı şehirlerde (tipik örnek Bologna'dır) *popolo* temelde, görevi kriz zamanlarında nüfuzlu kişilerin gücünü kontrol altında tutmak olan yerel piyade bölüklerinin birleşmesinden oluşan askeri bir olguydu. Esnaf loncalarının (*arti*) muhtemelen *popolo* ile bir bağı vardı, ama bu bağ büyük olasılıkla ikincil önemdeydi. Loncalar ile *popolo* arasında herhangi bir bağın var olmadığı bazı sıra dışı şehirler vardı; bazı şehirlerde de *popolo* başlangıçtan itibaren loncalar ile ilişkiliydi. Çoğunlukla hem şehrin belli bir semtinin sakini hem de bir loncanın üyesi olmak vasfıyla *popolano*'nun, askeri ve siyasi görevleri olabiliyordu ve bu durum muhtemelen çok fazla yönetimsel karmaşaya yol açıyordu. Bazı zanaatların belli semtlerde yoğunlaşma eğilimi de semt örgütlerinin bir lonca görünümüne sahip olabileceği anlamına gelir. Bu iki organa üyelik aşağı yukarı

eş zamanlı oluyordu; soylular (Halkçı rejimler lonca üyeliğini, sadece o zanaatı sürekli icra edenlerle kısıtlamaya başlayana kadar) hem semt birliklerine, hem de loncalara üye olabiliyorlardı. *Popolo* geliştikçe ve katışıksız bir askeri organ olma özelliğini yitirdikçe, *popolo*'nun içindeki lonca ögesi genellikle öne çıkmaya başlıyordu. Gelişme biçimi loncaların, *popolo* içinde düzenleyici bir güç olarak yavaş yavaş kendilerini kabul ettirmesi şeklinde oluyordu. 13'üncü yüzyılın ortalarında loncalar birçok büyük şehirde semt halkı üzerinde hâkimiyet kurdu, ancak yüzyılın ikinci yarısında kuzeyin birçok küçük şehrinde zayıfladılar.

Tam olarak gelişmiş haliyle *popolo* askeri bir örgüte sahipti. Nüfuzlu kişilere karşı her zaman hazır vaziyette bekleyen "halk" piyadesinin sayısı birçok şehirde 1000 idi; ancak doğal olarak bütün şehirler bu büyüklükte bir kuvvet toplayamazken, bazı şehirlerde bu sayı 2000 veya daha fazla olabiliyordu. Normal olarak *popolo*'nun kendi *capitano*'su vardı. Bu birçok açıdan *podestà* modeline göre oluşturulmuş bir görevdi; bu makamdaki kişi bir başka şehirden getirtiliyordu ve görev süresi genellikle altı ay veya bir yıl oluyordu. Bu makamın ortaya çıkmasının nedeni muhtemelen *popolani*'nin, bir komitenin ortak liderliğinden çok, bir bireyin liderliğinin davalarını daha başarılı kılacağını düşünmesiydi ve alınan kararlar bu türden liderlik sunan hırslı kişiler (Öncelikle firari yerel soylular) tarafından hızlandırılıyordu. Aynı zamanda, komün yasaları bilinçli olarak taklit de ediliyordu.

İlk kayıtlara geçmiş *popolo capitano*'su 1244 yılında Parma'dadır. *Popolo* kurumu 1250 yılında Piacenza ve Floransa'da, sonraki birkaç yıl içinde Toscana'nın çoğu şehrinde (Muhtemelen Floransa'yı taklit eden) ve komşu şehirlerde, 1270'lerde komünlerin büyük çoğunluğunda görülmektedir. *Podesteria*'da olduğu gibi, *capitano del popolo*'nun ifa ettiği aktif liderlik derecesi şehirden şehre, hatta görev süresinden görev süresine göre çok büyük farklılıklar gösteriyordu. Zaman içinde bu makam, *podestà* olmak için hukuk eğitimi almış olan şövalyeler grubunun üyeleri tarafından yürütülmeye başlandı ve bu kişilerin değişik zamanlarda her iki makamda da görev yapmaları yaygın bir durumdu; boşalan kadrolara ve ya-

pılan tekliflere göre, kâh *podestà*, kâh *capitano del popolo* görevini yürütüyorlardı. *Podesteria* gibi *popolo capitano*'luğu de, 14. yüzyılda önemini yitirmeye başladı ve hukuki bir göreve dönüştü.

Popolo'nun aynı zamanda kendi yerel görevlileri vardı ve bu kişiler için "prior" gibi unvanların kullanılmasına karşın, daha sık biçimde "ihtiyarlar" (*anziani*) olarak adlandırılıyorlardı. Bu kişiler erken gelişmiş şehirlerde, *popolo*'nun henüz bir *capitano*'su olmadığı dönemlerde, *popolo*'ya liderlik yapmışlardı ama bu gelişmenin tersi, yani *capitano*'nun *anziani*'den önce mevcut olması çok sıra dışı bir şey değildi. Normal koşullarda *anziani* muhtemelen *popolo*'nun fiili lideri idi ve bu şaşırtıcı bir şey değildi çünkü yerel *popolani*'nin *popolo*'nun çıkarlarını dışarıdan gelen soylulardan çok daha içtenlikle savunacağını düşünmek normaldi. Bazıları loncalar, bazıları bölgesel birimler (*rioni*) tarafından seçilen *anziani*'yi seçme yöntemi genellikle *popolo*'nun ikili yapısını yansıtıyordu. Örneğin Parma'da on altı *anziani* vardı, bunların sekizi loncaların temsilcileriydi, şehrin her mahallesi de 2 *anziani* seçiyordu. Bunlar genellikle iki ila altı ay gibi kısa bir süre görev yapıyorlardı, bu süre içinde özel bir *palazzo*'da ikamet ediyorlardı. Birçok komünde yerel *anziani, popolo* lideri olarak *capitano*'nun yerini alıyordu. 1282 yılından sonra Floransa'daki altı "prior" bir ölçüye kadar *capitano*'yu ortadan kaldırdı; aynı dönemlerde benzer bir süreç Siena, Perugia ve Orvieto'da da görülmektedir. Dolayısıyla, bazı şehirlerde *popolo*'nun kurumsal gelişimi komünün gelişimine ters yöndeydi; komün, erken bir dönemde yerel kişilerin (konsüllerin) ortak yönetiminden, dışarıdan gelen tek bir yetkilinin (*podestà*) yönetimine geçmişti. Komünün kurumlarının *popolo*'da da bulunması onun konsüler yapısına da yansıdı; çoğunlukla bir büyük, bir de iç meclisi oluyordu. *Popolo*'nun komün kurumlarının benzerlerini benimsemesi konsüller için de geçerli olmuştur nitekim *popolo* da çoğunlukla bir büyük bir de dahili meclise sahipti.

Popolo'nun yükseliş hikâyesinin 13. yüzyıldan önce başladığı birkaç şehir vardır; ancak yakın zaman önce, 12. yüzyılda *populus* ile *popularese* yapılan atıfların çok muğlak olduğu, ancak bir miktar örgütlenmenin 1200'den önce gerçekleşmiş olabileceği öne

sürüldü. Yine de 11. yüzyılda Milano'da baş gösteren toplumsal çatışmalar temelde değişik sınıflardan feodal kiracılar arasında çıkan kavgalardı. Piacenza'lı bir tarihçi,[17] şehirdeki ilk soylu-*popolo* anlaşmazlığının 1090 yılında çıktığını söylemektedir. Ancak bu görüşün inanılırlığı kuşku götürür çünkü tarihçi olaylara 13. yüzyıl deneyimiyle bakmaktadır. Bu tarihçi, *popolo*'nun kökenini bir soylu ile bir *popolano* arasındaki kavgaya bağlamaktadır: Kavgada *popolano* yenilmek üzereyken diğer *popolani* yardıma gelir. Bu da genel bir savaşa yol açar; her iki taraftan insanlar ölür ve soylular şehirden çıkıp şehri ablukaya alarak orada pazar kurulmasını olanaksız hale getirmeye karar verir. Bu hikâye gerçek olmayabilir veya tarihi yanlış olabilir, ama soylu-*popolo* kavgalarının aldığı şekil konusunda bize inanılır ve ilginç bir fikir sunmaktadır. Çeşitli şehirlerden elde edilen kanıtlar, temel anlaşmazlık konusunun vergilendirme olduğunu göstermektedir. Konsüllüğün çoğunlukla soylular ile soylu olmayanlar arasında, üzerinde anlaşılan koşullarda paylaşıldığı dönemde, komünün gelirlerinin ne oranda bu iki grup tarafından sağlanacağını belirlemek de normaldi. Bu düzenleme kaçınılmaz olarak büyük kavgalara yol açıyordu. Bu tür anlaşmazlıklar iç savaşa dönüştüğünde, işe çoğunlukla başka şehirler de karışıyordu çünkü iki grup da komşu şehirlerdeki eşdeğerlerinden destek bekliyorlardı; benzer şekilde 1202-1208 yıllarında Brescia'lı *milites* de Cremona'lı soylulardan destek beklemiştir.

13'üncü yüzyılın başlarında "halk" partisinin yasal mevcudiyeti sürekli değil, fasılalıdır; örneğin, Vicenza'nın *populares*'i, şehirde düzenli bir şekilde örgütlenmiş *popolo* olmamasına rağmen, 1206 yılında *podestà*'sını seçti ama *popolo* ilk önemli ve kalıcı kazanımlarını ancak bundan yirmi beş yıl sonra elde etti. Piacenza'da *popolo*, *podestà*'sını 1220 yılında seçti ve üç yıl sonra bir anlaşma yapıldı ve soylular ile *popolani* ortak olarak, karmaşık bir dolaylı seçim süreciyle, her iki taraf için kabul edilebilir bir *podestà* seçtiler. Yine iki taraf 1222 yılında, komündeki görevlerin (*honores et officii*) yarısını ve diplomatik misyon üyeliklerinin üçte birini *popolo*'ya veren bir anlaşma yaptılar. Aynı yıl Vicenza *popolo*'su şehirdeki bütün görevlerin üçte birini almaya hak kazandı. Artık

sıradanlaşan bu tür düzenlemeler genellikle üçüncü bir tarafın, örneğin bir başka şehrin *podestà*'sının hakemliğinde yapılıyordu. Modena'da halk 1229 yılında, mecliste belli bir oranda temsil edilme hakkını elde ederek ilk kazanımlarını gerçekleştirdi; ancak, bu tarihten yirmi yıl sonrasına kadar sağlam bir şekilde örgütlenmiş bir *societas populi* ortaya çıkmadı. Birçok şehirde benzer zaferler kazanıldı, ama uzun ömürlü olmadı. Çoğunlukla *popolo* dağılmaya zorlandı.

Yüzyılın ortasından itibaren *-capitani del popolo* dönemin*de popolo* daha sağlam bir temel üzerine kurulmaya başlandı. Bu sıralarda Piacenza'da, yeni ve daha radikal bir *popolo* oluşturuldu. *Popolo*'nun işleyişini gösterebilmek için bu gelişmeyi biraz ayrıntılı olarak aktarmak gerekmektedir.[18]

Hareket 1250 yılında, bir tahıl sıkıntısı sonucu başladı. Bir kilisede protesto toplantısı yapıldı ve toplantıya katılanlar karşılıklı dayanışma yemini ederek Piacenza tahılının Parma'ya ihracını şikâyet etmek için *podestà*'ya bir heyet yolladılar. Bunun üzerine *podestà* buna tepkisi, toplantının "şehrin zararına ve kötülüğüne" olduğu gerekçesiyle toplantıyı düzenleyen kişiyi (Antolino) tutuklattı. Genel meclis *podestà*'yı destekledi ve "şehirde üçten fazla insanın bir araya toplanamayacağına, adı geçen Antolino'nun eylemlerini araştırma konusunda *podestà*'ya izin ve tam yetki verilmesine ve eğer *podestà* onun ölüm cezasını hak ettiğine hükmederse, kesinlikle idam edilmesine" karar verdi. Meclisteki daha çekingen katılımcılar lonca toplantılarına katılıp bu konuda masum olduklarını anlatmaya başladılar. Ama *popolo*'nun diğer üyeleri çanları çaldılar, ellerinde silah toplandılar ve *podestà*'yı korkutup liderlerinin serbest bırakılmasını sağladılar. Bu, Antolino'ya silaha sarılmalarını sağlamak insanlara nutuk atma fırsatı verdi. Onları "istediği şeyi yapmaları için kışkırttı, onlara son on beş yıldır Piacenza *popolosu*'nun katlanmak zorunda kaldığı kötülükleri, birçok erkeğin nasıl idama mahkûm edildiğini, oradan oraya sürüldüğünü hatırlattı." Yeniden oluşturulan *popolo* bu kez on iki konsül seçti, komün meclisine Antolino'nun eylemlerinin "*podestà*'nın kötülüğünü değil, *popolo*'nun çıkarını hedef aldığını" anlattı ve kendi

meclisini toplamaya ve yasalar çıkarmaya karar verdi. Meclis San Pietro Kilisesi'nde toplandı, kilise küçük geldiğinden San Sisto'da toplanmak üzere toplantıyı erteledi. Bir *rector populi* seçilmesine karar verildi ama bir anda *popolo* içinde çok büyük bir bölünme meydana geldi; kimi birini, kimi bir başkasını istiyordu ve ortalık gürültüden geçilmiyordu. Bunun üzerine Tado de' Tadi şöyle dedi: "Neden sizler için çok acı çeken, çok zarar gören Uberto de Iniquitate'yi seçmiyorsunuz?" Böylece sesli oylamayla o seçildi. "Halka ihanet içinde" olan büyükçe bir grup insan bu seçime itiraz etti, çünkü Uberto'nun imparatorluk yanlılarını desteklediğini düşünüyorlardı. Bu insanlar kiliseden çıkıp Uberto'ya karşı bir kuvvet toplamak istediler ama başaramadılar, çünkü kilisenin kapıları içeriye girmeye çalışıp da giremeyenler tarafından kapatılmıştı.

Arkasından sakin bir ortamda lonca konsülleri seçimi yapıldı ve seçilen kişiler, bölgesel konsüllerle birlikte, oybirliğiyle Uberto'yu bir yıllığına *podestà* ve *popolo*'nun *rector*'ü seçtiler. Bundan kısa süre sonra, Uberto'nun yandaşlarının bir yıllık görev süresi hakkında "az yarar az zarar" diye konuştukları duyulmaya başlandı. Ve ardından Uberto beş yıllığına *potestas populi* seçildi, ölmesi halinde yerine oğlu geçecekti. O sırada yeni yönetimin muhaliflerinin çoğu zaten sürgüne gönderilmişti ve bu insanların hepsi soylu değildi; bu kişilerin şehre dönmelerine izin verilip verilmeyeceği konusunda anlaşmazlık çıktı. Uberto'ya bu konuda muhalefet eden kişilerden biri en başta halka liderlik etmiş olan Antolino idi ve o sıralarda sürgündeydi. Tarihçi şöyle devam ediyor: "Böylece, *popolo* içinde gruplar ortaya çıktı". De Iniquitate komünün Cenovalı *podestà*'sı ile yönetim konusunda anlaşmazlığa düşünce, soylular Nata de' Grimaldi adındaki kişiyi "sürgündeki soyluların *podestà*'sı" olmaya ikna ettiler. Savaş ve başarısız barış girişimleri iki yıl daha devam etti ve Piacenza'lı soylular şehirlerine ancak 1252 yılının Aralık ayında dönebildiler.

1250-1252 yıllarında Piacenza'da çıkan olaylar *popolo*'nun doğası hakkında çok şeyi gözler önüne sermektedir. Birincisi, bu olaylar *popolo*'nun sadece bir "kurum" olmadığını, aynı zamanda, hasadın kötü olduğu bir yılda yaşanan sıkıntılar karşısında hareke-

te geçen, enerjik ve ihtiraslı insanların eylemlerini de kapsayan bir kavram olduğunu hatırlatma görevi görmektedir. Tahmin edileceği gibi bu olaylar aynı zamanda *popolo*'nun bir birlik ve güç gösterisiyle hedefine nasıl ulaşmaya çalışabileceğini, ulaştıktan sonra da kişiler ve siyasi nedenler yüzünden nasıl bölündüğünü göstermektedir. Dahası, bu olaylar *popolo* ile soylular arasındaki karmaşık ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Olaylarda rol alanların toplumsal kimlikleri ve bağlantılarıyla ilgili ek bilgi vermeye başladığımızda, karmaşıklıklar anlaşılır hale gelmeye başlamaktadır: Antolino, şehrin önde gelen dört ailesinden biri olan Scotti ailesiyle bağlantılıydı; bazı halk toplantılarının yapıldığı San Pietro kilisesi, önde gelen bir başka ailenin, Landi ailesinin evine bitişikti; Uberto'yu (kendisi de bir soyluydu) halk liderliğine aday gösteren kişi Landi ailesinin bir dostuydu. Bu tür karmaşıklıklar toplumdaki yatay ve dikey bölünmelerin iç içe geçtiğini, soylular arasında ittifakların, yandaşların ve ilişki ağlarının hem dikine, hem de yatay biçimde yayıldığını göstermektedir. Bunlar 1220'lerde Piacenza'da yapılan anlaşmada da görülmektedir, çünkü anlaşma "*popolo*'nun peşinden giden şövalyeler" ile "şövalyelerin peşinden giden *popolo*'ya" değinmektedir. *Popolo* çoğunlukla bölünmüş vaziyetteydi ve çoğu şehirde *popolo*'nun liderleri yerel aristokrasiden geliyordu. Bünyesinde çok sayıda esnaf olmasına karşın, *popolo* bir esnaf örgütü değildi çünkü soyluları da barındırıyordu ve işçilerin çoğu dışlanmıştı.[19]

Bu, *popolo*'yu sınıf temelli olarak ele almanın sorunlar içerdiği anlamına gelir. 20'inci yüzyılın sonlarında yazan tarihçilerin çoğu, daha önce yazan tarihçilerin *popolo* ile soyluları farklı ekonomik çıkarların temsilcileri (Topraktan kazanılan zenginliğe karşı ticaretten kazanılan zenginlik) veya farklı zihniyetlerin sözcüleri (Burjuva'ya karşı feodal) olarak görme çabalarına karşı çıktılar. Günümüzde bazı tarihçiler sınıf teriminin ortaçağ toplumuna uyarlanması güç bir kategori olduğunu veya "burjuvazinin" bir mit olduğunu ileri sürmekteler.[20] 1970'lerde, sınıf analizini yeniden canlandırmaya çalışan ama pek inandırıcı olmayan bir girişime göre, *popolo* komünal şehir devletinin temel çıkarlarının cisimleşmiş haliydi, soylular da kilise ve kırsal kesim üzerindeki egemenlik-

lerinden yararlanmaya odaklanmışlardı.[21] Bu görüş soyluların her zaman bencil ve ayaklanmaya eğilimli, *popolani*'nin ise her zaman idealist ve komün yanlısı olduğunu varsaymaktadır. Yine de, çok açık sınıf gerilimleri mevcuttu (yukarıda s. 157-158'de görüldüğü gibi). Aristokrasiye sempati besleyen ve aristokrat dostları olan tarihçi Salimbene, "Dünyayı mahvedenler *populares*, kurtaranlar ise şövalyeler ve soylulardır", diyordu. Salimbene, herhangi bir *popolano*'nun bir davada kendisini komün sarayına getirebileceği gerçeğinden tiksinerek şehri terk eden Parmalı bir soyluyu örnek vermektedir. Bazı aristokrasi yanlısı ozanlar şehirlerinin, "soyguncu tüccarlar" tarafından mahvedilmesine lanet yağdırıyorlardı. Buna karşın, Modena'da yaşayan Floransalı bir yazar, "Bologna'yı veya Lucca'yı (...) *popolo*'nun büyük gücü ve azminden başka hiçbir şey korumamıştır", diyordu. Dolayısıyla, modern analizler daha inandırıcıdır, çünkü rakip grupların oluşumunda ve politikalarında bir miktar sınıflar arası farklılıklar olduğunu kabul etmektedirler ama aynı zamanda *popolo*'ya neden soyluların liderlik ettiğini de açıklamaktadırlar. Bu açıklama ya kişisel fırsatçılık ya da bir profesyonel politikacı kadrosunun ortaya çıkışı bağlamında ifade edilebilir. Bu profesyonel politikacılar toplumda yükseldikçe, *podestà*, *capitano del popolo* gibi çeşitli yönetim görevleri alıyordu. Kişisel fırsatçılık *popolo*'nun soyluların ihtiraslarının ve çatışmalarının bir aracı haline gelmesi durumunda söz konusudur. Örgütlü *popolo*, özellikle de *capitano* makamı, baronlar tarafından güçlerini artırmak için kullanılıyordu. Böyle bir durumun Lazio'nun bazı küçük şehirlerinde söz konusu olduğu ileri sürülmüştür. Milano ve Verona gibi daha büyük şehirlerde de *popolo*, della Torre ve della Scala ailelerinin egemenliklerini kurmalarının bir aracıydı (Bölüm VIII ile IX'a bakınız). Bu yoruma karşı çıkanlar, soyluların *popolo* ile kurdukları ilişkinin bencilce nedenlere dayanmadığını söyleyeceklerdir. Onlara göre, "kamu işlerinin idaresinin, iç barışın ve dış genişlemenin şahısların ve ailelerin egemenliğinden kurtarılması"[22] gereksinimini soylular da fark etmişlerdir. Bu görüşe göre, şehirlerin nüfus ve ekonomik faaliyetler açısından büyümesi ve şehirlerin egemenliği altındaki bölgenin genişlemesi, ekonominin ve dış po-

litikanın önemli alanlarında karar almada daha fazla şahsilikten uzak durma ihtiyacı yaratıyordu ve bu durum bütün sınıflarda hissediliyordu.

Aristokratik manipülasyonlara açık olmalarına karşın, halk rejimleri bir fark yarattı. Yeni vergilendirme yöntemleri, adalet ve siyasi katılım yöntemleri ile ilişkiliydiler. Daha önceleri vergiden muaf olan soyluların servetini hesaplayan vergi cetvelleri benimsendi. Ceza hukukunda yapılan reformlar yargılamada değişikliklere yol açtı: Müştekinin suçlamasının yerini yargıcın soruşturması aldı; adam öldürmede uzlaştırma ve barıştırma yerine idam cezası getirildi. Meclislerin ve meclis üyelerinin sayıları arttığı için meclislerin toplumsal kompozisyonu genişledi. Bütün bu yeniliklerin "arşiv devrimi" diye adlandırılan bir başka sonucu daha oldu; kamusal arşiv tutma ve kullanma biçiminde; kurumların "bilgi toplama, düzenleme, sınıflama ve yayma" yollarında hızlı ve köklü bir değişim meydana geldi. Ünlü "cetvelle idare" deyimi bu değişimi tanımlamak için yaratılmıştır: Bu cetveller vergi tahakkuku cetvelleri, asker ve lonca üyeleri cetvelleri gibi "olumlu" veya haydutların, nüfuzlu kişiler ve siyasi sürgünlerin cetvelleri gibi "olumsuz" nitelikli olabiliyordu.[23]

Popolo ile bağlantılı olarak şimdiye kadar değindiğimiz birçok komün gibi Piacenza da büyük bir şehirdi ve kurumsal gelişimi erken olmuştu. Ancona Markı'nda küçük bir yerleşim yeri olan Matelica'da, soyluların dolaysız vergilendirmeden muafiyet de dahil olmak üzere bazı mali ayrıcalıklarını kaybettikleri 1237 yılından önce "halkın" herhangi bir kazanımı görülmemektedir. *Populares*'in daha sonraki mali kazanımları 1278 yılında oldu ama *capitano*'su olan bir *popolo* yüzyılın sonuna kadar ortaya çıkmadı ve aynı dönemde loncaların önde gelen yetkilileri komünün egemenliğini ellerine geçirdiler. 13'üncü yüzyılda birçok büyük şehirde görülen 1000 *popolani*'lik piyade gücü Matelica'da 1340 yılına kadar gözlenmemektedir.

Ne zaman olmuş ve *popolo* tarafından ne tür baskı araçları kullanılmış olursa olsun, bu devlet içindeki devletin ileri süreceği hak iddialarının komünün egemenliğine meydan okuyacağı bir

zamanın gelmesi olasıydı. Bu rekabet Pistoia *popolo*'su yasasının birinci maddesinde açıkça ifade edilmektedir: "*Popolo*'nun kanunları komünün kanunlarında üstündür".[24] "Pistoia komününün yasalarında, Pistoia *popolosu*'nun yasalarının herhangi bir maddesine zarar veren veya onunla çelişen maddeler varsa, o zaman *popolo* yasasındaki maddeler geçerli ve bağlayıcı olacak, onlar dikkate alınacak ve uygulanacaktır; komün yasasında bulunan ve onlara ters düşen maddeler uygulanmayacaktır". Pistoia'da, *podestà* resmi mektupları sadece *anziani*'nin huzurunda açabiliyordu ve mektupların onlara yüksek sesle okunması gerekiyordu. 1257 yılında Siena'da çok açık bir yetki çatışması meydana geldi: *Podestà*, *capitano del popolo*'ya danışmadan hareket etti ve bunu takip eden anlaşmazlıkta, her iki yetkili de diğerini kendisini ziyarete davet etti, temsil ettiği organın onuruna halel getireceği düşüncesiyle ziyareti kendisi yapmadı. Siena'daki bu anlaşmazlık, komün ile *popolo* arasında 1256 yılında yapılan ama sonuçsuz kalan bir anlaşmanın siyasi, mali ve hukuki maddelerinden kaynaklanmıştı. *Popolo*, iç meclislerin, ana meclisin, *podesteria* seçicilerinin ve kanun "tadil edicilerinin" üyeliklerinin yarısını almak ve maliyenin üç yetkilisinden (*Biccherna*) birini atamak istiyordu. 1262 yılına gelindiğinde bu isteklerin çoğu elde edilmişti. Baskı ve uzlaşma bir şekilde komünal ve popüler otorite arasında sürekli çatışmalar çıkmasını engelledi; açık ve seçik modern egemenlik nosyonlarına alışkın olan herkes için bu durum bir paradoks ve kâbustur.

Popolo'nun yürürlüğe koyduğu yasalara bakınca, *popolo*'nun genel toplumsal hedefleri ile daha spesifik yasal hedefler arasında yukarıda var olduğu söylenen farkı açık bir şekilde görmek mümkün değildir. Bologna halk yasasının (1282) ilan ettiği amacı, "yırtıcı kurtlar ile uysal kuzuların yan yana yürüyebilmesi" idi. Tabii ki, kuzular *popolani*, kurtlar da soylulardı. Böyle bir yasa, maddelerinden birinde tarif edilen durumu nötralize etmeyi hedefliyordu: "Şehrin, *contado*'nun ve Bologna bölgesinin *popolo*'sundan birçok kişi, mülkleri ve mülklerinin mahsulüyle ilgili olarak, nüfuzlu kişiler tarafından sürekli rahatsız edilmektedirler". Nüfuzlu kişilerin gücüne karşı alınan yasal önlemler arasında (Yukarıda sözü edilen)

vasalları ve maiyeti hedef alan yasaların yanı sıra, senyoral adalet ile senyoral maliyeyi ve özel hapishaneleri yasaklayan yasalar da vardı. Diğer önlemler, *popolani*'yi güçlülerin tehditkâr kontrolünden kurtarmayı hedefliyordu: Bunlar arasında *popolani*'nin sokaklarda nüfuzlu kişilere eşlik etmelerini, onların evlerine gitmelerini, onlara haber götürmelerini, herhangi bir hukuki konuda onlardan yardım istemelerini yasaklamak bulunuyordu. Normalde komün yetkililerinin de nüfuzlu kişilerle ilişki kurmaları yasaklanıyordu. Kulelerin yüksekliğine sınır getiren ve soyluların kan davası gütmelerini önlemeye yönelik birçok kanun da aynı genel kategoriye girmektedir.

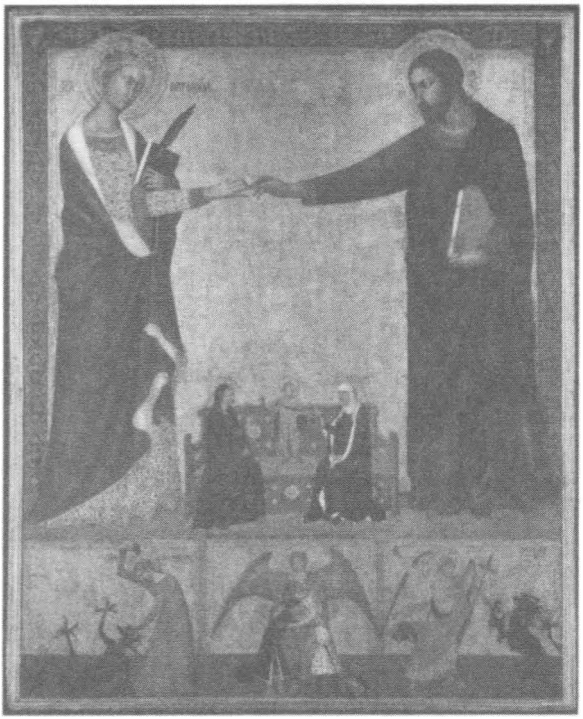
Nüfuzlu kişiler, bunların yanı sıra, çok kesin yasal ve hukuki dezavantajlara maruz bırakılıyorlardı ve bu durum *popolo*'nun kurumsal zaferlerini destekliyor ve pekiştiriyordu. Nüfuzlu kişiler doğal olarak loncalar dahil olmak üzere *popolo*'nun bütün kurumlarından dışlanmışlardı ve yetkileri daha kısıtlanmış komün makamlarından aldıkları pay artık çok sınırlıydı. Nüfuzlu kişilerin bütün siyasi görevlerden tamamen dışlanmaları ender olarak görülüyordu, çünkü soylulara elçi ve askeri danışman olarak ihtiyaç duyuluyordu. Daha yaygın bir uygulama olarak, nüfuzlu kişilere belli meclislere ve makamlara belli oranlarda katılım izni veriliyordu. Hukuki konularda bir tür "çifte standart" nüfuzlu kişilerin dezavantajına olacak şekilde uygulanıyordu. *Popolani*'ye karşı işledikleri suçlarda, nüfuzlu kişilere işledikleri suçun normal cezası verilmiyordu; ceza iki, üç, hatta dört kat artırılıyordu. Örneğin Parma'da, "*Popolo*'nun herhangi bir üyesinin yemini, nüfuzlu herhangi bir kişi aleyhine kesin kanıt sayılacaktır" ve nüfuzlu herhangi bir kişi bir *popolano*'yu yaralamakla veya ona saldırmakla suçlanırsa, suçlanan kişi aleyhinde "söylenti ve dedikodudan" başka hiçbir şey olmasa bile (*si sola vox et fama fuerit contra talem magnatem*), yetkililer harekete geçmek zorundaydılar. Nüfuzlu bir kişinin sözü, bir *popolano*'nun sözünden hukuki açıdan *ipso facto* daha az değerliydi. Modena yasalarına göre, "Tazminat söz konusu olan herhangi bir suçlamada, bir nüfuzlu kişinin (*potens*), oğullarının ve yardımcılarının yeminine inanılmayacaktır".[25] Nü-

fuzlu kişiye karşı delil ileri sürmek daha kolay hale getiriliyordu, yargılama da hemen bir hüküm verilecek şekilde yürütülüyordu. Bologna'da, saldırıya uğrayan tarafın saldıran taraf hakkında söyledikleri kabul edilmek zorundaydı. Davacı şikâyetçi olduğu şahsın nüfuzlu biri, bir *potens* şövalye veya soylu olduğunu söylemişse, kişi otomatik olarak öyle kabul edilmek zorundaydı.

Böyle bir ceza sisteminin etkili olabilmesi, görevi bu sistemin çalışmasını denetlemek olan ve arkasında silahlı bir güç bulunan görevlilerin varlığına bağlıydı. 1281'de Floransa'da, 1288'de Bologna'da nüfuzlu kişilerin adlarının yazılı olduğu listeler düzenlendi ve listelerde adları olanlar, gelecekte iyi davranmalarını sağlamak için teminat olarak bir ödeme (Bologna'da en az 1000 L, Floransa'da ise 2000 L) yapmaya mecbur bırakıldılar. Bologna'daki listede 40 ailenin (92 bireyin) adı vardı; Floransa listesinde ise 72'si çoğunlukla şehirde yaşayan 150 kişinin adı bulunuyordu. Bu insanları denetim altında tutmak üzere özel olarak "Adalet Sancaktarı" (*Gonfaloniere di Giustizia*) adında yetkililer atanıyordu. Adalet sancaktarları 1293 yılında Floransa'da "Adalet Kanunları" uyarınca atandı ve bu uygulama birkaç şehir tarafından taklit edildi. Nüfuzlu bir kişinin bir *popolano*'yu öldürmesi durumunda, *Gonfaloniere* nüfuzlu kişinin evinin derhal *popolo* piyadesi tarafından yıkılmasını, malına el konulmasını ve o kişinin derhal idama mahkûm edilmesini sağlamakla yükümlüydü. Soylular arasındaki aile dayanışması kendilerine karşı döndürüldü: Suçlu kişi yakalanamıyorsa, en yakın akrabası aynı cezaya çarptırılıyordu. "*Popolani*'ye karşı cürüm işleyen nüfuzlu kişilerden intikam alınmasının iyi bir şey olduğunu savunmayan' kişilerden ceza olarak 10 L alınmasına karar veren gözü dönmüş Parma *popolosu*'nun, "*popolani*'ye karşı cürüm işleyen nüfuzlu kişilerden intikam almak için" yüz kişilik özel bir *antiqui cives populares* birliği vardı. Bu birlik, normal bin kişilik piyade gücüne ek olarak bulunuyordu.

Gerçek ile hukuk ne dereceye kadar uyuşuyordu? Bu sorunun yanıtının koşullu olması zorunludur çünkü yasalar, mahkeme kayıtlarından daha iyi muhafaza edilip günümüze kadar gelmiştir. Bunların incelendiği yerlerde, örneğin Bologna'da görüldüğü ka-

darıyla, bu adalet tarzının verilen cezaya değil, davanın yürütülmesine etkisi oluyordu. Şehirdeki nüfuzlu kişiler ve *contado*'daki soylular mahkeme edilip sürgüne gönderilebiliyorlardı ama daha ağır cezalara nadiren çarptırılıyorlardı.[26] Soylularla bir silahlı çatışma söz konusu olduğunda, *popolo* çok etkili bir güç olabiliyordu. Bu etkililiği 1288 yılında Cenova'da kendi *capitano*'larını saraylarında savunup, Grimaldi ailesi ile diğer soyluların kalkıştığı silahlı darbe girişimini engelleyerek kanıtlamıştı. Ama *popolo* kendi bakış açısını mahkemelerin günlük iş rutinine yansıtabiliyor muydu? Edinilen izlenim, nüfuzlu kişilerin gördüğü muamelenin onlar aleyhinde çıkarılan kanunlarda belirtilenden daha adil olduğudur. Bologna'da kanunlar "Davacının (yeminli) suçlamasının, yara ve yaralayan kişi ile ilgili yeterli kanıt olarak kabul edilmesini" emrediyordu, ama pratikte tanık isteniyordu; istenen tanıklar arasında çoğunlukla tıp görevlisi de bulunuyordu ve davacının davalının nüfuzlu kişilerden olduğu yönündeki kanıtsız iddiası yetersiz sayılıyordu. Bazen nüfuzlu kişiler suçsuzluklarını kanıtlamayı başarıyorlardı ve bazen *popolani* haksız suçlamada bulunmaktan dolayı suçlu bulunuyordu. Nüfuzlu kişiler çok sık ceza alıyorlardı ve yine büyük bir sıklıkla, mahkemeye gelmemek suretiyle, dile getirmeden suçlarını kabul ediyorlardı, ama verilen ceza her zaman kanunlarda belirtildiği kadar acımasız olmuyordu. 1292 yılında, bir *popolano*'nun yüzünü bıçakla yaralamaktan suçlu bulunan Pistoia'lı bir soylu 500 L para cezasına çarptırıldı. Ertesi yıl aynı şehirde bir *popolano*'yu kafasına sopayla vurarak dövdüğü için tutuklanan bir başka soylu 300 L para cezasına çarptırıldı.[27] Paralı olduğu biliniyorsa davalıyı para cezasıyla serbest bırakma yönünde güçlü bir eğilim vardı, özellikle de şikâyetçi *popolo*'nun geliri düşükse... Zaten mantık da ödenmesi mümkün olamayacak derecede ağır cezaların verilmesinin anlamsız olduğunu söylüyordu. Pazzi ve Frescobaldi aileleri ile Floransa'nın diğer nüfuzlu ailelerinin üyelerinin çarptırıldığı cezalar defalarca çok daha düşük para cezalarına çevrildi. Para cezalarının orijinal rakamın yüzde on beşi kadar düşük bir miktara indirilmesi sıra dışı bir durum değildi.

Fotoğraf 7.5 Aileler arasındaki bir kan davasının sona erdirilmesi. 14. yüzyıla ait bir Siena tablosu, Arigo di Neri Arighetti için yapılmıştır (Boston, Massachusetts'deki Museum of Fine Arts'da bulunmaktadır). Bir başmelek nezaretinde silahlarını ve kalkanlarını bırakan eski düşmanlar öpüşerek barışıyorlar. İskenderiyeli Azize Catherine'in İsa ile mistik evliliğini tasvir eden ana panelin altındaki predella Azize Margaret ile Aziz Michael'ın şeytanlarla savaşını tasvir etmektedir. Ressamın Barna da Siena olduğu görüşü genel kabul görmemiştir (Fotoğraf© 2009 Museum of Fine Arts, Boston).

Nüfuzlu kişiler "uysal kuzuların" aldığı önlemlerden kurtulmakla kalmayıp yükselmeye, kan davası gütmeye ve kamuda başarılı kariyerlere sahip olmaya devam ettiler. Elçi, komutan ve *contado*'da yetkili olarak onlara hâlâ ne kadar gereksinim duyulduğuna daha önce değinildi. Yukarıda sözü edilen Floransalı Pazzi ailesinin yanı sıra, Guidi, Ubaldini ve Ubertini aileleri de şehrin etrafındaki bölgelerde sahip oldukları geniş ve gelişen lordlukları ellerinde tutmaya devam ettiler.

İhanetin ve köylülerin asla başarılı olamamaları gibi* *popolo*'nun da asla başarılı olamayacağı veya sadece kısmi bir başarıdan başka bir şey kazanamayacağı düşüncesinde muhtemelen bir haklılık payı var. "Zengin olmuş" bir *popolano* nüfuzlu kişi olma yolunda ilerlediğine göre, *popolo* sürekli olarak liderlerini kaybetme durumunda kalıyordu. Eğer bu durum sosyal hareketliliğin bir ürünü idiyse, *popolo* aynı zamanda bu durumun kurbanıydı da; durum statik olsaydı, *popolani* düşük statüsünü kabul etmeye hazır olabilirdi. Tabii pratikte, *popolo*'nun nüfuzlu kişi kabul edilmesi servetin kazanılmasından sonra gerçekleşiyordu. "Yeni sınıflar" yükseldikçe bu sınıfların bütün üyelerinin soylu sınıf tarafından hemen massedilemeyeceği açıktı, hatta soylularla *de facto* ilişkilendirilen nüfuzlu kişiler ve *potentiores* gibi sınıflar tarafından bile hemen kabul edilmiyorlardı. "Eski" aileler yeni zenginleri yönetim makamlarına getirme politikasını sistematik bir biçimde uygulamış olsalardı, *popolo*'nun yükselişini durdurabilir, hatta engelleyebilirlerdi. Ama bu kendi içinde biraz saçma bir varsayım. Yeni insanlar bazen çok büyük sayılarda servete ve nüfuza hızla kavuşuyorlardı; şehirde bir görev alma veya toplumda kabul görme açısından bu yeni insanların hepsinin umduğunu bulamayacağı açıktı. Her hâlükârda, Piacenza'lı Antolino Saviagata ve Uberto de Iniquitate gibi, karakterleri sayesinde toplumda popüler bir rol üstlenecek kişilerin veya fırsatçılıkları sayesinde bu görevleri kapacak başka insanların olması kaçınılmazdı. Toplumda nüfuzlu kişilerin hemen altında bir tabaka mutlaka bulunuyordu ve bu tabakanın üstlendiği rol komünde kendisine daha büyük bir pay istemesine yol açıyordu.

Diğer Özel Şehir Örgütleri

Soylulardan, *popolani*'den ve *consorzerie*'den oluşan birliklerin hepsi de komünün egemenliğine meydan okudukları için komünün otoritesinin bu rakip grupların tehdidi altında olduğu duy-

* Bkz s. 93 –y.n.

gusuna kapılması doğaldı. Bazı komünler, bütün "partileri" (Bir umut) yasadışı ilan ederken, bir komün (Daha gerçekçi bir şekilde) bir emir çıkarmakla yetindi: Hiçbir Bologna yurttaşı "[yeminleri] komünün onurunu koruyan ve avantajına olan askeri birlikler ve loncalar hariç, herhangi bir derneğe (*societas*) karşılıklı yardımlaşma amacıyla" girmek için yemin edemez veya kendini bu bağ ile bağlayamaz (1211).[28]

Bologna'nın bu kanunda sözü edilen *compagnie delle armi*'si komün içindeki güçlü bir örgüte ilginç bir örnek oluşturmaktadır. 12. yüzyıldan, hatta daha erken bir tarihten beri Bologna dört *quartieri*'ye bölünmüştü, *quartieri*'lerin her biri de belli sayıda *contrade*'ye bölünmüştü. *Contrade*'ler küçük bir kolluk gücüne sahipti ve her biri (Sayıları 72 idi) bir şapel bölgesine karşılık geliyordu. Bologna'da *quartieri*'nin kendi sancaktarlarına (Hem süvari, hem de piyade için) sahip bir askeri örgütü -ki bu, şehirlerin bölgeleri için normal bir şeydi- meclis üyeleri ve diğer görevlileri vardı. Ancak, 13. yüzyılın başlarında yirmi (Bazen de yirmi dört) *societates armorum* içeren yeni bir yapı ortaya çıktı. *Societates armorum* büyüklükleri açısında çok büyük farklılıklar gösterebiliyorlardı, bölgesel bir temelleri yoktu ve içlerinde her sınıftan insan vardı. Bir ara bir *societates armorum*'daki üye sayısı 130'a kadar düşmüş iken bir başkasınınki neredeyse 600 idi. Bazıları bütün üyelerinin belli bir bölgede yaşamasında ısrar ediyordu ve üyelerini sadece bir *quartiere*'den alıyordu, bazıları ise dört *quartiere*'den de üye alıyordu. Bazıları *Lombardi* ve *Toschi* (Toscanalılar) gibi adlara sahipti; bu adlar, Bologna'lı olmayan üyelerinin geldikleri bölgelere atfen veriliyordu. Bazılarının loncalarla, bazılarının ise aristokratik *consorzerie* ile bağları vardı. Onlarla ilgili her şey, özellikle de topoğrafyaya önem vermemeleri, gönüllülük üzerine kurulduklarını düşündürmektedir. Bu izlenim farklılık gösteren kanunları ile mali düzenlemeleri tarafından güçlendirilmektedir; yıllık aidat, iki ila on iki *bolognini* arasında değişiyordu. Bu *compagnie*'lerin karşılıklı koruma amaçlı olduğu 1285 yılında kurulan *Spade*'nin (Kılıçlar) tüzüğünden açıkça anlaşılmaktadır:

> "Üyelerimiz birbirlerini komün içinde ve dışında bütün insanlara karşı korumalı ve kollamalıdır. Üyelerimizden herhangi biri bir şövalye, *potens* veya avukata karşı (...) *podestà*'nın, *capitano*'nun veya herhangi bir dini veya laik yargıcın mahkemesinde dava açmışsa (...) *ministrales* (yetkililer), üyelerimiz arasından en iyi ve en bilge olan yüzünü seçecek ve bunları yirmişerli gruplara ve onları da onarlı alt gruplara bölecektir. Bu kişiler (...) mahkemede ve mahkeme dışında (...) üyemizin yanında duracaklardır (...) gerektiğinde yüzü birden duracaktır."[29]

Üyelerine sağlamayı umduğu hukuki koruma açısından bu *compagnia*, *consorzeria*'ya, hatta *popolo*'ya benzemektedir. Ancak *compagnia*, *popolo*'nun uzak bir akrabasına benziyor olsa bile aralarında çok önemli bir fark vardır. *Compagnie delle armi*, en azından 13. yüzyıldaki en parlak döneminde, hem soylu, hem de soylu olmayan kişilerden oluşuyordu, hepsi aynı *compagnie*'nin üyeleriydiler. Herhangi bir grubun yardımından yoksun bireyi etkilediğinde, komünün hukuki işleyişine güvensizlik duymak, bütün bu örgütlerin ortak özelliğidir ve hepsi komünün otoritesini zayıflatırlar.

Bu Bologna *societates*'inin ilginç bir özelliği vardır, tüzükleri gönüllülük temeli üzerine kurulduklarını göstermektedir ve komünden bağımsız olarak hareket etmektedirler; ancak komün içinde bulunan ve komüne rakip olan başka birçok birlikten söz edilebilir. Bunlardan en güçlüsü *consorzerie* idi ama yukarıda sözü edilen bölgesel örgütler de güçlüydü. Bunların arasında gözetleme ve benzeri görevleri olan küçük *contrade* ile (En azından bazı şehirlerde) kendi meclisleri ve yetkilileri olan büyük bölgeler bulunuyordu. Bölgeler birbirlerine çoğunlukla gerçek bir düşmanlık hatta şiddet içeren bir düşmanlık duyuyorlardı; ve bu duygu çok yakın zamanlara kadar sürmüştür. Bazı kasabalarda farklı *rioni*'de yaşayanlar ana meydanda toplanıp birbirlerine taş atıyorlardı ve şiddet içeren bu sporda birçok yaralanma oluyordu. Siena'da üç bölge (*terzi*) arasındaki *bactallia in campo Fori,* 1238 yılına ait belgelerde görülmektedir. Kavga ve güreşin çeşitli formları gibi bu tür taş atmalar da, bazı şehirlerde düzenli bir spordu. Kuşkusuz, bu tür olaylar şehir içinde yerel ve bölgesel bağları güçlendiriyordu.

Komünün bir başka ve çok önemli rakibi de lonca idi; lonca normalde *popolo*'da doğrudan temsil ediliyordu. Hatta birçok şehirde *popolo*, loncaların kolektif organından başka bir şey değildi. Loncaların tüzükleri, muhtemelen yetişkin erkek nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan üyelerinin ekonomik, hatta toplumsal faaliyetlerini bile büyük ölçüde denetim altında tutuyordu. Loncalar aynı zamanda siyasi görüşler sunabiliyor, hatta siyasi girişimlerde bulunabiliyorlardı. 1293 yılında Padua loncaları, "Padua şehrini ve bölgesini, herhangi zorbanın veya şahsın egemenliğinden azade, bir komün olarak barış içinde tutmak ve korumak için tek bir organ, dernek, kardeşlik veya birlik oluşturmaya"[30] karar verdiler. Loncaların üyeleri üzerindeki hâkimiyeti son derece sert olabiliyordu. Aynı şehrin (Padua) kâtipler loncası, loncanın çoğunluğunu temsil etmeyen meclis toplantılarında üyelerinin görüş belirtmesini yasaklamakla kalmayıp, üyelerine lonca meclisinin belirlediği şekilde konuşmalarını emrediyordu.

Guelfolar ve Ghibellinolar

Bu bölümün başında Lantini'nin "iki parti" diye adlandırdığı gruplar arasındaki bölünme zor bir tarihi terminoloji ve yorum içeriyor. "Guelfolar ve Ghibellinolar kimlerdi?" sorusu bütün ortaçağ tarihi profesörüne sorulmuş bir sorudur ama sorunun basit bir yanıtı yoktur. Tuhaf bir şekilde, belki de renkli adları nedeniyle, Guelfolar ile Ghibellinolara, ortak tarihsel imgelemde çok büyük önem atfedilmiştir -hem de toplumsal hizipler pahasına- öyle ki, dönem üzerine yazılan genel tarih kitapları bile *The Guelfs and the Ghibellines* olarak adlandırılmıştır. Max Beerbohm'un (*Savonarola Brown* adlı kısa öyküde) "Guelfolar ve Ghibellinolar dövüşerek girerler" diyerek sahne talimatında hicvettiği bakış budur. Sahne ışıklarının çoğunu gasp ederek üzerlerinde toplamış olsalar bile, bu büyük gruplar açıklama gerektirmektedir.

Böyle bir açıklama, İtalya yarımadasında siyasi bir güç olarak mevcut olan, ama yarımadanın dışında bulunan imparatorluğun özel konumundan başlamak zorundadır. Bütün şehirlerin (dolayı-

sıyla dış ilişkiler hakkında bir fikri olan bütün yurttaşların) karşı karşıya olduğu önemli bir sorun, imparatorluğa karşı benimsenecek diplomatik tavırdı. Bir dostluk politikası mı, yoksa düşmanlık politikası mı daha fazla avantaj sağlardı? Başka deyişle, imparatorluğun kutuplaştırıcı bir etkisi vardı ve komünler imparatorluk yanlısı veya imparatorluk karşıtı gelenekler oluşturdukça, iki düşman siyasi sistem belirmeye başladı. Bu durum Barbarossa döneminde mevcuttu ve Lombardia Birliği *rector*'leri, içlerindeki imparatorluk karşıtlarıyla savaşmak için yemin ettiler: "Eğer o kişi benim şehrimin bir yurttaşıysa, şehirde hangi evde oturuyorsa otursun, o evin yıkılmasını ve o kişinin şehirden sürülmesini sağlamak için elimden geleni samimiyetle yapacağım."[31]

Ancak, 12. yüzyıl Lombardia'sında, imparatorluk sempatizanı olan kişiye Ghibellino denmiyordu. Daha sonraki yazarlar tarafından anakronik olarak kullanılan "Ghibellino" ve "Guelfo" sözcükleri II. Friedrich (1220-1250) zamanına kadar İtalyan siyasetinin söz dağarcığına girmez. Sözcükler Almanca, "Welf" (Friedrich'in Sakson rakibi IV. Otto'nun ailesinin adı) ve "Waiblingen" (Hohenstaufenlerin şatosunun adıydı ve savaş narası olarak kullanılıyordu) sözcüğünden türemiştir. Ardından da İtalya'da II. Friedrich yanlıları ile ona muhalif olanları tanımlamak için kullanılmaya başlamıştır. Bazı şehirlerde bu bölünmeyi tanımlamak için "imparatorluk partisi" ve "kilise partisi" terimleri kullanılıyordu ama daha sonra "Ghibellino" ile "Guelfo" olarak tanımlanmaya başladılar. İki hizbe ait bu iki ünlü ada, görünüşe göre ilk kez 1242'de Floransa'da rastlıyoruz; ardından bu kullanım büyük bir hızla yayıldı. Kritik öneme sahip 1240'lı yıllarda hem imparator, hem de papa (IV. Innocentius) Floransa'nın rakip partilerine Floransa'nın "Guelfo" ve "Ghibellino" partileri diye atıfta bulundular. 1240'lı yılların bitiminden önce adlar komşu şehirlerde de kullanılmaya başlamıştı. 1249 yılında Arezzo'da Guelfolar ve Ghibellinolar vardı ve 1251 yılına gelindiğinde, bir *capitano*'su ve meclis üyeleri olan resmi bir Ghibellino partisi mevcuttu (tıpkı Pisa, Siena, Pistoia ve Prato'da olduğu gibi). Aynı sıralarda (1251-1252) bir Guelfo ve Ghibellino diplomatik ittifaklar ağı Toscana'da yayılmaya baş-

ladı. İsimler artık her yerde kullanılmaya başlanmıştı; San Gimignano'da yasalar "Guelfolar ve Ghibiller (Ghibillos) arasında şarkı söylenmesini" yasaklıyordu.

Tabii, bu terimlerin Toscana ötesine yayılması cismen değil, ismen olmuştur. 1241 yılında, Cenovalı imparatorluk yanlılarının kendi *capitano*'ları vardı; 1247 yılında Parma'daki "imparatorluk partisinin" bir *capitano*'su vardı. İmparatorluk yanlısı ve imparatorluk karşıtı partilerin varlığı onlara verilen adlardan çok daha önemlidir. Yine de, "Guelfo" ve "Ghibellino" terimlerinin bütün Kuzey İtalya'daki imparatorluk yanlısı ve imparatorluk karşıtı hizipler için kullanılmasının ancak 1265 yılında, liderliği Anjou hanedanına geçen Hohenstaufen karşıtı davanın seyrinin değişmesiyle gerçekleştiğini vurgulamak gerekir. Yakın zaman önce bu terimlerin Anjou propagandasının etkisi altında yayıldığı ve "Ghibellino" terimine kötü çağrışımlar (Özellikle ihanet) yüklendiği, sonra da muhalifleri şeytanlaştırmak, barış tekliflerini engellemek ve sürgündekilerin geri dönmelerini önlemek için kullanıldığı ileri sürüldü. Bu görüş, Ghibellino sözcüğünü sadece karşıtlarının kullandığı bir terim haline getirmektedir.[32] İnsanlar bu terimlerin Floransa'da doğduğunu ve orada II. Friedrich'in yandaşları ile muhaliflerini tanımlamak için kullanıldığını hatırlıyorlardı. Parmalı Fransisken Salimbene, bunun farkındaydı ve eğer yazdığı kaotik ve uzun tarihin bir ana teması var ise, o da budur. "Toscana'daki, Lombardia'daki, Romagna'daki, Ancona Markı'ndaki, Treviso Markı'ndaki, İtalya'nın tamamındaki bütün bu partilere ve hiziplere, bölünmelere ve telinlere eskiden imparator denilen kişi, Friedrich neden olmuştur."[33]

14. yüzyıl tarihçisi Floransalı Giovanni Villani, "Guelfo" ve "Ghibellino" terimlerinin Floransa'daki hiziplerden ve bunların daha sonra başka yerlere yayılmasından türediğini söylerken doğru bir açıklama yapmaktadır. Villani daha sonra Floransalı soyluların iki düşman gruba bölünmesini, 1215 yılında Buondelmonti ile Donati aileleri arasında çıkan bir kavgaya bağlar ve bu kavgayı yerel Guelfo-Ghibellino kavgasının kökeni olarak kabul eder.[34] Bu olaylar Villani'nin zamanından bir yüzyıl önce gerçekleşti ("Guelfo" ile "Ghibellino'nun" Almanya'daki iki şatonun adı olduğunu

düşünmesi de doğru değildi); bu yüzden onun olgularla desteklenmeyen bu açıklaması kabul edilemez. Ancak bu hikâye çok önemli bir noktaya işaret etmektedir. Bu partiler hiçbir şehirde, salt dış politikadaki görüş farklılıkları nedeniyle bölünmüş siyasal gruplar olarak ortaya çıkmış olamazlar. Soylular arasında kıskançlıklar, düşmanlıklar, aileler arası kan davaları ve ittifaklar nedeniyle ortaya çıkan yerel bölünmeler, emperyal sorundan tamamen bağımsız biçimde (Hem de bu sorun II. Friedrich tarafından gündeme getirilmeden çok önce) mevcuttu. Şehirlerdeki aile ve parti yandaşlıkları ve ittifakları, öncelikle soylu hiziplerin iki karşıt sistem olarak kutuplaşmasına yol açtı. Bu, güçlü akrabalık bağlılıklarının ve kan davası geleneğinin sürmesiyle yakından ilintiliydi. İmparatorluk sorunu ortaya çıkınca, şehrin siyaseten en bilinçli ve etkili yurttaşları olan nüfuzlu kişiler doğal olarak taraf tuttular, böylece onlar arasındaki bölünme bir kez daha kutuplaşmaya yol açtı ama bu kez kutuplaşma dışarıdan gelen iki karşıt fikir olan imparatorluk yanlılığı ve imparatorluk karşıtlığı nedeniyle oluştu. Ancak, bireyin görüşünü ifade edebilmekteki başarısı, bireyin yaşadığı şehirdeki hâkim politikaya ve geleneklere bağlıydı. Yukarıda değinildiği gibi, Cremona, Pisa ve Siena gibi bazı komünler güçlü imparatorluk yanlısı, Milano ve Floransa gibi şehirler ise imparatorluk karşıtı geleneklere sahipti. Her şehrin hâkim rüzgârı hesaba katması ve bu yüzden zaman zaman yönünü değiştirmesi gerekiyordu. Ancak, ilkeli bir Floransalı Ghibellino veya Sienalı Guelfo, kendisinin bir paradoks olduğunu ve rüzgârın çoğunlukla suratına doğru çok sert bir biçimde eseceğini biliyordu.

Hohenstaufen davasının 1265-1268 yıllarında kaybedilmesi "Guelfo" ve "Ghibellino" terimlerinin tarihinde bir dönemin kapandığına ve bu kitabın kapsadığı dönemden sonra sona eren bir başka dönemin başladığına işaret eder. Yaklaşık 1270-1350 yılları arasındaki dönemde bu iki terimin önemi değişkendir ve saptanması zordur, ama Guelfizm temelde, 1265-1268 anlaşmasının sürdürülmesine, yani Anjou davasına adanmış bir ittifaklar sistemiydi. Guelfizmin baş temsilcileri genellikle Güney İtalya'daki (Başlangıçta Sicilya Adası da dahildi) Anjou hükümdarları, Tosca-

na ve Emilia'daki (Çoğunlukla ayrıca Bologna'daki) güçleriyle birlikte Floransa ve papalıktı; Floransa'nın Kuzeybatı İtalya'daki sık saf değiştiren müttefikleri de bunlara eklenebilir. I. ve II. Friedrich zamanında imparatorluk karşıtı ittifakları teşvik etmek için çok uğraşan papalık; ruhani silahlarıyla, özellikle de kilise törenlerini yasaklama ve aforoz cezalarıyla Guelfoları destekliyordu. Muhtemelen papalık, Guelfizme, yıpranmış ve hırpalanmış da olsa, belli bir ruhani prestij sağlıyordu. Guelfoların arasındaki ortak bağ, kısmen ortak bir tecrübeye (Modenalı bir tarihçinin dediği gibi, Guelfolar "Tötonların öfkesinden İtalyanların ne kadar çok çektiklerini"[35] hatırlıyorlardı), kısmen de Anjou'ların pozisyonunun korunmasındaki çıkar ortaklığına dayanıyordu. Ayrıca Guelfizmin güçlü bir ekonomik dokusu vardı. Avrupa'daki bankerler arasında en önde gelen Floransalı bankerler, önce Anjou fethini finanse ettiler, sonra da Napoli Krallığı'nın mali örgütünün yönetimini üstlendiler, gümrük vergisi topladılar ve krallığın bütün gelirlerini garanti altına aldılar. Floransalı bankerler aynı zamanda papalığın da bankacılarıydı. Ekonomik bağımlılık karşılıklıydı çünkü Floransa ihtiyacı olan tahılın büyük miktarını Regno'dan, Orta İtalya'daki papalık topraklarından ve Romagna'dan alıyordu. Yani, genel bir olgu olarak Guelfizm, Sicilya Krallığı'nın ve onun desteğine muhtaç olan diğer İtalyan devletlerinin dahil olduğu bir ittifaktı.

Yerel, "dahili" bir olgu olarak Guelfizme dönmeden önce, 1270 sonrası dönemdeki Ghibellinizmin genel bir tanımını yapmak yerinde olacaktır. Ghibellinizm bir bakıma, Guelfizmin aynadaki aksiydi. Örneğin, Guelfoların ortak anıları ve önyargıları Almanya karşıtı iken, Ghibellinoların ortak anıları ve önyargıları Fransa karşıtı (Özellikle de Anjou karşıtı) idi. Bir Ghibellino tarihçisine göre, "Pavialılar genellikle Fransızlardan, Provanslardan ve Picardlardan, birçok nedenden dolayı nefret ederler. Birinci neden, çok sevdikleri Kral Konradin'le birlikte çok sayıda Pavialının savaşta ölmesidir (Tagliacozzo, 1268). Bir başka neden Pavialıların hepsinin imparatorluk yanlısı (*nimis sunt imperiales*) olması ve sevgiyle andıkları müteveffa imparator Friedrich'in varislerine sadakatlerinin sürmesidir."[36] Ghibellino belgelerinde Anjoulardan, hiçbir

meşru gerekçeleri olmadığı halde büyük bir çıkarcılıkla Hohenstaufenlerin yerine geçmiş olarak söz edilmektedir. Aynı tarihçi, Manfred'in ölümü üzerine şöyle yazıyordu: "Fransız gücü, onu kullanmaya çalışan herkesin eline batan dikenli bir sopa mıymış, değil miymiş kilise şimdi görsün bakalım." Tarihçi, papalığın İtalya'ya, İtalya'nın efendisi olacak yeni bir hanedanı soktuğuna inanıyordu; oysa 1282 yılından sonra Sicilya savaşı Anjouları, papalara kıyasla etkinliği çok daha az olan bir güç haline getirmiştir. Bu Ghibellino şöyle diyordu: Piacenza -daha doğrusu iktidardaki parti (*intrinseci*), çünkü sürgündeki Ghibellinolar muhalefete devam ediyorlardı- Kral Charles'ın hükümranlığını kabul ettiğinde (1271), "çoğu bunu destekledi çünkü onlar Scotti ailesi ile diğer tüccarlar ve lonca üyeleriydi". Bu bakış açısında aristokratik bir küçümseme vardır ve bunu bir Guelfo'de görmek mümkün değildir. Burada zımnen söylenen, ticaretle uğraşanların barışa gereksinim duyduğu, bir soylunun ise savaşı tercih edebileceğidir. Ghibellinoları feodal aristokrasi ile, Guelfoları da ticaretle bir tutan eski görüş genelde savunulamaz olmasına karşın, imparatorlukla olan bağlantısı Ghibellinizme, Guelfizmden esirgenen belli bir parlaklık katıyordu. Ancak, Konradin'in ölümünden sonra imparatorluk yarımadada öylesine nadiren önemsenen bir güç haline geldi ki, Ghibellinizm kaçınılmaz olarak anlaşılmaz ve geçici bir olguya dönüştü ve sadece nadiren ortaya çıkan olumlu ortamlarda canlandı. Yukarıda alıntılanan Piacenza'lı tarihçi Ghibellinizmin doğasını açıklamak için (Biyolojik olarak inandırıcı olmasa bile) harika bir analoji yapmaktadır:

> "Nasıl ki, balık yumurtaları kuru ırmak yatağında yüz yıl yatmış olsalar bile, ırmak yatağına suyun yeniden gelmesiyle, o yumurtalardan küçük balıklar çıkarsa, aynı şekilde, emperyal mükemmelliğin gücü yeniden belirdiğinde, daha önceleri majesteleri imparatorun lütfuna nail olan o şehirler, kentler ve nüfuzlu kişiler özgürce aynı yöne döneceklerdir."

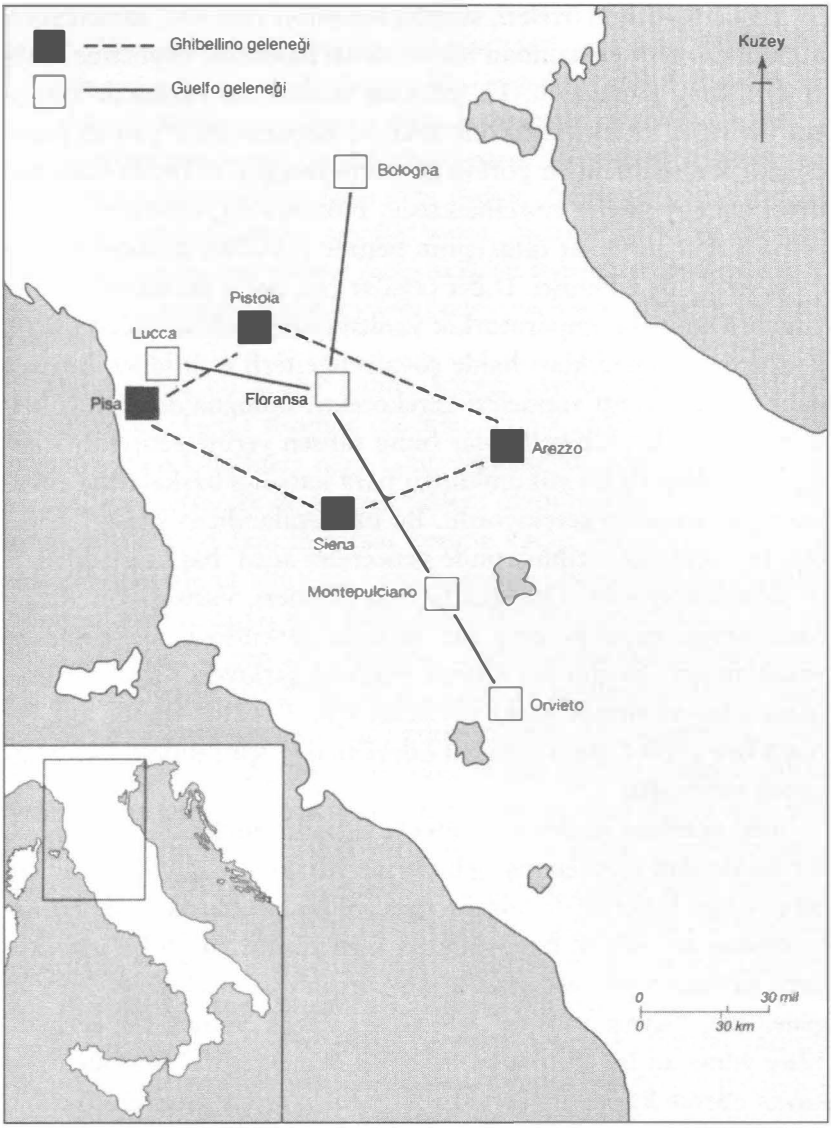
Ancak, 1268 yılından sonra etkili imparatorluk müdahaleleri ender olarak görüldü; önemli müdahaleler sadece VII. Heinrich (1308-1313) ile IV. Ludwig'inkilerdi (1327-1330).

Guelfizm egemen dava olarak tesis edilince giderek geriledi ve yerel düzeyde statükonun sürmesini sağlayan parti haline gelince, zaten hiçbir zaman çok kapsamlı olmayan doktriner içeriği de giderek azaldı. Guelfolar aynı zamanda mülk sahibi bir partiydi ve yüzlerce Ghibellino taraftarının sürgüne gönderilmesini ve Guelfo partisi ile liderleri adına mallarına el koyulmasını sağlayan düzenlemelerin sürmesinde çok büyük çıkarları vardı. Hizipleşmenin ve sürgünlerin bu yönünün olumsuz tezahürleri muhtemelen her zaman, komünlerin siyasal hayatı üzerinde yaygın ve yozlaştırıcı bir etkide bulundu. Örneğin Milano'da, II. Friedrich'in müttefiki Ezzelino da Romano'yu destekledikleri için bazı şahıslar sürgün cezasına çarptırıldı ve mallarına el konuldu. Bu malların bir envanteri çıkarıldı ve mallarını bildirmeyerek komünü aldatan şahısları ihbar edenlere ödül verileceği ilan edildi. Verilecek olan ödül o kadar yüksekti ki, 1265 yılında altı kişi, böyle birinin ölümü üzerine, onu ihbar etmek ve ödülü paylaşmak için resmi bir anlaşma yaptılar. Söz konusu olan miktarlar genellikle çok yüksek oluyordu. Floransa'da, kısa Ghibellino egemenliği (1260-1266) sırasında, 530 kadar Guelfo'nun kulesi ve evi hasar gördü. Verilen toplam hasar (davacılara göre) 132.000 L'den daha fazlaydı; bu miktar komünün bir yıllık gelirinden muhtemelen daha yüksekti. 14'üncü yüzyıl Floransa'sında Ghibellinizmin siyaseten yasaklanması sayesinde, Guelfo partisi, yasal imtiyazları yoluyla, yeni gelen herkesi kanun dışı ilan edebilecek muhafazakâr bir oligarşinin aracı haline geldi. En büyük silahları, Ghibellinizmle suçlanan birinin makam ve mevkiden mahrum bırakılabilmesiydi.

14. yüzyıl süresince Guelfizmin bu kötü biçimi, hiç değilse uzun zaman önce unutulmuş bir davanın parıltısına sahip olan Ghibellinizme bazı yararlar sağlamış olabilir. VII. Heinrich zamanında yaşayan tarih düşkünü bir romantik için Ghibellinizmin ne büyük çekiciliğe sahip olduğu Dante'nin imparatorluk yanlısı mektuplarında ve *De Monarchia*'sında görülebilir. Ancak Toscana Ghibellinizmi pratikte Floransa'nın düşmanlarının koalisyonuydu. Bunlar, VII. Heinrich ile IV. Ludwig'in seferleri arasındaki uzun dönemde (1313-1327) Floransa-Anjou güçleriyle savaşı sürdüren

tımar sahipleri ve *condottieri*'ydi. O sıralarda, "Guelgo" ile "Ghibellino" terimlerinin II. Friedrich zamanındaki anlamları kaybolmaya başlamıştı. Venedik dogesi Andrea Dandolo (doğ. 1306) şöyle anlatmaktadır: "Bir zamanlar Toscana'da iki soylu kardeş vardı. Bunlardan birinin adı Gibellinus idi ve imparatorun tarafını tutuyordu, diğerinin adı Guelphus idi ve kilisenin tarafını tutuyordu; bundan dolayı imparatorluk partisine Ghibellinolar, Kilise partisine ise Guelfolar dendi". En azından adların Tockana kökeni burada korunmuştur. 14'üncü yüzyılın ortalarına doğru, Lombardialı tarihçi Pietro Azario, "iki çatışan kılıcın" yol açtığı sorunları, "birinin adı Gibel, diğerininki de Gualef"[37] olan, birbirinin karşıtı iki şeytana atfetmektedir. Azario'nun şaşkınlığı hiç şaşırtıcı değildir çünkü onun yaşadığı dönemde iki terim de artık esasen yerel öneme sahiptiler ve farklı bağlamlarda çok farklı anlamlara geliyorlardı; öyle ki, örneğin bir "Guelfo partisinin" papalık topraklarında isyan örgütlediği görülebilmekteydi. Chiusi (Trasimeno Gölü yakınlarında) ve Bertinoro (Romagna'da) gibi küçük kentlerin bile kendi Guelfo ve Ghibellino örgütleri vardı -bir tarihçi, Bertinoro'daki Ghibellinoların 1295 yılında sürgün edildiklerini anlatır- ve özellikle bu gibi yerlerde, bu iki isim, giderek gerçekdışı bir hale gelmeye başlayan çekişmeyle ilgileri çok zayıf olan yerel hizipleri tanımlamaya başladı.

Treviso Markı bölgesinden tarihçi Rolandino, Ezzelino da Romano'nun ihtirasları nedeniyle Verona'da insanlar o kadar gerilmişti ki, "sadece şövalyeler değil, *populares* ile tüccarlar da iki partiye bölünmüşlerdi", demektedir. Bu sözler, dış ilişkileri ilgilendiren önemli konularla normal olarak sadece nüfuzlu kişilerin ilgilendiği imasını içermektedir. O tür insanların kaybedecekleri çok şey vardı; Floransalı Guelfolara verdirilen hasarın inanılmaz miktarı da bunu açıkça göstermektedir. Bu arada, nüfusun büyük çoğunluğu, muhtemelen taraf tutmaktan özenle kaçınıyordu. Salimbene, II. Friedrich'e muhalif partinin, 1247 yılında Parma'yı geri almasının nedenlerinden birini genel umursamazlık olarak açıklamaktadır. "Şehirdeki insanlar bu konularda taraf tutmadılar; ne saldırganların, ne de imparatorun yanında savaşmadılar. Bankerler ve sar-

Harita 7 Toscana'daki Guelfo ve Ghibellino yanlısı şehirler

raflar masalarında oturmaya devam ettiler, esnaf işini sürdürdü, herkes sanki hiçbir şey olmuyormuş gibi davranıyordu."[38]

Yenilen partinin üyeleri, sürgün cezasının yanı sıra, mallarına el konulması veya en azından bütün siyasi haklarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. 13. yüzyılın sonlarında Parma'da çıkarılan bir yasa, karakteristik bir şekilde, imparatorluk yanlısı partiden hiç kimsenin hiçbir göreve getirilmeyeceğini ve hiçbir *balia*'nın üyesi olamayacağını emretmektedir. Floransa'da, kendisini iyi koruma altına almış bir oligarşinin benzer yasakları kullandığından daha önce söz edilmişti. Diğer cezalar çok daha yaratıcıydı. 1279 yılında Padua'da, imparatorluk yanlısı olduğu iddia edilen birçok kişi, zengin olmadıkları halde şövalyeliğe terfi ettirildiler, böylece daha yüksek vergi vermeleri gerekecekti. Bologna'da, süvari hizmeti borcu olan Ghibellinolar bunu şahsen yerine getiremiyorlardı, bu yüzden de bu yükümlülüğü para karşılığı başkalarına vekâleten yaptırmaları gerekiyordu. Bu tür cezalandırıcı yasalar doğal olarak, 'insanların zihinlerinde pencereler açan' başka maddelerle de destekleniyordu. Örneğin Guelfo şehirleri, yurttaşların Anjou hanedanını, papalığı veya her ikisinin yetkililerini eleştirmesini yasaklamıştı. Yaygın bir eleştiri yöntemi şarkıydı: "Kral Charles (Anjou'lu) aleyhinde şarkı söylediği için"[39] 1269 yılında bir Perugia'lıya (100 L para cezasını ödeyemediği için) dilinin kesilmesi cezası verilmişti.

Ama yenilene verilen en acımasız ceza sürgündü; doğdukları şehir tarafından şekillenmiş, şehirlerine yürekten bağlı insanlar için bu çok ağır bir cezaydı. Sürgün cezası diğer sınıflardan çok, nüfuzlu kişilere ve onların hane halkına veriliyordu; ancak bu ceza komün hayatının sık rastlanan ve çok önemli bir özelliğiydi. Sürgün genellikle, "siyasi suçlara" otomatik olarak verilen bir cezaydı. 1284 yılına ait bir Pistoia yasası şöyle demektedir: "Bir Guelfo ile kavga ederek karışıklık çıkaran bir Ghibellino, Pistoia sınırlarının 160 km ötesinde zorunlu ikamete gönderilecektir." Doğal olarak insanlar genellikle kendiliklerinden şehirden kaçıyorlardı çünkü korkuyorlardı. Vicenza'lı bir tarihçi,[40] bunun nasıl olduğunu bize anlatmaktadır. 1262 yılında bazı imparatorluk yanlıları şehri terk

etmişlerdi, bazıları da *podestà* tarafından çağrılıp işkenceye tabi tutulmuşlardı:

> "Bir gün *podestà*, şehrin her mahallesindeki önde gelen yurttaşlardan (*de maioribus et potentioribus*) on kişiyi çağırdı; bu kişilerin güneş doğar doğmaz piskoposun sarayına gidip, piskopos ile *podestà*'nın huzuruna çıkmaları gerekiyordu. Derhal birkaç keşiş ve bazı insanlar çağrılmış olan imparatorluk yanlılarına gidip şöyle dediler: 'Piskoposun sarayına giderseniz hapı yuttuğunuzun resmidir; hepinizi hapse atacaklar ve Valdagno Kalesi komüne geri verilene kadar hiçbiriniz serbest bırakılmayacaksınız.' Bunun üzerine imparatorluk yanlısı partinin neredeyse bütün liderleri kaçtı.

Daha sonra bu kişiler kanun kaçağı sayıldı, evleri ve malları tahrip edildi. Gerçi sürgüne gidenler büyük çoğunlukla yenilgiye uğramış olan Guelfolar veya Ghibellinolar idi, ama toplumsal ve siyasal hizipleşmeler de sürgün nedeni olabiliyordu; Piacenza şehrinin bütün soylularının kırsal kesime kaçıp, şehirdeki halk rejimini abluka altına alma hikâyesi bunun iyi bir örneğidir. Sürgüne gönderilenlerin sayısı çok fazla olabiliyordu. Guelfolar, 1268 yılında Floransa'yı geri aldıklarında, Ghibellinoların bir listesini hazırladılar; listede 1050 kişinin adı vardı ve bunlardan 400'ü zaten komün sınırları dışına sürgüne gönderilmişti. Hiç kuşkusuz, yıllar içinde sürgüne gönderilenlerin sayısı düşme eğilimi gösterdi çünkü yaşadıkları koşullar insanları, gururlarını ayaklar altına alıp şehre geri dönebilmek için ileri sürülen şartları kabul etmek zorunda bırakıyordu. Bu şartlar üzerinde yapılan görüşmeler şehir politikasında sık rastlanan bir şeydi ve görüşmeler çoğunlukla, bu kişilerin gelecekte "düzgün davranmalarını" garantilemek için, kefil gösterme ve kefalet ücreti yatırma gibi koşulları içeriyordu.

Sürgünde yaşayan bir parti bir parti olarak kurumsal yapısını hiçbir şekilde yitirmiyordu. Anlaşmalar yapmaya, gelir kaynaklarına, yetkililerine (*podestà* ve *capitano*'lar) ve meclis üyelerine sahip olmaya devam ediyordu. Tıpkı bir komün gibi ittifaklara giriyordu. Örneğin 1247-1248'de, Modenalı sürgünler birliği (*universitas*) ile *podestà* "kilise partisini destekleyen *milites* ile *pedites*" (O

sıralarda "Guelgo" sözcüğünün Emilia'da kullanılmadığına dikkat ediniz), garnizon görevleriyle ilgili olarak Bologna komünüyle bir dizi askeri anlaşma yaptı.[41] 1265 yılında Anjou'lu Charles İtalya'ya girince, Brescia'nın sürgündeki (Kilise yanlısı) partisi, bir müttefik olarak onunla anlaşma yaptı. Manfred'in Toscana'da ve Kuzeybatı İtalya'da güçlü olduğu yıllar (1258-1266), sürgündeki Guelfo partileri için harika bir dönemdi. 1265 Haziran'ında, Città della Pieve'de (Trasimeno Gölü yakınlarında), "Roma kilisesine bağlı Siena şehrinin ve *contado*'sunun Guelfo partisinin *capitano*'ları ve parti örgütü", ittifaklar yapmak ve papadan talimat almak üzere yetkilendirilecek bir temsilci seçmek için toplandılar. Aynı yılın temmuz ayında Arezzo piskoposu, 1500 L maaşla, bir yıllığına veya Guelfolar Siena'ya geri dönene kadar, "adı geçen Guelfo partisinin *capitano*'su ve *rector*'ü" seçildi. Papanın himayesindeki Sienalı Guelfolar şehre kabul edilmelerini sağlayacak görüşmeleri başlatmayı 1267 Mayıs'ına kadar başaramadılar. Doğal olarak sürgündeki partiler müttefiklerine daha sonra yerine getiremedikleri abartılı vaatlerde bulunmaya -sürgüne gönderilen bütün insanlara has bir iyimserliktir bu- eğilimli oluyorlardı. Bazen kendilerini sürgüne gönderen şehri, bir başka komünle neredeyse ebedi bir ittifakla bağlamaktan bile çekinmiyorlardı. Ama iş aynı şehrin komünü (*intrinseci*) ile sürgünleri (*extrinseci*) arasında, sürgünlerin şehre geri kabul edilmeleri pazarlığına geldiğinde, sınırsız vaatler gündeme gelmiyordu. Bu gibi durumlarda, koşulların belirlenmesine yardımcı olacak tarafsız hakemler üzerinde anlaşmaya varmak olağandı.

Sürgünde kalanlar ekonomik bir *modus vivendi* bulanlardı ve sürgüne gönderilenlerin çoğu nüfuzlular sınıfından olduğu için, geçinebilmelerinin tek çaresi savaşmaktı. Yanlarına bir savaş atından başka çok az şey almış olan kişiler paralı süvari birliklerine giriyorlardı. Piacenza'dan sürülen imparatorluk yanlıları, genellikle, paralı asker olarak Manfred'in hizmetine giriyorlardı (1258); Manfred onlara, atları varsa ayda 3 L, yoksa piyade olarak yirmi *soldi* veriyordu. Bu imparatorluk yanlısı grup Piacenza'yı geri alınca (1260), Milano'dan sürülmüş yüz Ghibellino süvarisine teklifte bulunuldu. Takip eden on yıl içinde Kuzey İtalya, bir tarafta re-

fakatlerinde sürgündeki Ghibellino güçleri (*forestati*) bulunan Alman grupları ile diğer tarafta Fransız, Provans, Picard ve Guelfo güçlerinden oluşan grupların çarpıştığı bir savaş alanına döndü. Toscana'daki büyük Ghibellino zaferinden sonra (Montaperti, 1260), birçok Toscanalı Guelgo, Apeninler'i aşıp, bu umutsuz ve çoğunlukla beş parasız insanların merkezi haline gelen Bologna'ya gitti. Ama 1264 yılında, bu kez onlar Modena'nın sürgüne gönderilen Guelfoları tarafından paralı asker olarak tutuldular ve önce o şehri, daha sonra da Reggio Emilia'yı ele geçirdiler ve hem ihtiyaç duydukları teçhizatı, hem de büyük miktarda ganimeti toplamayı başardılar. Sürgündeki Toscanalı Guelfolar o kadar başarılı oldular ki, 1266 yılında mevcudu 400'ü aşan mükemmel bir süvari birliği kurdular ve bu birlik Anjou'lu Charles'ın Güney İtalya'yı fethine büyük katkıda bulundu. Dolayısıyla, tahmin edileceği gibi, Guelfo ve Ghibellino sistemleri arasındaki bağ diplomatik olduğu kadar askeriydi de. 'Ghibellino' ile 'Guelgo' terimlerinin bir tanımını yapmak gerekse, yerel aristokratik hiziplerin iki dış güç tarafından kutuplaştırılması olarak tarif edilebilir. Bu dış güçlerden biri imparatorluk ve onun geleneklerinin (Manfred gibi) İtalyan varisleri, diğeri de papalık-Anjou yakınlığıdır.

Uyum İdeali

Bundan önceki sayfaları okuduktan sonra insan, hayatları incelenen kişilerin ideallerinin neler olduğu kolayca tahmin edebilir. Nasıl ki aç insan yemek, üşüyen sıcaklık hayal ederse, İtalyan cumhuriyetlerinde yaşayanların hayalinde de uyum vardır. Arzulanan şey toplumun çıkarına olan bir yönetimdi, toplumun başının belası partilerdi. Bir eleştirmen, Ezzelino da Romano yönetiminde Padua'nın, "ortak çıkar için değil, bir partinin çıkarları için" (*non regebatur communiter sed per partem*) yönetildiğini ve Romano'nun aldığı önlemlerin "adaleti değil, partiyi gözettiğini" söylemektedir. Eleştirmen bu durumu, daha sonraları birçok siyaset düşünürü için ideal oluşturan Venedik'le karşılaştırır: "Ah, ne mutlu Venedik komününe ki, yurttaşları bütün eylemlerinde

ortak çıkarı gözetiyor ve şehrin adını neredeyse dini bir huşu içinde telaffuz ediyor." Moses de Brolo da, hoş ama bir miktar idealleştirilmiş Bergamo betimlemesinde, şehrinde az sayıda kule olmasıyla, yurttaşlarının hukuka saygılı olmasıyla ve şehre uyumun egemen olmasıyla övünüyordu:

> Nadiren olur aralarında kavga ve anlaşmazlık,
> Barışın Altın düğümü sımsıkı bağlar yurttaşları.
> Zengin, yoksul barış içinde yaşar herkes.
> Bu yer öyle sıradan bir yer değildir, hukuku gözetmesiyle,
> Vakarı, dindarlığı, uyumunun saflığıyla ünlüdür.[42]

Yurdundan uzakta, Konstantinopolis'te sürgündeyken yazan Moses'in, şehrinin barış içinde olduğunu düşünmesi sıra dışıydı. Arezzolu Guittone yazdığı şiirinde şehrinin karmaşa içinde olmasından yakınıyordu (*Ahi, dolze terra aretina*) ve bunu kibre bağlıyordu (*soperbia saver si te tolle*). Floransalıları da Montaperti'de aldıkları yenilgiden sonra şöyle uyarıyordu: "Ah zavallı insanlar, görün bakın şimdi neredesiniz ve eğer bir toplum olarak (*a una comunitate*) yönetilmiş olsaydınız nerede olurdunuz iyi düşünün."[43] Latini'nin dediği gibi, herkes hep birlikte aynı barış ve iyi davranış ipine asılmalıdır:

> . . . tutti per comune
> Tirassero una fune
> Di pace e di ben fare.*

Ve Lorenzetti'nin Siena'da, Palazzo Pubblico'daki "İyi Yönetim" freskinde (bakınız levha 7 ve s. 150-153'deki tartışma) yurttaşların hepsi, Uyum'u temsil eden bir figürün elinden geçen ipi tutarken tasvir edilmektedir. Bu freskte Pax ve Concordia ana figürler arasında yer almaktadır; en önemli figür de şehir ile komün yönetimini birlikte temsil eden figürdür.

---

* Brunetto Latini, Tesoretto, 175-177. dizeler; mealen çevirisi, "herkes sarılmalı hep birlikte, barışın ve hayırlı amelin ipine" –y.n.

Uyum aynı zamanda Bonvesin'in Milano betimlemesinin de konusudur (Bölüm 5). Bonvesin, herhangi bir kralın, zorbanın veya halkın şehri boyunduruk altına alabilmesinin ancak "yurttaşlar kendi kılıçlarıyla, kendi bağırsaklarını deşerlerse" mümkün olabileceğini söyler. Şehirde olmayan iki şey varsa onlar da liman ve uyum idi:

> "Kıskançlık bir sona erse, insanlar birbirlerini sevebilirler ve büyük bir içtenlikle anavatanlarını düşünmeye başlarlar. Kesin olarak inanıyorum ki, işte o zaman, bütün Lombardia'yı kolaylıkla egemenlikleri altına alabilirler."

Dış savaşlara yapacakları katkıyı azalttığı için, insanların iç savaştan nefret ettiklerini hatırlatan bu son düşünce, bu bölümü bitirmeye uygun bir görüş gibi görünüyor.

VIII

Cumhuriyetlerin Başarısızlığı

İtalyan şehir devletlerindeki cumhuriyetçi yönetim biçimlerinin mevcudiyeti, son derece büyük tehlike altındaydı. Bu kurumlar o kadar baskı altındaydı, hatta öylesine büyük bir kriz içindeydi ki, çoğu şehirde varlıklarını sürdürememiş olmalarına şaşırmak için çok az neden vardır. VII. Bölüm'de ele alınan hizipçilik tek başına; 14. yüzyılın bitiminden önce, tek adam yönetiminin çoğu şehirde neden kabul gördüğünü açıklamaya yeter. Açıkçası bazı yerlerde cumhuriyetçiliğin bir istisna olarak var olabilmesi *signori*'nin zaferlerinden daha çok açıklama gerektirmektedir. Gerileyen cumhuriyetçiliğin kafa karıştırıcı bir tarih problemi olarak görünmesi ancak cumhuriyetin sağlıklı bir siyasi varlık, "tiranlığın" (*signoria*) da patolojik bir biçim olarak kabul edilmesiyle mümkündür. Cumhuriyetçi biçimlerin neden sürmediği, yönündeki genel soruya, istikrarlı yönetimler sağlamada başarısız oldukları söylenerek, kolaylıkla cevap verilebilir; ama nasıl yürürlükten kaldırıldıkları, şeklindeki betimleyici soru ilginçtir.

Feodal Güç

"İtalya'da birbirleriyle çok uzun bir süre savaşmış olan iki siyasi ilke şehircilik ve feodalizm *signoria*'da bir araya gelmiştir"[1] tümcesi çok şey ifade etmektedir. Burada "şehircilik" ilkesi tarihçileri tatmin etmeyecek kadar felsefi bir soyutlama olmaktadır çünkü bütün şehir cumhuriyetlerinde, kurumlarında, hayat ve düşünce tarzlarında azımsanmayacak bir feodal unsur mevcuttu. Yine de, Salzer'in yukarıda alıntılanan veciz ifadesi, *signoria*'nın özünün, gücünü topraktan alanların zaferi olduğunu doğru bir biçimde vurgulamaktadır.

Geç dönem ortaçağ İtalya'sı haritasına birçok tarihçinin baktığı gibi bakmak, her biri geniş bir bölgeye egemen güçlü şehir devletlerinin oluşturduğu bir manzara görmek demektir. Ama insan gözünü bir kez kırpınca bu harita geniş feodal lordluklarla dolu ve bu lordlukların aralarında da geçici bağımsızlıklarını sürdürmek için uğraş veren komünlerin bulunduğu bir manzaraya dönüşmektedir. Vasallığın, Orta ve Güney İtalya'da, Alpler'in büyük bölümünde ve Kuzeybatı Alpleri'nin eteklerinde baskın bir toplumsal ilişki olarak modern dönemin ortalarına kadar sürdüğü bilinmektedir; ancak, daha düşük bir ölçekte de olsa, yarımadanın geri kalan kısmında sürdüğüne her zaman işaret edilmemiştir. Bir 13. yüzyıl yazarı olan Padua'lı Rolandino'nun Treviso Markı tarihinde karşımıza çıkan Kuzeydoğu İtalya görüntüsü, bahsettiğimiz manzaraların birincisiyle değil, ikincisiyle uyumludur. Rolandino, bu bölgenin kendi zamanındaki tarihini temelde dört büyük ailenin; Este Markileri ve Da Romano, Camposanpiero ve Da Camino feodal ailelerinin tarihi olarak görür. Ona göre, Verona tarihi temelde, Estensi ile Da Romano aileleri arasındaki bir mücadeledir. Sambonifacio ailesi ile diğer aileler Estensi ailesinin müttefikleri, Salinguerra (Torelli) ailesi de Da Romano ailesinin müttefikidir; komün de tam bir kurbanlık koyun rolündedir.

Karma bir askeri seferin öyküsünü okumak, içindeki öncü güç bir şehir bile olsa, çoğunlukla vasallığın gücünün sürdüğü izlenimini uyandırır. Giovanni Villani, 1288 yılında Arezzo ile savaşan

Guelfo ordusunda (Temelde Floransalılardan oluşuyordu) "Guelfo Kontları Guidi, Mainardo da Susinana, Iacopo da Fano, Iesili Filipuccio, Malaspina Markisi, Gallura Yargıcı, Alberti Kontları ve Toscana'nın diğer küçük baronları (*baroncelli*) tarafından eğitilmiş 250 süvari bulunuyordu,"[2] der. Burada da yine maiyetlerin, yukarıda sözünü ettiğimiz *masnaderii*'nin yani yandaşların dünyasına giriyoruz; burası, on yılı aşkın bir süredir giydikleri için efendilerinin üniformasını giymeye devam etmelerine izin verilen Pisa'lı *comitatini* gibi adamların dünyasıdır.

Her zaman feodal lordluğun gölgesi altında kalan önemli bir kasaba Ferrara idi. Ferrara, Po'nun bir kolu üzerinde bulunan önemli bir transit ticaret merkeziydi; Venedik ve Modena ile ticari anlaşmalar imzalamıştı, ama loncaları veya "halk" kurumları gibi siyaseten önemli kurumları geliştirmede başarısız olmuştu. 12'nci yüzyıl Ferrara'sının egemenliği için Torelli ile Adelardi aileleri mücadele ediyordu. Daha sonra, ilk ortaya çıkışından itibaren (1195) *podesteria* makamına Salinguerra (Torelli) ailesi ile Este Markilerinin ailesi hâkim oldu. Bu makamda yaklaşık yirmi yıllık dönüşümlü hâkimiyetten sonra iki *partes* [bölge]; 1213 yılında bir anlaşmaya vardılar, bir anlaşmazlık durumunda sorunu çözmek için iki hakem atama ve *podesteria* konularında ortak hareket etme kararı aldılar. Marki Aldobrandino genç yaşta ölüp, Estensi ailesi Padua'da da yenilgiye uğrayınca, Salinguerra Ferrara'nın yönetimini eline geçirdi. 1220 yılındaki durum buydu ve bunu 1240 yılına kadar korudu; 1240'da görevden kovuldu ve yerine Estensi ailesi geçti. Daha sonraki bir dönemde yazan bir tarihçi Salinguerra'nın maiyetinde 800 süvari olduğunu yazar; bu yüksek bir rakamdır, ama inanılmaz değildir. 13'üncü yüzyılın sonlarında, Estensi ailesinin Ferrara'nın *de jure* hâkimi olduğu dönemde, şehir yasaları bir zamanlar şehre korku salan maiyetlerin yasalara nasıl dahil edildiklerini açıkça göstermektedir; artık piyadenin Este ailesinin kartal figürlü armasını takması zorunluydu. Dahası, komünün karakteristik yasaları feodalizmin çıkarları uğruna tersine çevrilmişti. Vasallığın yasaklanmasını bir yana bırakın, Marki'nin maiyetinin (*maxenata*) veya vasallarının (*fideles*) bir başka kişiye bağlılık ye-

mini etmesi bile yasa dışı sayılıyordu. Vasallar Ferrara'da ikamet etmek zorundaydı ve tımarlarını başkasına devredemiyorlardı.

Ferrara'nın kaderi Orta Po Vadisi'ndeki şehirler arasında sıra dışı değildi. Komşusu Mantua, yerel ailelerin egemenliğinden bir türlü kurtulamadı; 1206-1208 yılları arasında Mantua'nın *podestà*'sı Este ailesinden Marki Azzo idi ve Ferrara çoğunlukla o ailenin, Torelli ailesinin ve Sambonifacio kontlarının egemenliği altında kaldı. 1257 yılında, daha sonraki bir Azzo Markisi ile Sambonifacio ailesinden bir Kont, "ebedi" *popolo capitano*'su seçildiler; ancak 1270'lerde iki aile de Bonaccolsi ailesinin *signoria*'sı tarafından devrildi. Daha kuzeydoğudaki Verona da, 13. yüzyılın başlarından itibaren Estensi ve Sambonifacio ailelerinden *podestà*'lar tarafından yönetildi. Daha önce de belirtildiği gibi, bu komün kısa bir süre bağımsız oldu, ancak yüzyılın ortasından sonra yerel Scaligeri ailesinin uzun süren egemenliği altına girdi.

Treviso Markı'nda Este Markilerinin rakibi olan Da Romano ailesi 13. yüzyılda Kuzeydoğu İtalya'daki en güçlü diğer feodal aileydi. Da Romano ailesinin üssü, *homines de maxenata*'nın [maiyetten kişilerin] toprakları Bassano civarında ve Venedik Alpleri'nin eteklerindeydi. Kendisinin ve kız kardeşinin Sambonifacio ailesinden yaptıkları evlilikler sayesinde, III. Ezzelino da Romano 1226 yılında Verona'da egemenliğini kurmaya başladı; ancak Verona yaklaşık on yıl sonra egemenliğinin merkezi haline geldi. O sırada II. Friedrich ile ittifak yapmıştı; buna karşın, Estensi ve Sambonifacio aileleri imparatorluk karşıtı kartı oynuyorlardı. Ezzelino, Verona'ya Vicenza ve Padua'yı da kattı (1237). Resmen hiçbir zaman bu şehirlerin lordu olarak ilan edilmediyse de uzun ömürlü ve etkili komünler-üstü bir egemenlik kurdu. Ezzelino'nun egemenliği, Friedrich'in ölümünden (1250) sonra da devam etti ve ancak 1256-1259'da yıkıldı.

Friedrich'in savaşlarının yapıldığı son derece çalkantılı yıllar, aynı zamanda yeni bir feodal lordun, Ezzelino'nun batı komşusu olarak yükselişine şahit oldu. Bu kişi Oberto Pallavicini idi; Pallavicini oldukça büyük bir Alman paralı asker birliğinin desteklediği deneyimli bir komutandı. Köken olarak Parma bölgesinden bir

tımar sahibiydi; önce Friedrich, daha sonra da oğlu IV. Konrad tarafından imparatorluk vekili yapıldı. Pallavicini'nin en büyük kurbanı Cremona idi (1250), ama bundan başka 1253'te Uberto de Iniquitate'nin "halk" rejiminin ardılı olarak Piacenza'yı da aldı (bakınız Bölüm 7) ve 1254 yılında Pavia ile Vercelli'de "ebedi" *podestà* oldu. Aynı zamanda Parma'da bir darbe girişiminde bulundu, ama başarısız oldu. Piacenza'da *dominus perpetuus* olarak Ezzelino'nun alamadığı resmi lordluğu aldı. Pallavicini imparatorluğu 1250'lerin ortalarına kadar Ezzelino'nun imparatorluğuyla ittifak halinde sürdü; 1257'de biraz toprak kaybetti (Buna Piacenza da dahildi), ama Manfred'le yaptığı ittifak sayesinde sonraki on yılda çok başarılı oldu. Pallavicini 1266 yılına kadar Cremona'nın egemenliğini elinde tuttu ve hatta 1266 yılındaki Anjou zaferinden sonra Guelfoların dostluğunu kazanmak için istekli ama sonunda başarısız kalan bir girişimde bulundu.

Monferrat Markisi daha batıda, Piemonte'de, benzer bir egemenlik kurdu; onun bu egemenliği, 13. yüzyılın ortalarında, Kuzey İtalya'nın büyük bir kısmında bağımsız şehirlerin yerini alan devlet tipine örnek oluşturabilecektir. Bu güçlü ve eski bir hanedandı, haçlı seferlerinde kazandığı başarılarla ünlüydü, toprakları Güney Piemonte'de, ova ile Liguria arasındaydı. Alessandria 12. yüzyılın sonlarında kurulduğundan beri Monferrat markilerinin gölgesi altında kalmıştı. 1200 yılından önce, VI. Heinrich ona bu şehir üzerindeki emperyal haklarının yarısını verince, bu markilerden biri şehrin lordu (*dominus*) unvanını aldı. Ama Monferratların egemenliklerini birkaç komünü kaplayan bir şekilde genişletmeleri, Marki Guglielmo tarafından 1260'ı izleyen otuz yıl içinde başarıldı. Guglielmo'nun kurduğu yönetim bir tiranlık değil, çok geniş bir feodal hükümranlık idi. Egemenliği Alessandria, Tortona ve Acqui'nin (1260) *capitano* ve "lordu" olarak başladı ve 1266'da Ivrea'yı da egemenliğine kattı. Bu şehir, gelirinin yarısını vermeyi kabul ederek ona bağlılık ve vasallık yemini etti; Guglielmo'nun statüsü ona *podestà*'yı belirleme, istediği kanunu hükümsüz kılma ve kendi rızası olmadan imzalanan bütün anlaşmaları veto etme hakkı veriyordu. Bu koşullar, Markinin gevşek

türde bir süzerenlik kazandığını ve takip eden yıllarda sallantılı bir şekilde de olsa bu süzerenliği büyük ölçüde sürdürdüğünü göstermektedir. 1262'de Alessandria'yı kaybetti ama 1278'de geri aldı (Dört yıllığına buranın *capitano*'su oldu); aynı yıl birkaç şehri ve kendisini on yıllığına *capitano di guerra* [başkomutan] yapan Vercelli'yi ele geçirdi. Yine aynı yıl, Guglielmo'nun Ivrea'daki statüsü yeniden tanımlandı; burada *podestà*'yı atamaya ve komünün maliyesini idare etmeye devam edecekti ama artık yasalara müdahale edemeyecek, komünü savaşa sokamayacaktı. 1278'de beş yıllığına, Torino ve Cenova'dan Como, Mantua ve hatta Verona'ya kadar olan bölgeyi kapsayan büyük bir birliğin *capitano*'su oldu. Guglielmo; Milano, Alessandria (Burada kendisine ebediyete kadar tam yetki, [*plenum arbitrium in perpetuum*] verildi), Como ve Vercelli (her iki şehir de onu ölene kadar *capitano* yaptı) ile birkaç küçük yerin lordluğunu aldı. Monferrat Markisinin kuzey Piemonte'deki eşdeğeri, daha küçük olmakla birlikte, çoğunlukla Torino'da egemen bir etmen olan Saluzzo Markisiydi. Piemonte, sağlam bir biçimde feodalleşmiş bir bölge olarak kaldı.

Estensi, Ezzelino, Pallavicini ve Montferratlı Guglielmo'nun lordlukları sadece birer örnek olarak verilmişlerdir, ama hâkimiyet kurdukları komünlerin sayısı ve önemi açısından önemli örneklerdir. Kendi bölgelerindeki komünleri kısmen veya tamamen yutan geniş feodal lordluklar birçok açıdan Alpler'in kuzeyindeki büyük lordlukları, Burgonya Dukalığı'nı, Lancaster Beyliği'ni veya Köln Başpiskoposluğu'nu anımsatmaktadır. Ancak, feodal güç ile feodal askerlerin tek bir şehir üzerinde hâkimiyet kurması şeklindeki, benzer ama daha küçük ölçekte bir başarı da en az onlar kadar karakteristiktir. 13'üncü yüzyılın sonlarından itibaren Milano'ya egemen olan Visconti ailesi (bakınız levha 8), tarihçi Galvano Flamma tarafından "son derece soylu ve eski" olarak tanımlanmıştır. Flamma, Visconti ailesini, "Vasalları vardı ve çeşitli ailelere tımar dağıtıyorlardı," diye tarif ediyordu. Montefeltro Kontları da topraktan gelen güçleri sayesinde Urbino üzerinde egemenlik kurmuşlardı. 1216 yılı gibi erken bir tarihte savaş meydanına 300 asker çıkarabilme yeteneklerinden yukarıda söz edil-

di. Montefeltro Kontlarının Toscana-Romagnol Apeninleri'ndeki feodal komşuları, Romagna Ovası'ndaki Rimini, Cesena, Forlì ve Faenza şehirlerini ele geçirdiler. Bu yerlerin sonuncusunda egemen olan Manfredi ailesi Val di Lamone için çıkardıkları kanunların başında 121. mezmurdan yaptıkları alıntıyla güçlerinin kaynağını akılcı bir biçimde açıklıyordu: "Gözlerimi dağlara kaldırıyorum, oradan bana yardım gelecek".[3] Cumhuriyetçilik, ayakta kalmayı başardığı yerlerde bile, bunu ancak kudretli tımar sahiplerinin maiyetlerine karşı girişilen bir mücadeleden sonra yapabiliyordu. Cenova tarihinde bunun birçok örneği vardır; örneğin, 1270 yılında *podestà* ile Fieschi ailesine yapılan saldırı; Spinola, Doria, Volta ve diğer ailelerin maiyetlerinin işiydi. Bu darbe, Oberto Spinola ile Oberto Doria'ya, beş yıllığına eş-*capitano*'luk verilmesine yol açtı, ama *signoria* kurma girişimi sonuçsuz kaldı. Öte yandan, birçok komün lordun şatosunun gölgesinden hiçbir zaman tam anlamıyla kurtulamadı. Bu, örneğin Ancona Markı'ndaki Penna San Giovanni gibi 1248 yılında, *podestà*'sı her zaman lord olacak bir *comunantia* kuran küçük yerler için özellikle geçerliydi. Yine de, daha önce de belirtildiği gibi, Ferrara ve Alessandria gibi önemli şehirler için de aynısı geçerlidir.

Signore olan tımar sahibi ile *signore* olan *condottiere* arasında kesin bir çizgi çizmek mümkün değildir çünkü ilk zamanlarda bütün *condottiere*'lerin kökeni feodaldi. Yine de, güçleri büyük ölçüde komutanları oldukları paralı askerlere dayanan bazı *signore*ler vardı. Manfred Lancia bunlardan biriydi. Lancia, II. Friedrich zamanında imparatorluk yanlısı bir komutandı ve 1252 yılında Milano'da bir tiranlık kurmak için 1000 paralı süvariden oluşan birliğini kullandı; bu Milano'da kısa süren tiranlık denemelerinin ilkiydi. *Signore* olan *condottiere*, asla sık rastlanan bir figür haline gelmedi (Bu gerçek Francesco Sforza'nın 15. yüzyıldaki ünü nedeniyle gözden kaçmaktadır); yine de Sforza'nın örneğini sunduğu tiranlık modeli 14. yüzyılın başlarında Toscana'da yerleşiklik kazandı. Bu modelin Toscana'daki örnekleri Pisa lordu Uguccione della Faggiuola (1314-1316) ve 1320-1328 yılları arasında Lucca lordu olan Castruccio Castracane'dir.

Toprak sahipliği yoluyla egemenlik kurma başarısını sadece askeri güce bağlamak yanıltıcı olur. Arazi yiyecek, para ve insan sağlıyordu ve bunlar da iktidara taşıyan araçlar olabiliyordu. Salinguerra, Ferraralıların gözüne ucuz tahıl satarak girdi; bu onun askeri yöntemlerine yararlı bir destekti. Başka lordlar ise komünlere diz çöktürmeden önce onların kendilerine iyice borçlanmalarını sağladılar. Bunlardan biri, 1334'ten itibaren Orvieto *signore*'si olan Ermanno Monaldeschi, önceki on beş yıl boyunca şehre (Altın olarak) 5.000 L'den fazla borç vermişti.

Signoria'nın Zaferi

Artık sıra, toprağa bağlı gücün, cumhuriyetçilik karşısındaki başarılarını hangi koşullarda kazandığını tartışmaya gelmiş bulunuyor. Cumhuriyetçi kurumların nadiren istikrar sağladığı ileri sürülmüştür. Özellikle toplumsal ve siyasal hizipçiliğin gücü ve şiddet dolu bir yaşam tarzının sürmesi, cumhuriyetçi kurumların ödün verme, uzlaşma ve "anlaşmamakta anlaşmak"gibi alışkanlığı kazanmalarına engel oldu, oysa ancak bu özellikler onlara uzun ömür sağlayabilirdi. Anlaşmazlıkları çözümlemek için şiddete başvurmak, kabul edilen ve geleneksel yol olarak kaldığı sürece -ve özyönetim, yerel farklılıkları önemli kılan bir gerçeklik olarak kaldığı sürece- komünün yaşamının tehlikede olması kaçınılmazdı. Şehirlerin içindeki bölünmeler ve dışarıda yapılan (Bütün yarımadanın sorunlu tarihi ile çok yakından ilintili olan) savaşların sıklığı, hiç bitmeyen krizlere yol açıyordu ve bunlar da doğal olarak hem askeri hem de mali krizler oluyordu. Kuzeydeki şehirler arasındaki savaşlar Salimbene'ye, çocuklar arasında oynanan ve kazananın olmadığı sonsuz bir oyunu anımsatmaktadır: "Hepsi ellerini çocuklardan birinin dizine koyarlar, arkasından alttaki elini çekip en üste koyarak kazanmaya çalışır."[4] Toprak kaybediliyor veya tehdit altında olabiliyordu, tam asker için daha fazla para gerektiği zamanda gelir azalabiliyordu; bunlar hemen her komünde sıkça tekrarlanan durumlardı. Krizden kurtulmanın tek çaresinin şehrin kaderini "güçlü bir insana" teslim etmek olduğu düşünülüyordu. Cumhuriyetçiliğin başlıca kötü

yanları olan karar vermedeki yavaşlık, alınan kararlarda gizlilik olmayışı, siyasi kararsızlık ve önceden kestirilemezlik, krizlerin nedeni olarak gösteriliyordu. Bir lorda -belki sadece belli bir süre için- özel güçler verilerek bu krizlerin etkisi hafifletilebilirdi. Dahası, bu lordun mutlaka şehri koruyabilecek ve muhalefeti sindirebilecek güçte bir birey olması gerekmiyordu. Arkasında çok güçlü bir diplomatik destek bulunabilirdi. Yüzyılın son çeyreğinde, Da Romano ve Pallavicini *signoria*'larının yükselişleri, II. Friedrich'in arka plandaki ittifakı sayesinde oldu ve yine benzer şekilde, yüzyılın son üçte birlik diliminde Toscana ve Kuzeybatı İtalya'daki Anjou egemenliği, cumhuriyetçiliği yıkmak için çok uğraştı. Bu eğilim ilk kez, Toscana'daki Floransa, Lucca ile diğer bazı Guelfo komünlerinin Anjou'lu Charles'ı altı yıllık bir dönem için *podestà*'ları yaptıkları, 1267 gibi erken bir tarihte görüldü. Buradaki amaç kralın şahsen görev yapması değil, güvendiği birini vekili olarak atamasıydı. Bu model daha sonraki birkaç on yıl boyunca Toscana'da tekrar tekrar uygulamaya konuldu; ancak seçme hakkından feragat *signoria* zihniyetinin zaten var olduğunu göstermektedir. Birkaç yıl sonra Brescia ile Alessandria daha da ileri gittiler ve kralı ömür boyu *podestà* ilan ettiler. Birçok açıdan Anjou'lar, bir zamanlar imparatorluğun oynadığı rolü oynamaya başlamıştı. Örneğin, Cenova'daki Spinola-Doria egemenliği yıkılınca, yerlerine Fieschi ailesi geçti; onlar da Anjou desteğine bel bağlamıştı.

Signoria'ya giden yol genellikle *podestà*, *popolo*'nun *capitano*'su veya *capitano*-general yapılmaktan ve daha sonra da bu görevin uzatılmasından geçiyordu. Yunan şehir devletlerinde egemenliğe giden bu yola çok başvurulurdu; daha sonra Machiavelli bu süreci kendine özgü veciz tarzıyla şöyle tarif eder: "Partilerden biri tek bir bireyi desteklemeye başladığında, çok geçmeden tiranlık doğar (...) ve bir *popolo*, nefret ettiği kişilere karşı çıkması için bir kişinin prestijini artırma hatasına düşerse, eğer o kişi akıllı biriyse, şehrin tiranı olması kaçınılmazdır" (*Discorsi*, I xl). *Signorie*'nin daha çok, *popolo*'nun nüfuzlu kişilere karşı koruma sağlaması için bir lorda başvurmasıyla mı, yoksa halk karşıtı liderlik yoluyla mı ortaya çıktığı tartışmalı bir konudur. Çok zahmetli bir

sayım sonucuna göre, halk karşıtı kökenler daha ağırlıklıydı, ama her iki süreç de -ve onların varyasyonları- yaygındı ve feodal kökenli *signori* ile her ikisi de uyumluydu.

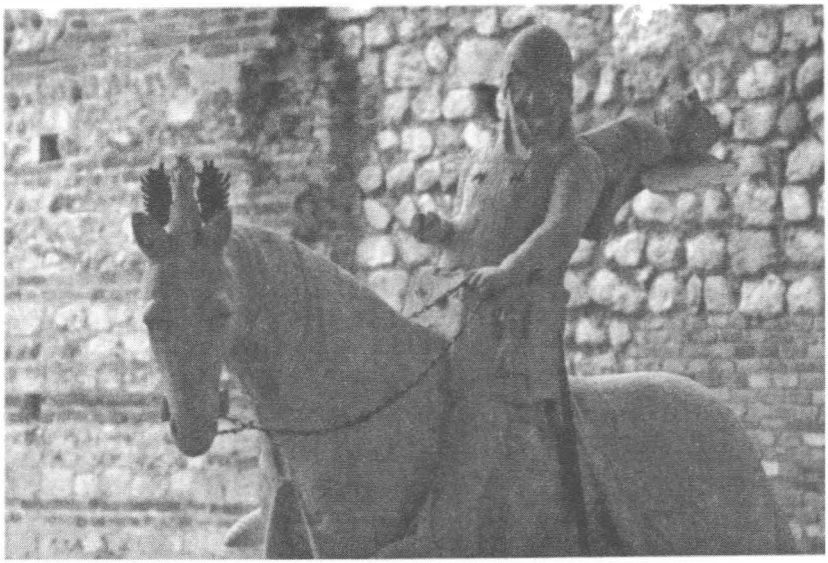
Popolo'nun "prestijini artırdığı kişi" vakasına örnek olan Uberto de Iniquitate 7. Bölüm'de tartışılmıştır. Iniquitate'nin, kendisinden sonra oğlunun geçeceği garantisiyle, beş yıllığına Piacenza *podesteria*'sı yapılması, bir *signoria* kurulmasına doğru atılan tipik bir ilk adımdı, ama çoğunlukla olduğu gibi, süreç tam olarak gerçekleşmeden olaylar zincirinde bir kopma yaşandı. Uberto'nun aynı yolla iktidara gelen ve iktidarı daha uzun süre elinde tutan çağdaşı Giberto da Gente, 1253 yılında kendi şehri Parma tarafından beş yıllığına *popolo podestà*'sı seçildi. 500 kişilik bir muhafız birliğinin komutanı olan Da Gente, Parma'nın ve bir süre de (1253-55) Reggio'nun fiili *signore*'si oldu; Modena'daki darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Aynı zamanda komünün *podestà*'sı olduğu halde ve *signoria* olarak ilk yaptığı iş partileri yatıştırmak olmasına rağmen, Da Gente'nin gücü *popolo*'dan geliyordu.

Aynı dönemdeki bir başka popüler rejim, Cenova'daki Guglielmo Boccanegra yönetimiydi (1257-1262). Boccanegra, konumunu bir ayaklanmaya borçluydu; tarihçi[5] bu ayaklanmayla ilgili oldukça fazla bilgi vermektedir: "Aralarında şehrin en nüfuzlu kişileri bulunan insanlar, 'Silah başına, silah başına! *Popolo* isteriz!' diye bağırıyorlardı. *Capitano del Popolo* istediklerini söylemeleri; *popolani*'den bazı kişileri memnun etti." San Siro Kilisesi'nde yapılan bir toplantıda kendisi de bir *popolano* olan Guglielmo Boccanegra, *capitano* seçildi. Ancak otuz iki *anziani* seçildikten ve bağlılık yeminleri edildikten sonra, Boccanegra'nın görev süresinin uzunluğu ile bir ilgili anlaşmazlık baş gösterdi. Bazıları Guglielmo'nun görevde beş yıl, bazıları on yıl, bazıları da ömür boyu kalmasını istiyordu. Bu tür tartışmalar *signoria*'nın ortaya çıktığı dönemde muhtemelen çok sık yaşanıyordu. Guglielmo'yu on yıllığına *capitano* yapma ve eğer bu süre içinde ölürse, kardeşinin onun yerine geçmesi kararı hiç kuşkusuz bir uzlaşma sonucu alınmıştı. Gerçekten de Guglielmo 1259'da hâkimiyetini artırdı

ama üç yıl sonra iktidardan düştü. Bu "popüler" rejimin özellikle dikkate değer yönü, kuruluşundaki muğlaklıktır. "Şehrin en güçlü insanlarından bazılarının" *popolo* istekleri ne denli içtendi? Boccanegra'nın, Da Gente veya "Bütün Verona şehrinin *capitano*'luğu" gibi daha fazla güçle donatılmadan önce rejimin başına "*Popolo*'nun *capitano-general*'i" olarak getirilen Alberto della Scala kadar inandırıcı bir halkçı *signore* olmadığı görülüyor. Della Scala, 1277'de yönetimi tamamıyla ele geçirdiğinde yargı, yasama ve askerlik alanlarındaki egemenliği mutlaktı ve şehri "kendi özgür iradesine göre" (*suo libero arbitrio et voluntate*) yönetme imtiyazına resmen sahipti. Komünün sadece sözde başı durumuna düşen *podestà*'yı della Scala seçiyordu. Bu, hiç kuşkusuz, tamamıyla gelişmiş *signoria* olarak nitelendirilmeyi hak etmektedir.

Doğal olarak insanlar, kişiyi belli bir süre için göreve getirmenin *signoria*'nın en yaygın başlangıcı olduğunu görüyorlardı ve cumhuriyetçi kurumların savunucuları sürekli olarak bu yöntemi yasaklayan kanunlar tasarlayıp çıkarıyorlardı. Normalde *podestà* ve *capitona*'lar yeniden seçilemiyorlardı: Hatta Padua'da yeniden seçmeyi önermenin cezası ölümdü. Akla gelebilecek her türlü önlem alınmıştı. Birçok komünde peş peşe iki yıl aynı şehirden podestà seçmek bile yasaktı; bazı komünlerde de bir kişi, peş peşe iki yıl *podesteria* elektörü olamıyordu. 14'üncü yüzyılda Parma, bir *signore* tarafından yönetilen bir şehirden gelenlerin, herhangi bir göreve seçilmelerini yasakladı, ama bunu yaparak seçme özgürlüğünü büyük ölçüde kısıtladı. Bundan çok uzun süre önce Viterbolu Giovanni, *podestà*'ya tavsiyelerde bulunduğu kitabında (*Liber de Regimine Civitatum*), görev süresinin uzatılması teklif edilen kişiye bunu reddetmesini tavsiye etmişti. Yeniden seçilmelerin "bugünlerde" nadiren başarılı sonuçlar verdiğini düşünüyordu. Bazı şehirlerin yasaları *regimen* veya herhangi bir özel lordluk erkinin verilmesini kategorik olarak yasaklıyordu ama kabul etmek gerekir ki, hiçbir yasal engel oluşturma çabası, bir *signoria* kurmaya kararlı bir partinin gücüne karşı başarılı olamaz.

Signoria'nın ortaya çıkışı, cumhuriyetçi kurumların kırılganlığından dolayı "kaçınılmaz" biçimde meydana gelen bir gelişme

Fotoğraf 8.1 Cangrande della Scala (1291-1329); (1308'den itibaren) Verona, (1328'den itibaren) Padua ile Veneto'nun diğer şehirlerinin lordu. Della Scala bir Ghibellino lideri ve Dante'nin hamisi idi. Atlı heykeli, Museo di Castelvecchio, Verona'da bulunmaktadır (© Karen Tweedy-Holmes/Corbis).

olarak kabul edilirse, anlaşılamaz. *Signoria* insan iradesinin, iktidarı ele geçirmek için planlar yapan ihtiraslı insanların fiillerinin sonucudur. Bu insanlar çoğunlukla izlerini öyle dikkatle kapattılar ve tarihin yerine mitolojiyi öyle büyük bir gayretle koydular ki -onların biyografilerini yazanlar geleceğin signore'sinin doğumuna eşlik eden olağanüstü olaylar anlatırlar- insan, artık onların *coups d'état* [darbe] tekniklerine hayranlık duyamıyor. Bunun bir istisnası kısmen, Ermanno Monaldeschi'nin 1334 yılında Orvieto'da iktidara yükselmesidir; bu hiç kuşkusuz olayların sırası açısından diğerlerini andırmaktadır. Ermanno; şehrin en güçlü ailesindendi, zengindi, şehirde sık sık önemli pozisyonlara getiriliyordu, Orvieto piskoposunun kardeşiydi ve yayılmacı arzularını desteklediği komşu Perugia şehrinin sevgisine ve desteğine sahipti. 20 Nisan 1334 yılında, uzaktan akrabası olan en büyük rakibini öldürttü. Zamanlama yerindeydi çünkü Mayıs başında, görevleri komünü savunmak olan *capitano del popolo* ile *podestà*'nın görev süreleri

sona ermişti ve yerlerine yenileri geçmişti. Otoritelerine meydan okunduğunda bu insanlar şehre yeni gelmişlerdi. 11 Mayıs'ta, *popolo* meclisinin bir toplantısı sırasında, Monaldeschi'nin bir yandaşı çok temel bir yasal reform önerdi; önerdiği değişiklikler arasında otuz dört yasa maddesinin askıya alınması ve *capitano*'nun varlığına veya rızasına bile ihtiyaç duymadan harekete geçme yetkisi bulunan on iki kişilik özel bir komisyonun (*balia*) tam yetkili olarak atanması vardı. Üç gün sonra bu *balia*, yedi *anziani* ile toplandı ve "bütün yetkilerini" Monaldeschi'ye devretme kararı aldı. Monaldeschi hem "*popolo*'nun" hem de "Adaletin" ömür boyu "Sancaktarı" (*Gonfaloniere*) yapıldı. Rakibinin ortadan kaldırılması ile darbesinin tamamlanması arasında sadece üç haftadan biraz fazla bir süre geçmişti. Bu iyi belgelenmiş vaka bile, Ermanno'nun meclisteki potansiyel muhaliflerini sindirmek için asker kullanıp kullanmadığını bildirmez, ama kullanmış olması çok muhtemeldir.

Ermanno Monaldeschi'yi, "Orvieto şehrinin ömür boyu" *gonfaloniere*'si ilan eden kısa formül, Ferrara'nın 1264 yılında Esteli Obizzo'ya *signoria* makamını verişiyle karşılaştırıldığında, resmiyet içermemektedir. Senyoral statünün açık bir tanımı olması açısından bu belgeden uzun bir alıntı yapmak yerinde olacaktır:

> "Ferrara *podestà*'sı olan biz Carrara'lı Pierconte, Ferrara şehrinin *piazza*'sında, bütün komünün ve bu toplantıya katılan bütün halkın arzusu, isteği ve emri üzerine her zamanki gibi çanlar çalınarak davet edilen şehrin bütün halkının katılımıyla gerçekleşen toplantıda, bizimle birlikte bütün komün ve komün adına toplantıda hazır bulunanlar şöyle emrediyor ve bu emrin eksiksiz yerine getirilmesini arzuluyoruz ve şehir yasalarımız yoluyla bizlere, mirasçılarımıza, soylarımıza ve ardıllarımıza bunun ebediyete kadar böyle kalmasını buyuruyoruz. Rahmetle andığımız muhteşem Lord Azzo'nun torunu ve mirasçısı, Tanrı'nın ve onun temsilcinin lütfuyla Este ve Ancona Markisi olan muhteşem ve muazzam Lord Obizzo, kendi arzusuyla (*ad sue arbitrium voluntatis*), Ferrara şehrinin ve ona bağlı bölgenin valisi, hâkimi, generali ve ebedi lordu (*generalis et perpetuus Dominus*) olacaktır. Şehirde ve şehir dışında yargı, erk ve hükümranlık (*imperium*) imtiyazlarına sahip olacaktır ve bunları dilediği ve uygun

> bulduğu şekilde artırma, yerine getirme, emretme, sağlama ve kullanma imtiyazına sahip olacaktır. Ve genel olarak Ferrara şehrinin ve çevresinin ebedi lordu olarak, her şeyi arzuladığı gibi yapma ve düzenleme gücüne ve imtiyazına sahip olacaktır ve böylece şehir ve çevresi ve onların şimdiki ve gelecekteki halkları, Tanrı'nın lütfuyla Este ve Ancona Markisi olan, bütün egemenliği elinde bulunduran ve halkın generali ve ebedi lordu olan Lord Obizzo'ya itaat edeceklerdir. Biz yukarıda söylenen her şeyin sadece hayat boyu değil, ebediyete kadar yalnızca Este ve Ancona Markisi Lord Obizzo'ya verilmesini değil, onun ölümünden sonra da mirasçısının, onun yerine Ferrara şehrinin ve ona bağlı bölgenin valisi, hâkimi, generali ve ebedi lordu olmasını ve Lord Azzo'nun yukarıda belirtildiği gibi sahip olduğu yargı, erk ve hükümranlık imtiyazına onun da sahip olmasını arzu ediyoruz."

Bu koşullar şehrin yasalarına eklenecek, her yıl yenilenecek ve şehir yetkilileri onları uygulayacaklarına yemin edeceklerdi. Ve:

> "Eğer herhangi bir kişi bunları veya herhangi bir kısmını bozmaya veya değiştirmeye veya ihlal etmeye kalkışırsa, Ferrara şehrinin yasalarını ihlal ettiği için o kişi ebediyen kanun dışı ilan edilecek, bütün mülküne komün tarafından el konulacak, şehirde veya ona bağlı bölgede yaşamasına, hatta buralara girmesine izin verilmeyecek, ebedi sürgün olarak kalacaktır (...) ve eğer o kişi komünün egemen olduğu bir yerde yakalanırsa ölüm cezasına çarptırılacaktır."

Bunu, bu koşullara karşı çıkanların veya onları değiştirmeye kalkışanların ağır cezalara çarptırılacağını belirten başka maddeler izlemektedir.[6]

1264 yılında alınan kararlar Ferrara'nın ilk Estense lordunu iktidara getirmiyordu, sadece Obizzo'nun ardıllarını onaylıyor ve ailesinin durumunu sağlamlaştırıp resmileştiriyordu. Bütün halkın toplanması (*arengo*), komünün dışsal formlarının hayali devamının bir hatırlatıcısıdır. *Signoria* dönemi sırasında komünün ortadan kalktıktan sonra bile çoğunlukla uzun zaman etkisini gösterebiliyordu; çünkü *signoria* muhtemelen babası veya kendinden önceki akrabası tarafından varis ilan edilmiş olduğu halde, her kuşakta

resmen yeniden seçiliyordu. Ferraralıların 1264'te kabul ettikleri türden, yasalarla sabitlenmiş bir kalıtsal iktidar, 14. yüzyılın sonlarına kadar ender görülüyordu. O tarihlerde, imparatorun veya papanın vekili olmaları dolayısıyla *signori*'nin onlar tarafından tanınmayı sağlamaları da çok yaygınlaşmıştı. Nassau'lu Adolf, 1294 yılında Matteo Visconti'yi Milano'da temsilcisi olarak atadı ve takip eden yüzyılın başından itibaren bu yöntem -imparator tarafından imparatorluk topraklarında veya Papa tarafından Kilise Devleti içinde vekil atanma- yasal saygınlık sağlamanın geleneksel yolu haline geldi. Vekillik, *signori*'nin uğruna çok ağır bir bedel ödemeye razı olduğu bir itibar ruhsatıydı. Bunun mantıki devamı, imparatorun 1395 yılında Milano'yu Giangaleazzo Visconti'ye dukalık olarak ihsan etmesiydi.

Ortaya çıkış tarihleriyle birlikte ilk *signorie*'nin, bir listesini vermek sıkıcı olur, ancak "tiranlığın" cumhuriyetçilik karşısında kazandığı zaferin kronolojisini vermek gereklidir. Ferrara ve (Ezzelino yönetiminde) Veneto'daki ilk *signorie*, 13. yüzyılın ortalarından çok önce görülmektedir. Yüzyılın ortalarına doğru yeni bir büyük lordluk (Pallavicini lordluğu) ortaya çıktı ve Milano bir *signoria*'nın eline geçti. Lombardia'nın bu en güçlü şehri kısa süreler hariç, bir daha asla cumhuriyetçiliğe geri dönemedi. "Ebedi lord" unvanının ilk olarak bu dönemde, 1255 yılında, Soncino'da Buoso da Dovara'ya verildiği görülüyor. 1280'lere gelindiğinde, bütün kuzey ovasında, batıdaki Aşağı Alpin Bölgesi'nden (Saluzzo ve Montferrat markilerinin toprakları) Veneto'ya (Burada Scaligeri, Verona ile Caminesi Treviso'ya egemendi) ve Romagna'ya kadar olan alanda *signoria*, normal yasal biçim haline gelmişti. Romagna'da Polentani ailesi, Ravenna'da zaten başa geçmişlerdi; Rimini'de Parcitadi ve Malatesta aileleri egemenlik için çatışıyorlardı. Yüzyıl sona ermeden *signoria* güneydeki papalık eyaleti Ancona Markı'nda oldukça toprak kazanmıştı. Apenin Dağları boyunca çekilen bir çizgi, çok yaklaşık olarak 1300'lerdeki sınırı verir. Bu çizginin kuzeydoğusunda kalan bölgede cumhuriyetçilik, kaybedilmiş bir dava haline gelmişti (Tabii istisnaları vardı, bunların en önemlisi Venedik'tir) ama çizginin güneybatısında

hâlâ dayanıyordu. Toscana, lordluk konusunda birkaç deney yaşamıştı, ama Pisa bir istisnaydı ve birkaç senyoral rejim denemişti bile; bunlardan en önemlileri, Kont Ugolino (1285-1288) ile 1289 yılında savaşta orduya komuta etmesi için üç yıllığına davet edilen Montefeltro'lu Kont Guido'nun yönetimleriydi. Dante, üzüntüsünü ve "İtalya'nın kentleri tiranlarla dolu" (*Araf*, VI, 124-5) şeklindeki haklı yakarışını yaklaşık 1313 yılında dile getirdi. 14'üncü yüzyılın ortalarına gelindiğinde, cumhuriyetçilik çok fazla toprak kaybı yaşamıştı; bu kayıplar Toscana'da bazen geri kazanıldı, ama papalık Umbria'sında ve Latium'daki kayıplar bir daha kazanılamadı. 15'inci yüzyıla ulaşabilmiş komünlere ender rastlanmaktadır.

Bazı tarihçiler komünün mü, yoksa *signoria*'nın mı daha iyi bir yönetim sunduğu sorusunu yanıtlamaya çalışmaktadırlar. Bu yönde yararlı genellemeler yapılıp yapılamayacağı kuşkuludur. Bunun nedenleri, hem çok fazla şehir söz konusu olduğu için niceliksel, hem de "iyi yönetim" muğlak bir kavram olduğu için nitelikseldir. Hiç kuşkusuz, *signoria* yönetimi altında siyasi karar alımı nüfusun oldukça küçük bir kesimi tarafından üstleniliyordu, bu yüzden de İtalyanları demokrasiye hazırlamaya katkıda bulunacak bir rejim biçimi değildi; ancak zaten, hemen hemen bütün yarımada için, hangi türde olursa olsun, demokrasi çok uzaklardaydı. Şehir cumhuriyetine gelince, yurttaşlarına belli bir "siyasi eğitim" verdi, ama deyim yerindeyse okul karmaşa içinde dağıldı; bu yüzden de öğrencilerin derslerini öğrenip öğrenmedikleri kuşku götürür. Eğer okul, o sırada bir ıslahhaneye dönüştürülmüş ise, bu hiç olmazsa okul kurumunu devam ettiren aydınlanmış bir tutsaklık biçimi idi. *Signore* ve partisi ellerindeki yürütme gücünü komünün cumhuriyetçi biçimleri yoluyla kullandılar. Dahası, şehir cumhuriyetinin "soylular" oligarşisinden daha dar çaplı olmakla birlikte, *signore*'ler de bir oligarşiydi; ancak 'rejimin adamları' lordun üzerinde önemli bir denetim mekanizması oluşturuyorlardı ve hem karar almada, hem de yürütmede rol oynuyorlardı. Floransa'daki gelişmelerden görülebileceği gibi, sıkı bir oligarşi yönetimindeki bir cumhuriyet ile normal bir *signoria* arasında kesin bir çizgi çiz-

mek her zaman kolay değil. Floransa'da Rinaldo degli Albizzi ve onun küçük oligark kliği 1434 yılında egemenliği, daha sonraki tarihçilerin Floransa'nın ilk gerçek *signori*'si olarak kabul ettikleri Medici ailesine kaptırdılar. Gerçekte Medici ailesinin (Yeniden iktidara geldikleri 1512 yılına kadar) başvurduğu yönetim biçimi ile Albizzi ailesinin yönetim biçimi arasında açık bir fark yoktur. Bir başka deyişle, komün ve *signoria*, birbirlerinin içine girmektedirler ve ayrıştırılmaları zordur; benzer şekilde feodal komşularının egemenliğinden hiçbir zaman kurtulmayı başaramayan Ferrara gibi şehirlerin cumhuriyetçi statüleri hakkında bir şey söylemek de aynı derecede güçtür.

IX

Şehir Cumhuriyetleri Tarihçiliği

Tarihçiler tarihin akışı dışında kalamazlar. Gerçekten de "zamanın akışı" içindeki konumlarına yukarıdan bakabilmek için olabildiğince tam bir bilince sahip olmaları gerekir ve bunu başarabilmek için de, ele aldıkları konuya yaklaşımlarını etkileyen yazıları ve durumları anlamaya çalışmaları gerekmektedir. Bu kitaba, ilk baskısı yapıldıktan yirmi yıl kadar sonra İtalyan komünleri tarihçiliği üzerine kısa bir bölüm ekleyip, bir yirmi yıl daha sonra bu bölümü genişletmenin gerekçelerinden biri işte budur. Son iki yüz yıldır konu çok farklı şekillerde ele alınıyor ve yorumlanıyor; bu gerçeğin kendisi hem bir uyarı olmalı, hem de Benedetto Croce'nin "sahici olan her tarih çağdaş tarihtir"[1] sözündeki derin gerçeğin bir anımsatıcısı olmalıdır. Çünkü değişime uğrayan şey, eldeki tarihsel veriler değil, bu verilerin kuşaklar tarafından nasıl anlaşıldığıdır.

Komünler tarihinin tarihçiler için bir tema olarak görülmeye başlanmasından önce, çoğu vatanseverlik ve memleket gururu duygularıyla harekete geçen antik dönem uzmanları tarafından, bu konuda muhteşem bir malzeme koleksiyonu oluşturulmuştu. Bu malzemenin toplanması ve basılıp ulaşılabilir hale gelmesi, yo-

rumlama işine önemli bir hazırlık oldu. Bu malzemeyi toplayan kişilerin sonuncusu ve kesinlikle en önemlisi Modenalı Lodovico Antonio Muratori'dir (1672-1750). Yirmi dokuz ciltlik *Rerum Italicarum Scriptores* başlıklı yapıtında birçok ortaçağ vakayinamesinin metnini yayımlayan Muratori, daha önceki antik dönem uzmanlarının çabalarının bir tür özeti olarak da, altı ciltlik "tez" koleksiyonunu oluşturan *Antiquitates Italicae Medii Aevi*'yi yayımlamıştır (1738-1742). *Antiquitates*'deki yazılardan bazıları, ortaçağ İtalyan şehirlerindeki yaşam ve kurumlarla ilgili olarak içerdikleri bilgiler açısından son derece önemlidir (Bazen bu eserde belgelerin tamamı verilmektedir; hatta 14. yüzyıl Roma'sı ile ilgili bir vakayinamenin tamamı vardır). Ama en önemli bilgiler, XLV ile XLVIII numaralar arasındaki tezlerde bulunmaktadır. Bu tezler sırasıyla, "cumhuriyetin birçok İtalyan şehrinde aldığı biçimler ve şehirlerin özgürlüğünün kaynağı", şehrin yöneticileri, yöneticilerin artan iktidarı, lordluklar ve Lombardia Birliği gibi konuları ele almaktadırlar. Son derece kapsamlı bilgi içeren bir çalışma olarak çok etkileyici olmasına rağmen *Antiquitates* bir derlemedir ve iyisiyle kötüsüyle "gerçek tarihi" karakterize eden nedensellikle bir hesaplaşma içermez.

Lucretius'un dediği gibi, "olayların nedenini bilme" arzusunda olanlar, bilgi ve tarafsızlık açısından belki Muratori'nin çok gerisine düşmüş olabilirler, ama güçlü bir kronoloji algısını talep ediyorlardı. Bunu yaptığı söylenebilecek ilk önemli ortaçağ İtalyan şehirleri tarihçisi, devasa *Histoire des républiques italiennes du moyen âge* başlıklı yapıtın (16 cilt, 1808-1818) yazarı İsviçreli J.C.L.S de Sismondi'dir (1773-1842). Sismondi, çok ateşli bir Rousseau hayranıydı ve geçmişle, özgürlük aşkını örneklemek ve desteklemek için ilgileniyordu. Tarihin "insanlık idaresi konusunda ders almak için araştırılması" gerektiğine inanıyordu. Ona göre, "Ahlaki ders içermedikçe tarihin hiçbir önemi yoktur." Bütün büyük romantik dönem tarihçilerinde görüldüğü gibi o da, antik dönem tarihçiliği söz konusu olduğunda tarafsız bilgiden vazgeçer. Sismondi, ortaçağda yaşayan İtalyanları kendine model seçti, çünkü onlar:

"Kendi yönetimlerini kurdukları ve bu yönetimlerin herkesin iyiliği için olmasını sağladıkları andan itibaren yükselmeye başladılar: Diğer bütün uluslar sıkıntı çekerken onlar akılda ve erdemde yükseldiler (...) onların deneyimleri, İtalyan cumhuriyetlerinin yönetiminde biçimlenmiş bazı üstün kafaların düşüncelerini yönlendirdi. Bu insanlar sivil toplum pratiğinden sivil toplum kuramına geçtiler ve sadece kendi ülkelerine değil, gelecek uluslara ve çağlara da, bütün insan ilişkilerinin yönelmesi gereken hedefi ve bunu başarmanın en iyi yollarını gösterdiler."

Sismondi'nin *Études sur les Constitutions des Peuples Libres* (*Histoire*'dan önce yazılmıştır ama 1836'ya kadar yayımlanmamıştır) başlıklı yapıtında ortaçağ tarihi, hâlâ çok açık bir biçimde çağdaş dünyaya dersler veren bir öğretmendi. Sismondi şöyle diyordu: "Her Floransalı, yoksul da olsa, cahil de olsa, sabahın ilk ışıklarından hava kararıncaya kadar bedenen çalışmak zorunda bile olsa, kendisini vatanı için önemli biri gibi hissediyordu (*il était quelque chose dans sa patrie*); loncasının bir üyesi olarak siyasi haklara ve egemenliğe katılıyordu." Muratori'nin incelemelerinden birinin konusu olan Lombardia Birliği de, büyük Barbarossa'yı küçük düşüren federasyondu ve dış güçlere karşı koyma gücünü "birbirlerini tanıyan ve seven yurttaşların dayanışmasına" borçluydu (*la solidarité des concitoyens qui se connaissent et qui s'aiment*)'.[2]

"Özgürlük tarihi" olarak tarihi, "ırk tarihi" olarak tarihin izlemesi 19. yüzyıl düşüncesinin ana gelişim çizgisinin özelliğidir. 19. yüzyılda her ulusun kendine özgü doğası ve kaderi olduğu fikrine (Mazzini'nin milliyetçiliğinin temelinde bu fikir yatmaktadır), ırk kavramına yapılan çok büyük bir vurgu eşlik ediyor ve onu karmaşıklaştırıyordu. Bilhassa bir Töton, Latin ve Slav ırkları olduğu fikri herkes tarafından kabul ediliyordu. Alman tarihçileri Heinrich Leo (*Entwickelung der Verfassung der lombardischen Städte*, birinci baskı 1820) ile Karl Hegel (*Geschichte der Städtverfassung von Italien*, 1847), 11. yüzyılda Milano'nun yükselişini özgürlüğün zaferi olarak görüyorlardı; ama onlar için, bu aynı zamanda özgür Alman *valvassore*'lerinin Milano başpiskoposunun egemenliğine karşı başarılı mücadelesiydi. 19'uncu yüzyılın ilk ya-

rısında Alman üniversitelerindeki tarih çalışmaları ve yazımı yeni bir profesyonellik kazandı;[3] bu gelişmenin bir özelliği de, hukuk tarihine verilen önemdi. Önemli Alman hukuk tarihçileri ortaçağ İtalya'sını, Töton işgalcilerin -Ostrogotlar, Lombardlar ve Franklar- mevcut Roma hukukuna yeni bir soluk getirdiği bir bölge olarak görme eğilimindeydiler. Bu tarihçilerin komünlerin ilk ortaya çıktığı zamanlarda, temelde bir Alman kurumu olan, eşitler arası yeminin (*coniuratio*) önemini vurgulamaları doğaldı. 19'uncu yüzyıl Alman tarihçilerinin, Disraeli'nin *Tancred* adlı romanındaki (1847) Sidonia isimli karakterin söylediği, "Her şey ırktır; başka gerçek yoktur" aforizmasından başka bir şey sunmadıklarını ima etmek yanlış olur. Gerçekte, bazı 18. yüzyıl erdemleri yeniden benimsenmiş ve nesnel bilimsel standartlar yeniden vurgulanmıştır. Dahası, ortaçağ çalışmalarında hukuka öncelik verilmesi gerektiği düşüncesi, azımsanamayacak biçimde varlığını sürdürüyordu. Ancak ırkçılık sahte bir bilimdi, saçma olduğu kadar zehirleyiciydi de; öte yandan tarihsel gelişimi yanlış bir şekilde açıklamanın hiçbir açıklamanın olmamasından daha iyi olduğunu ileri sürmek alaycı bir tavır olur.

Tarih incelemesinin süreklilik sergileyen bir özelliği; nedensellik faktörüne, bir "açıklamaya" duyulan ihtiyaçtı. Tarihi yönlendiren güç olarak ırktan, sınıfa geçiyoruz. Doğal olarak, ırk sözcüğü tarihin sözlüğünden yok olmadı; İtalyan Pasquale Villari yapıtı *I primi due secoli della storia di Firenze*'de (1866-1893 yılları arasında yazmıştır, ilk baskı 1893), ortaçağ komünlerini Latin halkların Cermen ırklar karşısındaki zaferi olarak göstererek Tötonik ırk kavrayışını tersine çevirdi. Bununla birlikte yüzyılın ortalarına doğru, Fransız Edgar Quinet'nin yazdığı *Révolutions d'Italie*'de (1848-1852) en temel açıklayıcı faktör artık sınıftır ve İtalyan "scuola economico-giuridica" [ekonomi-hukuk ekolü] menşeili yapıtlarda da aynı rolü oynayacaktır.

Bu "ekolün" İtalyan komünleri tarihinin yazımı üzerindeki etkisi, en açık olarak Gaetano Salvemini'nin *Magnati e popolani in Firenze dal 1280 dal 1295* başlıklı yapıtında görülmektedir (1899'da yayımlanmıştır). Salvemini 1890'da Floransa'ya oku-

maya giden bir Apulia'lıydı ve *Komünist Manifesto* ile Marx'ın diğer yazılarının etkisiyle ateşli bir sosyalist oldu. Genç Salvemini kitabında, Floransa tarihinin önemli bir döneminin siyasetini sınıf çatışması açısından inceledi. (Salvemini daha sonra modern tarih konularına döndü ve faşizmin yükselmesiyle İtalya'nın en ünlü siyasi sürgünlerinden biri oldu.) *Magnati e popolani* çok önemli bir kitaptır, belki de İtalyan komünleri üzerine yazılmış genel anlamda en etkili kitaptır. Bu kitabın yayımlanmasını daha yetenekli bir tarihçi olan Gioacchino Volpe'nin (1876-1971) ilk çalışmaları izledi; Volpe'nin ilk önemli monografisi *Studi sulle istituzioni comunali a Pisa* 1902'de çıktı. Bunu daha kısa çalışmalar ve monografiler izledi; bunların en önemlisi, yaratıcılığı dengeli muhakeme ile birleştiren harika bir çalışma olan *Questioni sull'origine e svolgimento dei Comuni italiani*'dir (1904). Bu çalışma bir anlamda, 19. yüzyıldaki yaklaşımların inandırıcı olmayan yönlerini "ortadan kaldıran' *status questionis*'in [bir alandaki araştırmalarda gelinen mevcut nokta] bir özetiydi. Volpe'nin 1904-1910 yılları arasında yaptığı kısa çalışmaları *Medio Evo Italiano* başlıklı yapıtında toplanmıştır. (Bundan sonra Salvemini gibi Volpe de, tarihin daha yakın dönemlerine yöneldi. Nasyonalist siyasi görüşe sahipti ve Faşizmin önde gelen destekçilerinden biri oldu). Aynı kuşağın ekonomi-hukuk tarihçilerinden olan ve katkılarından söz edilmesi gereken üçüncü bir kişi de Gino Luzzatto'dur (1878-1964). Luzzatto'nun Ancona Markı şehirleri üzerine yaptığı yayınlar (Özellikle de bazı komünlerde tımarların ve toplumsal sınıfların bağlılıkları üzerine 1906 tarihinde yaptığı bir çalışma ve Metalica üzerine 1913 yılında yayımladığı uzun makale) karakteristik olmayan büyük şehirlerle ilgili incelemelerin çalışma sahasına egemen olup İtalya'daki kentsel gelişim hakkında yanlış bir tablo çizilmesi tehlikesini ortadan kaldırdı. Ancak Luzzatto, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, enerjisinin çoğunu büyük şehirlerden Venedik'in ekonomi tarihine adadı.

"Ekonomi-hukuk ekolü"den yazıların tepki toplama derecesi, herhalde "yanlışlıklarıyla" doğru orantılıydı. Luzzatto'nun katkıları yukarıda sözü edilenler arasında en az ihtilaflı olanlardı. Oysa, Volpe'nin çalışmaları çok fazla eleştiriye yol açmıştır. Volpe'nin ta-

rihçi olarak büyüklüğünü analiz etmek kolay değildir, ama onun gücü, şehirlerin ekonomik gelişmeleri ile siyasi ve kurumsal "üstyapıları" arasında canlı ve inandırıcı bağlantılar sunma konusundaki neredeyse içgüdüsel yeteneğinde yatıyordu. Büyülenen okuyucu kentsel karınca yuvasını sadece gözlemlemediğini, onu gerçekten anladığını da hisseder. Volpe'yi eleştirenler erken Pisa tarihi konusundaki çalışmasının ayrıntılarını sabırlı bir şekilde incelemiş ve tezleriyle ilgili birçok kuşkularını ortaya koymuşlardır. Emilio Cristiani'nin *Nobilità e popolo nel comune di Pisa*'sı (1962) okunabilirliği ve entelektüel uyarıcılığı açısından Volpe ile yarışamaz, ancak Volpe'nin Pisa'daki gelişim hakkındaki bulgularının büyük kısmının "derin analizler karşısında ayakta duramadığını" ve iç çelişkilerden mustarip olduğunu çok inandırıcı bir biçimde ortaya koymaktadır.[4] Cristiani'nin özenli eleştirisi Marco Tangheroni'nin sonraki bir dönem hakkındaki kitabını (*Politica, commercio, agricoltura a Pisa nel trecento*) yazmasında kuşkusuz etkili olmuştur.

Magnati e Popolani'nin ilk ve en büyük eleştirmeni Nicola Ottokar (1884-1957) idi. Ottokar'ın yapıtı *Il comune di Firenze alla fine del dugento* (1926) sabırlı bir prosopografi* çalışmasına dayanan ayrıntılı tarih çalışmasının harika bir örneği, bir başyapıttır. Ottokar, SSCB'den iltica etmeden önce Perm'de profesörlük yapıyordu. Beş Kuzey Fransa şehrinin ortaçağ tarihi üzerine Rusça bir kitap yayımlamıştı (1919); kitapta büyük Henri Pirenne'in yapıtını çok sıkı ve kuşkucu bir incelemeden geçirmişti.[5] Ottokar'ın *Il comune di Firenze*'sinin temel önermeleri, Salvemini'nin kuru ve yavan sınıf çatışması modelinin 13. yüzyılın sonlarında Floransa'da meydana gelen gelişmelerin doyurucu bir açıklamasını sunamayacağı, şeklindedir; homojen bir egemen klik o devirde yapılan çok sayıdaki yasal değişikliğe rağmen varlığını devam ettirmiş ve "nüfuzlu kişiler" şehrin dış siyasetinde önemli rol oynamayı sürdürmüştür. Ottokar'ın ana teması, sadece zengin tüccarların "köklü" ailelerinden ya da sadece yeni "popolani" tüccarların ailelerinden kurulu olmayan bir yönetici sınıfının (*ceto dirigente*) sürekli oldu-

* Belli bir tarihsel bağlam içerisinde, hayat hikâyeleri bilinmeyen karakterlerin kimliğinin ve birbirleriyle ilişkilerinin araştırılması –y.n.

ğuydu. Ottokar'ın tezinin yankıları hâlâ hissedilmektedir. Sergio Raveggi, Massimo Tarassi, Daniela Medici ve Patrizia Parenti'nin ortak yapıtı *Ghibellini, Guelfi e Popolo Grasso. I detentori del potere politico a Firenze nella seconda metà del dugento* (1978), Ottokar'ın görüşlerinin ayrıntılı bir eleştirisidir. Yazarlar, 13. yüzyılın sonlarında "şehirdeki görev dönemleri birbirini izleyen siyasi liderler arasında köken veya niyet açısından belirgin bir türdeşlik" olmadığını ileri sürmektedirler.[6]

Daha yakın zamanda yazılan *Magnati e popolani nell'Italia comunale* (1997), hâlâ bu bereketli damarı işlemektedir. Bu yapıta katkıda bulunanlar arasında yer alan Maire Vigueur, Salvemini'yi yeniden ele almakta ve onun sınıf temelli analizinin nasıl paradigmatik hale geldiğini incelemektedir. Cammarosano, bir taraftan 13. yüzyıl seçkinlerinde görülen yer ve mevki değiştirme, diğer taraftan da zenginliğin ve siyasi gücün merkezileşmesi gibi çelişen eğilimleri gözden geçirmektedir. Bortolami, *popolo* hakkındaki günümüze kadar gelen az sayıdaki belgeden yararlanarak *popolo*'nun tarihinin ilk dönemlerini kaleme almıştır ve *popolo*'yu mahalle birliklerinin zanaatkârlar, tüccarlar ve göçmenler arasında dayanışma oluşturma rolüyle bağlantılandırmaktadır. Pini ise, Bologna'daki *popolo*'da neden soylular olduğunu ve neden çoğunlukla soyluların lider olduğunu sormaktadır.

Tarihin diğer bütün alanlarında olduğu gibi, İtalyan şehir devletleri üzerine yapılan yeni inceleme ve araştırmaların da sonu yoktur; bu çalışmalar hem bu tür geleneksel konularda, hem de çağdaş sosyoloji, antropoloji ve teori tarafından şekillendirilen yeni konularda yapılmaktadır. Yeni ve çok önemli bir inceleme alanı kardeşlik dernekleridir; yani halkın kurduğu ve çeşitli ibadet ve hayır işleriyle uğraşan, sanat yapıtları sipariş eden ve komünal yaşam biçimlerini teşvik eden dini örgütlerdir. Kardeşlik dernekleri için J.R. Banker'ın, Borgo San Sepolcro'daki kardeşlik dernekleri ile ilgili yapıtına (*Death in the Community*, 1988); John Henderson'ın, 13. yüzyıl ile 15. yüzyıl arasında Floransa'daki hayır kurumları ve hastaneler üzerine yaptığı çalışmasına (*Piety and Charity in late medieval Florence*, 1994); veya R. Cossar'ın Bergamo'daki Misericordia kardeş-

lik derneği üzerine yazdığı makaleye (*Journal of Medieval History,* 27 (2001) ve en son kitabına *The Transformation of the Laity in Bergamo, 1265-c.1400*, 2006) bakınız. Çeşitli araştırmacılar, kardeşlik derneklerinde ve hayır kurumlarında kadının yeri konusunu incelemişlerdir: Bergamo'daki Brolis (*Nuova rivista storica,* 2001; *Catholic History Review*, 2002), Venedik'teki Guzzetti ve Zieman (*Renaissance Quarterly*, 55 (2002)). Kadınların tövbekârlar, münzeviler, mistikler, azizeler olarak ve Aziz Clare tarikatı olarak ibadet ve kültür alanlarında oynadıkları rolleri *Women and Religion in Medieval and Renaissance Italy*, ed. Bornstein ve Rusconi (1996), başlıklı yapıta katkıda bulunanlar tarafından incelenmiştir. S. Epstein'ın *Wills and Wealth in Medieval Genoa* adlı yapıtı, Cenova'da 1150 ile 1250 yılları arasında aileler ve hayır kurumları üzerine yapılan önemli bir incelemedir ve aynı yazarın *Portraits of Medieval and Renaissance Living*, ed. Cohn ve Epstein (1996) başlıklı yapıtta bulunan "The medieval family: a place of refuge and sorrow" başlıklı makalesi ile bütünlenmektedir. J.M. Powell aynı yapıtta kardeşlik derneklerinin "siyasi katılım okulları" olarak düşünülmeleri gerektiğini savunmaktadır. Şimdi de sıra, kilisenin ve din adamlarının çeşitli rollerle ve yollarla sivil yaşama yaptıkları katkıları inceleyen yeni çalışmalara geldi: Augustine Thompson'ın *Cities of God*, G. Dameron'un *Florence and its Church in the Age of Dante* (2005), F. Andrews'un *The Early Humiliati* (1999), D. Webb'in *Patrons and Defenders* (1996) ve D. Lesnick'in *Preaching in Medieval Florence*'ı (1989) sayılabilir. Çeşitli biçimlerde propaganda -siyaset dili, siyasi şarkılar, ithaflar, törenler, tablolar, adalet ritüelleri- *Le forme della propaganda politica,* ed, Cammarosano (1994) ve *Riti e rituali nelle società medievali,* ed. Chiffoleau, Martines ve Paravicini Bagliani (1994) gibi çalışmaların odak noktası olmuştur. S. Milner, *Italian Studies* 2000'de, modern yer ve uzay kuramlarını, Floransa'daki Palazzo Vecchio'nun dışındaki hatip kürsüsüne etkili bir biçimde uyarlamaktadır.

Tarih yazımında dönüm noktası oluşturan yapıtlar arasında son zamanlarda yayımlanan, ikisi İtalyanca biri Fransızca ve biri de İngilizce, dört kitap üzerinde daha ayrıntılı bir şekilde durmak istiyo-

rum. Ascheri'nin *La città-Stato* (2006) başlıklı yapıtı, İtalyanların tarihini, "bizi biz yapan erkekleri, kadınları, mekânları, fikirleri ve nesneleri" araştırmayı amaçlayan 'L'identità italiana' başlıklı bir serinin içinde bulunmaktadır. Bugüne kadar yayımlanan kırk altı ciltte kapsanan konular arasında makarna ve pizza, demiryolları ve "la mamma" gibi klişe ögelerin yanı sıra, önemli tarihi figürler, kurumlar ve ulusal anıtlar bulunmaktadır. Ascheri, Putnam'ın *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, başlıklı yapıtının yayımlandığı 1993 tarihinden beri tartışılan, bugünkü İtalyanları yaratan şeyin şehir devletleri olduğu fikrini gözü kapalı kabul etmez. O, İtalyan şehir devletini, iki tür marjinalleştirici tarih yazıcılığından kurtarmayı hedeflemektedir: Bunların ilki, ortaçağ Avrupa'sının bütün kentsel biçimlerini tek tipleştiren ve "majör" monarşik yönetim gelenekleriyle kıyasla, şehir devletlerini "minör" kabul eden marjinalleştirme; ikincisi de, şehir devletlerinden, ancak olumsuz ifadelerle bahseden marjinalleştirmedir: Bu yazılarda şehir devletlerinin demokrasi değil oligarşi oldukları; eşitsizlikler ve hiziplerle bölünmüş oldukları; eninde sonunda lordların veya hükümdarların yönetiminin istikrarına boyun eğdikleri ifade edilir (bu Philip Jones'a bir saldırıdır, bununla ilgili olarak aşağıya bakınız). Ascheri, şehir devletlerinin başarılarını, özellikle de laik özgürlük ideolojileri, yasallık kültürü, kuvvetler ayrımı, yurttaşların siyasi eşitliği gibi uygulama ve ideallerini, siyasi biçimlerini över. Ascheri, kentsel gücün ve şehirlilik bilincinin Konstanz Barış Anlaşması öncesinde güçlenişi üzerinde durur; ona göre bu durum 10. yüzyılın sonlarında ve 11. yüzyılda Venedik, Cenova ve Pisa'nın Akdeniz'deki faaliyetlerinde, yerel aziz kültünde ve şehir yönetimindeki piskoposa yardım eden veya ona karşı çıkan yerel seçkinlerin mevcudiyetinde belirgindir. Böylece Ascheri, 12. yüzyılı, komünlerin "filizlenmesi" (Yeni bir kültüre işaret eden yeni bir sözcük) olarak adlandırabilmektedir. Ascheri için o kültürdeki ana ögeler Roma Hukuku ve yurttaş bilincidir. Roma Hukuku "yurttaş" (Seçkinler değil, daimi ikamet eden insanların tümü) terimine yeni bir anlam kazandırdı ve yetkililerin güçlerini açık bir şekilde belirleyen yazılı kurallar, göreve başlarken edilen

yeminler ve düzenli bir maliye oluşturulmasını sağlayan bir hukuk kültürünü yaydı. Şehirlerin vakayinamelerinde, kamusal törenlerde ve kamu binalarında görülen güçlü yurttaşlık bilinci, şehrin bir bütün olarak ortak bir hedefi gerçekleştirmeye çalıştığı duygusunu uyandırdı. Ascheri, 12. yüzyıl kamu belgelerinde bu dayanışmayı göstermek için "komünün iyiliği" veya "şehrin onuru ve iyiliği" gibi ifadeler kullanıldığını ileri sürer; 13. yüzyılda bu kavramlara, *res publica*, yani "hiçbir özel şahsa ait olmamakla birlikte savunulması gereken, vazgeçilemez ve ortadan kaldırılamaz bir haklar alanı" kavramı eklenir.

İkincisi, tarih yazımında önemli ve büyük bir boşluğu dolduran, Grillo'nun 13. yüzyıl Milano'su üzerine yaptığı çalışmasıdır.[7] Grillo'nun ana amacı, Milano *popolo*'sunun tarihini yeniden değerlendirmektir. Şehrin tarihini yazan kitaplarda, Milano'nun *signoria*'ya geçişinin daha erken bir tarihte, komün döneminde gerçekleştiğinin ileri sürüldüğünü ve tutucu aristokratik nüfus vurgulanırken, yaratıcı ve popüler nüfusa önem verilmediğini ileri sürmektedir (ki bu, Jones'a yöneltilen bir diğer eleştiridir). Grillo, toplumsal kompozisyonda soylular ile *popolo*'nun birbiri içine girdiğini kabul eder (Bazı soylular ticaret ve finans ile uğraşıyordu, bazı *popolani* de zengindi, toprak sahibiydiler ve yaşam tarzları soylularınki gibiydi), ancak onların şehir yönetimi konusunda farklı siyasi hedefleri ve vizyonları olduğunda ısrar eder (Bu Salvemini'ninkileri andıran bu görüşlere eleştirmenler de dikkat çekmiştir). Milano'nun kamu kayıtlarının büyük kısmı kayıp olduğundan *popolo*'nun tarihiyle pek az ilgilenilmiştir. Ancak Grillo yaratıcı bir biçimde yeni kaynaklar bulmuş, 13. yüzyıldaki büyük nüfus artışı sırasında sadece *contado*'daki mülk sahiplerinin değil, esnaf ve tüccarların da, nasıl şehre doğru çekildiklerini göstermiştir. Grillo ayrıca, Milano'nun bir imalat ve ticaret merkezi olarak Toscana, Fransa ve Flandre'dan tüccarlar çektiğini, burada nüfusun büyük bir kısmının kumaş üretiminde ve metal işçiliğinde çalıştığını ve şehrin Cenova limanı ile hayati önemde ticari ilişkiler kurduğunu kanıtlayarak Milano'nun önemini vurgulamıştır. Ayrıca Milano soylularının nasıl sıra dışı olduğunu da gösterir. Erken bir tarihte

sınıf olarak tanımlanmaya başladılar: Başpiskoposun vasalı olan ve katedralde rahiplik yapma imtiyazı olan kapalı bir aileler grubuydular. Milano soyluları diğer komünlerin, ticaret veya finans geçmişleri olan ve ancak 13. yüzyılda kapalı bir sınıf haline gelen aileleri de kapsayan konsüler aristokrasilerinden farklıydı. Milano'da soylularınkine benzer yaşam tarzına sahip diğer zengin ve önemli aileler *popolo*'nun bir parçası olarak kalmışlardır. Grillo, Milano soylularının iki özelliğini daha vurgular: çeşitlilik barındırırlar ve giderek büyüyen güçlükler yaşarlar. Soyluların gücünün bir kaynağı, Grillo'nun deyimiyle, onların "etkili ve koordineli dayanışma mekanizmaları" -yani, kolektif mülk idaresi, evlilik yoluyla kurulan ilişki ağları, vb.- oluşturma yeteneğiydi, ama pratikte bu mekanizmaların işleyişlerinde büyük farklılıklar oluyordu. Kırsal kesimdeki mülk, borç verme, yerel kilise ve manastırlardaki görevler, avukatlık, ailelerin farklı tarihlerinde farklı roller oynuyordu. Grillo çıkarlardaki ve eğilimlerdeki bu çeşitliliğin yanı sıra, iç yetersizlik ve dış baskı sonucu (Jones buna karşı çıkardı) 13. yüzyılda aristokrasinin ekonomik bir kriz yaşadığını ileri sürmektedir: Toprak idaresi biçimlerinin modası geçmişti ve kâr sağlamıyordu ve komün toplumundaki insanların yararlandığı vergi muafiyeti ve savaş harcamalarının tazmini gibi imtiyazlar ve ek gelirler *popolo* tarafından son derece kısıtlandı veya kaldırıldı.

Grillo'nun ilgi odağında da halk tabakasından aileler ve dernekler bulunur. 12. yüzyılın sonlarından itibaren *popolo*'nun yüksek mevkileri soyluluktan ve konsüler yönetimden dışlanmış yeni aileler, kumaş tüccarları, bankacılar ve avukatlar tarafından doldurulduu. Takip eden yüzyılın ilk yarısında şehir yönetimi giderek *popolo*'nun politikalarının etkisi altında kalmaya başladı. 1212'den itibaren bütün yönetim makamları soylular ile *popolani* arasında eşit olarak bölünüyordu. 1215-1216 yılları arasında, yine böyle eşit şekilde oluşturulmuş bir komisyon tarafından yeni bir yazılı kanun metni derlendi. 1221 yılındaki ciddi çalkantıları takiben, kısa süren bir halk yönetimi kalıcı bir miras bıraktı: Meclislerde daha geniş toplumsal temsil (1205'te 100'den, 1225'te 400'e), soyluların mülkünü doğrudan vergilendirme yönünde ilk girişim

(1225'te terk edildi), komün harcamalarını denetlemekle ve kaydını tutmakla görevlendirilmiş seçilmiş bir grup, vb. 1240'larda halk baskısı yeniden canlandı: *Estimo* bir kez daha uygulamaya konuldu; vergi, maliye ve yiyecek tedarikinin idaresinde reformlar yapıldı ve halk tabakasına ait derneklerden biri komün kararlarını gözden geçirme yetkisini elde etti. Grillo, bu reformların idari makamlar ile idari uygulamaların gelişmesine verdiği hızı vurgular. Örneğin *estimo*, *contado*'yu gezip, vergilendirilebilir araziyi ölçecek, arkasından envanterler oluşturacak, vergi tahakkuklarını hesaplayacak, anlaşmazlıkları çözümleyecek ve yapılmayan ödemeleri takip edecek yeni görevlerin yaratılmasını gerektiriyordu. Arkasından, *popolo* içinden güçlü bir ailenin, della Torre ailesinin sivrilmesi de sıra dışı bir şey olarak ele alınmaktadır. Bu aile *popolo* içinde ve üstünde ve bu yolla da komünde giderek çok büyük güce sahip oldu ama hiçbir zaman şehrin üstünde resmi bir güce sahip olmadı. Grillo, bu bir *signoria* değildi, "halk kurumları ile aile hakimiyeti arasında kararsız bir dengede duran" bir tür diktatörlüktü, derken Jones'u açıkça eleştirmektedir.

Üçüncüsü, Maire Vigueur'ün 12. ve 13. yüzyıl İtalya'sındaki "süvariler ve yurttaşlar" çalışması, şehirli *milites* sınıfının (Süvari terimini yeğlemektedir, çünkü onları şövalye olarak değil, atlı savaşçılar olarak görmektedir) özelliklerini ve gelişimini inceleyen kitabıdır.[8] Bu sınıf, şehir merkezinde, bir meydanı, kilisesi, galerisi, kuyusu, ahırları, depoları ve sokak savaşlarında kullanılmak üzere tahkim edilmiş bir kulesi bulunan öbekler içinde yaşıyordu. Çoğu şehirde sayıları birkaç yüz civarındaydı ve sadece büyük şehirlerde bini aşıyordu. Sınıf olarak ekonomik açıdan çok büyük homojenlik (Toprak sahipliğine dayanıyordu) ve zenginlik, ekonomik davranış açısından (Bazı şehirlerde "savaşçı ve tüccar olarak çift meslek" sahibi olabiliyorlardı) çok büyük çeşitlilik gösteriyorlardı. Genelde kale veya kırsalda tımar sahibi değillerdi, ama 13. yüzyılın sonlarında satın alma, evlilik veya icra yoluyla öyle olmaya başladılar. Davranışları genellikle nefret, rekabet -para, makam, tımar ve kadın için- ve anlaşmazlık tarafından yönlendiriliyordu ve sorunlarını, kan davası ve uzlaşma gibi mahkeme dışı uygulamalarla çö-

zümlüyorlardı. Komün adına yaptıkları savaşlardaki tutumları da onların bu tavırları etrafında şekilleniyordu. 13. yüzyıl savaşlarının çoğunluğunu oluşturan küçük ölçekli baskınlarda ve seferlerde kendi inisiyatifleriyle ve kendi çıkarları için savaşıyorlardı. Bazen paralı askerlik yapıyorlardı. Komünlerin açtığı türden savaşlar -sınırlarda ve senyoral bölgelerde- saldırganlıklarına yıllarca düzenli bir boşalım sağladı. Savaşlarda yağmacıydılar; fidye için esir alıyorlardı ve yaptıkları yağma kendilerine kalıyordu. Bununla da kalmıyor, savaştaki kayıpları, özellikle de at ve zırh kayıpları komünler tarafından cömertçe karşılanıyordu. İşte özellikle bu uygulamalar nedeniyle reform için popüler baskı oluştu. Savaş kayıplarını tazmin sistemi sahtekârlığa ve suiistimale açıktı; bu, komün gelirlerini kişilere aktarmak için oluşturulmuş bir mekanizmaydı (Gerçi savaştaki at kayıplarının çoğunun nedeni savaş değil, aşırı yorgunluk ve kötü beslenme olduğundan Maire Vigueur bu noktayı abartıyor olabilir). Kayıplarını kişinin kendisinin belgelendirmesi yerine, halkçı komünler yetkililer tarafından düzenli kayıt tutulması ve inceleme yapılması üzerinde ısrar ettiler. Süvarilerin diğer mali imtiyazları da saldırı altındaydı. Vergi muafiyetleri, özellikle de dolaysız vergiden muaf olmaları; geçiş ücretlerinden, değirmen ve mezbaha gibi komün mülklerinden sağlanan gelirin bir kısmının kendilerine (Zararlarının tazmini amacıyla) verilmesi gibi imtiyazlardı bunlar. Maire Vigueur, soylular ile *popolo* arasındaki anlaşmazlığın odağında bu konuların bulunduğunu ikna edici bir biçimde vurgulamaktadır.

Bu çalışmanın çok kayda değer bir özelliği, şövalye ailelerindeki rekabetçilikte ve nefrette kadınlara verdiği yerdir. Vigueur, kadınların aileler arasındaki ittifaklarda ve anlaşmazlıklarda önemli roller oynadıklarını söylemektedir. Kadınlar aileye, hediye ve çeyiz şeklinde maddi yararlar getiriyorlardı; erkekler için arzu nesnesiydiler; aile şerefinin taşıyıcıları olarak görev görüyorlardı ve nefret kaynağı olabiliyorlardı.[9] Bu yaklaşım kadınlara, aristokrasi tarihinde bir miktar rol vermektedir ama sadece nesne olarak, tarihi failler olarak değil.

Son olarak, oldukça önemli bir başka çalışma Philip Jones'un bütün İtalya komünleri tarihçilerinin okuyup özümsemesi gereken

yedi yüz sayfalık dev kitabı *Italian City-State: From Commune to Signoria*'dır (Oxford, 1997). Bundan sonrası Jones'un tezinin ana hatlarının özetini verme girişimidir, ancak ayrıntılarda ve etkileyicilikte orijinal yapıtın yerini hiçbir şey tutamaz (Ancak bu yapıtla başlanmamalıdır ve küçük dozlarda alınmasında yarar vardır). Jones, şehir devletinin kökeni için ortaçağların başlangıcına, Roma'nın siyasi düzeninin yüzyıllar süren çöküşüne gitmektedir. Jones'a göre İtalya'nın parçalanması Avrupa'nın geri kalanının kazandığı özellikleri paylaşır: Şehirler büyüklük, işlev ve nüfus açısından küçülür; kentsel bölgeler senyoral ailelerin egemenliği altında olduğundan, kamu fonksiyonları nüfuzlu feodaller arasında dağıtılır, böyle olmadığı durumlara ise sadece piskoposlar tarafından sürdürülür. Yine de İtalyan üretim ve takas merkezleri olarak, şehir vatanseverliği duygusuna sahip siyasi aktörler olarak, laik yönetim merkezleri olarak, klasik kültürü aktarma araçları olarak ve her şeyden önemlisi, toprak sahibi soyluların üsleri olarak kentsel fonksiyonlarını sürdürdü. Ekonominin canlanmasıyla nüfusun arttığı, tarımsal üretim ve pazarlamanın yoğunlaştığı, uluslararası ticaretin geliştiği 10. yüzyılda İtalyan şehirlerinin karakterini, Kuzey Avrupa şehirleri ile farklılıklarını belirleyen bu ön koşullardı. Ticaret, para ve tüccarlar kentsel topoğrafya (Örneğin, yeni pazaryerleri) veya kentsel toplum üzerinde giderek daha fazla etkili oluyordu. Ancak Jones tüccarların göçmen toprak sahipleri olduğunda ısrar etmektedir. Jones, daha sonraki dönemlerde olduğu gibi, bu erken dönemde de kentsel aristokrasinin karma doğasını vurgulamaktadır: Tüccarlar soyluluğa yükseliyordu, soylular ticaretle uğraşıyordu. Hatta Jones, bu toprak-ticaret, soylu-tüccar kombinasyonunda baskın unsurların toprak ve soyluluk olduğunu ileri sürmektedir. Eğer ortaçağların başlarındaki dönüşüm, siyasal ve toplumsal gücü kırsal kesimdeki soylulara ve onlara karşı feodal yükümlülükleri olanlara verdiyse, komünlerin yükselişi de onları şehirlere çekti. Onlar için komünler zorluk değil, fırsat içeriyordu. Şehirde soylular topoğrafyaya biçim verdiler (Aristokrat mahalleleri, müstahkem evler oluşturuldu) ve kendi savaşçı alışkanlıklarını getirdiler. Komünler toplumsal açıdan karmaydılar-soylular

ile sıradan insanların birlikleriydiler- ve komünlerde ticari çıkar vardı, ama buna karşın Jones, komünlerin ortaya çıkmasındaki ana etkinin üst sınıflardan, şövalyelerden ve vasallardan geldiğini düşünmektedir. Komünler, Jones'un beğendiği bir ifadeyle, "senyoral doğmuşlardı" (s. 143). Jones'a göre komünler bir başkaldırı olarak doğdu; ama burjuvazinin tımar sahiplerine başkaldırısı olarak değil, tımar sahiplerinin emperyal monarşiye başkaldırısı olarak (s. 145).

Böylece komünal tarihin tamamı -konsüler, podesterial, popüler- aristokratların çıkarları, tutumları ve davranışlarıyla sınırlanan kentsel yapılanmanın ve devlet inşasının tarihi olarak görünür. Jones, komünal devlet inşasını orijinal, hızlı ve köktenci addetmektedir (s. 370-71). Yasama, daha fazla denetim, yeni takibat yöntemleri, uzlaşma ve kişisel intikam alma yerine cezaların getirilmesi yoluyla hukukta "devrim" yapılır. Kalelerin inşa edilmesiyle ve şehir milislerinin canlandırılmasıyla savunma kaynakları yeniden düzenlenir. "Yaratıcılıkta ve aşırılıkta çağdaş Avrupa'yı yaya bırakan" yeni vergiler yaratılır. Komünler fiziksel ve toplumsal çevreyi düzenlemek için -şehir planlaması, önemli hizmetlerin sağlanması ve toplumsal yardımlar- giderek daha fazla müdahalede bulundular. "Statü ve hiyerarşiyi dikkate almayan demokratik" mekanizmalar -seçim, kısa süreli atamalar, kamu hizmetine maaş ödenmesi- kullanarak siyasal katılımı genişlettiler. Bütün yurttaşların eşit olduğu ilkesinden hareketle şövalyelere ve soylulara mahkemeler ve hazine tarafından tanınan özel imtiyazlar ve muafiyetler kaldırıldı ve din adamlarının imtiyazlarına ve mülk sahibi olmasına karşı çıkıldı. Kilisenin yoksullara yardım etme ve eğitim verme konularındaki rolleri elinden alındı. Komünler giderek iddialı olmaya başlayan yeni inşaat projeleriyle (Surlar, saraylar, katedraller) şehir dokusunu yeniden canlandırmak ve biçimlendirmek için yaratıcı güçleri seferber ettiler. Ve son olarak, kamu siyaseti hem *contado*, hem de diğer şehirlerle olan ilişkisi açısından, ister ticari anlaşmalar, ister ticari savaşlar yoluyla olsun, giderek ticarileşmeye başladı. Siyasi sınıf genişleyip binleri kapsamaya başladıkça, nüfuzlu kişilere karşı çıkarılan yasalar yoluyla savunma durumundaki "top-

rak sahibi aristokrasinin" hukuk tanımaz tavırlarına karşı savaşlar açıldıkça, bu başarılar *popolo* yönetiminde yayılıp derinlere indi.

Ancak bunların hiçbiri feodal ve nüfuzlu gücün "despotizm" biçiminde yükselişini engellemeye yetmedi. Peki, ne yanlış gitmişti? Jones'a göre bunun dört açıklaması var. Birincisi, komünal devletin kaynakları her zaman ve her yerde yetersizdi -memur sayısı yetersizdi, profesyonelleşme yetersizdi, ödenen ücret yetersizdi- bu da görevlere sürekli olarak çıkarlar doğrultusunda yaklaşıldığı, yozlaşmanın arttığı anlamına geliyordu. İkinci olarak, *popolo* çok zayıftı. Birkaç komünde başarılı, çoğunda başarısız oldu. Çoğunlukla, etkisi ve süresi sınırlıydı. Ayrıca içeride, tüccarlar ile esnaf-tacirler arasında bölünmüştü. Katılımın yaygınlaşmasına karşın Jones, gücün pratikte çok küçük bir kesimin elinde bulunduğunu, göreve uygunluğun genişlemesinin küçük yürütme komitelerinin giderek daha fazla kullanılmasıyla dengelendiğini düşünmektedir. Üçüncü olarak, sınıf, yandaşlık ve klan etkisi devam ediyordu. Soylular hâlâ imtiyazlardan yararlanıyorlardı ve makam için rekabet, kayırmacı uygulamalara yol açıyordu. Aile klanları, kendilerine sadık kişiler ve makamlar üzerindeki etkilerini sürdürüyorlardı. Dahası, komünal politika şehirdeki soylu mevcudiyetini güçlendiriyordu. Komünün *contado*'ya doğru genişlemesi, nüfuzlu kişilerin "komüne katılıp onu kullanmak" için şehre gelmesine yol açtı. Son olarak, feodal beyler ve senyörlere "paralel sınıfın" rekabeti söz konusuydu. Onlar sadece komünal İtalya'nın çeperlerinde değil, bütün kentsel alanda mevcudiyetlerini sürdürüyorlardı. Mevcudiyetlerini sürdürmüşlerdi, çünkü (a) hayatta kalma stratejileri geliştirdiler; (b) papalar, imparatorlar ve İtalya kralları onların doğal müttefikleriydi; (c) şehirler arası savaşlar onlar için sömürebilecekleri bir kaynak görevi görüyordu ve bunu sadece askeri uzmanlıklarını satarak yapmıyorlardı. Feodal sınıf için "savaş, yayılmacılık ve savaş yorgunluğu, fırsat ve kurtuluştu" (s. 556). Bu baronlar, şehre geldiklerinde yüksek makamlara getirildiler ve yönetimi ellerine aldılar.

Jones'un komünal İtalya vizyonu herkes tarafından paylaşılmaktan uzak, tartışmalı bir vizyondur. Cammarosano gibi eleştir-

menler, Jones'un açıkça belirttiği "soyluluğa hak ettiği yeri verme" amacının, sadece soyluluğun üniter özelliklerini vurgulamasına yol açtığı için eleştirirler. Bu eleştirmenlere göre Jones "kronolojik ve uzamsal düzeydeki kaba yaklaşımıyla" soyluluğu yüzyıllardır süren tek bir sınıf olarak ele alır ve bu yüzden soyluluğun başka dönemlerde üstlendiği gerçek yükü ve karakterini kavramakta başarısız olur.[10] Jones'un kronolojiye ilgi duymaması başka okurları da rahatsız etmiştir. Bir eleştirmen, halk yönetimi deneyimini basit bir hikâyeye indirgeyerek değersizleştirmesine karşı çıkmıştır. Ayrıca Jones'da, zaman zaman ortaçağın daha sonraki dönemlerindeki verilerden geriye, 13. yüzyıl tarihine doğru gitmek gibi bir eğilim vardır. Kitabın yapısı da -lehte ve aleyhte tezler içeren büyük diyalektik tartışmalar içerir- komünal İtalya'nın çelişik ve çelişkili özelliklerinin çözüme kavuşturulup kavuşturulmadığı konusunda okuyucuyu merakta bırakmaktadır. Yine de Jones'un başarısının büyüklüğü tartışılmaz. "Hiçbir dildeki hiçbir kitap *The Italian City-States*'in yorumsal kuşatıcılığı ve bulgusal zenginliğiyle boy ölçüşemez".[11]

Notlar ve Referanslar

Kısaltmalar

Aşağıdaki yapıtlar notlarda kısaltılmış olarak verilmiştir:

Ann. Bol. = L. Savioli, *Annali Bolognesi* (Bassano, 1784-95)

Ann. Gen. = *Annali Genovesi di Caffaro e de' suoi continuatori* ed. L.T. Belgrano ve C. Imperiale in Fonti per la Storia d'Italia

ASI = *Archivio Storico Italiano* (Floransa)

C.D. Crem. = L. Astegiano, *Codice Diplomatico Cremonese* (Torino, 1895-98)

Doc. Arezzo = U. Pasqui, *Documenti per la Storia della Città di Arezzo* (Floransa, 1879-1920)

Malispini = Ricordano Malispini, *Storia fiorentina* (Leghorn, 1830)

MGH = Monumenta Germaniae Historica, Scriptores

RIS, n.s. = G. Carducci ve V. Fiorini, Rerum Italicarum Scriptores (Città di Castello ve Bologna, 1900-) (yeni seri)

RIS, o.s., = L. A. Muratori, Rerum Italicarum Scriptores (Milano, 1723-51) (eski seri)

Salimbene = Salimbene de Adam, *Cronica,* ed. G. Scalia (Bari, 1966)

St. Modena = C. Campori, *Statuta Civitatis Mutine* (Parma, 1864)

St. Parma = A. Ronchini, *Statuta Communis Parmae* (Parma, 1856-60)

St. Pisa = F. Bonaini, *Statuti Inediti della Città di Pisa dal xii al xiv secolo* (Floransa, 1854-57)

St. Pistoia, Pop. = L. Zdekauer, *Breve et Ordinamenta Populi Pistorii, 1284* (Milano, 1891)

St. Pistoia, Pot. = L. Zdekauer, *Statutum Potestatis Comunis Pistorii, 1296* (Milano, 1888)

St. Spoleto = G. Antonelli, *Statuti di Spoleto del 1296* (Floransa, 1962)

St. Viterbo = I. Ciampi, Statutum Viterbii, 1251, içinde yer aldığı yapıt: *Cronache e Statuti di Viterbo* (Floransa, 1872)

Villani = Giovanni Villani, *Nuova Cronica,* ed. G. Porta (Parma, 1990-91).

GİRİŞ
(Sayfa XIX-XXVII)

1 P. Grillo, *Milano in età comunale (1183-1276): istituzioni, società, economia* (Spoleto, 2001); J-C. Maire Vigueur, *Cavaliers et citoyens: guerre, conflits et société dans l'Italie communale, XIIe-XIIIe siècles* (Paris, 2003; İtalyanca edisyon 2004); A. Thompson, *Cities of God: The Religion of the Italian Communes 1125-1325* (University Park, 2005); M. Trachtenberg, *Dominion of the Eye: Urbanism, Art and Power in Early Modern Florence* (Cambridge, 1997).

2 Kadınların tarihi ile ilgili olarak bakınız: *A History of Women in the West*, Cilt II, *Silences of the Middle Ages*, ed. C. Klapisch-Zuber (Cambridge, Mass., 1992); T. Dean, *The Towns of Italy in the later Middle Ages* (Manchester, 2000), s. 146-7.

3 Maire Vigueur, *Cavaliers et citoyens*, s. 229.

4 *Laws, v*; *Politics*, III, 17 ve VII, 4; *Ethics*, IX, 10.

I EGEMENLİK MİRASI
(Sayfa 1-12)

1 P.J. Jones, *The Italian City State: From Commune to Signoria* (Oxford, 1997), s. 130-3.

2 Aynı eser, s. 120.

3 G. *Tabacco*, The Struggle for power in Medieval Italy: Structures of Political Rule *(Cambridge, 1989), Bölüm 5.*

4 C. Wickham, 'The sense of the past in twelfth-century chronicles', içinde yer aldığı yapıt: *Land and Power: Studies in Italian and European Social History* (Londra, 1994), s. 304; E. Coleman, 'Sense of community and civic identity in the Italian communes', içinde yer aldığı yapıt: *The Community, the Family and the Saint: Patterns of Power in Early Medieval Europe*, ed. J. Hill and M. Swan (Turnhout, 1998), s. 46.

5 MGH, xx, s. 396: *The Itinerary of Benjamin of Tudela*, ed. M.N. Adler (Londra, 1907), s. *5.*

II NÜFUS
(Sayfa 13-34)

1 P. Jones, *Cambridge Economic History*, I (İkinci baskı), s. 348.

2 G. Pardi'nin, 'Il catasto d'Orvieto dell'anno 1292' *Bollettino della R. Deputazione di Storia Patria per l'Umbria*, 2 (1896) adlı yapıtından. Değerler Cortona lirasıdır.

3 Tez Hagen Keller'indir. Eleştirisi için: S. Gasparri, 'Les *milites* dans les villes de la Marche de Trevise (XIe-XIIIe siècles)', içinde yer aldığı eser, *Les élites urbaines au Moyen Age* (Paris, 1997), s. 57-62; R. Bordone, 'La storiografia recente sui comuni italiani delle origini', içinde yer aldığı eser, *Die Frühgeschichte der Europäischen Stadt*

in 11. Jahrhundert, ed. J. Jarnut ve P. Johanek (Köln, 1998), s. 57-9; E. Coleman, 'The Italian communes: recent work and current trends', *Journal of Medieval History*, 25 (1999), s. 382-3.

4 *Ann. Bol.*, n, 2, s. 304 ve devamı; III, 2, s. 5-13: *St. Parma*, II, s. 159-60.
5 *St. Viterbo*, s. 504-5.
6 MGH, xx, s. 397.
7 *Ann. Gen.*, I, s. 258-9.
8 N. Ottokar, *Il comune di Firenze alia fine del dugento* (Floransa, 1926), s. 82; J.K. Hyde, *Padua in the Age of Dante* (Manchester, 1966), s. 84-5.
9 RIS, O.S., III, c. 480.
10 *Speculum Perfectionis*, ed. P. Sabatier (Paris, 1898), s. 10-11 (çev. R. Steele).
11 *ASI* (1845), s. 622.
12 Söz edildiği yapıt: F. Ercole, *Dal comune al principato* (Floransa, 1929), s. 30.
13 *Ann. Gen.*, v. s. 151.
14 RIS, n.s., VIII, 1, s. 22; *Bollettino dell'Istituto Storico Italiano*, 10 (1891), s. 95-6.
15 RIS, o.s., VIII, c. 482.

III YÖNETİM
(Sayfa 35-74)

1 G. Assandria (yay.), *Il Libro Rosso del comune d'Ivrea* (Pinerolo, 1914), s. 159-63.
2 MGH, xx, s. 396-7: çev. C.C. Mierow.
3 Bakınız E. Artifoni, 'La "coniunctio et unitas" astigiano-albese del 1223-1224', *Bollettino Storico-Bibliografico Subalpino*, 78 (1980).
4 Büyük ölçüde yararlanılan yapıt: G. Fasoli, *Dalla 'civitas' al comune* (Bologna, 1961), s. 156.
5 MGH, XVIII, s. 435.
6 *St. Pisa*, I, s. 7, 18, 33; *C.D. Crem.*, I, s. 100 ve devamı.
7 *St. Parma*, I, 2. 44 ve devamı.
8 *St. Pistoia, Pop.*, s. 204-5; St. Parma, II, s. 54-5.
9 *Doc. Arezzo*, II, s. 462-4.
10 *Ann. Gen.*,II, s. 36.
11 *St. Modena*, I, s. 4-7.
12 *St. Viterbo*, s. 455.
13 *Ann. Gen.*, III, s. 18-19.
14 *St. Pistoia, Pop.*, s. 24.
15 *St. Modena*, I, 1, s. 103 ve devamı, 111 ve devamı, 171 ve devamı.
16 *St. Pisa*, I, s. 515.
17 Siena maliyesi hakkında bilginin alındığı kaynak: E. Fiumi, *ASI*, 1959, s. 455; *Libri dell'Entrata e dell' Uscita della rep. di Siena*, VII; Siena, Archivio di Stato, Biccherna, cilt 33 ve 43 ve devamı. 24v. , 111.
18 *Ann. Gen.*, I, s. 74; II, s. 131.
19 E. Fiumi (ed.), *Statuti di Volterra (1210-24)* (Floransa, 1952), I, s. 224-5.
20 Bundan sonrasında A. Thompson, *Cities of God: The Religion of the Italian Communes 1125-1325* (University Park, 2005) başlıklı yapıtta ileri sürülen argüman ve belgelerden yararlanılmıştır. Ayrıca, D. Waley, *Siena and the Sienese in the Thirteenth*

Century (Cambridge, 1991), s. 127-54 başlıklı yapıtın din konusundaki bölümüne bakınız .

21 Jones, *The Italian City State,* s. 438.
22 Alıntının yapıldığı yapıt: N. Ottokar, *Studi comunali e fiorentini* (Floransa, 1948), s. 149n: bakınız, aynı yazarın: *II comune di Firenze alia fine del dugento,* s. 282-3.
23 *C.D. Crem.,* II, s. 26 ve devamı.
24 *St. Parma,* I, s. 405; *St. Pisa,* I, s. 260.
25 *Liber Potheris communis civitatis Brixiae* (Torino, 1899), yaklaşık tarih 900-5.
26 Alıntı yapılan yapıt: L. Zdekauer, *La vita privata dei senesi nel dugento* (Siena, 1896), s. 45.
27 Bologna, Archivio di Stato, Rif. e Provv, I, ff. 105v-106, 108v, 117, 162.
28 *Ann. Bol.,* II, 2, s. 343, 357 ve devamı.
29 Villani, xii, 94.
30 *St. Parma,* ii, s. 122, iv, s. 42, 112.
31 *St. Pisa,* i, s. 67-8, 95, 98-9, 216, 300-3.
32 C. Pinzi, *Storia di Viterbo* (Roma, 1887-1913), II, s. 70n.
33 *Ann. Gen.,* v, s. 147 ve devamı.
34 *St. Pisa,* I, s. 3-15.
35 Dayalı olduğu analizin bulunduğu yapıt: W. Braunfels, *Mittelalterliche Stadtbaukunst in der Toskana* (Berlin, 1953), s. 38-41.
36 D. Herlihy, *Medieval and Renaissance Pistoia* (New Haven ve Londra, 1967), s. 236.

IV ŞEHİR VE KIRSAL BÖLGE (Sayfa 75-95)

1 *Doc. Arezzo,* II, s. 54-5.
2 *St. Pisa,* s. 673-6.
3 A. Natalini (ed.), *S. Pier Parenzo. La leggenda scritta dal maestro Giovanni* (Rome, 1936), § 10-11.
4 Paolo da Certaldo, *Libro di Buoni Costumi,* ed. A. Schiaffini, Floransa, 1945, s. 87.
5 *Doc. Arezzo,* II, s. 56-7.
6 *C.D. Crem.,* I, s. 100.
7 *ASI,* 6, Böl. 2, s. 23-4, 28.
8 A. Corna, F. Ercole, A. Tallone (ed), *II registrum magnum del comune di Piacenza* (Torino, 1921), I, s. 310 ve devamı.
9 *Doc. Arezzo,* II, s. 306.
10 *Ann. Bol.,* I, 2, s. 178 ve devamı, 203, 211.
11 L. Tonini, *Storia civile e sacra riminese* (Rimini, 1848-88), s. 381-2.
12 *Doc. Arezzo,* II, s. 413-16.
13 D. Velluti, *Cronica domestica* (Floransa, 1914), s. 133.
14 L. Zdekauer (ed.), *II Constituto del comune di Siena dell'anno 1262* (Milano, 1897), s. 417.
15 Alıntının bulunduğu yapıt: C.M. Cipolla, *Cristofano and the Plague* (Londra, 1973), s. 23, alıntının yapıldığı yapıt G.F. Ingrassia, *Informatione del pestifero et contagioso morbo . ..* (1576).

16 D. Herlihy, *Medieval and Renaissance Pistoia* (New Haven ve Londra, 1967), s. 288.
17 *Discorsi*, I, lv.
18 G. Cherubini, 'Proprietari, contadini e campagne senesi all'inizio del trecento' in *Signori, Contadini, Borghesi* (Floransa, 1974), s. 231-311.
19 G. Chittolini, 'I beni terrieri del Capitolo della Cattedrale di Cremona fra il xiii e il xiv secolo', *Nuova Rivista Storica*, 49 (1965), s. 213-74.
20 F. Panero, *Servi e rustici: Ricerche per una storia della servitù, del servaggio e della libera dipendenza rurale nell'Italia medievale* (Vercelli, 1990), s. 217-56.
21 Bakınız P. Cammarosano, *La famiglia dei Berardenghi. Contribute alla storia della società senese nei sec. xi-xiii* (Spoleto, 1974).
22 P.J. Jones, içinde yer aldığı yapıt: *Papers of the British School at Rome*, 24 (1956), s. 205.
23 *Libro di Buotii Costumi*, s. 114-15.

V DIŞ İLİŞKİLER (Sayfa 97-119)

1 MGH, xx, s. 396.
2 *Doc. Arezzo*,II, s. 52-3, 119, 194 ve devamı.; Bartoli Langeli, *Codice Dipl. del comune di Perugia*, I, s. 43-6, 147-50.
3 MGH, VIII, s. 18 ve devamı.
4 MGH, Const., I, s. 428.
5 MGH, xix, s. 445 ve devamı.
6 Alıntının yapıldığı yapıt: R. Caggese, *Roberto d'Angiò e i suoi tempi* (Floransa, 1922-30), i, s. 47.
7 *C.D. Crem.*, i, s. 266-8.
8 S. Angelini, *La diplomazia comunale a Perugia nei sec. XIII e XIV* (Floransa, 1965), s. 24.
9 Ottonis et Rahewini, *Gesta Frederici Imperatoris* (Scriptores rerum germanicarum in usum scholarum, ed. G. Waitz, Hanover-Leipzig, 1912), s. 204, 271; MGH, XIX, s. 242; Salimbene, I, s. 515-16; *Ann. Gen.*, II, s. 168 ve devamı.
10 RIS, n.s., XI, v, s. 37.
11 Alıntının yapıldığı yapıt: M.B. Becker, *Mediaeval Studies*, 27 (1965), s. 292.
12 *Ann. Gen.*, II, s. 201; III, s. 27.
13 RIS, o.s., xvi, c. 657.
14 Perugia, Archivio di Stato, Rif., v, ve devamı. 31v ve devamı; *Ann. Gen.*, III, s. 179-80; *A SI*, (1867), Bölüm 2, s. 3-16.
15 *St. Pistoia, Pot.*, s. 35.
16 Sonrasında anlatılanlar için bakınız: D. Webb, *Patrons and Defenders: The Saints in the Italian City-States* (Londra, 1996), s. 60-8, 136, 149-50, 164-5.
17 *ASI*, (1845), s. 272, 420, 448.
18 *Ann. Gen.*, I, s. 47-8; v, s. 3.

VI YURTTAŞLIK RUHU VE GÖRSEL SANATLAR (Sayfa 121-153)

1 Alıntı yapılan belge: Braunfels, *Mittelalterliche Stadtbaukunst in der Toscana,* s. 208n.

2 G. Milanesi, *Documenti per la storia dell'arte senese* (Siena, 1854), I, s. 180.

3 RIS, n.s., xv, vi, s. 550.

4 Sonrasında anlatılıcaklar için bakınız: P. Racine, 'Les palais publics dans les communes italiennes (XII-XIIIe siècles)' *Le paysage urbain au Moyen Age* (Lyon, 1981) içinde.

5 J. Heers, 'En Italie centrale: les paysages construits, reflets d'une politique urbaine', *D'une ville à l'autre: structures matérielles et organisation de l'espace dans les villes européennes (XIIIe-XVIe siècle)* içinde, yay. J-C. Maire Vigueur (Roma, 1989), s. 297; P. Racine, 'Naissance de la place civique en Italie', *Fortifications, portes de villes, places publics, dans le monde méditerranéen* içinde, yay. J. Heers (Paris, n.d.), s. 307.

6 A.g.e., s. 305.

7 P. Grillo, *Milano in età comunale (1183-1276): istituzioni, società, economia* (Spoleto, 2001), s. 55-62; F. Bocchi, 'Il Broletto', bulunduğu yapıt : *Milano e la Lombardia in età comunale, secoli XI-XIII* (Milan, 1993), s. 38-40.

8 M. Trachtenberg, *Dominion of the Eye: Urbanism, Art and Power in Early Modern Florence* (Cambridge, 1997), s. 90. Aynı zamanda bakınız N. Rubinstein, *The Palazzo Vecchio 1298-1532* (Oxford, 1995).

9 Trachtenberg, *Dominion of the Eye,* s. 108.

10 A.g.e., s. 22; E. Guidoni, *Storia dell'urbanistica: il Duecento* (Roma, 1989), s. 190-1, 320-5.

11 Villani, x, 256-7.

12 G. Ciampoltrini, 'Archeologia lucchese d'età comunale: le mura urbiche e le terre nuove', *Archeologia medievale,* 24 (1997).

13 E. Crouzet-Pavan, ' "Pour le bien commun ...": A propos des politiques urbaines dans l'Italie communale', *Pouvoir et édilité: les grands chantiers dans l'Italie communale et seigneuriale* (Roma, 2003) içinde, s. 30.

14 Milanesi, op. cit., 1, doc. 12.

15 L. Grossi Bianchi ve E. Poleggi, *Una città portuale del Medioevo: Genova nei secoli XI-XVI* (Genoa, 1980), s. 126.

16 Thompson, *Cities of God,* s. 421-2.

17 Guidoni, *Storia dell'urbanistica: il Duecento,* s. 200.

18 D. Friedman, 'Palaces and the street in late medieval and Renaissance Italy', bulunduğu yapıt *Urban Landscapes: International Perspectives,* ed. J.W.R. Whitehand and P.J. Larkham (Londra, 1992), s. 81-2.

19 P. Micalizzi, 'Nuove fondazioni eugubine nel XIII secolo: il quartiere di San Pietro ed il "castrum" di Costacciaro', *Storia della città,* 52 (1990).

20 F. Ugolini, 'La pianta del 1306 e l'impianto urbanistico di Talamone', a.g.e.

21 Jones, *Italian City State,* s. 401.

22 Alıntının yapıldığı yapıt: J. White, *Art and Architecture in Italy: 1250 to 1400* (Londra, 1966), s. 278.

23 Bakınız, G. Ragionieri, *Simone o non Simone* (Floransa, 1985) ile şu makaleler: M. Mallory and G. Moran ('New evidence concerning "Guidoriccio" ') ve A. Martindale ('The Problem of "Guidoriccio" '), *The Burlington Magazine,* 128 (Nisan, 1986), s. 250-73.

24 M.M. Donato, 'La "bellissima inventiva": immagini e idee nella Sala della Pace', in *Ambrogio Lorenzetti, Il Buon Governo*, ed. E. Castelnuovo (Milano, 1995), s. 24; E. Borsook, *The Mural Painters of Tuscany from Cimabue to Andrea del Sarto* (İkinci baskı, Oxford, 1980), s. 36.
25 Jones, *Italian City-State*, s. 446.

VII İÇ BÖLÜNMELER (Sayfa 155-203)

1 MGH, viii, s. 16, 62; Malispini, Böl. 101.
2 Villani, XII, 94; *Ann. Gen.*, iv, s. 71-3.
3 G. Tabacco, 'Nobiltà e potere ad Arezzo in età comunale', *Studi Medievali*, s. 3, 15 (1974), s. 1-24. *C.D. Crem.*, I, s. 215-17; *St. Pistoia, Pop.*, s. 129-30.
4 F. Patetta, *Nobili e popolani in una piccola città dell'alta Italia* (Siena, 1902), s. 106-16.
5 Burada çevrilen *consorzeria* ile ilgili kaynakların basılı olduğu yapıt: F. Niccolai, I *consorzi nobiliari ed il comune nell'alta e media Italia* (Bologna, 1940), s. 147-52, 164-9.
6 *Itinerary of Benjamin of Tudela*, s. 5.
7 A.A. Settia, 'Lo sviluppo di un modello: origine e funzioni delle torri private urbane nell'Italia centro-settentrionale', in *Paesaggi urbani nell'IItalia padana nei secoli VIII-XIV* (Bologna, 1988).
8 Poleggi, *Una città portuale*, s. 112.
9 *Ann. Gen.*, ii, s. 44-5; RIS, n.s., xi, v, s. 11-12.
10 Villani, IX, 68.
11 *Ann. Gen.*, iii, s. 81-2, 96; *St. Pisa*, i, s. 369 ve devamı.
12 *St. Spoleto*, s. 35.
13 Galvaneo Fiamma, 'Chronicon Maius' in *Miscellanea di Storia Italiana* (Torino), vii (1869), s. 745.
14 A. Gloria (ed.), *Statuti del comune di Padova dal sec. xii all'anno 1285* (Padua, 1873), i, s. 133.
15 *St. Pistoia, Pop.*, s. 38.
16 *St. Spoleto*, s. 41-2; *Statuta communis Pergami*, içinde yer aldığı yapıt: *Monumenta Hist. Patriae*. xvi. Böl. 2 (Torino, 1876), yaklaşık 2016-18.
17 MGH, xviii, s. 411.
18 A.g.e., s. 499-502.
19 A.I. Pini, 'Magnati e popolani a Bologna nella seconda metà del XIII secolo', içinde yer aldığı yapıt *Magnati e popolani nell'Italia comunale* (Pistoia, 1997), s. 384-5.
20 P. Racine, 'Le "popolo", groupe social ou groupe de pression?', *Nuova rivista storica*, 73 (1989), s. 135-6. Ortaçağ burjuvazisinin mitik statüsünün en önemli savunucusu Philip Jones'tur.
21 J.C. Koenig, *The Popolo of Northern Italy (1196-1274): A Political Analysis* (Doktora tezi, UCLA, 1977).
22 P. Cammarosano, 'Il ricambio e l'evoluzione dei ceti dirigenti nel corso del XIII secolo', in *Magnati e popolani nell'Italia comunale* (Pistoia, 1997), s. 37.

23 G. Milani, 'Il governo delle liste nel commune di Bologna: premesse e genesi di un libro di proscrizione duecentesco', *Rivista storica italiana,* 108 (1996).
24 *St. Pistoia, Pop.*, pp. 63-4.
25 *St. Modena,* I, 1, s. 363-4.
26 S. Blanshei, 'Crime and law enforcement in medieval Bologna', *Journal of Social History,* (1982).
27 *St. Pistoia, Pop.*, s. lviii-lx.
28 *Ann. Bol.*, ii, 2, s. 464.
29 Alıntılanan yapıt: G. Fasoli in *L'Archiginnasio,* 28 (Bologna, 1933), s. 176-177.
30 Alıntılanan yapıt: K. Hyde, *Padua in the Age of Dante,* p. 243.
31 C. Vignati, *Codice Diplomatico Laudense* (Milan, 1879-83), ii, s. 41-2.
32 R.M. Dessi, 'I nomi dei guelfi e ghibellini da Carlo d'Angiò a Petrarca', *Guelfi e ghibellini nell'Italia del Rinascimento,* ed. M. Gentile (Roma, 2005).
33 Salimbene, ii, s. 859.
34 Villani, VI, 38-9.
35 RIS, o.s., xi, c. 117.
36 MGH, xviii, s. 542-3.
37 RIS, n.s., xii, 1, s. 291; RIS, n.s., xvi, iv, s. 8.
38 RIS, n.s., viii, 1, s. 32: Salimbene, i, s. 273.
39 *St. Parma,* II, s. 41 ve devamı; Perugia, Archivio di Stato, Rif. vi, f. 310.
40 *St. Pistoia, Pop.*, s. 80; RIS, n.s., viii, v, s. 10.
41 *Ann. Bol.*, iii, 2, s. 214-21, 233-6.
42 RIS, n.s., vii, 1, s. 57 ve devamı; RIS, o.s., v, c. 534.
43 Guittone d'Arezzo, *Le Rime* (Bari, 1940), s. 89-93; *Lettere* (Bologna, 1922), s. 179.

VIII CUMHURİYETLERİN BAŞARISIZLIĞI (Sayfa 205-221)

1 E. Salzer, *(Über die Anfänge der Signorie in Oberitalien* (Berlin, 1900), s. 48.
2 Villani, viii, 120.
3 RIS, o.s., xi, c. 705; J. Larner, *The Lords of Romagna* (Londra, 1965), s. 112-13.
4 Salimbene, II, s. 857.
5 *Ann. Gen.*, iv, s. 25-8.
6 L.A. Muratori, *Delle Antichità Estensi ed italiane* (Modena, 1717-40), ii, s. 25-7.

IX ŞEHİR CUMHURİYETLERİ TARİHÇİLİĞİ (Sayfa 223-239)

1 B. Croce, *Teoria e Storia della Storiografia* (ed. 5, Bari, 1943), s. 4.
2 De Sismondi, *History of the Italian Republics* (Everyman 1907), s. 1-4 ve *Études sur les Constitutions des Peuples Libres* (Brüksel, 1838), s. 82, 295.
3 Bakınız H. Butterfield, *Man on his Past* (1955).
4 E. Cristiani, *Nobiltà e Popolo nel comune di Pisa* (Napoli, 1962), s. 13-17.

5 Bakınız N. Ottokar, *Le città francesi nel Medio Evo* (Floransa, 1927), özellikle de önsöz (s. v-viii). Bu harika kitap dilsel nedenlerle etki yaratmamış, hatta hiç tanınmamıştır.

6 S. Raveggi, M. Tarassi, D. Medici, P. Parenti, op. cit., s. xix.

7 P. Grillo, *Milano in età comunale (1183-1276): istituzioni, società, economia* (Spoleto, 2001).

8 J-C. Maire Vigueur, *Cavaliers et citoyens: guerre, conflits et société dans l'Italie communal, XIIe-XIIIe siècles* (Paris, 2003; İtalyanca baskı 2004).

9 A.g.e., s. 313-14.

10 Cammarosano bu eleştiriyi Jones'un 1974 yılında Einaudi *Storia d'Italia*'da yayımladığı makalesine yöneltmektedir ama Jones'un 1997 yılında yayımlanan yapıtına da uyarlanabilir : P. Cammarosano, 'Tradizione documentaria e storia cittadina', içinde yer aldığı yapıt : *Il Caleffo vecchio del comune di Siena*, Cilt 5 (Siena, 1991), s. 78.

11 R.G. Witt, *Speculum*, 74 (1999)'daki kitap tanıtımı, s. 195; aynı zamanda bakınız: D. Abulafia, *English Historical Review*, 113 (1998), s. 1251-4.

Bibliyografya

Genel Çalışmalar

M. Ascheri, *Le città-Stato* (Bologna, 2006)

New Cambridge Medieval History, Cilt. IV, c.1024-c.1198, ed. D. Luscombe ve J. Riley-Smith (Cambridge, 2004) içinde G. Tabacco tarafından 11. ve 12. yüzyıllar üzerine yazılmış iki makale bulunmaktadır.

Italy in the Central Middle Ages, 1000-1300, ed. D. Abulafia (Oxford, 2004)

Medieval Italy: An Encyclopedia, ed. C. Kleinhenz, 2 cilt (New York ve Londra, 2004)

M. Ascheri, 'Beyond the *comune*: the Italian city-state and its inheritance', içinde yer aldığı yapıt: *The Medieval World,* ed. P. Linehan ve J.L. Nelson (Londra, 2001)

E. Occhipinti, *L'Italia dei comuni: secoli XI-XIII* (Roma, 2000)

S.R. Epstein, 'The rise and fall of Italian city-states' içinde yer aldığı yapıt: *A Comparative Study of Thirty City-State Cultures,* ed. M.H. Hansen (Kopenhag, 2000)

E. Coleman, 'The Italian communes: recent work and current trends', *Journal of Medieval History,* 25 (1999)

P.J. Jones, *The Italian City-State: from Commune to Signoria* (Oxford, 1997)

New Cambridge Medieval History, cilt V, c.1198-c.1300, ed. D. Abulafia (Cambridge, 1999), içinde J.H. Pryor'ın sahil cumhuriyetleri, L. Green'in Floransa ve T. Dean'in *signori*'nin yükselişi üzerine yazdıkları makaleler bulunmaktadır.

G. Tabacco, *The Struggle for Power in Medieval Italy: Structures of Political Rule* (Cambridge, 1989)

G. Galasso (ed.), *Storia d'Italia* (Torino) cilt 4 (*Comuni e Signorie: istituzioni, società e lotte per l'egemonia,* 1981); cilt 5 (*Comuni e Signorie nell'Italia settentrionale: il Piemonte e la Liguria,* 1986); cilt 6 (*Comuni e Signorie nell'Italia settentrionale: la Lombardia,* 1998); cilt 7 (*Comuni e Signorie nell'Italia nordorientale e centrale,* 1987)

G. Galasso, *La società urbana nell'Italia comunale (secoli XI-XIV)* (Torino, 1984)

J. Larner, *Italy in the Age of Dante and Petrarch 1216-1380* (Londra, 1980)

J.K. Hyde, *Society and Politics in Medieval Italy* (Londra, 1973)

Y. Renouard, *Les villes d'Italie de la fin du XIe siècle au début du XIVe siècle* (Paris, 1969)

P.J. Jones, 'Communes and despots: the city state in late-medieval Italy', *Transactions of the Royal Historical Society*, 5. seri, 15 (1965)
N. Ottokar, '*Comuni*' içinde yer aldığı yapıt: *Enciclopedia Italiana*, cilt xi: Yeniden basıldığı yapıt: *Studi comunali e fiorentini* (Floransa, 1948)
Idem, 'II Problema della formazione comunale' içinde yer aldığı yapıt: *Questioni di storia medioevale*, ed. E. Rota (Milano, n.d.) (iyi bibliyografya)
E. Jordan, *L'Allemagne et l'Italie aux XIIe et XIIIe siècles* (Paris, 1939) (Genel siyasi arka alanı en iyi anlatan kitap)
G. Volpe, *Medio Evo Italiano* (Floransa, 1928) (özellikle 1. Bölüm).

Çeviri kaynaklar

T. Dean, *The Towns of Italy in the later Middle Ages* (Manchester, 2000)
D. Webb, *Saints and Cities in Medieval Italy* (Manchester, 2006)
The Chronicle of Salimbene de Adam, çev., J.L. Baird, G. Baglivi ve J.R. Kane (Binghampton, 1986).

Ekonomik arka alan için

Cambridge Economic History of Europe, cilt i (2. baskı), ii, iii (Cambridge, 1952-66)
P. Jones, *The Italian City-State: from Commune to Signoria* (Oxford, 1997), 3. Bölüm 'Commercial Revolution'
M. Tangheroni, 'Trade and navigation', içinde yer aldığı yapıt: *Italy in the Central Middle Ages* (s. 209)
R.S. Lopez and I.W. Raymond (ed), *Medieval Trade in the Mediterranean World* (New York ve Londra, 1955)
G. Luzzatto (çev., P. Jones), *An Economic History of Italy* (Londra 1961).

Tek tek şehirlerle ilgili bazı çalışmalar

Ancona: J.F. Leonhard, *Die Seestadt Ancona* (Tubingen, 1983)
Assisi: *Assisi al tempo di San Francesco* (Soc. Internazionale di studi francescani, Assisi, 1978)
Asti: E. Artifoni, 'Una società di "popolo": modelli istituzionali, parentele, aggregazioni societarie e territoriali ad Asti nel XIII secolo', *Studi medievali*, 3. seri, 24 (1983)
Bologna: A. Hessel, *Geschichte der Stadt Bologna v. 1116 bis 1280* (Berlin, 1910: İtalyanca çeviri. 1975)
Floransa: J.M. Najemy, *A History of Florence 1200-1585* (Oxford, 2006); Davidsohn, *Geschichte von Florenz* (Berlin, 1896; İtalyanca çeviri, Floransa, 1956-68) 13. yüzyıl Toscana'sı üzerine yazılmış en iyi tarih kitabı
Genova: S. Epstein, *Genoa and the Genoese, 958-1528* (Chapel Hill, 1996)
Mantua: P. Torelli, *Un comune cittadino in territorio ad economia agricola* (Mantua, 1930-52); M. Vaini, *Dal comune alla signoria: Mantova dal 1200 al 1328* (Milano, 1986)
Milano: P. Grillo, *Milano in età comunale (1183-1276): istituzioni, società, economia* (Spoleto, 2001)
Orvieto: D. Waley, *Mediaeval Orvieto* (Cambridge, 1952)
Padua: J.K. Hyde, *Padua in the Age of Dante* (Manchester ve New York. 1966)
Pavia: P. Vaccari, *Profilo storico di Pavia* (Pavia, 1950)

Perugia: A. Grohmann, *Città e territorio tra medioevo e età moderna (Perugia secc. XIII—XVI)* (Perugia, 1981); *Società e istituzioni dell'Italia comunale: l'esempio di Perugia (secc. XII-XIV)* (Deputazione di Storia Patria per l'Umbria, 1988)

Piacenza: P. Racine, *Plaisance du XIe à la fin du XIIIe siècle* (Paris/Lille, 1979)

Pisa: G. Volpe, *Studi suite istituzioni comunali a Pisa* (Pisa, 1902 yeniden basım Floransa 1970); E. Cristiani, *Nobiltà e Popolo nel comune di Pisa* (Napoli, 1962); D. Herlihy, *Pisa in the early Renaissance* (New Haven, 1958); M. Tangheroni, *Politica, commercio, agricoltura a Pisa nel trecento* (Pisa, 1973); C. Violante, *Economia società istituzioni a Pisa nel medioevo* (Bari, 1980)

Pistoia: D. Herlihy, *Medieval and Renaissance Pistoia* (New Haven ve Londra, 1967)

Roma: R. Brentano, *Rome before Avignon* (Londra, 1974)

San Gimignano: E. Fiumi, *Storia economica e sociale di S. Gimignano* (Floransa, 1961); D. Waley, 'Il commune di S. Gimignano nel mondo comunale toscano', içinde yer aldığı yapıt: *Il Libro Bianco di S. Gimignano,* ed. D. Ciampoli, cilt 1 (Siena, 1996)

Siena: D. Waley, *Siena and the Sienese in the 13th century* (Cambridge, 1991); W.M. Bowsky, *A Medieval Italian Commune: Siena under the Nine, 1287-1355* (Berkeley, LA ve Londra, 1981); D. Balestracci ve G. Piccinni, *Siena nel trecento. Assetto urbano e strutture edilizie* (Floransa, 1977). Aynı zamanda bakınız Bowsky'nin 3. Bölümde atıf yapılan ('Finance and taxation') kitabı.

Venedik: F.C. Lane, *Venice: a Maritime Republic* (Baltimore ve Londra, 1973); E. Crouzet-Pavan, *Venice Triumphant: The Horizons of a Myth* (Baltimore, 1999); G. Luzzatto, *Storia economica di Venezia* (Venedik, 1961)

Verona: *Verona e il suo territorio,* cilt II *(Verona medioevale),* (Verona, 1964).

1 Egemenlik mirası

L'evoluzione dette città italiane nell'XI secolo, ed. R. Bordone ve J. Jarnut (Bologna, 1988)

R. Bordone, 'La storiografia recente sui communi italiani delle origini', içinde yer aldığı yapıt: *Die Frühgeschichte der Europaischen Stadt in 11. Jahrhundert,* ed. J. Jarnut ve P. Johanek (Köln, 1998)

G. Fasoli, *Dalla 'civitas' al comune* (Bologna, 1961, 1969)

G. Dilcher, *Die Entstehung der lombardischen Stadtcommune* (Aalen, 1967)

G. Keller, *Adelsherrschaft und stadtische Gesellschaft in Oberitalien (9-12 Jahrh.)* (Tübingen, 1979; İtalyanca baskı, *Signori e vassalli nell'Italia delle città: secoli 9-12,* Torino, 1995)

PJ. Jones, *The Italian City-State: from Commune to Signoria* (Oxford, 1997), Bölüm 2 'From *civitas* to commune, 500-1000'

C. Violante, *La società milanese nell'età precomunale* (Bari, 1974)

C. Wickham, *Early Medieval Italy: Central Power and Local Society, 400-1000* (Londra, 1981), son bölüm, 'The failure of the state'.

2 Nüfus

Y. Renouard, *Les hommes d'affaires italiens du moyen âge* (Paris, 1949)

J.K. Hyde, *Padua in the Age of Dante;* idem, 'Italian social chronicles in the Middle Ages', *Bulletin of the John Rylands Library,* 49 (1966-67), yeniden basıldığı yapıt: *Literacy and its Uses. Studies on late medieval Italy* (Manchester, 1993)

Famille et parenté dans l'Occident médiéval, III. Kısım (École française de Rome, 1977)

M. Ginatempo ve L. Sandri, *L'Italia delle città: il popolamento urbano tra Medioevo e Rinascimento (secoli XIII-X VI)* (Floransa, 1990)

W. Day, 'The population of Florence before the Black Death: survey and synthesis', *Journal of Medieval History*, 28 (2002).

3 Yönetim

Podestà: G. Hanauer, 'Das Berufspodestat in dreizehnten Jahrh.', *Mittheilungen d. Inst. f. oest. Geschichtsforschung*, 23 (1902); V. Franchini, *Saggio di ricerche sull'istituto del podestà nei comuni medievali* (Bologna, 1912); E. Artifoni, 'I podestà professionali e la fondazione retorica della politica comunale', *Quaderni storici*, 63 (1986); *I Podestà dell'Italia comunale*, ed. J-C. Maire Vigueur, 2 cilt (Roma, 2000)

Podestà için el kitapları: 'Oculus Pastoralis' in L.A. Muratori, *Antiquitates, doktora tezi* XLVI (ve ed. D. Franceschi içinde yer aldığı yapıt: *Memorie dell'Accademia delle Scienze di Torino: Classe di scienze morali, storiche e filologiche*, s. 4, 11, 1966): Johannes Viterbensis, Bibliotheca Juridica Medii Aevi'deki *Liber de Regimine Civitatum* içinde (Bologna, 1901)

Resmi teftişler: V. Crescenzi, 'Il sindacato degli ufficiali nei comuni medievali italiani' içinde yer aldığı yapıt: *L'Educazione giuridica*, IV; *Il pubblico funzionario: modelli storici e comparativi, Tomo I* (Perugia, 1981)

Seçim politikaları: J.M. Najemy, *Corporatism and Consensus in Florentine Electoral Politics, 1280-1400* (Chapel Hill, 1982)

Ordular: D. Waley, 'The Army of the Florentine Republic from the 12th to the 14th cent.' içinde yer aldığı yapıt: N. Rubinstein (ed.), *Florentine Studies* (Londra, 1968); idem, *'Condotte* and *condottieri* in the 13th century', *Proceedings of the British Academy*, 61 (1976); A.I. Galletti, 'La società comunale di fronte alia guerra nelle fonti perugine del 1282', *Bollettino della Deputazione di storia patria per l'Umbria*, 71 (1974); A.A. Settia, *Comuni in guerra. Armi ed eserciti nell'Italia delle città* (Bologna, 1993); idem, *Rapine, assedi, battaglie: la guerra nel Medioevo* (Roma, 2002); idem, *Tecniche e spazi della guerra medievale* (Roma, 2006)

Maliye ve vergilendirme: G. Biscaro, 'Cli estimi del comune di Milano nei sec. XIII', *Archivio storico lombardo, 55* (1928); E. Fiumi, 'L'imposta diretta nei comuni medioevali della Toscana', in *Studi in onore di A. Sapori*, I Milano, 1962); W.M. Bowsky, *The Finance of the Comune of Siena* (Oxford, 1970: bu kitap hakkında tanıtım yazısının bulunduğu yapıt: *Rivista storica italiana*, 85, 1973, s. 22-46); A.I. Pini, 'Gli estimi cittadini di Bologna dal 1296 al 1329 ...', *Studi medievali*, 3. seri, 18 (1977: genişletilmiş bibliyografya ile)

Kilise: G. Volpe, *Medio Evo Italiano*, Bölüm. 7; G. Salvemini, *Studi storici* (Floransa, 1901), Bölüm 2; R. Brentano, *Two Churches* (Princeton, 1968)

Harcamaları sınırlayan yasalar: C. Kovesi Killerby, *Sumptuary Law in Italy, 1200-1500* (Oxford, 2002)

Halk dini: F. Andrews, 'Monastic observance and communal life: Siena and the employment of religious', içinde yer aldığı yapıt: *Pope, Church and City: Essays in Honour of Brenda M. Bolton*, ed. F. Andrews, C. Egger and C.M. Rousseau (Leiden, 2004); G. Chittolini, 'Civic religion and countryside in late medieval Italy' içinde yer aldığı yapıt: *City and Countryside in late medieval and Renaissance Italy*, ed. T. Dean ve C. Wickham (Londra, 1990); G. Dickson, 'The 115 cults of the saints in later medieval and Renaissance Perugia: a demographic overview of a civic pantheon', *Renaissance Studies*, 12 (1998); A. Thompson, *Cities of God: The Religion of the Italian Com-*

munes 1125-1325 (University Park, 2005); A. Vauchez, *Sainthood in the later Middle Ages* (Cambridge, 1997); *La religion civique à l'époque médiévale et moderne*, ed. A. Vauchez (Rome, 1995); D. Webb, *Patrons and Defenders: The Saints in the Italian City-States* (Londra, 1996)

Tahıl: H.C. Peyer, *Zur Getreidepolitik oberitalienischer Stadte im 13 Jahrh.* (Viyana, 1950); G. Pinto, 'Appunti sulla politica annonaria in Italia fra XIII e XV secc.' içinde yer aldığı yapıt: *Aspetti della vita economica medievale, Atti del Convegno ... Melis ... 10-14 marzo 1984*, Floransa, 1985

Eğitim: P. Denley, 'Government and schools in late medieval Italy', içinde yer aldığı yapıt: *City and Countryside in Late Medieval and Renaissance Italy: Essays presented to Philip Jones* (Londra, 1990)

Yurttaşlık: D. Bizzari, 'Ricerche sul diritto di cittadinanza nella costituzione comunale', *Studi senesi*, 32 (1916); W.M. Bowsky, 'Medieval citizenship: the individual and the state in the Commune of Siena, 1287-1355', *Studies in Medieval and Renaissance History*, 4 (1969); J. Kirshner, 'Civitas sibi faciat civem': Bartolus of Sassoferrato's doctrine on the making of a citizen', *Speculum*, 48 (1973); A.I. Pini, 'Un aspetto dei rapporti tra città e territorio nel medioevo: la politica demografica "ad elastico" di Bologna fra il XII e il XIV sec.' içinde yer aldığı yapıt: *Studi in memoria di Federigo Melis* (Napoli, 1978), cilt *5*.

4 Şehir ve kırsal bölge

P. Vaccari, *L'affrancazione dei servi della gleba nell'Emilia e nella Toscana* (Bologna, 1926)

G. De Vergottini, 'Origine e sviluppo storico della comitatinanza', *Studi senesi*, 43 (1929)

G. Luzzatto, 'Città e campagna in Italia nell'età dei comuni' içinde yer aldığı yapıt: *Dai servi della gleba agli albori del capitalismo* (Bari, 1966)

E. Fiumi, 'Sui rapporti economici tra città e contado nell'età comunale', *Archivio storico italiano*, 114 (1956)

G. Cherubini, *Signori, contadini, borghesi* (Floransa, 1974)

P. Jones, 'From manor to mezzadria' içinde yer aldığı yapıt: N. Rubinstein (ed.), *Florentine Studies*; idem, 'Medieval agrarian society in its prime: Italy', içinde yer aldığı yapıt: *Cambridge Economic History of Europe*, cilt 1, ed. M.M. Postan, 2. baskı (Cambridge, 1966)

P. Cammarosano, 'Le campagne senesi dalla fine del sec. XII agli inizi del trecento: dinamica interna e forme del dominio cittadino' içinde yer aldığı yapıt: *Contadini e proprietari nella Toscana moderna. Atti del convegno di studi in onore di G. Giorgetti* (Floransa, 1979)

Structures féodales et féodalisme dans l'occident méditerranéen (Xe-XIIIe s.) (École française de Rome, 1980); Bölüm 3 (La Ville et la Féodalité)

O. Redon, *Uomini e comunità del contado senese nel duecento* (Siena, 1982); *L'espace d'une cité: Sienne et le pays siennois (XIIIe-XIVe siècles)* (Roma, 1994)

D. Waley, 'A commune and its subject territory in the 13th century: law and power in the Sienese *contado*' içinde yer aldığı yapıt: *Diritto e potere. Atti del 40 Congresso int. della Società italiana di storia del diritto in onore di B. Paradisi* (Floransa, 1982)

E. Carpentier, *Orvieto à la fin du XIIIe s. Ville et campagne dans le cadastre de 1292* (Paris, 1986)

A.I. Pini, *Campagne bolognesi: le radici di una metropoli medievale* (Floransa, 1993)

F. Panero, *Servi e rustici: Ricerche per una storia della servitù, del servaggio e della libera dipendenza rurale nell'Italia medievale* (Vercelli, 1990)

E.C. Pia, 'La sperimentazione delle forme della dipendenza: il territorio astigiano tra XII e XIII secolo', *Bollettino storico-bibliografico subalpino,* 104 (2006).

5 Dış ilişkiler

D. Abulafia, *Frederick II, A Medieval Emperor* (Londra, 1988)

E. Jordan, *L'Allemagne et l'Italie aux XIIe et XIIIe siècles;* idem, *Les Origines de la domination angevine en Italie* (Paris, 1909; yeniden basım NY, 1960), Giriş (II. Friedrich üzerine)

G. Fasoli, 'La lega lombarda: antecedenti, formazione, struttura' içinde yer aldığı yapıt: *Scritti di storia medievale* (Bologna, 1974)

İmparatorlukla ilişkiler: P. Brezzi, 'Le relazioni tra i comuni italiani e l'Impero' içinde yer aldığı yapıt: *Questioni di storia medioevali* (bakınız s. 210) gözden geçirilip yayımlandığı yapıt: *Nuove questioni di storia medioevale* (Milano, 1964)

Papalıkla ilişkiler: D. Waley, *The Papal State in the 13th Century* (London and New York, 1961)

Diplomasi: S. Angelini, *La diplomazia comunale a Perugia nel secoli XIII e XIV* (Floransa, 1965)

Vatanseverlik: *La coscienza cittadina nei comuni italiani del duecento,* Convegni del Centro di Studi sulla spiritualità medievale XI (Todi, 1972); J.K. Hyde, 'Medieval descriptions of cities', *Bulletin of the John Rylands Library,* 48 (1965-66), yeniden basıldığı yapıt *Literacy and its Uses. Studies on Late Medieval Italy* (Manchester, 1993); Hannelore Zug Tucci, 'II Carroccio nella vita comunale italiana', *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken,* 65 (1985) Karakteristik tanımlar Milanolu Bonvesin da La Riva'ya aittir : *Bullettino dell'Istituto storico italiano per il Medio Evo,* 20 (1898) (aynı zamanda ed. M. Corti, Milano, 1974); Opicino's of Pavia, RIS, yeni seri, 11/1 (ve İtalyanca çeviri., D. Ambaglio, Pavia, 1984); Bergamo RIS'tedir, eski seri, 5 (yeni baskı: G. Gorni, *Studi medievali,* 11 (1970)).

6 Yurttaşlık ruhu ve görsel sanatlar

Şehir planlaması ve şehir yapıları: D. Andrews, 'Tower building and upwardly mobile elites in medieval Italy', içinde yer aldığı yapıt: *Papers of the Fourth Conference of Italian Archaeology: The Archaeology of Power,* 2. bölüm ed. E. Herring, R. Whitehouse ve J. Wilkins (Londra, 1991); D. Balestracci, 'From development to crisis: changing urban structures in Siena between the thirteenth and fifteenth centuries', içinde yer aldığı yapıt: *The 'Other Tuscany': Essays in the History of Lucca, Pisa and Siena during the Thirteenth, Fourteenth and Fifteenth Centuries,* ed. T.W. Blomquist ve M.F. Mazzaoui (Kalamazoo, 1994); D. Balestracci, 'La politica delle acque urbane nell'Italia comunale', *Mélanges de l'Ecole française de Rome: Moyen Age,* 104 (1992); F. Bocchi, 'Regulation of the urban environment by the Italian communes from the twelfth to the fourteenth century', *Bulletin of the John Rylands Library,* 72:3 (1990); D. Friedman, 'Palaces and the street in late medieval and Renaissance Italy', içinde yer aldığı yapıt: *Urban Landscapes: International Perspectives,* ed. J.W.R. Whitehand ve P.J. Larkham (Londra, 1992); D. Friedman, *Florentine New Towns: Urban Design in the late Middle Ages* (New York, 1988); E. Guidoni, *Storia dell'urbanistica: il Duecento* (Roma, 1989); M. Hobart, 'The Peruzzi and their urban enclaves: preserving medieval fortifications in a changing communal Florence', *Archeologia medievale,* 30 (2003); P. Racine, 'Les palais publics dans les communes italiennes (XII-XIIIe siècles)', içinde yer aldığı

yapıt: *Le paysage urbain au Moyen Age* (Lyon, 1981); M. Trachtenberg, *Dominion of the Eye: Urbanism, Art and Power in Early Modern Florence* (Cambridge, 1997), ama aynı zamanda bu tartışmalı kitabın diğer tanıtımlarına bakınız: *Sixteenth-century Journal*, 29 (1998), s. 1116-18; *Renaissance Quarterly*, 52 (1999), s. 515-16; *Journal of the Society of Architectural Historians*, 58 (1999), s. 221-2; ve *Speculum*, 76 (2001), s. 539-41; N. Rubinstein, *The Palazzo Vecchio, 1298-1532* (Oxford, 1995); R.E. Zupko ve R.A. Laures, *Straws in the Wind: Medieval Urban Environmental Law. The Case of Northern Italy* (Boulder and Oxford, 1996). Ve şu kitaplar: *D'une ville à l'autre: structures matérielles et organisation de l'espace dans les villes européenes (XIIIe-XVIe siècles)*, ed. J-C. Maire Vigueur (Roma, 1989); *Pouvoir et édilité: les grands chantiers dans l'Italie comunale et seigneuriale* (Roma, 2003); *Fortifications, portes de ville, places publics dans le monde méditerranéen*, ed. J. Heers (Paris, n.d.)

Şehirde sanat: S.Y. Edgerton, *Pictures and Punishment: Art and Criminal Prosecution during the Florentine Renaissance* (Ithaca, 1985); E. Frojmovic, 'Giotto's allegories of justice and the commune in the Palazzo della ragione in Padua: a reconstruction', *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 59 (1996); R. Starn ve L. Partridge, *Arts of Power: Three Halls of State in Italy, 1300- 1600* (Berkeley, 1992); H. Wieruszowski, 'Art and the commune in the time of Dante', *Speculum*, 19 (1944)

Siena'daki Lorenzetti freskleri: N. Rubinstein, 'Political ideas in Sienese art', *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 21 (1958); idem, 'Le allegorie di Ambrogio Lorenzetti nella Sala della pace e il pensiero politico del suo tempo', *Rivista storica italiana*, 109 (1997); Q. Skinner, 'Ambrogio Lorenzetti: the artist as political philosopher', *Proceedings of the British Academy*, 72 (1986); idem, 'Ambrogio Lorenzetti's *Buon governo* frescoes: two old questions, two new answers', *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 62 (1999); C. Frugoni, *A Distant City: Images of Urban Experience in the Medieval World* (Princeton, 1991), Bölüm 6; M.M. Donato, 'La "bellissima inventiva": immagini e idée nella Sala della pace', içinde yer aldığı yapıt: *Ambrogio Lorenzetti, Il Buon Governo*, ed. E. Castelnuovo (Milano, 1995); 'Ancora sulle "fonti" nel *Buon Governo* di Ambrogio Lorenzetti: dubbi, precisazioni, anticipazioni', içinde yer aldığı yapıt: *Politica e cultura nelle repubbliche italiane dal Medioevo all'età moderna*, ed. S. Adorni Braccesi and M. Ascheri (Roma, 2001). Ayrıca dikkate değer yapıtlar: U. Feldges-Henning, 'The pictorial programme of the Sala della pace: a new interpretation', *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 35 (1972); E. Borsook, *The Mural Painters of Tuscany from Cimabue to Andrea del Sarto* (2. baskı, Oxford, 1980).

7 İç bölünmeler

J. Heers, *Family Clans in the Middle Ages* (Amsterdam, 1977)

J.K. Hyde, 'Contemporary views on faction and civil strife in 13th and 14th century Italy' içinde yer aldığı yapıt: L. Martines (ed.), *Violence and Civil Disorder in Italian Cities, 1200-1500* (Berkeley, LA ve Londra, 1972), *Literacy and its Uses. Studies on late medieval Italy* (Manchester, 1993) başlıklı yapıtında yeniden basımı yapılmıştır.

Soylular ve nüfuzlu kişiler: G. Dameron, 'Revisiting the Italian magnates: church property, social conflict and political legitimization in the thirteenth-century commune', *Viator*, 23 (1992); C. Klapisch, 'Nobles or pariahs? The exclusion of Florentine magnates from the thirteenth to the fifteenth centuries', *Comparative Studies in Society and History*, 39 (1997); C. Lansing, *The Florentine Magnates: Lineage and Faction in a Medieval Commune* (Princeton, 1991); J-C. Maire Vigueur, *Cavaliers et citoyens: guerre, conflits et société dans l'Italie communale, XIIe-XIIIe siècles* (Paris, 2003; İtal-

yanca baskı 2004); *Magnati e popolani nell'Italia comunale* (Pistoia, 1997); *Les élites urbaines au Moyen Age* (Paris, 1997); F. Niccolai, *I consorzi nobiliari ed il Comune nell'alta e media Italia* (Bologna, 1940)

Popolo: J.C. Koenig, 'The Popolo of Northern Italy (1196-1274): A Political Analysis', doktora tezi, UCLA, 1977 (İtalyanca baskı, Bologna, 1986); B.R. Carniello, 'The rise of an administrative elite in medieval Bologna: notaries and popular government, 1282-1292', *Journal of Medieval History,* 28 (2002); J.P. Grundman, *The* Popolo *at Perugia, 1139-1309* (Perugia, 1992); A. Zorzi, 'The popolo', içinde yer aldığı yapıt: *Italy in the Age of the Renaissance, 1300-1500,* ed. J.M. Najemy (Oxford, 2004); G. De Vergottini, *Arte e Popolo nella prima metà del sec. xiii* (Milano, 1943), ve aynı yazarın Modena (içinde yer aldığı yapıt: *Volume in onore del prof. P. Rossi,* Siena, 1931) ve Vicenza Popolo'su üzerine yazdığı makaleler *(Studi senesi,* 48 (1934)). Her iki makalenin yeniden basımı yazarın *Scritti di storia del diritto italiano,* I (Milan, 1977) başlıklı yapıtında yapılmıştır; G. Fasoli, 'La legislazione antimagnatizia a Bologna', *Rivista di storia del diritto italiano,* 6 (1933) ve 'Ricerche sulla legislazione antimagnatizia nei comuni dell'alta e media Italia', ibid., 12 (1939); U.G. Mondolfo, *Il Populus a Siena* (Genova, 1911); U. Gualazzini, 'Il "Populus cremonese" e l'autonomia del comune', *Rivista di storia del diritto italiano,* 11-12 (1938-39); N. Rubinstein, *La lotta contro i magnati a Firenze* (Floransa, 1939); E. Artifoni, 'La Società del "Popolo" di Asti fra circolazione istituzionale e strategie familiari', *Quaderni storici,* 51 (1982) and 'Corporazioni e società di Popolo', ibid., 74 (1990); P. Racine, 'Le "popolo", groupe social ou groupe de pression?', *Nuova rivista storica,* 73 (1989). Bologna *compagnie delle armi* için bakınız : G. Fasoli içinde yer aldığı yapıt: *L'Archiginnasio,* 28 (1933)

Guelfolar ve Ghibellinolar: R.M. Dessi, 'I nomi dei guelfi e ghibellini da Carlo I d'Angiò a Petrarca', içinde yer aldığı yapıt: *Guelfi e ghibellini nell'Italia del Rinascimento,* ed. M. Gentile (Roma, 2005); G.A. Brucker, *Florentine Politics and Society, 1343-78* (Princeton, 1962); D. Waley, 'Guelfs and Ghibellinos at San Gimignano, 1260-1330: A political experiment', *Bulletin of the John Rylands Library,* 72 (1990); Bölüm 5'te verilen bazı kitaplar da bu konuyla ilgilidir.

8 Cumhuriyetlerin başarısızlığı

E. Sestan, 'Le origini delle signorie cittadine: un problema storico esaurito?', *Bollettino dell'Istituto storico italiano,* 73 (1961)

F. Ercole, *Dal comune al principato* (Floransa, 1929)

Studi Ezzeliniani (Istituto storico italiano per il Medio Evo, Roma 1963)

Nuovi studi Ezzeliniani, ed. G. Cracco (Roma, 1992)

P.J. Jones, *The Malatesta of Rimini and the Papal State: A Political History* (Cambridge, 1974)

T. Dean, *Land and Power: Ferrara under the Este, 1350-1450* (Cambridge, 1987)

T. Dean, 'The rise of the *signori*', içinde yer aldığı yapıt: *New Cambridge Medieval History, Cilt V, c.1198-c.1300,* ed. D. Abulafia (Cambridge, 1999)

L. Green, 'Galvano Fiamma, Azzone Visconti and revival of the classical theory of magnificence', *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes,* 53 (1990)

L. Green, *Castruccio Castracani: A Study on the Origins and Character of a Fourteenth-century Italian Despotism* (Oxford, 1986)

B. Kohl, *Padua under the Carrara, 1318-1405* (Baltimore, 1998)

J. Laurent, 'The Signory and its supporters: the Este of Ferrana', *Journal of Medieval History,* 3 (1977); eadem, 'Feudalismo e Signoria', *Archivio Storico Italiano,* 137 (1979); aynı zamanda bakınız A. Castagnetti, *Società e politica a Ferrara* (Bologna, 1985).

Tarihi Yer Adları Dizini

Alessandria

1168 yılında Lombardia Birliği tarafından kuruldu. Surları Tanaro Irmağı kıyısında 1164-1167'de inşa edildiğinde adı *Civitas nova* (başka geçici adları da vardı) idi. 1178'den itibaren Montferrat markileri şehrin egemenliğini ele geçirdiler, ama 1183-1198 yılları arasında şehir "Cesaria" adıyla yeniden imparatorluk yanlısı oldu.

1206 yılında papalığa sadakat yemini eden 5.566 yurttaşının listelerde adı vardır. Bu rakam o sıradaki nüfusun 19.000 civarında olduğunu düşündürmektedir.

Montferratlı VII. Guglielmo 1260-1262 ve 1278-1290 yılları arasında *capitano* olarak, bir süre de Anjou'lu Charles (1268'den itibaren *capitano*, 1270'den itibaren de "ebedi" *dominus* ve *rector* olarak) şehre egemen oldular. Alessandria daha sonra Visconti ailesinin (1295), Anjou'lu Robert'ın, sonra yine Visconti ailesinin (1315), daha sonra da Sforza ailesinin hâkimiyetine geçti.

Ancona

12. yüzyıla kadar kuramsal olarak Bizans'ın egemenliği altındaydı (Pentapolis'in bir parçası olarak). Birkaç kez imparatorluk güçleri tarafından kuşatıldı (1137, 1167, 1174), yüzyılın sonunda imparatorluk yanlısı yönetimden (Annweiler'li Markward) papalık süzerenliği yoluyla Estensi ailesinin egemenliğine geçti. 1199 yılında Konstantinopolis'te Anconalı tüccarlar kolonisi vardı.

Konsüllere yapılan en eski atıf 1128, *podestà*'ya yapılan ise 1199 yılına aittir. Ancona'da bir 'popüler' baskı grubu olduğuna dair bir belirti yoktur. Şehir, papalık egemenliğinde kaldı (14. yüzyılın ortalarında Albornoz tarafından onaylandı) ve papalık için önemli bir gelir kaynağı idi. Çok kısa süren Malatesta egemenliği tek yerel *signoria*'dır.

Arezzo

1098 yılında konsülleri (ve 40 *boni homines*'i) vardı. 1153 yılında tek bir *rector et gubernator* vardı; bir aradan sonra 1193, 1203, 1205 yıllarında *podestà*'sı vardı, daha sonra da sık sık oldu. 1256 yılında bir *societas populi* vardı. Piskoposlar komünde çok etkili olmaya devam ettiler; bunların arasında Guglielmino Ubertini (1289'da Campaldino'da öldürüldü) ve 14. yüzyılın başlarında Guido Tarlati vardı. Önemli bir *dominio* vardı (Cortona 1258 yılında boyun eğdi); ancak Arezzo, yerel bir hizip tarafından, para karşılığında beş yıllığına Floransa'ya devredildi (1337). Dönem dönem bağımsızlık kazandı, ama 1348 yılında (Enguerrand de Coucy tarafından) yeniden Floransa'ya satıldı ve bu kez Floransa'nın egemenliği kalıcı oldu.

Assisi

12. yüzyılın ikinci yarısında imparatorluğun egemenliği altına girdi (Spoleto Dukalığı içinde) ama 1197'de papalığa geçti. Şehirde, 1184'te konsül, 1204'te (yerel) bir *podestà* vardı (1212'den sonra konsülü olmadı). *Maiores* ile *minores* (veya homines populi) arasında varılan bir dizi uzlaşma komünün ilk yıllarına damgasını vurdu (1203, 1210).

Şehrin egemenliği, 14. yüzyılda, papalık *rector*'leri (Örneğin Albornoz, 1367), yerel *signori* (Örneğin, Folignolu Trinci ailesi, 1327-1330) ile Perugia komünü (1321-1367 yılları arasındaki ana egemen güç) arasında gidip geldi. 15'inci yüzyılda da yine bir dizi yabancı hükümdar (Bunların arasında 1400'de Visconti ailesi, 1408'den itibaren Montefeltro ailesi ve 1434-1442 yılları arasında Francesco Sforza bulunmaktadır) Assisi'ye egemen oldu.

Nüfus tahmininde bulunulmasını sağlayacak bir veri yoktur, ama 14. yüzyılın başlarında nüfusun 8.000-10.000 dolaylarında olduğu ileri sürülmüştür.

Asti

1095 yılında konsülleri vardı; bir önceki yıl IV. Heinrich buranın kontluğunu piskoposa bahşetmişti (ama kontluk zaman zaman ruhban olmayan bir kont tarafından paylaşılıyordu). I. Friedrich şehri ele geçirdi (1154) ama komünü tanıdı ve bir *podestà* atadı (1159). Asti, Lombardia Birliği'ne katıldı (1168), ancak I. Friedrich tarafından yeniden mağlup edildi (1174).

Daha sonra Asti, Savoy Kontuna (1255) ve Anjou'lu Charles'a (1275) başarılı bir şekilde karşı koydu. Birleşik bir halk örgütlenmesinin ilk açık belirtisi 1257 yılında görülmektedir; şehirde bir *potestas populi* (1257-1263) vardı. 1270'lerde *societas* veya *societates populi*'nin dönüşümlü olarak bir *capitano*'su ve *rector*'leri vardı.

Asti, 14. yüzyılın başlarında Kral Roberto'nun (Anjou'lu), sonra Savoy kontlarının, daha sonra da Montferrat markileri ve Milanolu Visconti ailesinin egemenliği altına girdi. 1387'de Louis d'Orléans'ın karısı Valentina'ya çeyiz oldu (Fransa'nın daha sonraki hak iddiasının nedeni buydu) ama 1422'den itibaren yeniden Visconti ailesine geçti.

Nüfus tahmininde bulunulmasını sağlayacak bir veri yoktur ama 14. yüzyılın başlarında nüfusun 10.000 dolaylarında olduğu ileri sürülmüştür.

Bergamo

1112 yılında konsülleri ve 1175 yılından önce bir *podestà*'sı (yerel) vardı. Şehir Lombardia Birliği'ne üyeydi (1167; daha sonra da 1226'da yeniden kurulan birliğin üyesi olmuştur).

Şehir Pallavicino ile müttefikti, ama Pallavicino ile Milanolu Torriani ailesi şehrin egemenliği için savaştı (1265). Bu gelişme Torriani ailesi ve Anjou'lu Charles'la -ve aynı zamanda papalık temsilcileriyle- ittifak yapmasına yol açtı; ancak Bergamo, 1269 yılında bir Anjou *signoria*'sına karşı çıktı.

Bergamo, 1315'ten itibaren Visconti ailesinin egemenliğine girdi ve Bohemialı Johann'ın 1331-1333 yılları arasındaki egemenliği dışında, Milano hâkimiyeti altında kaldı.

Nüfus tahmininde bulunulmasını sağlayacak bir veri yoktur, ama 1348 yılındaki veba salgınından önce nüfusun 10.000'in üzerinde olduğu ileri sürülmüştür.

Bologna

1114 yılında bir komünü vardı ve 1116 yılında imparatorluk imtiyazı aldı. Sınırlarını genişletmeye 1131'de (Nonantola'yla) başladı ve 1132 yılında İmparator Lothar'ın şehre girmesine izin vermedi. Guido da Sasso 1151-1154 yılları arasında *Bononensium rector et potestas* idi. 1156 yılı kayıtlarında konsüle rastlanıyor ama daha önce de konsülleri olduğu tahmin edilmektedir. *Popolo*'nun ilk yasal kazanımları 1228 yılında oldu; 1255'te daha başka kazanımlar elde edildi; aynı yıl bir "yabancı" *capitano del popolo* oldu.

Şehir 1274 yılında imparatorluktan papalığa geçti. Komün 1337-1350 yılları arasında *Popoli* ailesinin, daha sonra da Visconti ailesinin (1350-1360) egemenliğine girdi. Papalık yeniden hâkimiyeti ele geçirdi, ama 1376'dan sonra papalığın egemenliği zayıfladı. Bentivoglio ailesi 1401-1402 ve 1435-1507 yılları arasında şehre hâkim oldu.

1294 yılında lonca üyelerinin (Sayıları 10.000'den fazladır) listelerine dayanarak yapılan hesaplama sonucu, o tarihte nüfusun 50.000 dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir.

Brescia

945 ve 1038 yıllarında müzakereler yürüttü, ancak konsüllere yapılan ilk atıf 1127 yılındadır. Komün I. Friedrich'in karşısında yer aldı (1159-1161 ve 1167) ve Lombardia Birliği'ne katıldı (1177). İmparatorluk karşıtı ittifakların parçası olmaya devam etti (1198, 1226, 1231, 1238, 1252). Brescia'nın *societas miletum*'u ile Cremona arasında kurulan bir ittifak hizipçi örgütlenmeye işaret etmektedir (1200, 1202-1208).

1256'dan itibaren Ezzelino şehirde etkili olmaya başladı ve 1258-1259'dan itibaren *signore* oldu (1262-1264 yılları arasında kendisi de *signore* olmuş Pallavicino ile kurduğu ortak rejimdir). Bunu bir dizi *signore* takip etti: Buoso da Dovara, Brescia piskoposu Bernardo Maggi ve daha sonra (şehrin 1311'de VII. Heinrich tarafından ele geçirilmesinden sonra) Scaligeri ailesi ve onların arkasından Visconti ailesi.

Şehrin nüfusu ile ilgili ilk bilgi -1388 tarihli bir *estimo* (Vergi tahakkuku) şehirde 2.065 hane reisi olduğunu göstermektedir- o tarihte nüfusun 10.000-

12.000 dolaylarında olduğu tahminlerine yol açmaktadır. Veba öncesi nüfus çok daha yüksek olmalıdır.

Cenova

Şehir olarak 958 ve 1056 yıllarında imtiyaz aldı; 1015 ve 1088 yıllarında Müslümanlara karşı savaştı. Konsüllere ilk atıf 1099 yılında, "Compagna'ya" (Bir tür gönüllü komün) 1143 yılında yapıldı. 1162 yılında bir imparatorluk beratı ile Cenova'ya büyük yetkiler verildi, bunların arasında kendi konsüllerini seçme yetkisi de vardı. Dışarıdan gelen ilk *podestà* 1191'de görev yaptı; 1218 yılına kadar *podesteria* ile konsüller dönüşümlü olarak mevcudiyetlerini sürdürdüler. 1257-1262 yılları arasında tek bir *capitano del popolo* (Guglielmo Boccanegra) görev yaptı.

Cenova Levant'a ve daha yakın bölgelere yayılmış bir imparatorluğa sahipti. 1299'dan sonra bütün Korsika -daha önce kısmen Pisa'ya aitti- Cenova'nın oldu, ama Sardunya 14. yüzyılda Aragon'a kaybedildi.

1306'dan itibaren Cenova'da Doria-Spinola, daha sonra da Spinola rejimleri vardı. VII. Heinrich şehri kısa bir süre egemenliği altına aldıktan sonra, Guelgo soyluları (Fieschi ile Grimaldi), arkasından da Napoli Kralı Robert (1318-1334) yönetimi ele geçirdiler. Simone Boccanegra "ömür boyu" *doge* ve *signore* yapıldı (1339 ve 1356-1363). Birçok kısa süreli aradan sonra şehre Fransa (1396-1409) ve Monferrat (1409-1413) egemen oldu; daha sonra Visconti ailesi (1421-1436) ile Sforza (1463-1466, vb.), 1494 yılındaki Fransız işgaline kadar egemenliklerini sürdürdüler.

12'inci yüzyılda yapılan şehir surları 55 hektarlık bir alanı ve 3.500 evi çevreliyordu. Buradan, şehrin nüfusunun 47.000 civarında olduğu hesaplanmaktadır.

Cremona

Kentsel kurumlarını çok erken geliştirdi. 924 yılına ait bir *conspiratio populi*, imparatorluk tarafından "yurttaşlara" verilen 996 yılına ait bir imtiyaz -daha sonra feshedilmiştir- ve 998 yılına ait bir *domus civitatis* kayıtları arasında görülmektedir. 1098'de bir komün kuruldu (Toprakları Kontes Matilda tarafından bağışlanmıştır), 1112'de konsülleri vardı. Piskoposlarla yaşanan anlaşmazlıklar bu gelişmelerde önemli rol oynadı. İmparatorluk imtiyazları (1157, 1162, 1164, 1176, 1226) Cremona'nın Milano ile arasında uzun zamandan beri süren düşmanlıkla bağlantılıydı; ancak Cremona 1167-1176 yılları arasında Lombardia Birliği'nin üyesi oldu.

1210 yılında bir *Popolo* vardı. Bir ittifaktan sonra Pallavicino *perpetualis dominus et potestas* oldu (1254-1266), ama kendi yerel müttefiki Buoso da Dovara tarafından devrildi. Kısa süreli bir Anjou egemenliği ve bir dönem imparatorluk hâkimiyetinden sonra (1311) egemenlik Visconti ailesine geçti (1313 ve lordluk olarak devam etti, 1344).

Nüfus tahmininde bulunulmasını sağlayacak bir veri yoktur ama 1348 yılındaki veba salgınından önce nüfusun 40.000 dolaylarında olduğu ileri sürülmüştür.

Fermo

İmparatorluk sınırları içindeydi (12. yüzyılın başlarına kadar "Fermo Markı", daha sonra Ancona Markı), 1198 yılında papalığa geçti, daha sonra da tımar olarak (1210'da IV. Otto'dan, 1212'den itibaren papalardan aldıkları) Estensi ailesine verildi. Piskoposlar bölgede oldukça fazla "özgürlük" sahibi idiler. Ancak, 1164 yılında şehirde bir *podestà* vardı, 1199 yılında da kayıtlarda konsüller görülmektedir (muhtemelen *podestà*'dan önce de bulunuyorlardı). Fermo çeşitli dönemlerde Hohenstaufenlerin egemenliği altındaydı (1242-1247; 1250; 1258 yılında Manfred imtiyaz verdi). 14'üncü yüzyıldan itibaren, bazıları çok kısa ömürlü olan bir dizi *signorie*'nin hâkimiyetine girdi. Ünlü *signori* arasında Mercenario da Monteverde (1331-1340), Gentile da Mogliano (1348-1355), Giovanni Visconti da Oleggio (1360-1366), Lodovico Migliorati (1406-1428) ve Francesco Sforza (1433-1446) bulunmaktadır.

Ferrara

774 yılında, (Exarchate'den) papaların egemenliğine geçti, ancak pratikte yetkiler Ravenna başpiskoposunun elindeydi (veya 1101'de Kontes Matilda'daydı). "Popülasyon" 1055'te imparatorluk imtiyazı aldı.

Şehrin egemenliği için Adelardi (veya Marcheselli) ailesi ile Salinguerra (Torelli) aileleri çatıştı. Ferrara, bir dönem imparatorluk hâkimiyetine girdikten sonra (1158-1164), Lombardia Birliği'ne katıldı (1167-1184). İlk *podestà*'lar (1195) ya Salinguerra ya da Estensi ailesindendi. Yönetim Guglielmo III degli Adelardi'den, karısının yeğeni Esteli VI. Azzo'ya geçti. Bunu VII. Azzo ile II. Salinguerra'nın eş yönetimi takip etti (1213-22); bu tarihten sonra II. Salinguerra tek başına *signore* oldu (1222-40). Obizzo'nun 1264 yılında egemenliği eline geçirmesi için bakınız s. XX. 1292 yılından itibaren *signore* kendi ardılını seçebiliyordu. Modena da dahil olmak üzere büyük bir hükümranlık kuruldu. Venedik ile papalığın karşı çıkmasına rağmen Este egemenliği, verilen bir vekillikle (1332), daha sonra da bir dukalık ihsanıyla (1471) tanındı.

1310 yılında 3.500 kişi papalığa sadakat yemini etti. Bu da, nüfusun 15.000-20.000 dolaylarında olduğunu düşündürmektedir.

Floransa

1057 yılında askeri vilayet (*margrave*) merkezi oldu. Floransalıların yaptıkları ilk muharebenin tarihi 1107 olmasına rağmen (Fiesole 1125'te ele geçirildi, Siena ile 1129 yılında savaşıldı), "komüne" ilk atıf daha geç bir tarihtedir. 1138 yılında konsüller vardı. 1187'de imparatorluk imtiyazı aldı. 1192 yılında Floransa'da bir *consul mercatorum* ve 1193 yılında bir *podestà* (bir Floransalı) vardı. İlk *societas populi*'nin tarihi 1250'dir.

Şehir 13. yüzyılın ortalarından itibaren Toscana'da geniş toprak kazandı. Daha sonraki önemli tarihler şöyledir: 1260-1267 (Ghibellino rejimi); 1282 sonrası (Altı *prior* rejimi); 1293, Adalet Kanunları; Ghibellino savaşları ve onları takiben Calabria Dükü Charles'ın protektorası 1325-1328; 1342-1343, Anjou bağlantılı Atina Dükü'nün capitano di guerra olarak hâkimiyeti. 1378, Ciompi ayaklanması, bunu takiben Albizzi ile Niccolo da Uzzano liderliğinde oligarşi rejimi; 1434-1494 ve 1512-1527, Medici egemenliği, 1530'da hâkimiyeti yeniden

kazanmışlardır (Alessandro 1532'de Floransa Dükü, Cosimo ise 1569'da Toscana Grandükü olmuştur).

Çeşitli hesaplamalar nüfusun, 1280 yılında, 80.000-85.000; 1300'de, 95.000-105.000 dolaylarında olduğunu düşündürmektedir.

Forlì

"Exarchate" içinde yer alıyordu. 1138 yılında (Ravenna ile ittifak halindeyken) bir komün (*capitanei*, *valvassores* ve *populus*'tan oluşan) ve bir *rector* vardı. Konsüllere ilk kez 1153 yılında atıf yapılmaktadır ama konsüllük o tarihte yeni bir kurum değildi. 1194'te bir *podestà* vardı.

Forlì 1278 yılında, Romagna'nın geri kalanı ile birlikte papalık egemenliğine geçti. Yerel Ordelaffi ailesi bundan kısa süre sonra *signori* olarak yönetimi ele geçirdi (ama kısa bir dönem, 1298-1301 yılları arasında, Mainardo da Susinana hâkimiyeti vardı). 1315 yılından itibaren Ordelaffi *signoria*'sı (1404-1406 yılları arasında kısa süreli dolaysız papalık egemenliği dışında) kalıcı bir şekilde yerleşti.

Kayıtlara göre, 1371 yılında şehirde 2300 ocak (hane) vardı; bu da 9.000'in üzerinde bir nüfusa işaret etmektedir.

Gubbio

1163 yılında konsülleri (bir imparatorluk imtiyazında onlardan söz edilmektedir), 1203 yılında da bir *podestà*'sı vardı. Başlangıçta komün bir süreliğine Perugia'nın egemenliğini kabul etti (1183) ama Cagli'yi de geçici bir süre kendine bağladı (1190). Gubbio'nun imparatorluk yanlısı geçmişi nedeniyle, *contado*'sunun bir kısmı papa tarafından 1257 yılında Perugia'ya verildi. Kayıtlarda *capitano del popolo*'dan ilk kez 1258'de söz edilmektedir.

14. yüzyılın ilk yarısında Umbria bölgesinde Perugia'nın egemenliği vardı; ancak Gubbio doğrudan papalığın egemenliği altına girmeden önce yerel bir *signoria* olan Giovanni di Cantuccio dei Gabrielli tarafından kısa bir süre (1350-1354) yönetildi. İlk sağlam *signoria* yönetimi Urbino Kontu Antonio da Montefeltro'nunkiydi; şehir 1631 yılında papalığın egemenliğine girene kadar Urbino Kontlarının (daha sonra Düklerinin) egemenliğinde kaldı.

Kayıtlara göre, 1345 yılında şehirde 5.000'den fazla mülk sahibi vardı; bu da 17.000 ile 20.000 arası bir nüfusun varlığını düşündürmektedir.

Lucca

IV. Heinrich'ten, şehrin içine imparatorluk sarayı ve çevresindeki 6 millik alana kale inşa edilmeyeceği sözü alınmıştı (1081). 1142'de şehirde konsüller ve 12. yüzyılın ortalarına doğru tek bir *dominus civitatis* vardı.

Şehirde kısa süreli Hohenstaufen (1260) ve Anjou (1266-1272) egemenliği vardı. İlk *signoria* yönetimi Uguccione della Faggiuola'nınkidir (1314-1316); onu Castruccio Castracane izledi (1320-1328). Egemenlik birçok el değiştirdi. Pisa 1342-1369 arası, Guinigi ailesi de (yerel bir aile) 1392-1430 arası şehre egemen oldu. Lucca, Napolyon imparatorluğu dönemine kadar (1805-1813) bir cumhuriyet olarak varlığını sürdürdü; daha sonra bir Bourbon dukalığı oldu, arkasından da Toscana grandukalığının egemenliğine girdi (1847).

1300 yılı civarında tahmini nüfusu: 20.000-30.000.

Mantua

945 yılından önce Brescia ve Verona ile bir anlaşma yaptı ve ilk imparatorluk imtiyazını 1014'te aldı. 1126'da konsüller ve 1164'te bir kırklar meclisi vardı. 1184-86 yıllarında, *podestà* piskopos idi, daha sonra da zaman zaman *podestà* oldu. 1207-1208, 1210-1211 ve 1212-1213 yıllarında Este markileri *podestà* idi. Şehir Lombardia Birliği'nin bir üyesiydi (1167).

S. Bonifacio Kontu ile Este Markisi Azzo 1257'de ve daha sonra 1260'larda *popolo*'nun *capitano*'ları olmuşlardır. 1260'ların sonlarından itibaren yerel Bonaccolsi ailesi egemenliği ele geçirdi; Pinamonte 1276-1277'de ömür boyu *capitano del popolo* yapıldı; oğlu da 1291'de aynı unvanı aldı ve 1308'de Guido kalıtsal *signore* yapıldı. 1328'de Gonzaga ailesi hâkimiyeti ele geçirdi ve 1433'ten itibaren egemenliklerini marki olarak sürdürdüler. Mantua 1707 yılından sonra İmparatorluğun egemenliğine girdi (ve 1866'da birleşik İtalya'ya katıldı).

1348 yılındaki veba salgınından önce nüfusu muhtemelen 20.000 idi.

Milano

Klasik dönemde ve "Karanlık çağlarda" çok büyük bir şehirdi ve bir dönem batı imparatorunun ikametgâhı oldu. Milanoluların 894 yılında, yarı bağımsız diplomatik faaliyetlerde bulunduklarına dair veriler bulunmaktadır. 979 yılından itibaren başpiskopos, "capitano'lar", *valvassore*'ler ve *cives* arasında başlayan egemenlik mücadelesi için bakınız s.XX. 1035-1037 yıllarında *capitano*'ların ve *valvassore*'lerin yeminli birlikleri vardı ve Milano 1059 yılında (Başpiskoposun komutanlığında) Pavia ile savaştı. 1097 yılında Milano'nun konsülleri, 1186'da bir *podestà*'sı ve 1225 yılında bir "halk" örgütü vardı.

Senyoral egemenliğin ilk işaretleri 1241'de görüldü (Della Torre); ancak ilk *de facto signore* Başpiskopos Ottone Visconti idi (1277). Egemenlik, Matteo Visconti zamanına kadar (1311) Della Torre ve Visconti aileleri arasında sürekli el değiştirdi. Viscontiler *domini generales* olduktan sonra (1330 sonrası) Milano dükü oldular (1395-1447). 1450 yılında Dukalık Sforza ailesine geçti.

1288 yılında askerlik görevine uygun 40.000 erkeğin olması ve Bonvesin da la Riva'nın "De magnalibus Mediolani'sindeki" diğer bilgiler, 13. yüzyılın sonlarında nüfusun 100.000'den fazla, hatta 150.000 ile 200.000 arasında olduğunu düşündürmektedir.

Modena

891 yılında piskoposa karşı bir *conspiratio populi*'ye sahne oldu; ancak konsüllere yapılan ilk atıf 1135 yılına aittir. 1151, 1156 ve 1177'de Modena'da bir *rector* vardı. 1182 yılında bir *consul mercatorum* vardı, ama *popolo*'nun ilk yasal kazanımları 1229 yılında oldu; 1249 yılında *societas populi* artık sağlam bir şekilde yerleşmişti.

İlk *signoria*, 1288-1306 yılları arasında (Ferrara lordu) Obizzo d'Este idi; onu Mantua'lı Passerino Bonaccolsi (1312-1318, 1319-1327) takip etti. Kısa ömürlü birkaç yönetimden sonra, 1336'dan itibaren egemenlik Estense'ye geçti (Borso d'Este 1452'de Modena ve Reggio Dükü oldu). Napolyon İmparatorluğu döneminden sonra Avusturyalı Estensi egemenliği 1859 yılına kadar sürdü.

1306 yılında askerlik görevine uygun 5.357 erkeğin olması nüfusun o sırada 20.000 civarında olduğunu düşündürmektedir.

Orvieto

1137 yılında bir komüne sahipti; 1157'de (Papaya bağlılık yemini eden) konsülleri vardı ve bir *dominio*'yu kendine bağlama 1168 yılında başladı. 1171'de bir *civitatis rector*, 1200'den sonra bir *podestà* vardı. *Popolo* tek bir örgüt olarak 1244 yılında mevcuttu ve 1250'den sonra bir *capitano*'su vardı.

İlk *signore* yerli ailelerden Ermanno Monaldeschi (1334) idi; bu aile bazı kesintilerle 1352 yılına kadar egemenliği elinde tuttu. Bu tarihten sonra papalık egemenliği daha güçlendi ve (Orsini ailesi ve başka ailelerin egemenliği ellerine geçirdikleri kısa dönemler hariç) İtalya'nın birleşmesine kadar sürdü.

1292 yılı vergi kayıtlarında şehirde 3.000'den fazla mülk sahibi bulunmaktadır; bu da, 14.000 ile 17.000 arası bir nüfusa işaret etmektedir.

Padua

1117 yılında Vicenza'nın müttefikiydi; 1138 yılında on yedi konsülü vardı. Şehir 1164 yılında daha sonra Lombardia Birliği'ne dönüşen imparatorluk karşıtı ittifakta yer alıyordu. 1174'te tek bir *podestà* vardı. *Comunanza*'nın (*Popolo*) ilk dönemlerin tarihi biraz karanlıktır ama 1256 yılında mevcuttu.

Şehir kısa bir süre Esteli VII. Azzo'nun (1236-1237), arkasından Ezzelino'nun (1237-1256) hâkimiyetine girdi. Della Scala ailesi, *de facto signori* oldu (1318-1337); onları (1339'dan itibaren resmen *signori* olacak) Carraresi ailesi izledi. 1389'da Visconti ailesi onların yerine geçti ancak 1405 yılından itibaren egemenlik (kısa aralıklarla) Venedik Cumhuriyeti'ne geçti.

1281 yılında bazı bayındırlık işlerinin maliyetinin paylaşımıyla ilgili bir emirde belirtilen toplam ocak (hane) sayısı nüfusun yaklaşık 30.000 civarında olduğunu düşündürmektedir. 1320 yılında, sıra dışı bir dönemde (bir kuşatma sırasında) yapılan bir "betimleme" 11.000 silahlı erkekten ve yaklaşık 6.000 ocaktan söz etmektedir (bu da 35.000-40.000 kişilik bir nüfusa denk gelebilir).

Parma

1081 yılında *cives*'i vardı; 1092 yılında *toto parmensi populo*'ya atıf vardır; 1150 yılından önce konsüller vardı. Şehir Lombardia Birliği'ne katıldı (1167) ve 1175 yılından önce bir *podestà*'sı vardı. 1244'te bir *Capitano del Popolo* vardı (1247 yılında "imparatorluk partisinin" kendi capitano'su vardı).

Giberto da Gente 1253-1259 yılları arasında (Önce *popolo*'nun, daha sonra da komünün *podestà*'sı olarak) *signore* oldu; aynı şekilde Pallavicino 1263-1269 yıllarında ve Ghiberto di Correggio da (*protector et gubernator* [koruyucu ve yönetici] olarak) 1303-1308 ve 1309-1316 yılları arasında *signore* oldular. Uzun Visconti egemenliği 1346'dan sonra sadece birkaç kısa kesintiye (Scaligeri ve Estensi egemenlikleri) uğradı. Sforza egemenliğini (1449-1499) Parma ve Piacenza'daki Farnese dukalığı izledi (1545-1731); arkasından gelen Bourbon ve Avusturya hâkimiyeti 1860'a kadar sürdü.

1395 öncesine ait nüfusla ilgili hiçbir veri yoktur (20.000).

Pavia

Bir Lombard başkentiydi. 894 yılında Pavia halkının bağımsız hareket ettiğine dair belirtiler vardır. 1024'te halk kraliyet sarayını yıktı. 1059'da Milano ile

savaştı. 1112'de konsüller (ve 1145'te "yargı yetkisine sahip konsüller") mevcuttu. Pavia 1162 yılında, I. Friedrich ile Milano'ya karşı savaştı ve 1164 yılında imparatorluktan imtiyazlar (Daha fazla yargı erki ve konsül atama imtiyazı) aldı. 1179 yılında bir *podestà* vardı (ama daha sonra, muhtemelen 1225'e kadar bir daha olmadı).

S. Siro'nun "halk" *societas*'ının 1208 yılında konsülleri vardı, 1253 yılında *Popolo*'nun (Aynı zamanda soyluların) bir *podestà*'sı (ve 1278'de bir capitano'su) vardı.

Pallavicino "ebedi" *podestà* ve *dominus* oldu ve 1254-1268 yılları arasında şehrin egemenliğini elinde tuttu. Visconti ailesi 1315 yılından itibaren egemenliği ele geçirdi ve hâkimiyeti (Kısa aralıklarla) 1447 yılına kadar sürdü. Onları Sforza'nın egemenliği (1535'e kadar), arkasından da İspanyol-Avusturya hâkimiyeti izledi.

1250-1254 yılları arasında düzenlenen ve günümüze ancak bazı parçaları kalan bir *estimo* üzerinden yapılan hesaplamalar, o sıralar toplam nüfusun 20.000 üzerinde olduğunu düşündürmektedir.

Perugia

Contado'sundaki ilk toprak kazanımı 1139 yılında gerçekleşti; bunu belgeleyen kayıtlarda, şehrin *populus*'una ve konsüllerine yapılan ilk atıf bulunmaktadır. *Podestà* 1177'de (Bir imparatorluk yetkilisi olarak), 1183'te ve 1195'te mevcuttu. Şehir 1186 yılında verilen önemli bir imparatorluk imtiyazı ile konsül seçme hakkına sahip oldu. 1193'te bir *comunitas*'tan söz edilmektedir ama bir *commune*'den 1201'e kadar söz edilmez. 1212-1214 ile 1221-1223 yıllarında *populares* ile *milites* arasında anlaşmazlık çıktı ama önemli popüler yasal kazanımlar 1255-1256'ya kadar elde edilmedi.

Papalık egemenliğinin koşulları 1210 yılında belirlendi ama Perugia yarı bağımsız kaldı ve 14. yüzyılda çevresindeki bölgenin büyük kısmına egemen oldu. Bu durumun istisnaları Giangaleazzo Visconti (1400-1402), Napoli Kralı Ladislas (1408-1414) ve Braccio da Montone'nin (1416-1424) yıllarındaki kısa süreli egemenlikleridir. Bu tarihten itibaren papalık egemenliği daha güçlü bir şekilde ön plana geçti, ancak yerli Baglioni ailesi 1488-1540 yılları arasında şehre hâkimdi (Ama şehrin *signori*si değildi).

1285'te şehirde 5.710 ocak (hane) vardı; bu da yaklaşık 25.000 kişilik bir nüfusu olduğunu düşündürmektedir.

Piacenza

1126 yılında konsülleri vardı ama 12. yüzyılda *podestà* konusunda bazı denemeleri oldu (Buna imparatorluk *podestà*'ları da dahildir, 1162-1164). *Popolo* (aynı şekilde *milites* de) 1220 yılında kendi *podestà*'sına sahipti ve 1222 yılından itibaren mutabık kalınan makamları elinde bulunduruyordu. 1250 yılında, beş yıllık bir süre için *podestà* seçilen Uberto de Iniquitate tarafından reforma tabi tutuldu.

Sonrasında egemenliği Pallavicino ele geçirdi ve *dominus perpetuus* ilan edildi (1254-1257, 1261-1265). 1290 yılında Alberto Scotti *signore* oldu (*anzianus perpetuus* ve *defensor et rector marcadandie* olarak) ama ailesi 1304 yılında ik-

tidarı kaybetti. 1313-1447 yılları arasında süren Visconti egemenliği 1322-1325 ve 1402-1418 yıllarında kesintiye uğradı. Sforza egemenliği (O da kesintiye uğramıştır) 1450'den 1521'e kadar sürdü. Papa III. Paul, Parma ve Piacenza dukalığını oluşturdu (1545-1731); bunu 1860'a kadar Bourbon ve Avusturya hâkimiyeti takip etti.

Nüfusla ilgili olarak 15. yüzyıldan öncesine ait veri bulunmamaktadır. Veba salgınından önce nüfusu muhtemelen 20.000 idi.

Pisa

1063 yılında Müslüman Sicilya'ya bir sefer düzenledi. 1081 yılında ilk önemli imparatorluk imtiyazı, şehir içindeki yargı yetkisini şehre terk etti. 1085 yılında konsüller (1164 yılında "senatörlerin" ve her mahalleden altı temsilcinin oluşturduğu bir meclis) vardı. 1190'larda (muhtemelen daha önce de) *podestà* mevcuttu; 1217'den sonra konsüllerden söz edilmez.

1237 yılında *popolo*'nun kendi yasaları ve yetkilileri vardı. 1254 yılında bir *capitano*'su vardı ve çok fazla güç kazanmıştı.

Signorie başlangıçta uzun ömürlü olmamıştır (Kont Ugolino della Gherardesca, 1285-1288; Montefeltro Kontu Guido, 1289-1292; Uguccione della Faggiuola, 1314-1316 arasında hükmetti).

Pisa deniz imparatorluğundan Korsika 1299'da Cenovalılara, Sardunya'nın büyük kısmı ise 1324'te Aragonlulara kaybedildi.

1365 ile 1402 yılları arasındaki bir dizi kısa *signorie* dönemi (Giovanni dell'Agnello, Pietro Gambacorta, Giacopo d'Appiano, Giangaleazzo Visconti), Pisa'nın Floransa'nın egemenliğine girerek bağımsızlığını kaybetmesiyle (1406) sona erdi. Bu tarihten sonra Pisa, bağımsızlığını geri kazandığı 1494-1509 yılları hariç, Floransa'dan yönetildi.

Pistoia

1105 yılında konsülleri vardı. 1158'de tek bir *dominus civitatis* vardı ve 1188'den itibaren bir dizi *podestà*'sı oldu (Ama kesintisiz bir "yabancı" *podestà* uygulaması ancak 1219 yılında başladı). 1236 yılında bir *popolo* mevcuttu ve 1263'te şehrin kendi *capitano*'su vardı (1237'de *potestas militum* vardı).

1296'dan sonra Floransa egemenliği norm haline geldi, ancak bu egemenlik birkaç kez (Örneğin, 1322-1325 yıllarında Tedici ailesi ve 1325-1328 yıllarında Castruccio Castracane tarafından) kesintiye uğratıldı. 1351 yılında Floransa Pistoia'ya tamamen egemen oldu.

Bir vakayinamede, 14. yüzyılın başlarında şehirdeki ev sayısının 2.300 olduğu yazmaktadır; bu da nüfusun 11.000 civarında olduğunu düşündürmektedir.

Ravenna

Önemli bir klasik dönem şehriydi. Exarchate'nin bir parçası olduğundan, 13. yüzyıla kadar kendi piskoposunun egemenliği altındaydı (1278 yılında, Romagna'nın geri kalanıyla birlikte papalık egemenliğine girdi).

Ravenna "yurttaşları" 1206 yılında II. Konrad'a karşı ayaklandılar ve 1080 yılında Faenza'ya saldırdılar (1138'de Forlì müttefik oldu). Konsüllere ilk atıf 1109, *podestà*'ya ilk atıf 1181 tarihlidir.

Yerli Traversari ailesi 12. yüzyılın sonundan 1240'a; (Papalık vekili olan) Polenta ailesi 1275'ten 1441'e kadar iktidardaydı. Daha sonra Venedik -o sırada limana zaten egemendi- 1449'dan 1509'a kadar (Papalık vekili olarak) cumhuriyeti egemenliği altına aldı. Ravenna daha sonra yeniden papalık egemenliğine geçti.

Kayıtlara göre, 1371'de şehirde 1.743 ocak (hane) vardı; bu da nüfusun 7.000 civarında olduğunu düşündürmektedir.

Rimini

O sırada Lombard ve Frank egemenlik bölgesinde bulunan (Bizans'a ait) Pentapolis'in içindeydi. Şehir halkı 1111 yılında Ravenna ile bir anlaşma imzaladı; 1158'de (muhtemelen) konsülleri, 1195'te de bir *podestà*'sı vardı. 1232'de loncalar ve *contrade* bir mecliste temsil ediliyordu; 1254'te şehirde *capitanei populi et ordinum* vardı.

Yerel Malatesta ailesi 1248'de hâkimiyeti ele geçirdi. 1288'de kovuldular, 1295'te *signori de facto* ve 1334'de resmen *signori* oldular. 1355'ten itibaren papalık vekilleriydiler (Rimini 1278'de papalığa geçmişti) ve 1500'e kadar egemenliklerini sürdürdüler; daha sonra da, kısa sürelerle, 1503, 1522-1523 ve 1527-1528 yıllarında yeniden yönetime geldiler. 1503-1509 yılları arasında Rimini'nin egemenliği Venedik'e geçti; daha sonra şehir yeniden papalık egemenliğine girdi.

1371'de şehirde 2.240 ocak (=hane) vardı; bu da nüfusun 9.000 civarında olduğunu düşündürmektedir.

Roma

Roma, ortaçağdaki gelişmesi itibariyle, ortaçağ şehir cumhuriyetleri kalıbına pek kolay girmemektedir; bunun nedeni kendine özgü papalık ve imparatorluk statüsü ve klasik geçmişidir. Yine de tarihinin bazı özellikleri -özellikle de, baronların denetimi altındaki *domino*'da egemen olma çabası ve geçici bir yarı *popolo*'luğu anımsatan senatörlük- başka yerlerdeki gelişmeleri andırmaktadır.

Brescialı Arnold tarafından bir senato kuruldu (1144-1155) ve bu sıralarda (1151) Pisa ile bir ticaret anlaşması müzakere edildi. 1167 yılında imparator senatörlük üzerinde hâkimiyet kurdu ama senatörlük 1188'den itibaren papalığın onayıyla düzenlenmeye başlandı. 1205'ten sonra genellikle bir, 1238'den sonra ise iki senatör vardı; bu senatörler çoğunlukla Roma ve Campagna'nın önde gelen ailelerindendi. Bolognalı Brancaleone degli Andalò (1252-1255) ile amcasının (1258) (*Popolo*'nun *capitano*'luğu ile birleştirilmiş) senatörlüklerinde "halkçı" eğilimler gözlenmektedir. Anjou'lu Kral Charles 1263-1267 yıllarında "ömür boyu" senatör oldu. Şehirdeki egemenliği yansıtan daha sonraki senatörlükler burada belgelenemez ancak Cola di Rienzo'nun demagog rejiminden (1343-4137, 1354) söz etmek gerekmektedir.

Dolaylı ve tartışmalı verilere göre yaklaşık 1300 yılında nüfus 30.000 civarındaydı.

Siena

1124 yılında *boni homines*, bir sonraki yıl konsüller mevcuttu. 1199 yılına kadar şehirde muhtemelen *podestà* yoktu; 1211 yılından itibaren bu makamı her zaman Sienalı olmayan biri elinde tutuyordu.

1212 yılında bir *societas populi* vardı; yaklaşık 1235 tarihinde bu kurumun bir *capitano*'su vardı ve 1256-1262 yılları arasında önemli hukuki kazanımlar elde etti.

Kurumsal ve diplomatik değişiklikler olmasına rağmen, Siena komünü 16. yüzyıla kadar devamlı ve bağımsız bir siyasi yaşam sürdürdü (Sadece 1399-1402 yıllarındaki Visconti süzerenliği tarafından kesintiye uğradı). Yerel Petrucci ailesi 1487-1524 yılları arasında yönetime egemen oldu ancak 1516'dan itibaren artan Floransa ve imparatorluk baskısı kendini hissettirdi. 1557 yılında şehir Floransa dukalığının bir parçası olmaya mecbur bırakıldı.

Bir tarih kitabında, 1328 yılı vergi listelerinde yaklaşık 12.000 "aile reisi" rakamı verilmektedir; bu da nüfusun 50.000 dolaylarında olduğunu düşündürmektedir.

Spoleto

Eski ama hiçbir zaman güçlü olamamış bir şehirdir; 1155 yılında I. Friedrich tarafından yerle bir edildi. Bu tarihten önce muhtemelen bir komün vardı; ancak komüne ilk atıf 1173 tarihlidir. 1201 yılında (yerel) bir *podestà* vardı. 1251 yılında bir halk hizbi soylularla çatışma halindeydi; 1274 yılından itibaren kendi *capitano*'su vardı.

14. yüzyılda giderek önemini yitiren Spoleto, zaman zaman Perugia'nın (1324-1327), zaman zaman da Prefetti (di Vico) ve Manenti ailelerinin egemenliğine girdi. 1198'de başlayan papalık hükümranlığı 1350'lerde kesinleşti (Albornoz'un kalesi) ve bu tarihten itibaren, kısa süreli kesintilere rağmen devam etti; Lucrezia Borgia, 1499-1500 tarihinden itibaren Spoleto valisi oldu.

Nüfus hakkında bir tahminde bulunulmasını sağlayacak veri yoktur; ancak 1200 yılı için 10.000 rakamı ortaya atılmıştır.

Venedik

Şahsına münhasır olması açısından Roma'ya benziyordu. Yaklaşık 687 tarihinde dogeler (dükler) vardı ve başlangıçta dogeler Bizans imparatorluğu memurlarıydı; Bizans'tan *de facto* bağımsızlık zaman içinde kazanıldı. Venedik 886 yılında komşu Comacchio'yu mağlup etti; 10. yüzyılda Venedik Körfezinin kontrolünü eline geçirdi ve 11. yüzyılda Adriyatik ticaretinde lider konuma yükseldi.

Bir Venedik "komününe" ilk atıf 12. yüzyılın ortalarında yapıldı; 1170'lerde bir konsüler yapı vardı. Üye sayısı 1.100 dolaylarında olan Yüksek Meclis 1297'de "kapatıldı".

Venedik cumhuriyetinin Akdeniz imparatorluğu, Bizans topraklarının sekizde üçünün elde edilmesiyle büyük ölçüde genişledi (1204). Anakaradaki toprak kazanımları (Padua, Vicenza ve Verona da dahil) 1404-1406'da başladı. Venedik 1797 yılına kadar bir cumhuriyet olarak bağımsızlığını korudu.

Tarih kitaplarında askerlik görevini yapmaya uygun erkekler için sayılar verilmektedir; bu sayılardan, 14. yüzyılın başlarında, nüfusun en az 100.000 olduğu hesaplanmaktadır.

Verona

945 yılı öncesinde (Tedavüldeki para ile ilgili olarak) Brescia ve Mantua şehirleriyle, 1107 yılında da Venedik ile bir anlaşmaya imza attı. Verona'da 1136 yılında konsüller vardı; 1169'da S. Bonifacio Kontu *podestà* idi. Komün Lombardia Birliği'ne üyeydi (1164). Garda ve çevresini ele geçirerek topraklarını büyük ölçüde genişletti (1193). Este Markisi Azzo 1206-1208 yılları arasında *podestà* oldu. Ezzelino 1226'da *podestà* oldu ve hâkimiyetini 1236'dan 1259'a kadar sürdürdü (Ama hiç *dominus* olmadı). Mastino della Scala 1259'da *podestà del popolo*, 1262'de *capitano del popolo* oldu ve ailesi 1387 yılına kadar hâkimiyeti elinde tuttu; *de facto signoria* unvanı (1317'den itibaren imparatorluk vekilliği de beraber) daha sonraki kuşaklara geçti. Visconti ailesi 1387-1403 yılları arasında şehre egemen oldu. Verona 1405'te Venedik egemenliğine girdi ve Venedik hâkimiyeti 1797 yılına kadar sürdü.

1254 yılında 7.970 yurttaş bir anlaşma için yemin etti. Bu rakam nüfusun en az 20.000, hatta muhtemelen 40.000 dolaylarında olduğunu düşündürmektedir.

Vicenza

1115'te Padua ile bir anlaşma imzaladı; 1122 yılında konsülleri vardı. Lombardia Birliği'nin üyesiydi (1164) ve Bassano'yu kendine bağladı (1175'te bir *podestà*'sı vardı: Cremonalı Vazone). 1206 yılında *popolo* kendi *podestà*'sını seçti ve 1222'de şehirdeki makamların üçte birine atama yapma hakkını kazandı. Ezzelino (II) 1210 yılından yaklaşık 1213 yılına kadar *podestà* idi. Esteli Azzo 1236'da *podestà* oldu; aynı yıl Ezzelino (III) *signore* oldu ve 1259'a kadar bu makamda kaldı.

Vicenza 1266-1311 yılları arasında Padua egemenliğine girdi; bunu Scaligeri ailesi (1311-1387) ile Visconti ailesinin (1387-1404) egemenlikleri izledi. 1404'ten sonra, 1509-1515 yılları arasındaki kısa bir imparatorluk yanlısı rejim dışında, Venedik egemenliği altında kaldı.

1208 yılındaki nüfusu için 6.000; 1332 yılındaki nüfusu için de bunun üç katı bir rakam ileri sürülmüştür.

Viterbo

Frankların papalığa yaptığı hibenin içindeydi. 12. yüzyıldan itibaren sık sık Roma şehrinin yayılmacı politikalarının tehdidi altında kaldı. 1148'de konsülleri vardı (Ama konsüllerin varlığı muhtemelen 1099'a kadar gitmektedir). Bilinen ilk *podestà*'sı 1197 tarihindedir; ama Monferrat Markisi Konrad yaklaşık 1176-1177'de *Viterbensium dominus* olmuştu. Şehir bir sonraki yıl imparatorluktan imtiyaz aldı ve 12. yüzyılın ikinci yarısında (Aynı zamanda 1240-1243 ve 1247-1251 yıllarında da) çoğunlukla imparatorluğun egemenliği altındaydı.

"Popüler" kurumların geçmişi muhtemelen 1250'lere dayanmaktadır ama *popolo anziani*'si veya *reformatores* ancak 1281'de görülmektedir.

14. yüzyıldan itibaren, zaman zaman Prefetti di Vico ailesi (1435'ten önce) ve bölgeden bir başka aile olan Gatti ailesinin hâkimiyeti doğrudan papalık egemenliğinin yerini aldı. 16'ıncı yüzyılın başlarından itibaren papalık egemenliği en önemli faktör haline geldi.

1286 tarihli bir belge 6.000 "yeminli erkek" (Muhtemelen yeminli burada, askerlik görevini yapmaya uygun anlamındadır) rakamı vermektedir; bu da nüfusun yaklaşık 20.000 dolaylarında olduğunu düşündürmektedir.

Sözlük

Allibramentum:	Gayrimenkul değerine göre belirlenen bir tür vergi.
Anziani:	İhtiyarlar.
Arengo:	Parlamento, halkın toplanması.
Balia:	Ad hoc komisyon.
Boni homines:	Eşraf, önde gelen kişiler, hukuk ehli insanlar.
Campanilismo:	Hemşerilik, yerellik.
Capitano:	Yüksek soylu. Kelimenin kökeni, Latince baş anlamına gelen "caput" kelimesinden türeyen, şef ya da reis anlamındaki "capitaneus"tur.
Carroccio:	Sancak taşıyan savaş arabası.
Castra:	Tahkim edilmiş yer.
Cittadino:	Şehir, şehirli. Cittadini: Şehirliler.
Cives, civis:	Yurttaş.
Comitatus:	1) Kentin etrafındaki kırsal bölge 2)Lidere veya krala eşlik eden soylu ve savaşçılar grubu, çoğulu *comitati*.
Commune militum:	Komün askerleri.
Compagnia:	Kardeşlik.
Compagnie:	Ortaklık, birlik, topluluk, bölük.
Condotta:	Kontrat, işe alma sözleşmesi.
Condottiere, condottieri:	Paralı asker(ler).
Consorzeria:	Konsorsiyum.
Conspiratio populi:	Halk komplosu.
Consul mercatorum:	Tüccarlar birliği.
Contadini:	Köylüler.
Contado:	Şehri çevreleyen ve şehir devletinin kontrolünde bulunan kırsal bölge.
Contrada:	Şehrin bölgesi, idari birimi.
Credencia:	Kilise kürsüsü.
Curia:	Hakimler konseyi.
De facto:	Fiili, fiilen.
De jure:	Yasal olarak, kâğıt üzerinde.
Dominus:	Şehrin lordu, senyör.
Dominus	perpetuus: Daimi lord.
Domus:	Hane.

Domus civitatis:	Belediye binası.
Estimatori:	Eksper.
Estimo:	Vergi tahakkukunu belirleyen değer biçme işlemi.
Fideles:	Sadık insan, tebaa, vasal.
Gubernator:	Yönetici.
Habitatores:	Şehrin sakinleri.
Honores et dignitates:	Yüksek mevkili kamu görevi.
Ipso facto:	Sırf bunun için, yalnız bu nedenle.
Maiores:	Toprak sahipleri, şövalyeler.
Mediocres:	Orta sınıf.
Mensuratores:	Ölçümcüler.
Mezzadria:	Ortakçılık.
Milites:	1) Asker 2) Toprak geliri sayesinde atlı asker besleyen kişi, süvari, şövalye.
Militia:	Süvari birliği.
Minores:	Esnaflar ve kasabada yaşayan köylüler.
Modus vivendi:	Karşılıklı hoşgörü çerçevesinde birlikte çalışma ya da yaşama hali.
Opera:	Yapıtlar.
Palatium:	İmparatorluk meskeni.
Palazzo:	Saray.
Parlamentum:	1)Toplantı 2) Tavsiyeler.
Partes:	Bölge
Pedites:	Köylü.
Piazza:	Meydan.
Pleberia:	Bucak benzeri küçük yerleşim birimi.
Podestà:	Komün başkanı.
Popolani:	Soylu olmayanlar.
Popolo:	Halk, avam.
Potens:	Nüfuzlu kişi
Potentiores, potente :	Güçlü insanlar
Pretori :	Hâkimler.
Prior:	Lider.
Quartieri:	Şehrin dört bölgesi
Rector :	İdareci, yönetici.
Regimen:	Yönetme yetkisi.
Riformanze:	Meclis toplantı tutanağı.
Rioni:	Bölgesel yönetim birimleri.
Sesti:	Altı bölge.
Signore:	Lord, bey.
signoria:	İdari otorite, İtalyan devletlerinde beylik kavramına denk bir unvan.
Sindicatus:	Teftiş.
Societas militum:	Şövalyeler birliği.
Societas populi:	Halk birliği.
Societates armorum:	Silahlı birlikler.
Syndic:	Müfettiş
Valvassore:	Küçük feodal kiracı, tımar sahibi.
Vicinia:	şehrin semtleri.

DİZİN

Alba 39
Alessandria 101, 209-211, 213, 259
Arengo 40, 41, 218
Arezzo 18, 39, 45, 57, 62, 69, 76-79, 80, 82, 83, 98, 99, 158, 190, 200, 202, 260
Aristophanes 32
Aristoteles XXVIII, 15, 152
Assisi 25, 30, 106, 114, 128, 135, 260
Asti 5, 16, 39, 101, 115, 260
Atlar 26, 28, 49, 57, 58, 84, 110, 156, 158, 200

Balmumu 77, 113
Bassano 41, 74, 81, 208, 269
Belluno 157, 159, 160
Bergamo 16, 19, 39, 46, 102, 115, 171, 202, 229, 230, 261
Bertinoro 196
Biandrate 39
Boccaccio 16, 25, 31
Boccanegra, Guglielmo 214, 261
Bologna 3, 9, 18, 20, 24, 31, 37, 39, 49, 57, 61, 62, 68, 69, 81, 84, 90, 91, 99, 102, 109, 11-114, 124, 138, 145, 146, 160, 162, 172, 179, 181, 183, 184, 193, 198, 200, 201, 229, 261, 269
Borgo San Donnino 20
Brescia 3, 46, 67, 79, 102, 103, 149, 157, 168, 175, 200, 213, 261, 265
Brolo, Moses de 115, 202

Cambio, Arnolfo di 147
Carroccio 63, 111-113, 117, 148
Cenova 8-10, 21, 23, 25, 27, 32, 37, 39, 46, 48, 54, 56, 73, 98, 99, 101, 106-108, 110, 118, 142, 145, 158, 164-168, 184, 210, 211, 213, 214, 230-232, 262, 268
Certaldo, Paolo da 78, 95
Charles, Anjou'lu (I. Charles), 103, 109, 113, 149, 198, 200, 201, 213, 259-261, 269
Chiusi 139, 196
Città della Pieve 200
Città di Castello 98, 106, 146

Condottieri 93, 196, 254, 273
Consorzeria 160-162, 188
Cremona 2, 8, 10, 19, 20, 39, 40, 47, 54, 67, 79, 90, 100-102, 105, 106, 112, 113, 149, 157, 158, 175, 192, 209, 261, 262, 271

Çeyiz 235, 260

Dante XXIII, XXVI-XXVIII, 28, 33, 52, 69, 70, 139, 195, 216, 220
Della Scala, Alberto 215
Della Torre (Ailesi) 110, 179, 234, 265
Dickens, Charles 28
Drahoma 68

Esnaf loncaları 20, 65, 66, 172-174, 180, 189
Este (Ailesi) 206-208

Fabriano 50, 106
Faenza 84, 211, 268
Fano 61-62
Feodalizm 15, 156, 206, 207
Ferrara 2, 10, 29, 33, 102, 103, 207, 208, 211, 212, 217-219, 221, 263, 265
Fiesole 33, 107, 263
Floransa 14, 19, 21-23, 25, 29, 33, 39, 41, 44, 52, 54-57, 64, 67, 70, 76, 82-85, 88, 91, 94, 99, 104, 107, 108, 111-116, 118, 121, 134-138, 141, 147, 149, 155, 157, 158, 161, 165, 166, 173, 174, 183-185, 190-193, 195, 196, 198, 199, 213, 220, 221, 226-230, 260, 263, 264, 268, 270
Foligno 110
Forli 61, 211, 264, 268
Fossombrone 61
Francesco, Aziz 25, 30, 128, 114, 142, 252
Friedrich Barbarossa (I. Friedrich) 11, 12, 37, 46, 99-102, 260, 261, 267, 270
Friedrich, II. 100, 101, 106, 109, 112, 157, 190-193, 195, 196, 208, 209, 211, 213
Freising Piskoposu Otto 12, 26, 38, 40

Ghibellinolar 57, 109, 132, 136, 155, 166, 189-201
Giotto 21, 28, 147, 149, 150
Gubbio 142, 143, 146, 264
Guelfo 103, 109, 136, 155, 166, 189-201, 207, 209, 213

Hastaneler XXI
Heinrich, VII. 84, 194, 195, 262

Iesi 39, 87, 207
Imola 24, 84
Ivrea 37, 209, 210

Jones, P. XX, XXII, 63, 153, 231-239

Kadınlar XXI, XXIV, 33, 67, 68, 113, 115, 117, 118, 230, 231, 235, 242
Kardeşlik dernekleri XXI, 229, 230
Keller, H. 242
Konstanz Barışı 37, 38, 46, 102, 131, 231
Konsüller 3, 12, 14, 27, 35-41, 46, 52, 58, 59, 72, 73, 76, 79, 80, 101, 118, 131, 157, 167, 174, 177, 259-271
Kumar 68, 114, 151

Latini, Brunetto 43, 155, 202
Lodi 46, 50, 60, 76, 100
Lombardia Birliği 37, 76, 101-103, 105, 190, 224, 225, 259-262, 263, 266, 271
Lomello 9, 36, 79
Lucca 8, 10, 39, 42, 76, 78, 98, 99, 106, 108, 138, 139, 179, 211, 213, 264
Luzzatto, G. 227

Machiavelli 49, 88, 156, 157, 213
Malaspina (Ailesi) 9, 80
Manfred (Kral) 109, 194, 200, 201, 209, 263
Mantua 3, 10, 14, 16, 39, 102, 208, 210, 265, 271
Matelica 180
Milano 1, 2, 4, 8, 11, 15, 18, 33, 36, 39, 40, 44, 46-49, 55, 70, 76, 86, 99-102, 110-112, 116, 117, 130, 134, 135, 148, 155, 175, 179, 192, 195, 200, 203, 210, 211, 219, 232, 260-262, 265-267
Modena 2, 3, 9, 14, 18, 19, 24, 39, 41, 47, 48, 50, 51, 58, 62, 66, 67, 72, 74, 81, 85, 99, 102, 169, 176, 179, 182, 201, 207, 214, 263, 265
Montaperti (Savaşı) 57, 111-113, 201, 202
Montferrat (Markileri) 219, 259, 260
Muratori, L.A. 224-225

Novara 101, 149

Oculus Pastoralis 25, 43, 48
Ortakçı 85, 88, 89
Orvieto 15, 20, 21, 78, 82, 106, 135, 139, 141, 146, 147, 174, 212, 216, 217, 266
Ottokar, N. 228

Padua 16, 18, 23, 29, 33, 47, 50, 51 ,65, 71, 81, 83, 102, 112, 114, 148, 150, 170, 189, 198, 201, 207, 208, 215, 216, 266, 270
Pallavicini, Oberto 208
Para basma 9
Parma 24, 39, 40, 42, 43, 46, 48, 57, 61, 62, 67-69, 71, 84, 85, 102, 104, 112, 113, 131, 149, 173, 174, 176, 182, 183, 191, 196, 198, 208, 209, 214, 215, 266, 268
Pavia 4, 5, 8, 9, 11, 32, 36, 37, 39, 40, 58, 74, 99-101, 112, 115, 116, 159, 209, 265, 266, 267
Pazarlar 88, 145
Penna San Giovanni 211
Perugia 98, 105, 106, 110, 139, 140, 169, 174, 216, 260, 264, 267, 270
Piacenza 5, 9, 14, 16, 33, 37, 39, 40, 47, 48, 62, 64, 66, 80, 102, 107, 110, 132, 133, 138, 168, 173, 175-178, 180, 194, 199, 200, 209, 214, 266-268
Pisa 8-10, 14, 19, 20, 23, 25, 26, 36, 39-41, 51, 54, 55, 57, 67, 71-74, 76, 77, 79, 80, 82, 85, 98, 99, 101, 114, 137, 139, 144, 157, 162, 164, 166, 168, 169, 190, 192, 207, 211, 220, 227, 228, 231, 262, 264, 268, 269
Pistoia 16, 19, 20, 39, 43, 48, 49, 74, 83, 86, 99, 110, 113, 158, 166, 167, 181, 184, 190, 198, 268
Pittura infamante 148, 150
Podestà 42-51, 58, 61, 65, 69, 7, 78, 81-84, 102, 104, 112, 113, 131, 132, 139, 140, 150, 157, 163, 167, 168, 170-177, 179, 181, 188, 199, 208-211, 213-217, 259-271

Poggibonsi 20
Popolo 48, 58, 65, 68, 158, 169-184, 186, 188, 213-217, 229, 232-235, 261-271
Portovenere 66
Prato 190
Psikoposlar, Psikoposluk 1-3, 911, 29, 36, 60-62, 75, 76, 91, 108, 114, 131, 132, 142, 210, 236, 259, 262

Ravenna 39, 50, 219, 263, 264, 268, 269
Reggio Emilia 201
Rimini 81, 107, 144, 211, 219, 269
Riva, Bonvesin da La 70, 116-118, 203, 265
Rolandino, Padualı 33, 196, 206
Romano (da) 101, 102, 114, 195, 196, 201, 208, 213

Salimbene (Tarihçi) 106, 158, 179, 191, 196, 212
Salvemini, G. 226-229
San Gimignano 14, 138, 149, 163, 165, 191
Sapkınlar, sapkınlık 60, 61, 166
Scrovegni (Aile) 28
Serfler 5, 79, 91, 92
Siena 16, 21, 30, 36, 39, 47, 54, 55, 66-68, 73, 74, 76, 83, 84, 86, 88, 89, 90, 94, 99, 106, 108-110, 113, 114, 122, 125, 131, 134, 141, 142, 144, 146, -148, 150, 153, 181, 185, 188, 190, 192, 200, 202, 263, 269, 270
Sismondi, J.C.L.S de 224
Soncino 79, 219
Spoleto 108, 171, 260, 270
Sukemeri 139, 141, 145

Şarap 5, 21, 33, 85
Şövalyeler 10, 14, 26, 27, 31, 40, 57, 79, 149, 158, 173, 178, 179, 196, 237
Şövalyelik 26, 29-31, 57, 148, 149, 198

Tedavül 3, 269
Todi 135,
Torino 2, 210
Tortona 101, 209
Treviso 3, 102, 103, 191, 196, 206, 208, 219
Tüccar 5, 14-16, 20, 25, 26, 29-31, 50, 56, 66, 78, 88, 126, 151, 170, 171, 179, 194, 196, 228, 229, 232-234, 236, 238, 259

Urbino 81, 210, 264

Vasari, Giorgio 149
Velluti, Giovanni 83
Venedik 5, 8, 20, 25, 30, 31, 46, 54, 56, 66, 84, 104, 112, 118, 148, 196, 201, 207, 208, 230, 231, 263, 266, 269-271
Vercelli 8, 36, 209, 210
Vergilendirme 24, 54, 56, 60, 61, 84, 95, 100, 102, 132, 175, 180, 233, 254
Verona 2, 3, 4, 9, 14, 19, 36, 39, 41, 46, 48, 53, 58, 79, 101, 102, 114, 179, 196, 206, 208, 210, 215, 216, 219, 265, 270, 271
Vicenza 42, 62, 81, 102, 114, 175, 198, 208, 266, 271
Villani, Giovanni 33, 70, 115, 116, 137, 157, 166, 191, 206
Visconti (Ailesi) 9, 48, 210, 259, 260, 266-268, 270, 271
Viterbo 26, 48, 51, 72, 271
Viterbolu Giovanni 48, 49, 52, 215
Volpe, G. 227
Volterra 40, 58, 68, 85, 133, 134

Yargıçlar 16, 18, 58, 59, 64
Yiyecek 76, 85, 86, 89, 116, 117, 212, 234

Kırk yılı aşkın bir süredir kesintisiz basılarak pek çok dile çevrilen ve ortaçağ tarihi üzerine yazılan en başarılı eserlerden biri olan *İtalyan Şehir Cumhuriyetleri*, konuya kısa bir giriş yapmak isteyenlerin başucu kitabı niteliğindedir.

Yazarlar, Daniel Waley ve Trevor Dean, merkezi güçlerin baskılarına rağmen pek çok İtalyan şehrinin, 11. yüzyıldan itibaren siyasal bağımsızlıklarına nasıl kavuştuğunu ve tiranların çoğu şehirde hâkimiyeti ele geçirdiği 14. yüzyıla kadarki serüvenlerini anlatıyorlar. Döneme ait çok çeşitli belge ve edebi malzemeden yararlanarak, hem yurtseverlik ve vatanseverlik kavramlarını hem de komünleri birbirinden ayrı düşüren hizip kavgalarını irdeliyorlar. Şehir sakinlerinin toplumsal yaşam ve sanat üzerine bitmez tükenmez tartışmalarının, erken dönem Rönesans'a nasıl katkı sağladığını gösteriyorlar.

Özyönetimin erken ve son derece iyi kaydedilmiş deneysel örnekleri olan şehir komünleri gerek siyasal bilimlerle gerekse İtalyan tarihi, edebiyatı ve sanatıyla ilgilenen okur ve öğrencilere faydalı ve etkileyici bir okuma fırsatı sunuyor.

Daniel Waley, British Library'de el yazmalarından sorumlu olmadan önce, 1970-1972 yılları arasında London School of Economics'te tarih dersleri verdi. 1986'da emekli oldu.

Trevor Dean, Roehampton Üniversitesi'nde ortaçağ tarihi üzerine dersler vermektedir. Yeni kitapları arasında şunlar bulunmaktadır: *Crime and Criminal Justice in Late Medieval Italy* (2007), *Crime in Medieval Europe* (2001) ve *The Towns of Italy in the later Middle Ages* (2000).

THG
437211
CAL

9 786053 321613

KDV dahil fiyatı
24 TL